

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAU

Volumul LXVII

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAU

2002

vol. LXVII

Centrul de Informare
și Documentare Economică
București, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Ortansa CIUTACU,
Mircea FĂȚĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACȘU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIȚULESCU

Prezentare grafică, machetare și tehnoredactare:
Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice
"Costin C. Kirițescu". Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-252-7

Apărut 2020

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE "COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAU

2002
vol. LXVII

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR

volumul LXVII

ANALE NR. 1-2/2002	1
<i>ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL MILENIULUI AL TREILEA - TEXT PRESCURTAT</i>	3
Capitolul I. STAREA ECOLOGICĂ	7
1.1. Rezervele minerale și energetice	7
1.2. Reconstrucția ecologică	10
1.3. Reconstrucția regională	15
Capitolul II. STAREA ECONOMICĂ	25
2.1. Reducerea activității ramurilor operative	25
2.2. Rolul exagerat al sectoarelor speculative	63
2.3. Privatizarea și reforma – reverii naționale	77
Capitolul III. STAREA SOCIALĂ	91
3.1. Resursele umane – capitalul cel mai prețios	91
3.2. Calitatea serviciilor sociale	101
3.3. Specificul poporului român	112
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	119
 ANALE NR. 3-4/2002	 125
<i>DECLINUL DEMOGRAFIC ROMÂNESC ȘI EFECTELE SALE ECONOMICE</i>	127
INTRODUCERE	131
Capitolul I. TEORII ȘI MODELE ALE RELAȚIEI POPULAȚIE – ECONOMIE	136
I.1. Dinamica populației și dinamica economiei. Retrospectivă istorică	137
I.2. Populația – factor al dinamicii economice	140
I.3. Managementul demoeconomic	156
Capitolul II. EVOLUȚIA FENOMENELOR DEMOGRAFICE ÎN ROMÂNIA	160
II.1. Teoria tranziției demografice – teze noi	160
II.2. Tendințele mișcării naturale a populației României	161
II.3. Factori de influență ai mișcării naturale a populației în ultimii ani	166
II.4. Ipoteze privind evoluția mișcării naturale a populației României folosite în proiectările demografice	172

II.5. Evoluția sporului natural.....	176
II.6. Mișcarea migratorie externă.....	177
II.7. Evoluția numărului populației	180
Capitolul III. EVOLUȚIA STRUCTURII SISTEMULUI DEMOGRAFIC ÎN ROMÂNIA	185
III.1. Structura demografică a populației	185
III.2. Gospodăria și familia.....	190
III.3. Structura populației după caracteristici socioeconomice	191
Capitolul IV. CARACTERISTICILE SISTEMULUI ECONOMIC	211
IV.1. Nivelul și profilul dezvoltării economice până în 1989.....	211
IV.2. Caracteristicile sistemului economic în perioada 1989 – 1997.....	213
Capitolul V. EFECTELE CARACTERISTICILOR SISTEMULUI DEMOGRAFIC ASUPRA REZULTATELOR ECONOMICE ALE REFORMEI.....	225
V.1. Consecințele scăderii numărului populației	225
V.2. Consecințele modificării structurii populației	229
Capitolul VI. CONSECINȚELE ECONOMICE ALE SCĂDERII POPULAȚIEI ÎN PERIOADA URMĂTOARE A REFORMEI.....	236
VI.1. Caracteristicile și durata perioadei de reformă economică	236
VI.2. Cadrul teoretic de analiză	240
VI.3. Influența scăderii populației asupra ofertei	244
VI.4. Ocuparea în condițiile scăderii populației	255
VI.5. Influența scăderii populației asupra cererii agregate.....	259
VI.6. Echilibrul macroeconomic – dificultăți de realizare.....	271
Capitolul VII. ELEMENTE ALE UNEI STRATEGII DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ ÎN CONDIȚIILE SCĂDERII POPULAȚIEI	274
VII.1. Factori de influență a eficienței forței de muncă.....	274
VII.2. Modificarea condițiilor ofertei	281
VII.3. Relaxarea cererii	283
VII.4. Adecvarea ofertei de forță de muncă	284
VII.5. Realocarea forței de muncă.....	289
VII.6. Politici economice pentru combinarea eficientă a factorilor	291
VII.7. Aportul valorilor sociale.....	292
BIBLIOGRAFIE	293
ANEXE	307
INDEX DE AUTORI	310

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**ANALE
NR. 1-2/2002**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE**

**ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL
MILENIULUI AL TREILEA
- text prescurtat -**

prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

CUPRINS

Capitolul I. STAREA ECOLOGICĂ	7
1.1. Rezervele minerale și energetice	7
1.2. Reconstrucția ecologică	10
1.3. Reconstrucția regională	15
Capitolul II. STAREA ECONOMICĂ.....	25
2.1. Reducerea activității ramurilor operative.....	25
2.2. Rolul exagerat al sectoarelor speculative	63
2.3. Privatizarea și reforma – reverii naționale.....	77
Capitolul III. STAREA SOCIALĂ.....	91
3.1. Resursele umane – capitalul cel mai prețios.....	91
3.2. Calitatea serviciilor sociale	101
3.3. Specificul poporului român.....	112
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	119

Capitolul I

STAREA ECOLOGICĂ

1.1. Rezervele minerale și energetice

România posedă o structură geologică complexă, cu acumularea în depozite a unor importante cantități de substanțe minerale utile (peste 130, atât metalifere, cât și nemetalifere), în special petrol, gaze, cărbune, sare, aur și argint, minereuri de cupru, plumb, zinc, mangan etc. Structura geologică a teritoriului, cu deosebire a lanțului carpatic, explică marea varietate de tipuri genetice metalifere și nemetalifere, rezultate de-a lungul evoluției. Sub formă de compuși chimici complecși, posedă zăcămintele polimetalice compuse din fier, crom, zinc, magneziu, uraniu, bariu, toriu, zirconiu, molibden, mercur, aluminiu, bismut, la care se adaugă și minereurile mai sus-enunțate.

România este o țară bogată în resurse. Acestea sunt dispuse în cca 1.100 de acumulări de substanțe minerale utile, de diferite mărimi și aflate în diferite stadii de cunoaștere și de valorificare. Referitor la mărimea depozitelor de minereuri, cele mai multe acumulări sunt de dimensiuni mici, cca 20 de depozite de mărimi mijlocii și patru de dimensiuni mari, dintre care majoritatea cu minereuri neferoase.

Potrivit unor estimări ale Departamentului American de Prospekțiuni (US Geological Survey), țara noastră dispune de rezerve de țiței de cca 200 milioane tone și, respectiv, resurse de gaze naturale de circa 400 miliarde mc, concentrate la adâncimi care depășesc 4.000 m, cu condiții geologice complicate de exploatare. Atât pe uscat, cât și pe platoul continental al Mării Negre, România posedă o suprafață de aproximativ 130.000 km², care oferă posibilități de acumulări de hidrocarburi. Hidrocarburi reprezintă aproximativ 60% din producția de energie primară (cca 40% gaze naturale și cca 20% țiței). În 1999, specialiștii de la Compania Națională de Petrol (PETROM) au apreciat rezervele de țiței conținute în platoul continental al Mării Negre ca având o durată de exploatare de 10 – 15 ani și le-au evaluat la 2 – 4 miliarde de dolari SUA. Gazele naturale românești au în componență peste 99% metan, cu excepția gazelor de sondă. Calitatea lor este astfel net superioară celor din import și pretabilă integral pentru chimizare, proces în urma căruia se obțin amoniac, metanol, monomeri etc.

Statistica ultimilor ani reflectă tendința scăderii resurselor interne de gaze naturale și micșorarea cantităților de gaze importate.

Evoluția resurselor de gaze naturale (în mld. mc)

- mld. m³ -

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Producția internă	17,8	17,4	15,2	13,8	13,7	13,0*
Import	6,0	7,0	5,0	4,6	3,15	3,2*
Înmagazinare subterană	1,0	1,2	1,2	1,45	1,35	

(*) Cifre valabile la 15 decembrie 2000.

Lipsa cronică a resurselor financiare a dus la scăderea alarmantă a activităților de cercetare științifică și foraj în domeniu, având ca efect direct reducerea nivelului rezervelor descoperite. Această situație se înregistrează în condițiile în care cererea potențială de gaze naturale va continua să crească în anii viitori. De asemenea, lipsa banilor a dus la neîndeplinirea programelor de investiții privind creșterea capacităților de înmagazinare subterană, reabilitarea sistemului de transport și distribuție, realizarea interconectărilor cu Ungaria și Republica Moldova, precum și privind implementarea unui sistem de dispecerizare automată în activitatea de transport gaze naturale. Singurele realizări notabile în acest domeniu sunt racordul Hust – Satu Mare și tranzitul de gaze naturale pe traseul Isaccea – Negru-Vodă.

În aceste condiții, nu se poate vorbi de o securitate reală în aprovizionarea energetică a țării. Din perspectiva negocierilor de aderare a României la UE, în sfera securității aprovizionării energetice se înscrie și cerința asigurării capacităților de stocare și a stocurilor de țiței și produse petroliere pentru 67,5 zile de funcționare, în ipoteza că regula celor 90 de zile de funcționare care operează în țările membre ale UE poate fi amendată cu 25%. Pentru amenajarea acestor capacități se estimează un efort financiar de 600 milioane de dolari SUA, extins pe o perioadă de 10 ani.

Extragerea țițeiului se face prin intermediul a cca 17.000 sonde; sunt 850 de parcuri de colectare și separare a amestecurilor de țiței-gaze-apă și peste 35.000 km de conducte.

Fizic, zăcămintele exploatabile de cărbune pot asigura timp de aproximativ 66 ani o producție la nivelul celei din 1996! În 1998, pierderile înregistrate de minele de cărbune reprezentau cca 1/3 din pierderile totale ale întreprinderilor de stat. Măsurile luate, printre care închiderea a 113 mine și concedierea a 81.500 de salariați au fost insuficiente pentru a stopa noi pierderi.

În 1999, pierderile din industria minieră s-au diminuat cu un sfert față de anii anteriori, iar subvențiile bugetare au scăzut de peste cinci ori. Activitatea de producție a unităților miniere a fost dimensionată în funcție de cerere: Compania Națională a Lignitului "Oltenia" și-a redus producția anuală conform solicitărilor primite de la CONEL, de la 23 milioane tone la 18 milioane tone. Similar, Compania Națională a Huilei Petroșani și-a diminuat producția cu un milion tone, față de 4 milioane tone în 1998, de cca patru ori mai puțin decât în 1989! Peste 100 mii de mineri au fost disponibilizați, în timp ce statul român a reușit să creeze pentru ei doar 5 mii de noi locuri de muncă!

Zăcămintele de uraniu ale României au început să fie intens exploatare în anii '50 de către sovietici. După o perioadă de întrerupere, exploatarea a fost reluată de autoritățile române, pentru a putea asigura combustibilul nuclear la Centrala Atomoelectrică de la Cernavodă (construită după un proiect canadian), la care a fost dat în folosință, în 1997, primul grup cu o putere instalată de 700 MW. Rezervele cunoscute de minereu de uraniu autohton pot fi exploatate în ritmul actual încă 20 de ani!

Cărbunele reprezintă cca 20% din structura producției interne de resurse primare pentru energie, energia hidroelectrică și nucleare-electrică – 10%, iar lemnele de foc și resursele neconvenționale, restul de 10%. Unele depozite sunt greu de exploatat, datorită unor tipuri genetice specifice de mineralizare. De asemenea, datorită exploatărilor miniere intense, efectuate îndelungat, depozitele cu concentrațiile cele mai înalte și cu condițiile cele mai bune au fost epuizate (de exemplu, la unele minereuri – de fier, bauxită etc.). Datorită exploatării intense a rezervelor ușor accesibile, care au permis o exploatare eficientă, cantitățile extrase au devenit în ultimele decenii din ce în ce mai mici.

Capacitățile de producție existente în sistem se ridică la circa 40.000 mii tone de cărbune, din care lignit și cărbune brun 35.000 mii tone, iar huilă 5.000 mii tone. La începutul anului 2001, în unitățile miniere mai lucrau 43.301 persoane, cu aproape 8.000 de persoane mai puțin decât la 1 ianuarie 1999 și cu cca 70.000 de persoane mai puțin decât în 1997, când a început programul de restructurare a sectorului. Numărul personalului angajat ar trebui să se reducă în continuare, având în vedere că sunt programate să se închidă alte 95 de mine și cariere. Cu toate acestea, producția de cărbune a României va rămâne, potrivit prognozelor actuale, aproape constantă până în anul 2005: astfel, în 2002 se estimează o producție de 28.700 mii tone, iar în 2005 – 28.500 mii tone. Similar stau lucrurile și în ceea ce privește consumul de cărbune în termocentrale. Astfel, acest consum este estimat la 27 milioane tone în 2002 și la 25 milioane tone în 2005. Rezervele ce pot fi exploatate cu actualele tehnologii miniere sunt evaluate în prezent la 3 miliarde tone de lignit și cărbune brun și 1 miliard tone de huilă. Situația se va schimba însă după anul 2005, când se estimează o reducere treptată a producției de cărbune, astfel încât aceasta să ajungă la 24.500 mii tone în 2010. Această reducere se va face în special pe seama producției de lignit.

Producția fizică de cărbune în perioada 2000-2005 și 2010

– mii tone –

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2010
Total cărbune	29038	28830	28738	28768	28629	28555	24478
Lignit	23790	24220	24128	24158	24019	23945	19868
CNLO Tg.-Jiu	21340	21800	21800	21800	21800	21800	18000
SNC Ploiești	2450	2420	2328	2358	2219	2145	1868
Huilă	5248	4610	4610	4610	4610	4610	4610
CNH Petroșani	4924	4300	4300	4300	4300	4300	4300
SC BANAT, Anina	324	310	310	310	310	310	310

Ne confruntăm cu un proces rapid de epuizare a resurselor cunoscute de țiței și gaze, de lignit și huiță, acum slabe calitativ și dificil de exploatat economic. Tehnologiile folosite pentru exploatarea acestora sunt necompetitive și intens poluante. Randamentul tehnologic nefavorabil, prețurile de producție corelate defectuos cu cele de vânzare, subvențiile multiple și "încrucișate", precum și politica economică și industrială greșite sunt principalii factori ai exploatării eronate a factorilor naturali.

Datorită unei structuri puternic energofage a industriei, precum și unor procedee cu randament scăzut de consum al resurselor energetice de către populație, România nu are resurse energetice suficiente, fiind la începutul noului mileniu, un importator de resurse energetice primare.

1.2. Reconstrucția ecologică

Lista cuprinzând întreprinderile românești care poluează grav mediul înconjurător a fost trimisă în luna iunie 2000, Comisiei Internaționale pentru Protecția Dunării, cu sediul la Viena, la alcătuirea ei participând și Grupul de Lucru Baia Mare, înființat după accidentul de la Aurul SA.

Conform Regional Inventory of Potencial Accidental Risk Spots, România are 43 de potențiale surse de poluare. Dintre acestea, 24 de întreprinderi sunt clasificate ca având un grad extrem de ridicat de poluare, cap de listă fiind SC Terapia SA Cluj – poluare cu substanțe chimice. Urmează, în ordine, poluatorii Someșului, unul din afluenții Tisei: SC Aurul SA, SM Borșa-Colbu, SM Borșa-Novat, SM Baia Mare UP, SC Allied Deals Phoenix SA, SM Baia Mare – EM Căvnic, EM Aurum – Ilba, SM Baia Mare, EM Herja, CMNPN Remin Baia Mare – EM Turt, EM Aurum – Nistru, CNMPN Remin SA Baia Mare, SM Baia Mare – EM Băiuț, SC Someș Dej SA, Dej, SC Cominex Nemetalifere SA Aghireș, SC Agroconsuin SA Bontida.

Lista continuă cu CNCAF Minvest – SC Devamin SA, mina de la Brad și CNCAF Minvest – SC Devamin SA, mina de la Băița, principalii poluatori ai Crișurilor, SC Bicapa SA, EM Abrud, EM Roșia Montana, EM Baia de Arieș și EM Coranda Certej, poluatorii râului Mureș încheie lista celor 24 de întreprinderi românești cu risc maxim de poluare. Alte 19 societăți din țară au fost clasificate ca având un risc mai scăzut de poluare: SC Zahărul SA, SC Nutrisam SA Satu Mare ș.a.

Capitala României deține tristul record de a fi, cu cele 273 tone de praf depuse, în 30 de zile, pe kmp, cea mai prăfuită metropolă europeană. Câteva (din multiplele) cauze ale acestei stări ar fi:

- situarea în mijlocul Câmpiei Bărăganului;
- distrugerea masivă a ariilor împădurite din jurul Capitalei, unele dintre ele din cauza lucrărilor la Canalul București-Dunăre;
- șantierele neterminate din ultimii 20 de ani; clădirile abandonate sau părăginite au devenit generatoare permanente de pulberi atmosferice;
- extinderea parcarilor a eliminat în ultimii 12 ani cel puțin 800 hectare de spații verzi și plantate cu arbori;

- lipsa de profesionalism a celor de la Administrația Domeniului Public, care au făcut ca aproximativ 20% din aliniamentele stradale și cca 40% din spațiile verzi aflate în custodia lor să aibă alte funcții decât cele inițiale;
- nedelimitarea spațiilor verzi și cu pământ prin borduri, pentru ca astfel să se evite scurgerea în permanență a noroiului pe trotuare sau la rigole;
- un sistem defectuos de abordare a desfundării canalelor, al căror noroi este lăsat să se usuce pe borduri;
- nedefrișarea și neînlocuirea unor arbori uscați;
- extinderea ilegală a cârciumilor, chioșcurilor, tarabelor etc. peste zonele verzi existente;
- dereglările climatice, care au contribuit și ele la deșertificarea spațiilor verzi existente.

Organizația ECO-CIVICA apreciază că pot fi avute în vedere următoarele soluții de redresare a acestei stări:

- cedarea în custodie a tuturor zonelor cu pământ, a așa-ziselor spații verzi și a arborilor de aliniament către riveranii cei mai apropiați. Astfel, asociațiile de locatari, agenții economici, persoanele particulare pot participa direct la amenajarea și întreținerea acestora;
- în cazul în care "vecinii" zonelor verzi nu doresc să-și asume responsabilitatea îngrijirii acestora, responsabilitatea va reveni Administrației Domeniului Public de sector.

Pornind de la prevederile Strategiei dezvoltării silviculturii (elaborată de specialiștii atât din fostul Minister al Agriculturii, Pădurilor și Protecției Mediului, precum și din Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice București, în 1995), de la prevederile Strategiei protecției mediului (MAPPM, 1996), de la unele prevederi ale Strategiei naționale pentru dezvoltarea durabilă, elaborată sub egida Guvernului (1999), dr. ing. Cristian D. Stoiculescu vede în conservarea pădurilor virgine un pas spre reintegrarea europeană a României și propune adoptarea unui Program național pentru conservarea peisajului natural și redresarea economică a țării, prescurtat Programul verde. Acesta are patru scopuri principale:

- conservarea biodiversității pădurilor prin preservarea celor cca 400 mii ha păduri naturale virgine și cvasivirgine și constituirea, până în anul 2005, de rezervații naturale și parcuri naturale pe cel puțin 10% din suprafața pădurilor;
- redresarea ecologică a țării, care prezintă soluri erodate, în proporție de peste 1/3 din suprafață, mai exact 8,4 milioane ha și cu tendințe de amplificare, din care 2 milioane ha foarte grav erodate, 0,7 milioane ha afectate de alunecări de teren, 2150 de bazine hidrografice supuse manifestărilor torențiale și alte suprafețe despădurite cu risc de avalanșe;
- prevenirea și tamponarea schimbărilor climatice;

- atragerea investitorilor interesați în: dezvoltarea infrastructurilor, promovarea turismului ecologic, crearea de microferme și întreprinderi mici și mijlocii nepoluante, dezvoltarea mediului rural etc.

Consecințele acestui program se vor regăsi în creșterea avuției naționale, combaterea eroziunii solurilor și ameliorarea terenurilor degradate, menținerea și dezvoltarea fondului forestier până la realizarea unui procent de împădurire de cca 40% (considerat critic) din suprafața țării, dezvoltarea de activități conexe privind produsele accesorii ale pădurii, reducerea șomajului prin crearea de locuri de muncă în mediul rural, atragerea de fonduri comunitare nerambursabile etc.

Problema pădurilor și Codul silvic au constituit astfel tema unor noi proiecte de legi. Adesea, documentele de proveniență a materialului lemnos sunt pline de lipsuri și se găsesc în posesia unor persoane care nu au nici o legătură cu masa lemnoasă respectivă. Fapt pentru care s-a propus ca materialul lemnos să poată fi transportat numai însoțit de documentele de proveniență, pe toată durata transportului, din care să rezulte cu certitudine legalitatea provenienței acestora. Documentele de proveniență ar urma să fie eliberate de organele silvice competente în raport cu locul exploatării, pe baza cererii înaintate de către cel care a tăiat materialul lemnos. De asemenea, a fost introdusă interdicția de a încredința documentele de proveniență altor persoane decât celor care transportă, prelucrează sau comercializează materialul lemnos.

Ministerul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului (MAPPM) a elaborat la finele anului 2000, Strategia națională și Programul de acțiuni privind combaterea deșertificării terenurilor și secetei în România. Strategia face parte din acțiunile pe care România s-a angajat să le întreprindă în conformitate cu prevederile Convenției Națiunilor Unite privind combaterea deșertificării, convenție la care țara noastră este semnatară. Obiectivul convenției este combaterea deșertificării și reducerea efectelor secetei în țările care se confruntă cu seceta gravă și/sau cu deșertificarea. Acest obiectiv urmează să se realizeze prin strategii integrate, pe termen lung. În România sunt aproximativ 3 milioane de hectare de teren potențial afectate de deșertificare, din care 2,8 milioane de hectare sunt terenuri agricole. Eroziunea prin apă și vânt, alunecările de teren, acidifierea și salinizarea solurilor, poluarea și multe altele, afectează mai mult de o treime din suprafața țării, manifestându-se atât în zonele semiaride și uscat-umede supuse deșertificării, cât și în cele umede. Pentru realizarea proiectelor ce vizează implementarea strategiei pentru perioada 2001-2020 ar fi necesare aproximativ 4,5 miliarde de dolari, din care 43% vor fi folosiți din bugetul național, 41% din surse externe și 16% din alte surse.

Delta Dunării este una din cele mai întinse zone cu apă dulce din Europa, fiind populată cu cca 5.000 de forme de viață sălbatică (dintre care 319 specii de importanță europeană și 12 specii periclitare pe plan global). Este, de asemenea, o zonă deosebit de importantă pentru speciile migratoare, iarna găzduind peste 80% din exemplarele rasei de gâscă cu gât roșu, precum

și populații semnificative de pelican comun, pelican creț și cormoran mic, pe cale de dispariție.

Locuitorii din Delta Dunării au cunoscut în ultimii 20 de ani un declin numeric important, de cca 30%, datorat infrastructurii necorespunzătoare, dar și reducerii activităților tradiționale (pescuit, recoltarea stufului, agricultură).

În 1990, recunoscând importanța acestei zone, a biodiversității sale pe plan global și național, Guvernul a declarat cele 580 mii de ha care o alcătuiesc, Rezervație a Biosferei, iar în 1991 zona a intrat în Patrimoniul Mondial Natural UNESCO, fiind considerată și zonă umedă de importanță internațională – Ramsar. Rezervația Biosferei Delta Dunării (RBDD) este împărțită în trei tipuri principale de zone: 1) zonele strict protejate (9% din aria RBDD), în care accesul este permis numai pentru cercetare, monitorizare și supraveghere ecologică, iar activitățile economice (vânătoarea, pescuitul etc.) sunt interzise; 2) zonele tampon (38% din aria RBDD), în care activitățile economice sunt limitate; 3) zonele economice (53% din aria RBDD), care includ ariile inundate în mod natural, așezările umane și polderele, în care pot fi exploatate resursele naturale. Administrația RBDD a fost înființată tot în 1990 pentru administrarea, conservarea și managementul biodiversității ecosistemelor și a resurselor naturale din Delta Dunării, rolul său fiind legalizat abia în 1993. Cele trei obiective principale ale Administrației RBDD sunt: conservarea peisajului, a habitatelor și ecosistemelor; promovarea utilizării durabile a resurselor rezervației; asigurarea de sprijin, bazat pe rezultatele cercetării științifice. Romulus Știucă, directorul Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare Delta Dunării (INCDDD) declară în luna iulie 2001 următoarele:

- "În această zonă, Ministerul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului are cea mai puternică organizație. Rezervația Deltei gestionează 2,5% din teritoriul României. Rolul nostru, ca institut, este de a fundamenta științific Delta, institutul fiind declarat de specialiștii din UE centru de excelență, dintr-un număr de 183 de propuneri din 20 de țări central-europene. Există 33 de centre de excelență, dintre care patru sunt în România. Am semnat un contract cu UE în valoare de 3 milioane de dolari SUA, în baza lui urmând să dezvoltăm proiecte-cheie în vederea restructurării, menținerii, protejării și conservării biodiversității într-o zonă umedă. Acesta vine după ce, în 1994, Banca Mondială a semnat cu Guvernul un împrumut nerambursabil, de 4,5 milioane de dolari SUA, pentru proiectul *Biodiversitatea Deltei*";
- "În ultimii 30 de ani, volumul de apă din Delta Dunării s-a diminuat cu 10%, ceea ce poate avea consecințe dramatice pentru flora și fauna din această zonă".

Anual, în Deltă, pătrunde un volum mediu de apă de peste 5 km³, apă care aduce cu ea, cca 55 milioane tone de aluviuni, ce sunt apoi decantate în "chiuveta deltaică", producând astfel fenomenul de colmatare a lacurilor, bălți-

lor, canalelor și gârlurilor. Singura soluție de stopare a acestui fenomen este decolmatarea unor canale din zonele cele mai afectate, iar în acest sens, au fost demarate din 1999 numeroase lucrări (cum sunt cele din zona Crișan – Caracorman – Roșu – Puiu – Canalul Sondelor). Cercetătorii INCDDD din Tulcea au finalizat, în primul trimestru al anului 2001, un studiu în care sunt analizate cauzele ce au dus la degradarea în ultimele decenii a mediului înconjurător deltaic, precum și a efectelor dezechilibrelor ecologice produse. Printre cauzele deteriorării mediului înconjurător în Delta Dunării se numără: intervenția brutală a omului în această zonă, intervenție care a avut loc cu câteva decenii în urmă, când s-au exploatat haotic unele resurse naturale (stuful, peștele), precum și realizarea unor amenajări agricole și piscicole în zone neadecvate acestor activități economice.

Principalii poluanți care afectează semnificativ biotopul deltaic sunt: pesticidele, produsele petroliere, îngrășămintele chimice și metalele grele. Un fenomen alarmant asupra căruia cercetătorii tulcenii atrag atenția este eutrofizarea. Este vorba de introducerea în ecosistemele acvatice a unor cantități excesive de nutrienți – fosfor și azot. Sistemul acvatic deltaic este eutrofizat mai ales din cauza deversărilor masive din rețelele de canalizare ale marilor orașe aflate pe malul Dunării. Este cunoscut faptul că orașe mari cum ar fi Galați, Brăila și Tulcea nu au stații de epurare a substanțelor provenite din rețelele de canalizare și, ca atare, respectivele substanțe, foarte bogate în nutrienți, sunt deversate direct în Dunăre și, de aici, ajung în Deltă. Apele fluviului și, implicit cele din Deltă, sunt îmbogățite cu nutrienți și din cauza utilizării îngrășămintelor chimice, precum și datorită deversării unor dejecții organice de la fermele zootehnice. Pentru combaterea acestor fenomene care pot afecta semnificativ biotopul deltaic, se propun mai multe măsuri. Pe lângă intensificarea măsurilor de protecția mediului, care vizează un regim mai strict de utilizare a unor substanțe chimice de către agenții economici sau realizarea neîntârziată a unor stații de epurare pentru toate sistemele de canalizare din orașele dunărene, se are în vedere și refacerea unor zone umede atât în Lunca Dunării, cât și în Deltă. O altă măsură propusă este aceea a reechilibrării sistemului de circulație a apelor în unele zone ale Deltei. Dar cea mai importantă măsură propusă de specialiștii institutului tulcean este aceea a renaturării unor amenajări piscicole care nu mai sunt folosite pentru producția piscicolă de aproximativ un deceniu. În această situație se află aproximativ 30.000 hectare de amenajări piscicole și agricole din Deltă. Cercetătorii susțin că redarea circuitului acvatic natural al respectivelor amenajări ar contribui la reținerea undelor de viitură în caz de inundații, la autopurificarea apelor din sistemul acvatic al Deltei, precum și la îmbunătățirea climei în anumite zone care au devenit foarte secetoase în urma efectuării lucrărilor de desecare. Principalul efect ar fi însă cel economic imediat: refacerea populației de pești și de păsări în zonele care ar urma să fie inundate în regim natural. Aceste ipoteze au fost deja verificate în ultimii ani în zonele Babina și Cernovca, care au fost reconstruite ecologic. Ele au devenit,

în numai câțiva ani, veritabile paradisuri ale peștilor de mare valoare economică și pentru păsările specifice Deltei.

1.3. Reconstrucția regională

România a cunoscut disparități regionale de-a lungul întregii ei evoluții statale. În timp ce activitatea industrială era concentrată în anumite regiuni ale țării, preponderent acolo unde se aflau și resursele minerale și energetice accesibile, alte regiuni se caracterizau prin dominanța activităților agricole și de servicii. După cel de-al doilea război mondial, conducerea comunistă a urmărit în procesul de implementare a politicii de industrializare a țării, o serie de principii majore, privind amplasarea noilor obiective industriale, precum: amenajarea acestora în apropierea surselor de materii prime sau a principalelor aglomerații urbane; utilizarea la maximum a resurselor de muncă disponibile, mai ales în zonele subdezvoltate; valorificarea prin industrializare și prelucrare a materiilor prime locale; sprijinirea creșterii și dezvoltării de noi platforme industriale în arii urbane. Astfel, în județele cele mai sărace ale țării, precum Bistrița-Năsăud, Buzău, Ialomița, Mehedinți, Olt, Sălaj, Vaslui, au fost dezvoltate ramuri ale industriei grele și ușoare: construcții de mașini, chimie, metalurgie, textile și confecții-textile etc. Între 1970 și 1989, ritmul de creștere a producției industriale din aceste noi ramuri a fost impresionant. În anul 1975, conducerea politică a țării a definit, în termeni foarte preciși, obiectivele politicii de dezvoltare teritorială în cadrul procesului de industrializare. Acestea se exprimau prin stabilirea pragului minim de 10 mld. lei producție industrială anuală, ca obiectiv și sarcină la nivelul fiecărui județ. În 1980, acest prag a fost modificat, fiind corelat cu mărimea fiecărui județ. Urmarea procesului de industrializare a fost crearea unei baze de producție industrială în fiecare județ. Motivația și obiectivul acestei dezvoltări au fost de a utiliza integral potențialul resurselor de muncă și de a diminua disparitățile interjudețene. Acest mod de redistribuire a resurselor naționale globale a dus în cele din urmă la o încetinire a ritmului de dezvoltare economică pe ansamblul țării.

După introducerea sistemului economiei de piață, resursele tind să se orienteze către acele regiuni unde maximizarea utilizării lor este posibilă. Ca urmare, regiunile cele mai sărace, care au cunoscut o dezvoltare industrială artificială, suportă în prezent un impact sever al procesului de tranziție și al ajustării structurale în vederea trecerii la sistemul economiei de piață. O hartă ad-hoc a disparităților regionale din România, a permis localizarea spațială a sărăciei și subdezvoltării, în două arii principale ale țării: nord-estul, care include practic în totalitate regiunea istorică a Moldovei și sudul, respectiv cea mai extinsă zonă agricolă a țării – Câmpia Română. Spre deosebire de aceste două arii, vestul și centrul țării se conturează drept zonele mai bogate și mai puternic dezvoltate, din punct de vedere al veniturilor din gospodăriile populației, precum și al echipării și dotării tehnico-sociale și a potențialului economic. Ana-

lizele economice au relevat câteva aspecte de detaliu, simptomatice pentru tipologia problemelor specifice diferitelor arii.

1. Județele cu cel mai scăzut nivel de trai sunt localizate în cele două principale zone ale sărăciei: prima, cu o situație deosebit de critică, este situată în estul Moldovei și cuprinde județele Vaslui și Botoșani, iar a doua în zona de câmpie din sudul țării și cuprinde județele Teleorman, Giurgiu, Călărași și Ialomița. Despre județele Botoșani și Vaslui se poate spune că se caracterizează printr-o stare generalizată de sărăcie, având resurse materiale foarte reduse și niveluri înalte ale mortalității infantile, ale migrației și șomajului. Județele din sudul țării și, mai ales, Călărași, Giurgiu și Teleorman sunt exemple tipice de sărăcie culturală, după cum susțin sociologii, caracterizate printr-un nivel educațional scăzut și printr-o rată înaltă a mortalității infantile datorată precarității condițiilor sanitare.
2. Subdezvoltarea infrastructurii și sărăcia din gospodăriile populației sunt puse în evidență de unele cazuri tipice, precum cel al județului Gorj, caracterizat prin nivelul scăzut de dezvoltare a infrastructurii (tehnice și sociale). Urmează situația din județele Hunedoara și Constanța, unde nivelul scăzut al calității vieții din gospodăriile populației contrastează cu nivelul ridicat al activităților economice, exprimat ca atare de indicatorii specifici.

Studiul disparităților regionale și al evoluției acestora trebuie să fie însoțit și de analize privind schimbările petrecute în structura ocupațională a populației și în sectorul antreprenorial. Aceste analize adaugă noi aspecte și semnificații în vederea unei mai bune înțelegeri a disparităților regionale. Principala corelație între fenomenele de natură economică și aspectele vieții sociale, la nivel regional, o reprezintă declinul numărului locurilor de muncă din industrie. Scăderea numărului de salariați din industrie a fost de peste 50% din totalul scăderilor înregistrate pe ansamblul economiei.

Peste 45% din numărul total al firmelor înregistrate în România se concentrează în cele mai dezvoltate opt județe, cu un total de 30% din populația țării. Valori mai ridicate ale șomajului se înregistrează în județele cu un nivel mai scăzut de dezvoltare și cu o rată ridicată a declinului numărului de salariați din industrie (Bistrița-Năsăud, Botoșani, Tulcea, Vaslui etc.). Sub aspectul distribuției spațiale poate fi observată, de asemenea, o grupare a disparităților globale, cu diferențe majore între estul și sudul țării și zonele centrale și de vest. Cele mai multe dintre județele slab și foarte slab dezvoltate se află în Moldova și Muntenia, în timp ce majoritatea celor cu nivel ridicat și foarte ridicat de dezvoltare se află în Transilvania și Banat. Regiunile istorice ale Olteniei și Maramureșului se caracterizează printr-un nivel mediu de dezvoltare. Una dintre ariile cel mai puțin dezvoltate se află în jurul Capitalei, excepție făcând doar zona puternic industrializată și urbanizată a județului Prahova.

Disparitățile regionale ating valori remarcabile pentru anumiți indicatori, evidențiind decalajele din domeniile economic, social, al echipării tehnice sau

în ceea ce privește calitatea vieții, în general. Schimbările cele mai dinamice au fost evidențiate în rândul indicatorilor care ilustrează categoriile infrastructură și sociodemografie. Indicatorii economici s-au caracterizat printr-un declin general în ultimii 12 ani, în timp ce indicatorii calității vieții au cunoscut scăderi pentru o mare parte a populației în aceeași perioadă. Schimbări pozitive au putut fi observate la indicatorii creșterea numărului de autoturisme proprietate personală și a numărului abonamentelor telefonice. Nivelul de urbanizare, exprimat ca procent al populației urbane din populația totală a unui județ, a rămas relativ constant, indicând lipsa unor deplasări majore de populației din mediul rural către mediul urban sau invers.

Cele mai relevante scăderi ale nivelelor de dezvoltare au fost înregistrate în județele Mehedinți, Caraș-Severin și Hunedoara, în timp ce județele Brăila, Dâmbovița și Ialomița au cunoscut unele creșteri. Maximum de stabilitate s-a înregistrat atât în cazul județelor bine dezvoltate (Sibiu, Brașov, Cluj și Timiș), cât și în cazul celor mai slab dezvoltate (Giurgiu, Botoșani, Vaslui, Călărași, Teleorman). Dinamicile regionale în România s-au caracterizat printr-o creștere a disparităților economice în condițiile unui declin general al economiei naționale. Schimbările regionale au evoluat după modele diferite în cazul resurselor gospodărești, a infrastructurii sau a structurilor economice. Producția întreprinderilor industriale a suferit cel mai acut declin, dovedind că aceste structuri au fost cel mai puțin capabile de a se adapta la schimbările specifice economiei de piață. Viteza cu care se desfășoară reforma economică este cea care influențează, în ultimă instanță, creșterea, mai lentă sau mai rapidă, a disparităților regionale.

Începând cu anul 2001, România trebuie să primească, timp de șase ani, 100 milioane de euro anual din partea UE, pentru programe de dezvoltare regională. Potrivit estimărilor Comisiei Europene, prin intermediul viitoarelor programe de dezvoltare regională s-ar putea crea în țara noastră cca 50.000 de noi locuri de muncă, în special în sectorul privat, susținut cu precădere în dezvoltarea sa de către UE. Contribuția Guvernului român la derularea viitoarelor programe, în parteneriat cu Uniunea Europeană, va fi de 25% din totalul fondurilor europene alocate. Din cele 449 de proiecte aprobate pentru finanțare în ultimii 5 ani, 261 sunt pentru dezvoltarea inițiativei locale (cu fonduri de peste 12 milioane de euro), 107 proiecte se adresează pregătirii resurselor umane (3,4 milioane de euro), iar 81 sunt în turism (3,6 milioane de euro). 74% din aceste proiecte se vor derula în mediul urban, semnificativ fiind însă faptul că 118 proiecte se adresează comunităților rurale și însumează un buget de 5,4 milioane de euro pentru cca 2.700 de noi locuri de muncă.

Agenția Națională Pentru Dezvoltare Regională (ANDR) urmărește și controlează societățile comerciale după privatizare, monitorizează derularea contractelor de vânzare-cumpărare și îndeplinirea clauzelor speciale prevăzute în cazul privatizării pe piața de capital. ANDR urmărește și modul de îndeplinire a obligațiilor asumate de cumpărător, modul de realizare a angajamentelor

asumate de administratorii societăților comerciale prin programele de restructurare, respectarea prevederilor legale privind introducerea în capitalul social al societăților comerciale a valorii terenului pentru care s-a emis titlu de proprietate după privatizare și efectuează controale și verificări periodice sau la sesizarea persoanelor fizice sau juridice. ANDR trebuie să acționeze în judecată, atunci când acest lucru se impune, cumpărătorii care nu își execută obligațiile contractuale. În cazul societăților în care cumpărătorul nu a respectat obligațiile contractuale, se poate înființa un comitet de supraveghere care va analiza cauzele neîndeplinirii obligațiilor. În situația în care cumpărătorul nu poate plăti ratele scadente sau nu poate realiza obligațiile investiționale prevăzute, valoarea penalităților aferente acestora poate fi transformată în acțiuni cu valoare egală cu cea achitată de cumpărător, în favoarea statului, diminuându-se în mod corespunzător pachetul de acțiuni al cumpărătorului. ANDR gestionează zonele defavorizate și are în componență 8 agenții de dezvoltare regională (ADR): ADR 1 în nord-est, cu sediul la Piatra Neamț; ADR 2 în sud-est, cu sediul la Brăila; ADR 3 în sud-Muntenia, cu sediul la Călărași; ADR 4 în sud-vest Oltenia, cu sediul la Craiova; ADR 5 în vest-România, cu sediul la Timișoara; ADR 6 în nord-vest, cu sediul la Cluj Napoca, ADR 7 în centru, cu sediul la Alba Iulia și ADR 8, cu sediul la București.

Pe de altă parte, cu sprijinul financiar al Băncii Mondiale, Guvernului Marii Britanii și al Uniunii Europene, Agenția Națională pentru Dezvoltarea și Implementarea Programelor de Reconstrucție a Zonelor Miniere a urmărit înființarea unor centre de promovare și facilitare a investițiilor în zonele miniere, centre de plasament, centre comunitare de profil și cantine pentru săraci. Scopul principal al acestei agenții guvernamentale este cel de absorbție a forței de muncă disponibilizate și de refacere a zonelor miniere.

În anul 2000, cel mai mare PIB pe locuitor se înregistra în București, 4.377.300 lei (față de 3.180.400 lei, media pe țară), urmat de regiunea de vest (3.453.300 lei) și regiunea de sud (3.403.400 lei), iar cel mai mic în regiunea centru (3.013.700 lei), regiunea de nord-vest (2.981.300 lei) și regiunea de nord-est (2.527.500 lei). Cea mai industrializată regiune este cea de Centru, iar cea mai slab industrializată – regiunea de nord-est. Agricultură este cel mai bine reprezentată în regiunea sud, urmată de sud-vest și nord-est, în timp ce comerțul și sectorul financiar bancar sunt cel mai bine reprezentate în regiunea cu centrul la București.

Zona defavorizată reprezintă o arie geografică, strict delimitată teritorial, care îndeplinește cel puțin una din următoarele condiții: a) are structuri productive monoindustriale, care, în activitatea zonei, mobilizează mai mult de 50% din populația salariată; b) este o zonă minieră unde personalul a fost disponibilizat, în proporție de peste 25%, prin concedieri colective; c) este o zonă în care s-au efectuat concedieri colective în urma lichidării, restructurării sau privatizării unor agenți economici, care au afectat mai mult de 25% din numărul an-

gajaților cu domiciliul în zona respectivă; d) rata șomajului depășește cu 30% media existentă la nivel național; e) este o zonă izolată, lipsită de mijloace de comunicații, iar infrastructura sa este slab dezvoltată. O zonă defavorizată poate aparține uneia sau mai multor unități administrativ-teritoriale. La 25 martie 1999 a fost emisă Hotărârea de Guvern nr. 191 privind declararea unor zone miniere ca zone defavorizate.

1. Albeni	jud. Gorj	11. Hida-Surduc-Jibou-Bălan	jud. Alba
2. Schela	"	12. Sărmășag-Chiojd-Bobota	jud. Sălaj
3. Motru-Rovinari	"	13. Baia Mare	jud. Maramureș
4. Ștei-Nucet	jud. Bihor	14. Borșa-Vișeu	"
5. Borod-Suncuius-Dobrești-Vadu Crișului	jud. Bihor	15. Filipești	jud. Prahova
6. Popești-Derna-Aleșd	"	16. Ceptura	"
7. Bocșa	jud. Caraș-Severin	17. Comănești	jud. Bacău
8. Moldova Nouă-Anina	"	18. Bucovina	jud. Suceava
9. Rusca Montană	"	19. Altân Tepe	jud. Tulcea
10. Ip	jud. Sălaj	20. Baraolt	jud. Covasna

La începutul lunii octombrie 1999 a fost declarată ca zonă defavorizată, pe o perioadă de zece ani și zona minieră Apuseni, județul Sălaj. Aria geografică a zonei miniere Apuseni ca zonă defavorizată cuprinde localitățile Zlatna, Almașu-Mare, Abrud, Ciuruleasa, Bucium Sohodol, Mogoș, Roșia Montană, Baia de Arieș, Bistra, Lupșa și Sălcia. Numărul zonelor defavorizate, declarate de Guvern este 29, reprezentând 6% din suprafața totală a țării. Valoarea totală a investițiilor realizate în perioada iulie 1999-decembrie 2000, de către investitorii din zonele defavorizate se ridică la 1.875 miliarde lei. Cele mai mari investiții au fost realizate în regiunea nord-vest, reprezentând cca 38% din totalul sumei investite. La sfârșitul lunii decembrie 2000, exista un număr de 1.755 de certificate definitive de investitor, eliberate celor care au dorit să investească în zonele defavorizate, din care 235 certificate pentru investitorii străini. Peste 72% din numărul total de certificate de investitor au fost eliberate pentru investiții în regiunile de dezvoltare nord-vest și vest, acestea fiind, de fapt, și regiunile cu cele mai numeroase zone declarate defavorizate, dar și cu populația cea mai numeroasă, aproximativ 65% din populația totală a zonelor defavorizate.

În toate zonele defavorizate, investitorii și-au orientat activitatea îndeosebi spre ramurile industriale. Tendința generală a fost de orientare a investițiilor către activități productive, care pot asimila o parte mai mare a populației disponibilizate din zonă. Zonele defavorizate fiind în special zone miniere, dependente de o singură activitate, în care șomajul are o proporție

însemnată, impun dezvoltarea activităților productive, precum și a activităților de formare și reconversie profesională a șomerilor.

Conform unei analize elaborate de Ministerul Dezvoltării și Prognozei, valoarea cumulată a exporturilor derulate de agenții economici din zonele defavorizate a însumat 138 milioane de dolari SUA, iar cea a importurilor 81 milioane de dolari SUA, iar taxele vamale de care au fost scutiți agenții economici din respectivele zone au însumat peste 440 miliarde de lei. În cadrul zonelor defavorizate au fost create 16.386 locuri de muncă. Valoarea totală a facilităților acordate investitorilor din zonele defavorizate se ridică la peste 700 miliarde de lei, din care peste 80% reprezintă scutiri de la plata taxelor vamale și TVA pentru importuri de produse, precum și scutiri de TVA pentru achiziționarea unor bunuri produse în țară în vederea efectuării și derulării de investiții în zonă. Exceptarea de la plata taxelor vamale și TVA pentru importuri, de la declararea zonelor defavorizate și până la 31 decembrie 2000, se cifrează la peste 300 miliarde de lei.

Principalele obiective ale proiectului de dezvoltare rurală sunt întărirea capacității instituționale locale pentru dezvoltare rurală și promovarea accesului la serviciile de infrastructură rurală. Costul total este estimat la 120 milioane de dolari SUA, din care Banca Mondială va participa cu un împrumut în valoare de 100 milioane de dolari SUA, iar județele selecționate vor contribui cu 10% din valoarea investiției. Perioada de implementare a proiectului este estimată la patru ani. În primii doi ani se va urmări construirea unei capacități inițiale pentru dezvoltarea rurală și se vor disponibiliza fonduri pentru infrastructura din cinci județe, selectate din cadrul celor opt regiuni existente, pe baza criteriului celui mai mic venit pe locuitor și pe baza altor indicatori sociali.

Începând din 2001, fondurile PHARE – componenta coeziune economică și socială – și fonduri de cofinanțare corespunzătoare de la bugetul statului, se distribuie pe 11 zone de restructurare industrială, cu potențial de creștere economică. Aceste zone acoperă o treime din populația României. Din localitățile aparținând celor 11 zone se vor selecta, cu prioritate, conform procedurilor PHARE, proiecte de investiții din sectorul public și privat care se înscriu în prioritățile naționale de dezvoltare regională cuprinse în Planul Național de Dezvoltare și aprobate de Comisia Europeană: dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, a infrastructurilor locale și regionale, dezvoltarea serviciilor sociale și a turismului. Criteriile recomandate de Comisia Europeană care s-au aflat la baza identificării zonelor sunt: existența unor areale – concentrate geografic – cu întreprinderi aflate în dificultate din diferite motive (închidere, restructurare, privatizare), având șomaj ridicat și grave probleme sociale, probleme de poluare a mediului, dar care au și potențial de creștere economică. Direcționarea fondurilor PHARE spre zonele defavorizate stabilite ar trebui să susțină și să completeze programul general de dezvoltare a României.

Prin Legea nr. 129 din 1998 a fost creat Fondul Român de Dezvoltare Socială, destinat finanțării proiectelor locale în combaterea sărăciei la nivelul

comunităților. Beneficiarii sunt grupuri de comunități rurale sărace, grupuri dezavantajate și grupuri productive provenind din comunități sărace. Pentru a beneficia de prevederile acestei legi, comunitățile rurale sărace și grupurile productive provenite din comunități sărace trebuie să dobândească personalitate juridică, pe baza actului de constituire, încheiat de cel puțin zece membri ai comunității și înregistrat la primăria comunei în raza căreia se află satul sau așezarea umană izolată. Fondul are ca scop contribuția la reducerea sărăciei prin finanțarea de proiecte pentru comunități sărace beneficiare și pentru grupurile dezavantajate, creșterea capacității manageriale locale, susținerea descentralizării administrative și creșterea capacității de organizare la nivel local.

Fondul Român de Dezvoltare Socială este constituit cu susținerea financiară a organizațiilor financiare internaționale și a altor donatori din țară și străinătate. Valoarea maximă a unei finanțări acordate este de 75.000 de dolari SUA pe proiect; comunitatea beneficiară are obligația de a contribui cu minimum 10% din valoarea proiectului. Ca proiecte posibile pentru finanțare din Fondul Român de Dezvoltare Socială enumerăm proiectele legate de: mica infrastructură: drumuri, podețe, aprovizionarea cu apă și canalizare în zonele rurale; servicii sociale comunitare: asistență pentru copii abandonți, îngrijire la domiciliu pentru cei vârstnici și servicii pentru persoane fără adăpost; organizarea unor cursuri de calificare sau asistență tehnică pentru crearea de locuri de muncă în satele sărace.

Importanța regiunilor de dezvoltare ale României

Regiunea	Nr. locuitori (mii loc.)	Spor nat. (la mia de loc.)	Număr de șomeri (mii loc.)	Pondere PIB/ în PIB /loc. %
Nord-est	3.756,5	1,8	1.443,7	13,26
Sud-est	2.943,3	- 1,3	1.154,0	12,84
Sud	3.496,6	- 3,3	1.384,1	14,73
Sud-vest	2.419,7	- 3,2	1.103,6	10,27
Vest	2.073,7	- 3,6	881,4	9,98
Nord-vest	2.861,5	- 2,1	1.173,9	11,92
Centru	2.660,7	- 1,1	1.115,1	12,64
București	2.304,9	- 4,4	866,8	14,15

Sursa: Institutul Național de Statistică, 2000.

Inițiat în cadrul PHARE, de către Uniunea Europeană și Guvernul României, programul pentru politica de dezvoltare regională a demarat în luna februarie 1996. Împărțirea României în zone sau regiuni de dezvoltare a suscitat multe opinii, generate de caracterul de noutate al proiectului și soluțiile, parțial finalizate, de aplicare a principiilor regionalismului în țara noastră.

În ciuda preocupărilor teoretice, concretizate și în organizarea unor seminarii pe aceste teme, încă din 1997, predomină disparitățile regionale, administrarea și managementul deficitar al politicilor regionale, precum și încercările de adecvare la realitatea autohtonă a instrumentelor politicii regionale din România. În domeniul dezvoltării regionale, am fost pregătiți din toamna anului 1999 să începem negocierile pentru aderarea la UE. Un comunicat al Comisiei Europene din iunie 1999 aprecia că România face parte din “avangarda” statelor candidate în schema de organizare a politicii de dezvoltare regională. Ariile identificate ca fiind zone slab dezvoltate se confruntă, în prezent, ca urmare a trecerii la economia de piață, cu mari probleme de ordin economic și social, dovedind imposibilitatea de a se redresa singure și de a se adapta la noile condiții impuse de mecanismele pieței libere. Cunoscând faptul că tranziția la economia de piață adâncește disparitățile existente între zonele dezvoltate și zonele slab dezvoltate, datorită faptului că resursele tind să se orienteze spre acele zone unde maximizarea utilizării lor este posibilă, se impune intervenția directă și susținută a administrației publice, prin programe specifice de natură economică și socială. Pe măsură ce reforma avansează pe plan național și local, se impune elaborarea unor programe de redresare economică și de protecție socială pentru zonele defavorizate.

Obiectivul major pentru dezvoltarea zonelor defavorizate identificate îl constituie restructurarea economică, elaborarea și implementarea alternativelor de dezvoltare. Apreciem că cele mai importante obiective ale dezvoltării regionale în țara noastră sunt reducerea disparităților regionale între diferite regiuni ale României și integrarea activităților din sectorul public, pentru a realiza un nivel superior de dezvoltare a regiunilor. S-au conturat și câteva obiective de ordin calitativ, care reliefează sensul diversificat al dezvoltării economico-sociale județene, și anume: ridicarea standardului de viață; crearea de noi locuri de muncă; protecția și regenerarea calității mediului; oferirea de bunuri competitive pe plan internațional; regenerarea ambiantului. Legat de aceasta, se pot contura următoarele obiective operaționale: reabilitarea infrastructurii fizice a zonelor defavorizate; identificarea potențialelor locale și promovarea avantajelor comparative; atragerea de investiții în zonă; promovarea programelor sociale specifice zonelor defavorizate. Domeniile-țintă, considerate ca direcții principale de dezvoltare în vederea realizării obiectivului general și a obiectivelor calitative, sunt: industria, sectorul întreprinderilor mici și mijlocii, spațiul rural, turismul și serviciile.

Pentru realizarea acestor obiective, este necesară implicarea tuturor actorilor cu responsabilități în dezvoltarea locală, cu sprijinul implicit din partea autorităților guvernamentale și participarea directă și consistentă a sectorului privat. Fără realizarea unui larg parteneriat, în care să fie implicată și întreaga comunitate locală, problemele zonelor defavorizate nu vor fi rezolvate corect și durabil. Prin realizarea obiectivelor propuse, pe termen mediu și lung, se va

ajunge la ridicarea standardului de viață în zonele identificate în prezent ca defavorizate și se va putea preîntâmpina producerea de noi dezechilibre. Procesul de reabilitare a zonelor defavorizate se poate conduce pe trei direcții prioritare: recalificarea și reîncadrarea în muncă a persoanelor disponibilizate ca urmare a restructurării industriale, atragerea de mari firme în zonă și înființarea de incubatoare și prestări de servicii pentru întreprinzători, cât și a unui centru tehnologic.

Obiectivele pentru dezvoltarea industriei sunt: restructurarea industriei grele; dezvoltarea și specializarea ramurilor existente; stimularea înființării de noi ramuri industriale. Prin atingerea acestor obiective, produsele industriei trebuie să răspundă rigorilor pieței, cerințelor consumatorilor și utilizatorilor, sub aspectul unor criterii economice și sociale. Dezvoltarea viitoare a industriei este privită în strânsă conexiune cu dezvoltarea celorlalte ramuri economice și, în mod special, ca un suport pentru sprijinirea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii. Există și obiective operaționale pentru dezvoltarea industriei, precum: 1) modernizarea și dezvoltarea infrastructurii industriale; 2) crearea unui mediu propice activităților inovative din industrie; 3) stimularea și folosirea efectelor sinergetice ale cooperării județene, regionale și internaționale; 4) dezvoltarea unor ramuri industriale ecologice; 5) adaptarea nivelului de calificare-recalificare a resurselor umane la cerințele pieței; 6) îmbunătățirea condițiilor de sănătate și de protecție a muncii.

Pentru dezvoltarea spațiului rural trebuie să se aibă în vedere promovarea unei agriculturi performante și revigorarea spațiului rural, ca alternativă socioeconomică a mediului urban. În acest sens, s-au creionat următoarele obiective specifice: exploatarea extensivă și intensivă a solului; stimularea dezvoltării ramurilor agricole (zootehnie, silvicultură, pomicultură, viticultură, piscicultură și apicultură); revigorarea mediului rural ca alternativă socială a mediului urban. În vederea realizării acestor obiective s-au formulat următoarele obiective operaționale, care vizează domeniile de acțiune: 1) dezvoltarea infrastructurii activității asociative în spațiul rural; 2) repopularea spațiului rural și pregătirea forței de muncă pentru agricultură și servicii complementare; 3) crearea unui cadru favorabil de informare și cooperare; 4) stimularea producției agricole ecologice; 5) revitalizarea și conservarea structurilor sociale caracteristice vieții rurale; 6) stimularea dezvoltării sistemului sanitar în spațiul rural, în domeniul sănătății. Obiectivele pentru dezvoltarea serviciilor ar trebui să fie: dezvoltarea și îmbunătățirea serviciilor publice; dezvoltarea serviciilor financiar-bancare; dezvoltarea unor structuri de servicii specializate, orientate spre atragerea de noi întreprinderi, astfel încât sectorul servicii să devină un sector cu putere economică în sine, dar și un suport real al dezvoltării celorlalte domenii economice. Obiectivele operaționale propuse pentru dezvoltarea acestui segment al economiei sunt: 1) crearea facilităților infrastructurale pentru dezvoltarea serviciilor orientate spre înființarea de noi întreprinderi; 2) crearea de noi

locuri de muncă și pregătirea forței de muncă pentru ridicarea calității serviciilor; 3) crearea unui cadru informațional adecvat diversificării gamei serviciilor de calitate; 4) stimularea unei rețele de colaborare între serviciile publice și cele private; 5) stimularea serviciilor cu orientare ecologică; 6) stimularea inițiativei private în domeniul serviciilor sanitare.

Prin implementarea politicii de dezvoltare regională în România au fost inițiate parteneriate active între administrațiile publice, centrală și locale, dar și între administrațiile publice locale ale județelor constitutive ale regiunilor de dezvoltare economică, create în baza legii privind dezvoltarea regională. Se pune însă problema intensificării relațiilor în toate planurile vieții socioeconomice și politice, astfel încât să se asigure dezvoltarea socioeconomică durabilă a întregii regiuni, în contextul dezvoltării naționale. Pe lângă obiectivul economic, cooperarea regională trebuie să se dezvolte și în domenii de interes și de relevanță regională, de exemplu, sectorul de întreprinderi mici și mijlocii și turismul. În privința cooperării interregionale, trebuie să existe două variante de abordare: a) se pot derula colaborări punctuale, chiar complementare, mergând pe sistemul reciprocității între oricare județ dintr-o regiune și alte județe ale țării, pe coordonatele impuse de prioritățile de dezvoltare ale acestor regiuni; b) se pot derula relații de cooperare între regiunile de dezvoltare, înțelese ca un tot unitar, pe proiecte cu grade diferite de complexitate și de relevanță regională. În acest sens, este necesar ca regiunile respective să-și definească prioritățile, eventual în cadrul unor strategii județene, ceea ce ar permite interconectarea și armonizarea diverselor programe de dezvoltare.

Capitolul II

STAREA ECONOMICĂ

2.1. Reducerea activității ramurilor operative

Economia moștenită de la regimul totalitarist era caracterizată, la sfârșitul anului 1989, de existența proprietății socialiste (de stat sau cooperatistă), centralizarea excesivă, planificarea rigidă și eficiența economică scăzută. Industrializarea forțată, excesivă, bazată pe utilaje și procese tehnologice cu un consum mare de energie, reducerea drastică a importurilor și promovarea forțată a exporturilor, fără a avea în atenție criteriile de eficiență, pentru a plăti cât mai repede datoria externă acumulată (între 1975 și 1989, România a plătit peste 21 miliarde de dolari SUA), toate acestea au dus la adâncirea crizei în toate ramurile economiei, ceea ce a avut drept consecință directă scăderea calității vieții populației. „Economia românească nu este nici cal, nici măgar”, afirma reputatul economist Aurelian Dochia, care continua: “s-au făcut o serie de schimbări care nu au fost duse la bun sfârșit. La nivel macroeconomic avem un cadru instituțional și reglementări care, în mare, sunt compatibile cu economia de piață. La nivel microeconomic, îndeosebi datorită întârzierii procesului de privatizare, avem însă mecanisme, acțiuni și componente care nu sunt tipice mecanismelor de piață. Între aceste două nivele apare inevitabil disfuncția realității, acest aparent haos, corupția etc.”

Guvernul Petre Români a încercat să adopte măsuri de restructurare și re tehnologizare a întreprinderilor de stat, reușind doar transformarea lor în regii autonome sau în companii comerciale; lipsa unor programe clare, coerente, combinată cu liberalizarea prețurilor, au dus la puternice tensiuni inflaționiste, în condițiile în care, anual (cu câteva excepții), declinul economiei s-a accentuat iar șomajul a crescut permanent sporind astfel costurile sociale ale tranziției. Măsurile adoptate au urmărit: descentralizarea economiei, privatizarea, încurajarea investițiilor străine de capital, reîmproprietărirea țăranilor (în limita a 10 ha de teren arabil de gospodărie). Celelalte guverne care au urmat până la alegerile din noiembrie 1996, Guvernul Stolojan și Guvernul Văcăroiu, au preferat să încerce realizarea unei reforme graduale cu pași mărunți, în loc să aplice terapia de șoc care ar fi expus, însă, populația unor eforturi deosebite. S-a neglijat crearea unor piețe reale!

Guvernele care au condus România după alegerile din noiembrie 1996 au încercat să aplice o reformă accelerată, însoțită de restructurarea și privatizarea companiilor de stat, așa cum solicita FMI. Cu toate acestea, după mai mulți ani de aplicare a măsurilor solicitate de FMI, declinul economic al Româ-

niei s-a accentuat, iar deficitul bugetar și cel al balanței comerciale au crescut. Guvernele Victor Ciorbea și Radu Vasile au fost preocupate de privatizarea marilor întreprinderi de stat, iar Guvernul Mugur Isărescu de reluarea creșterii economice. Pe ansamblul guvernării economice, Puterea instalată după 1996 nu a reușit să constituie germenii dezvoltării durabile pe care și-a propus-o. Etapele parcurse în cei 12 ani de tranziție de la planul centralizat la economia de piață au cuprins: liberalizarea prețurilor, dezvoltarea sectorului privat în paralel cu încercarea de restructurare și privatizare a întreprinderilor de stat.

Principala politică de stat promovată cu ardoare, aceea a fragmentării marilor combine și întreprinderi industriale în mai multe societăți comerciale mici – pe principiul “divide et impera” (divizează și stăpânește), s-a dovedit a fi eronată, deși s-a perseverat în aplicarea ei la sugestia principalelor organisme financiare internaționale care au experimentat, firește, în dauna noastră, acest tip de reformă în România. Politica “întâi privatizare, apoi restructurare” s-a dovedit nepotrivită, puțini investitori preferând întreprinderi falimentare, grevate în datorii. Guvernele Radu Vasile și Mugur Isărescu, din perioada 1998–2000, au încercat să realizeze redresarea cererii interne, concomitent cu consolidarea stabilității macroeconomice, controlul inflației și al deficitului bugetar, prin aplicarea unor politici fiscale și monetare restrictive. “Macrostabilizarea” a fost principiul defectuos, aplicat timp de aproape un deceniu, prin care s-a încercat să se influențeze politica economică generală. Din păcate, guvernele care au condus România în deceniul 1990-1999, nu au avut în centrul atenției refacearea economică a țării, prin impulsul dat de evoluțiile pozitive din agricultură și industrie, ci, au încercat să dirijeze evoluția economică prin măsuri monetare și fiscale, fără a stăpâni baza reală a transformărilor produse. Politicile economice ar fi trebuit să cuprindă, așa cum se obișnuiește în toate statele Uniunii Europene sau în statele central și est-europene, o suită de măsuri pentru revigorarea industriei și agriculturii autohtone. Fundamentul pe care ar fi trebuit să se sprijine aceste politici, adică economia țării, a fost intenționat pierdut din vedere.

Pentru prima oară în istoria statului modern român, în ultimii 12 ani nu au fost administrate politici de creare a avuției naționale, ci, politici de vindere, de împărțire, de partajare a acesteia, de spulberare a ei în cele patru vânturi, de echivalare a unor “forme fără fond” prin politici “macroeconomice”, care au urmărit orice alte scopuri decât stimularea economiei propriu-zise... Rezultatele obținute au fost pe măsura politicilor economice aplicate, politici care sunt esențiale pentru dezvoltare și care sunt aflate la baza construcției economico-sociale. Când politicienii români vor înțelege rolul primordial al respectării proprietății private și al economiei în mecanismul existențial individual, de grup și național, atunci vom rezolva problemele tranziției. “Setul minimal de priorități” urmărite nu a avut nici o legătură cu politicile bazate pe stimularea economiei reale. A avut în schimb o strânsă legătură cu “macrostabilizarea” economică,

bazată pe mecanisme financiar-bancare, care au gâtuit economia reală și înclinația spre investiții a întreprinzătorilor. În felul acesta, mai mulți ani la rând, în pofida tuturor promisiunilor făcute și a angajamentelor luate, indicatorii economici au înregistrat căderi semnificative, care situează România în rândul ultimelor state europene, din punctul de vedere al evoluțiilor economice, mai ales din industrie și agricultură, sectoarele forte ale economiei oricărei țări.

În perioada 1990-2000, PIB a înregistrat următoarea evoluție: o scădere cu 5,6% în 1990, cu 12,9% în 1991 și cu 8,8% în 1992. În intervalul 1993-1996 s-a produs o creștere a PIB cu 1,5% în 1993, cu 3,9% în 1994, cu 7,1% în 1995 și cu 3,9% în 1996, pentru ca în perioada 1997-2000 să se înregistreze o scădere cu 6,1% în 1997, cu 5,4% în 1998, cu 3,2% în 1999 și o creștere cu 1,6% în 2000. În 1998, PIB-ul reprezenta doar 78% din cel înregistrat în 1989. Media pe țară a PIB pe locuitor în 1999 a fost de 3.180.400 lei. An de an, în perioada 1990-1993 și apoi, în perioada 1996-1999, PIB-ul autohton a scăzut comparativ cu anul anterior. Singurii cinci ani în care PIB-ul a avut evoluții pozitive au fost 1993-1996 și 2000. Pe ansamblu însă, aproape toate ramurile economice au înregistrat scăderi accentuate, față de anul considerat cel mai defectuos pe plan economic, al regimului comunist – 1989. Nimeni încă nu a avut curajul de a face un studiu cuprinzător al evoluției PIB-ului României în perioada 1989-1999. S-ar desprinde concluzii foarte interesante... Un alt aspect negativ consemnat de evoluția PIB-ului este diminuarea accentuată a ponderii industriei, construcțiilor și agriculturii, singura creștere înregistrată fiind în domeniul serviciilor.

Unul din puținele aspecte pozitive înregistrate este legat de creșterea permanentă a ponderii sectorului privat în formarea PIB, ceea ce demonstrează că România a pășit definitiv pe calea economiei de piață. Un rezultat esențial al perioadei de tranziție îl constituie dezvoltarea sectorului privat, aportul acestuia la formarea PIB ajungând la 62% în 1999, față de 16% în 1990. Structura PIB este diferită de aceea care caracterizează economia UE, dar se observă o anumită tendință de convergență: ponderea sectorului agricol în formarea valorii adăugate brute a scăzut de la 20% la începutul anilor '90 la 15% în anul 1999; ponderea sectorului industrial a coborât sub pragul de 31%, în timp ce sectorul serviciilor și construcțiilor contribuiau în anul 1999 cu 54% din valoarea adăugată brută (comparativ cu circa 70% în UE), cu 20% mai mult decât la începutul deceniului. Valoarea PIB în anul 2000 a fost de 725.000 miliarde de lei, care reprezintă cca 27 miliarde de dolari SUA.

Ca sector important al economiei naționale, industria realizează, în pofida tranziției sinuoase pe care o parcurge, cca 40% din PIB. Numărul agenților economici cu activitate preponderent industrială, dintre care multe întreprinderi mici și mijlocii, a fost în anul 2000 de cca 35.000, față de cca 2.200 în 1990. Câte 22% dintre aceștia se aflau repartizați în fiecare din următoarele grupe de ramuri: industria alimentară, a băuturilor și tutunului; industria textilă, a confec-

țiiilor, pielăriei și încălțăminte; industria de prelucrare a lemnului și de producere a mobilei. 44% reprezintă restul industriei autohtone viabile!

Exceptând *Schița tranziției la economia de piață*, elaborată încă din februarie 1990 de acad. Tudorel Postolache împreună cu cei mai redevabili specialiști economiști autohtoni, dar de care nimeni n-a ținut seamă la vremea respectivă, România a fost frustată până în 1999, de strategii naționale și sectoriale, capabile să-i orienteze pe investitorii români și străini. Nimeni nu a cunoscut până la sfârșitul deceniului trecut perspectivele de menținere, de lichidare, de reorientare sau de dezvoltare a producției diferitelor ramuri, subramuri sau grupe de produse, iar operatorii economici industriali au fost nevoiți să ducă o politică de supraviețuire, fiecare pe cont propriu, care a accentuat dezorganizarea și deingolada sistemului economic.

Principalele cauze care au limitat activitatea în industria prelucrătoare au fost cererea internă insuficientă, problemele financiare și incertitudinile mediului economic. Reforma economică și restructurarea au impus exigențe majore sectoarelor de producție puțin elastice și energofage. Una din ramurile industriale care au trecut cu bine prin avaturile tranziției a fost industria aluminiului. La sfârșitul deceniului, secolului și mileniului trecut, România realiza 35% din producția de aluminiu a țărilor din centrul și din estul Europei (cu excepția celor ex-sovietice), capacitatea sa de producție de aluminiu primar fiind de 174.000 tone pe an, iar cea de procesare de 67.500 tone pe an. Țara noastră rămâne cel mai important furnizor de aluminiu din zona central și est-europeană, datorită purității metalului, net superioară celei obținute de alți producători din regiune. România exportă cca 134.000 tone pe an, din care 122.000 tone de aluminiu procesat, cele mai importante destinații fiind piețele din Italia, Grecia, Austria și Franța. Industria aluminiului este una din reușitele economice ale regimului comunist și a fost creată de acest regim. Singurul producător de aluminiu primar este ALRO Slatina, companie înregistrată la Bursa Metalelor din Londra, care are o cifră anuală de afaceri de 250-280 milioane de dolari SUA, patru mii de angajați și exportă cca 70% din producția sa. Cel mai important client al ALRO este ALPROM, tot din Slatina, singurul procesor de aluminiu de pe piața internă, cu o cifră anuală de afaceri de 50-60 milioane de dolari SUA. Aproximativ 50% din producția ALPROM Slatina este exportată în 30 de țări de pe șase continente! Grupul Marco a cumpărat cvasitotalitatea acțiunilor ALRO disponibile la vânzare la Bursa de Valori București.

Una din puținele ramuri industriale în care țara noastră posedă avantaj competitiv față de ramuri similare din UE este industria lemnului. La sfârșitul anului 1999, în industria lemnului își desfășurau activitatea 4.350 de agenți economici, din care 36% în sectorul de exploatare și prelucrare primară și 64% în sectorul de prelucrare superioară a lemnului (fabricarea de mobilier, articole sportive, creioane, chibrituri, instrumente muzicale etc.). Dintre aceștia, doar 7% sunt cu capital majoritar de stat, iar 93% sunt firme înființate după 1990.

Industria lemnului are asigurată, în proporție de 95%, baza de materii prime din producția autohtonă! Dar 80% din echipamente au o vechime de peste 20 de ani și prezintă un grad înalt de uzură fizică și morală. Același procent de 80%, dar din producție, este exportat! Rata medie a profitului în aceste unități a scăzut de la 13,7% în 1989, la 0,3% în 1998! Raportat la anul de bază 1989, până la sfârșitul anului 1996, numărul de personal s-a redus cu 28%, iar până la 30 iunie 1999, cu 43%.

În România, dezvoltarea IMM cu capital privat reprezintă una dintre cele mai complexe situații de după 1989. După un început în forță în 1990, libera inițiativă s-a lovit de greutatea tot mai mare, unele determinate de căderea generală a economiei, altele provocate și întreținute de numeroase deficiențe de ordin legislativ, instituțional și financiar. În 1992 au fost înființate Consiliul Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR) și Fundația "Centrul Român pentru IMM" (CRIMM) – ca persoană juridică apolitică, neguvernamentală, fără scop lucrativ, al cărui scop esențial consta în promovarea, stimularea și coordonarea politicii de dezvoltare a IMM, a comunicării și cooperării cu instituții și organizații române, străine și internaționale, care urmăresc dezvoltarea IMM. La 24 martie 1995 a avut loc prima Convenție Națională a IMM, reuniune organizată de CNIPMMR. Evoluția controversată a sectorului arată că, la sfârșitul anului 2000, IMM se aflau într-o stare de criză, acumulând numeroase probleme care le amenință nu numai dezvoltarea, ci însăși supraviețuirea. Textul Legii nr. 133 din 1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea IMM, care a cunoscut nenumărate variante inițiale și a fost discutat doi ani în Parlament, a fost practic inoperabil, încă doi ani, în special în ceea ce privește acordarea unor facilități fiscale pentru IMM. Conform *Agendei 2000* – punctele de vedere ale Comisiei Europene în legătură cu solicitarea României de aderare la UE, IMM autohtone au dat dovadă de un anumit dinamism, în special în sectoare ale industriei ușoare, precum industriile alimentară, textilă sau de mobilă. Productivitatea s-a îmbunătățit constant, dar există rezerve din partea Comisiei Europene în ceea ce privește capacitatea IMM de a respecta legislația comunitară în domeniu.

Potrivit noii legislații care facilitează înregistrarea și autorizarea comerțanților, începând cu 16 iulie 2001, o firmă se poate înființa, obținând toate avizele de la un birou unic, în maximum 20 zile. Ordonanța Guvernului nr. 76/24 mai 2001, privind simplificarea unor formalități administrative pentru înregistrarea și autorizarea funcționării comerțanților și Hotărârea Guvernului nr. 625/13 iulie 2001 stipulează modul în care se face înregistrarea funcționării comerțanților. Practic, Ordonanța nr. 76 precizează la art. 3 că "solicitarea înregistrării comerciantului se face la biroul unic din cadrul Camerei de Comerț și Industrie teritorială" și că "solicitantul va completa o cerere de înregistrare tip – care este formular unic – și pe baza acestuia se vor declanșa procedurile necesare pentru înregistrarea și autorizarea funcționării comerciantului". Conform Hotărârii

de Guvern nr. 625, numărul avizelor necesare funcționării s-a redus la cinci, iar autoritățile implicate – brigăzile de pompieri militari, direcțiile de sănătate publică, autoritatea sanitar-veterinară, inspectoratele teritoriale de protecție a mediului și inspectoratele teritoriale de muncă – au desemnat oameni care lucrează efectiv la biroul unic și care acordă aceste autorizații. Până la 24 august 2001, firmele și-au putut majora capitalul social, până la 2 milioane de lei în cazul SRL și 25 milioane în cazul SA și SCA. Până la sfârșitul lunii iulie 2001, cca 188.000 de IMM nu-și îndepliniseră obligația de majorare a capitalului social, ceea ce reprezintă mai mult de un sfert din totalul societăților înmatriculate la Oficiul Național al Registrului Comerțului.

IMM sunt decapitalizate foarte mult, ceea ce înseamnă reducerea apreciabilă a cantității de materii prime și materiale achiziționate și, implicit, a producției și volumului de vânzări. Statisticile arată că 80% din IMM și-au redus substanțial activitatea în ultimii doi ani sau sunt în stare de faliment. IMM nu se pot recapitaliza, în condițiile în care cca 90% dintre ele nu-și pot permite să contracteze credite de la bănci, deoarece dobânzile mari fac imposibilă rambursarea la termen a creditelor. Scăderea activității IMM este determinată de: a) scăderea dramatică a puterii de cumpărare, atât a populației, cât și a agenților economici, fapt ce reprezintă, în esență, un pericol major prin restrângerea consumului și limitarea piețelor; b) reducerea ofertei de bunuri și servicii produse în țară. Creșterea numărului de șomeri din sectorul privat este o consecință directă a scăderii activității în sectorul IMM. Conducerile mai multor bănci comerciale, confruntate cu solicitările de credite din partea IMM, caută soluții menite să îmbine propriile interese (garanția rambursării împrumuturilor și a dobânzilor aferente) cu interesele IMM. În afară de faptul că majoritatea covârșitoare a cererilor de creditare (peste 90%) nu sunt corect întocmite, în special în partea de fundamentare a proiectelor de afaceri, băncile se află în situația de a nu fi recuperat o parte însemnată din creditele acordate în anii precedenți.

Abia în februarie 2001 au fost aprobate Normele metodologice de aplicare a Legii nr. 133/1999 privind stimularea întreprinzătorilor privați pentru înființarea și dezvoltarea IMM. Conform acestor norme, IMM care își desfășoară activitatea în sfera de bunuri materiale și servicii se definesc în funcție de numărul mediu scriptic anual de persoane, după cum urmează: până la 9 salariați – microîntreprinderi; între 10 și 49 de angajați – întreprinderi mici; între 50 și 249 de angajați – întreprinderi mijlocii. Nu se încadrează în prevederile legii IMM societățile bancare, cele de asigurare și reasigurare, societățile de administrare a fondurilor financiare și mobiliare și cele cu activitate exclusivă de comerț exterior. De asemenea, nu beneficiază de facilitățile din Legea IMM (scutiri și reduceri de impozite, de taxe vamale etc.) societățile comerciale, care au ca acționari sau asociați persoane juridice, care îndeplinesc cumulativ următoarele două condiții: au peste 250 de angajați și dețin peste 25% din capitalul social. Beneficiarele Legii nr. 133/1999 sunt IMM-urile care realizează o

cifra de afaceri anuală echivalentă cu până la 8 milioane de euro. Întreprinderile atestă că se încadrează în categoria IMM prin: dovada privind numărul mediu scriptic anual de salariați, eliberată în condițiile legii de către camera de muncă în a cărei rază teritorială activează întreprinderea respectivă (pe baza numărului mediu scriptic raportat în anul anterior), și dovada privind cifra de afaceri anuală, eliberată de administrația financiară în a cărei rază teritorială activează întreprinderea, pe baza datelor din bilanțul contabil al ultimului an fiscal încheiat.

În cazul IMM-urilor înființate în anul în curs, se ia în calcul, perioada cuprinsă între data înființării și data eliberării respectivei dovezi, pe baza declarației pe propria răspundere a reprezentantului legal al acestora. Pentru dovada privind cifra de afaceri se utilizează cursul de schimb al monedei euro din data de 31 decembrie a anului anterior, comunicat de BNR.

Mediul de afaceri din România a fost în ultimii ani ostil pentru mulți întreprinzători mici și mijlocii, care nu au supraviețuit fiscalității excesive, instabilității legislative și rigorilor impuse de bănci pentru acordarea unui credit. Cele 400.000 de IMM asigură acum 60% din PIB, dețin 25% din avuția națională și contribuie cu 45% la cifra de afaceri a societăților românești. François Gontard, *senior partner* în cadrul firmei de consultanță KPMG, declara la începutul lunii mai 2001 că nu există destulă inițiativă din partea întreprinzătorilor mici și mijlocii din România, că nu numai banii lipsesc, ci și starea de spirit și suficienți susținători de proiecte, care să își asume riscuri și să înceapă o afacere nouă. IMM-urile autohtone au nevoie de ajutor din partea statului pentru a se dezvolta, dar este nevoie ca și autoritățile locale, primăriile și consiliile județene, să susțină inițiativele private, asigurând un climat favorabil afacerilor. Ideal este ca orice întreprinzător să fie asistat de consultanți specializați atât la înființarea firmei, cât și pe parcursul derulării afacerii, mai ales atunci când își construiește strategia de bază sau când trebuie să convingă un bancher să îi susțină financiar proiectul de investiții.

Pentru îmbunătățirea ofertei de servicii destinate sectorului IMM, în special în domeniile în care nu există o ofertă corespunzătoare, a fost creată o rețea de centre de consultanță și incubatoare de afaceri la nivel național, în cadrul cărora întreprinzătorii privați primesc asistență și consultanță, beneficiază de instruire în management și marketing, de servicii la prețuri reduse și chiar de spații de producție și au la dispoziție o bază de date cuprinzând oportunități de afaceri, oferte de achiziții publice, informații despre târguri și expoziții, despre servicii și produse. Cu sprijin PHARE pot fi realizate și alte puncte de informare pentru promovarea cooperării între întreprinderi sau servicii de cercetare-dezvoltare pentru IMM-urile care nu au puterea să își dezvolte aceste activități. Activitatea acestora trebuie să fie corelată cu obiectivele de creștere a competitivității externe și a productivității interne, în raport cu toți factorii de producție. În acest sens, apreciem că este important să se urmărească: ampli-

ficarea procesului de remodelare a capacității și structurii producției industriale, inclusiv prin dezvoltarea și stimularea cooperării cu parteneri din UE, pe fondul consolidării funcționării economiei de piață, al instaurării unui climat concurențial; revitalizarea întreprinderilor mijlocii și mari cu potențial de competitivitate; secvențializarea procesului de selecție și redimensionare a agenților economici angajați în procesul de restructurare, urmărind asigurarea condițiilor normale de desfășurare a activității pentru satisfacerea cererii interne aflată în creștere, precum și pentru sporirea semnificativă a volumului și eficienței exportului de bunuri și servicii; finalizarea procesului de privatizare a societăților comerciale din industrie; expunerea unităților industriale rămase în proprietate publică la forțele pieței, în condițiile întăririi disciplinei legislative din domeniul concurenței (inclusiv prin intermediul Legii falimentului); restructurarea sectoarelor energo-intensive, a celor cu supracapacități, în sensul reducerii pierderilor și al obținerii de sporuri substanțiale de productivitate; stimularea promovării tehnologiilor care asigură reducerea consumurilor energetice; revigorarea și valorificarea eficientă a potențialului național de cercetare și dezvoltare tehnologică, inclusiv a cercetării de firmă; creșterea potențialului concurențial prin promovarea alianțelor strategice, a structurilor de tip holding și a grupurilor economice de interres, în scopul racordării industriei românești la procesul globalizării, inclusiv al dezvoltării exporturilor complexe; dezvoltarea accelerată, externalizarea și specializarea serviciilor pentru producție; creșterea în ritm susținut a volumului și eficienței exportului, încurajând exportul produselor cu grad ridicat de prelucrare și valoare adăugată mare; susținerea prioritară, în limitele permise de cadrul reglementărilor internaționale la care România este parte, a sectoarelor industriale pentru care piața mondială este în expansiune sau care sunt purtătoare de tehnologii de înaltă performanță și care reprezintă industrii imature în România; valorificarea poziției geografice a României, prin direcționarea exporturilor și către zonele învecinate, ce reprezintă piețe de desfacere de maxim interes pentru țara noastră.

În vederea valorificării importantului potențial de creștere economică și de creare de locuri de muncă pe care îl are sectorul IMM se va urmări: acordarea de facilități stimulative (garanții pentru credite, subvenționarea dobânzii, acordarea de granturi competitive); organizarea de centre de consultanță și training pentru pregătire antreprenorială, de parcuri tehnologice și incubatoare de afaceri asistate de către stat, care să furnizeze servicii IMM-urilor, gratuit sau la prețuri reduse; sprijinirea participării IMM la proiectele bazate pe investiții publice sau realizate cu finanțare externă.

După suprafața arabilă, România ocupă locul al cincilea între primele 20 de țări europene, iar după suprafața amenajată pentru irigații, locul al doilea. Terenurile agricole însumează 9,5 milioane ha. Dintre acestea, cca 3,2 (3,5 după alte surse) milioane ha erau amenajate pentru irigații, înainte de 1989. În 1998 – recunoscut ca an secetos – statul a subvenționat sistemul de irigații cu

390 miliarde de lei (cca 40 milioane de dolari SUA). În 2001, suprafața irigată în întreaga țară este de 160 mii ha, din totalul de 900 mii ha cât mai însumează suprafețele pe care există sisteme de irigații funcționale. Societatea Națională de Îmbunătățiri Funciare (SNIF) a investit în 2001, 88 miliarde de lei pentru reabilitarea sistemelor de irigații și re-extinderea suprafețelor amenajate (aceasta incluzând și lucrări pentru impermeabilizarea canalelor de aducțiune). SNIF a primit în 2001 ca alocații de la bugetul de stat, 995 miliarde de lei, cu 225 milioane mai mult față de anul 2000. În 2002, se estimează că agricultura va beneficia de 1,4 milioane ha irigate, iar până în 2004 – de 2 milioane ha irigate. Nici o previziune nu a fost făcută, privind data când vom avea, din nou, 3,2 milioane ha irigate.

Circa 4,6 milioane ha sunt pășuni, iar 600.000 ha sunt ocupate cu vii, livezi, pepiniere viticole și pomicele. Această bogăție naturală deosebită, la care se adaugă priceperea recunoscută dintotdeauna a țaranului român de a cultiva pământul, erau argumente solide pentru a susține, după 1989, încrederea în șansa agriculturii de a deveni una dintre cele mai productive ramuri ale economiei românești. Suprafața agricolă reprezintă 62% din suprafața totală a fondului funciar (față de 43% în Uniunea Europeană, de exemplu), alte 28% sunt ocupate de păduri și terenuri cu vegetație forestieră, 4% – ape și bălți, 4% – construcții, drumuri și căi ferate și 2% – alte suprafețe. Raportând suprafața agricolă a țării la numărul de locuitori, în România revin fiecărui locuitor 0,41 ha, valoare superioară multor țări europene și aproape dublă față de media europeană care este de doar 0,241 ha/locuitor. Din suprafața agricolă a țării, 39% este pământ arabil, 14% este ocupat de pășuni, 7% de fânețe, 1% cu vii și pepiniere viticole, 1% cu livezi și pepiniere pomicele. Pe un locuitor, în România revin 0,41 ha de teren arabil, iar în UE, 0,20 ha de teren arabil. Solurile de calitate ridicată (de exemplu, cernoziomul), au o pondere ridicată în totalul terenurilor arabile. După aptitudinea terenului pentru o anumită folosință agricolă cu randament optim, încadrarea terenurilor agricole este următoarea:

clasa I – 1%;	clasa a III-a – 21%;	clasa a V-a – 39%.
clasa a II-a – 15%;	clasa a IV-a – 24%	

România dispune de un potențial arabil superior multor țări europene. Predominantă este însă folosirea extensivă a pământului. După datele publicate de Institutul Național de Statistică referitoare la anul 1997, repartizarea suprafețelor agricole pe principalele culturi a fost următoarea: 70% – cereale pentru boabe, 12% – plante tehnice, 12% – plante de nutreț, 3% – legume, 3% – teren necultivat. Datorită prețurilor prea mari ale lucrărilor agricole și veniturilor mai mult decât modeste ale țăranilor, numeroase terenuri arabile aparținând țăranilor au rămas necultivate!

La începutul mileniului al treilea, România este din nou considerată o țară agrară, în care cca 42% din populația activă este ocupată în acest sector economic important. Ca urmare a aplicării prevederilor Legii nr. 18 din 1991, privind restituirea suprafețelor de pământ posesorilor acestora, până la limita a 10 ha, România a devenit țara cu agricultura cea mai fărâmițată din Europa. Fărâmițarea proprietăților este similară cu situația din perioada interbelică: 71,2% din proprietăți au între 0 și 3 hectare și doar 0,3% sunt mai mari de 10 hectare. Legea nr. 18 a produs cea mai proastă structură agrară de după 1907. Prin Legea nr. 18 din 1991, mai mult de 70% din suprafața agricolă a țării a fost împărțită în 3,1 milioane de gospodării, dintre care doar 28% au o suprafață de peste 3 ha. Structura fondului funciar agricol pe sectoare de proprietate se prezenta astfel la sfârșitul anului 1998: 70,6% – sectorul privat; 11,7% – sectorul de stat și 17,7% sectorul public (deținut de primării sau pășunile comunale). La sugestia impusă a Băncii Mondiale a fost lansată, încă din luna ianuarie 2000, privatizarea fostelor întreprinderi agricole de stat (IAS-uri), în condițiile în care pe plan mondial procesul de concentrare a suprafețelor arabile este în plin proces de desfășurare (în landurile estice ale Germaniei, de pildă, există 3.000 de ferme a câte 1.000 ha, care realizează una din cele mai performante agriculturi din lume). Fărâmițarea terenurilor, după aplicarea Legii nr. 18/1991 privind fondul funciar (o exploatare agricolă țărănească are în medie, 1,5 ha (după alte calcule 2,4 ha) și lipsa de bani a proprietarilor acestor terenuri a făcut ca sistemul de irigații să nu poată fi folosit nici acolo unde mai funcționa. Se apreciază că cca 80% din suprafața agricolă și 27% din suprafața pădurilor sunt afectate de numeroși factori care diminuează funcțiile acestor suprafețe. Prin Hotărârea de Guvern nr. 81 din 1998, cca 3 mil. ha de teren arabil, cu soluri puternic degradate, au fost trecute în categoria de pajiști și păduri.

Principalele erori ale tranziției în agricultură apreciem că au fost liberalizarea prețurilor și privatizarea numai de dragul transferului de proprietate. Principalele efecte negative constatate au fost: a) diferențele foarte mari între prețul producătorului agricol și prețul cumpărătorului final (exemplu prețul grâului, lânăii, uleiului etc.) prin crearea unor sisteme de intermediari care au monopolizat piețele făcând inefficientă activitatea producătorilor agricoli; b) apariția unor mărfuri și produse agricole falsificate, care pun în pericol viața consumatorilor; c) lipsa unui sistem avantajos de finanțare și protejare a producătorilor agricoli. Pornind de la necesitatea eliminării cauzelor care au produs efectele prezentate mai sus, propunem dezvoltarea unei piețe agricole organizate în România, piață care trebuie să prezinte interes și protecție pentru toți participanții, prin asigurarea unui mediu competitiv și onest. Prin crearea pieței organizate se caută stabilirea unor relații reciproc avantajoase între producători, depozitari, comercianți, consumatori finali, investitori. Setul de reguli care stă la baza pieței organizate se referă la: perfecționarea procesului de tranzacționare, protejarea participanților împotriva riscului, creditarea producătorilor etc. După părerea autorizată a profesorului universitar dr. Mihai Berca, fărâmițarea agriculturii (cca 40 milioane de parcele), datorată aplicării Legii nr. 18/1991

constituie principala cauză a prăbușirii producției vegetale și animale, secundată de lipsa oricărui criteriu de educație agricolă și rurală a viitorilor posesori de terenuri, fără nici o legătură cu ecologia, economia și cultura satului, drastic vitregite de legea sus-menționată. De asemenea, din numărul total de proprietari, aproape jumătate nu se află în apropierea proprietății dobândite. Suprafața medie a unei exploatații agrare individuale este de 2,4 ha, față de 16,6 ha – media UE (suprafața optimă, spun specialiștii, trebuie să fie mult mai mare). Gospodăria țărănească se caracterizează prin autoconsum, iar câștigurile din vânzarea surplusului de produse sunt mici și decimate de “foarfecele prețurilor”, 50 – 60% din banii acumulați de țărani din vânzarea produselor agricole fiind folosiți de aceștia pentru plata impozitelor și a taxelor.

La începutul mileniului al treilea, mediul rural autohton oferă o imagine terifiantă: întoarcerea tineretului la țară rămâne un vis, satele sunt supuse fenomenului depopulării, au apa din fântâni infestată de pesticide sau alte substanțe poluante, îngrijirea sanitară este aproape inexistentă (doar 10% din numărul de paturi de spital se află în mediul rural), analfabetismul se adâncește nestingherit, satul românesc se zbate în sărăcie și subdezvoltare. Agricultură românească se află în cel mai mare impas din toate timpurile. Cea mai gravă secetă din ultimul secol a redus recolta de grâu din anul 2000 la cel mai scăzut nivel posibil (4,42 milioane tone). Creșterea producției agricole este redusă și din cauza nivelului scăzut al subvențiilor, dar și al imposibilității financiare, pentru cvasitotalitatea agricultorilor, de a încheia asigurări împotriva calamităților naturale pentru terenurile pe care le au în exploatare. Șansele realizării de investiții în sistemele de irigație, achiziționarea de noi soiuri de semințe, diversificarea culturilor sau chiar încheierea de asigurări pentru suprafețele cultivate sunt extrem de reduse, în condițiile în care 40% din populația țării trăiește cu mai puțin de 1 dolar SUA pe zi. Împrumuturile bancare către această ramură foarte importantă a economiei țării, în care lucrează aproximativ 42% din populația țării, au devenit extrem de rare. În ultimii ani, România a devenit o mare piață de desfacere pentru produsele agricole ale țărilor din UE și aceasta pentru că nu a mai putut asigura pe deplin consumul intern. Domeniul culturilor de câmp se caracterizează prin diminuarea accentuată a producțiilor medii și restrângerea sortimentului de culturi. Acesta este motivul care a dus la creșterea intrărilor de produse străine și la înrăutățirea situației economice a producătorilor români.

O altă cauză este utilizarea de semințe de slabă calitate pe mai mult de 50% din suprafața cultivată, dar și reducerea cantităților de îngrășămintă și deprecierea continuă a fertilității solurilor. Sortimentul actual de soiuri și hibrizi, din care 108 au fost creați în ultimii 5 ani, precum și producerea de semințe din verigile superioare ar putea duce la creșterea producțiilor medii și a calității acestora. De asemenea, este nevoie de aplicarea îngrășămintelor organice, sporirea dozelor de îngrășămintă chimice și folosirea culturilor leguminoase ca

mijloc de fixare a azotului din atmosferă. Trebuie modernizate tehnologiile de bază pentru aplicarea rezultatelor obținute în cercetare, asigurate resursele economice, managementul și creșterea nivelului de informare al producătorilor. Trebuie diversificate sistemele de lucrare a solului, tehnica semănatului și metodele care ar putea duce la creșterea producției agricole, reducerea consumului de energie și a cheltuielilor efectuate.

Producătorii agricoli ar trebui să fie consiliați mai mult în alegerea culturilor, soiurilor și hibrizilor, astfel încât să se valorifice eficient cantitățile mai reduse de apă din sol din acești ultimi ani mai secetoși. Pentru a facilita accesul producătorilor agricoli la procurarea echipamentelor tehnice ar trebui luate măsuri legislative privind împrumuturile pe termen lung, subvenționarea unor dobânzi, acordarea unor prime de export și asigurarea accesului la informații de ultimă oră în domeniile de interes agricol. Statul trebuie să sprijine înființarea de societăți private pentru efectuarea de service de specialitate sau a unor societăți de leasing ca interfață între producătorii agricoli și constructorii de tractoare și mașini agricole. Fărămițarea excesivă a terenurilor agricole, lipsa de resurse financiare pentru aplicarea unei reforme coerente, neclarificările asupra proprietății terenurilor, lipsa unei tehnologii adecvate, sunt câteva dintre cauzele care au dus la scăderea drastică a producției din agricultură și industria alimentară. La toate acestea se adaugă diminuarea cu 80% a numărului specialiștilor care lucrau în agricultură în 1989.

Anul 2001 a ilustrat, din nou în agricultură, un anumit gen de imobilism. Printre problemele care nu și-au găsit rezolvarea se numără: privatizarea fostelor IAS-uri și procesul de concesionare a terenurilor agricole. Sunt societăți care au rearendat terenul, societăți care l-au abandonat. Sutele de miliarde de lei care nu au fost obținuți din redevențe lipsesc de la Fondul de Dezvoltare al Agriculturii. Printre problemele rezolvate se numără: reducerea salariilor conducătorilor societăților din subordinea ministerului și a cheltuielilor regiilor, sistarea exporturilor clandestine de oi gestante și tăurași, precum și a exportului de bușteni. Ministerul Agriculturii s-a implicat într-o serie de acțiuni de control privind jafurile din păduri și verificarea respectării condițiilor de comercializare a produselor agroalimentare. S-au luat o serie de măsuri privind subvenționarea prețului la semințe, acordarea ajutorului de 1 milion de lei producătorilor agricoli, pentru fiecare hectar cultivat și prevenirea febrei aftoase. Începând cu 1 ianuarie 2002, se va renunța în totalitate la subvenționarea dobânzii la creditele pentru agricultură, datorită faptului că devin operaționale proiectul Băncii Mondiale și Programul SAPARD al UE. Dar, Programul de ajustare structurală a agriculturii – ASAL, încheiat cu Banca Mondială, nu s-a desfășurat conform așteptărilor, principala problemă în aplicarea programului fiind incoerența mediului legislativ, precum și întârzierea privatizării fostelor IAS-uri. Programul ASAL a fost finanțat de Banca Mondială printr-un împrumut în valoare de 350 milioane de dolari SUA.

România nu are, la început de mileniu, un sistem agricol dinamic, iar programul de reformă în agricultură trebuie finalizat astfel încât să conducă la creșterea productivității în acest sector. Rezultatele restructurării agriculturii se vor face simțite pe termen lung, dacă se va respecta un calendar al reformei. Principalele elemente care pot duce la dezvoltarea agriculturii sunt: păstrarea liberalizării prețurilor și a comerțului cu produse agricole; privatizarea fermelor de stat; transparența politicilor de subvenționare a agriculturii. Trebuie încurajată dezvoltarea fermelor mici și productive, prin intermediul unui sistem transparent de alocare a banilor, precizându-se beneficiarii și încadrarea în resursele financiare disponibile. Este necesară colaborarea Ministerului Agriculturii, Alimentației și Pădurilor (MAAP) cu producătorii privați din domeniu. În România există foarte multe exploatații mici, ai căror proprietari depind de producția realizată în acestea. Reducerea sau eliminarea sprijinului pentru aceste exploatații ar crea o serioasă problemă socială. Trebuie aplicate programe care să conducă la creșterea productivității fermelor mici, programe care să cuprindă investiții publice în infrastructura rurală (drumuri, alimentare cu apă, canalizare, sisteme de irigații) și trebuie creat un sistem de creditare la nivel rural. MAAP își propune inițierea unui program prin care să se finalizeze privatizarea fostelor IAS-uri, înființarea exploatațiilor viabile economic, precum și stimularea pieței.

Din 1990 până în prezent, parcul de utilaje agricole s-a diminuat an de an. Față de un necesar de 372.239 de tractoare, parcul dispune doar de 160.036 de tractoare (din care doar 126.917 sunt în funcțiune), 80% din acestea fiind uzate. În România, un tractor deserveste 70-100 hectare, în timp ce, în țările vestice unui tractor îi revin 12-15 hectare de teren arabil. Noi utilizăm tractoare de 65 cai putere, față de cele din producția vestică de peste 160 cai putere. Un tractor are o bună perioadă de funcționare 10 ani, dar românii lucrează pământul și cu tractoare vechi de 30 ani. Parcul de combine numără 27.654 unități, în timp ce necesarul este de 74.011 combine. Gradul de uzură al acestora atinge 80%. În România, o combină încearcă să facă față la 350 hectare, pe când o combină din țările vestice are o încărcătură medie de 70 hectare.

O primă grupă de măsuri se referă la aplicarea, în continuare, a Ordonanței de Guvern nr. 36/2000, prin care s-a instituit un sistem de facilități pentru procurarea de tehnică agricolă, inclusiv a unui sistem de subvenționare care să acopere cca un sfert din costurile tractoarelor și mașinilor agricole. Alte subvenții care se pot acorda producătorilor agricoli sunt pentru procurarea de motorină, de sămânță selecționată și de îngrășăminte, dat fiind faptul că utilizarea mijloacelor mecanice și performanțele lor sunt determinate, în mare măsură, de tehnologiile care se aplică. Trebuie să crească ponderea tractoarelor de mai mare capacitate, pentru a face față condițiilor din diferite zone în care predomină terenurile grele. Este nevoie, de asemenea, de crearea a două societăți comerciale, una pentru vânzarea tractoarelor și mașinilor agricole, iar a doua pentru operațiuni de leasing la produsele respective, ținând cont de facilități-

le acordate cumpărătorilor și utilizatorilor. A treia grupă de măsuri se referă la crearea piețelor agricole integrate, astfel încât producțiile să fie bine valorificate, întrucât pe seama acestora se efectuează și plățile pentru mașinile agricole care sunt cumpărate și folosite.

Potrivit unui studiu al prof. Lazăr Traian, membru al Academiei de Științe Agricole și Silvici, în perioada 1990 – 1999, raportul dintre prețurile produselor agricole și cele ale produselor industriale necesare agriculturii a fost din an în an tot mai disproporționat. Astfel, creșterea prețurilor produselor agricole în 1999, față de 1990 este de 44.795%, însemnând o creștere de 448 de ori. La produsele agricole vegetale creșterea de prețuri a fost de 531,4 ori, iar la produsele animale de 394,3 ori. Problema cea mai mare este că produsele industriale și serviciile necesare agriculturii s-au scumpit în ritmuri mult mai rapide, creându-se dezechilibre în aceste domenii. Indicele general al creșterii prețurilor produselor industriale era în 1999 de 110.531,4% față de 1990, reprezentând o creștere de 1.105,3 ori. La tractoare prețurile au crescut de 1.119,8 ori, la piese de schimb de 1.193,4 ori, la îngrășăminte chimice de 961,8 ori, la carburanți și lubrifianți de 1.285,8 ori, iar la energie de 1.120,6 ori. În țara noastră, prețurile produselor agricole au evoluat mult mai disproporționat, adică în defavoarea agriculturii. În condițiile acestui dezechilibru între produsele agricole și prețurile produselor industriale, puterea de cumpărare a scăzut continuu. Pentru cumpărarea de produse industriale sunt necesare cantități din ce în ce mai mari de produse agricole. Dacă în 1990, pentru a cumpăra un tractor trebuia să fie vândute aproximativ 50 tone de grâu, în 1999, prețul utilajului reprezenta echivalentul a 120 tone de grâu. Un efect negativ determinat de acest dezechilibru constă în anihilarea valorii subvențiilor pentru agricultură. Totalul creșterilor prețurilor produselor industriale pentru agricultură depășește cu mult volumul subvențiilor acordate de stat.

Titlurile de proprietate asupra terenurilor, eliberate în baza Legii nr. 18/1991, trebuie înscrise în cartea funciară pentru ca, la nivelul întregii țări, să existe o bază de date de înregistrare și protecție a drepturilor de proprietate asupra terenurilor. Numai că foarte multe măsurători efectuate nu sunt corecte, nu s-au făcut întotdeauna corespunzător și unele informații înscrise în titluri nu corespund cu normele tehnice de cadastru, care au fost elaborate ulterior, prin Legea nr. 7/1996. În comisiile locale de punere în posesie au existat foarte puțini specialiști care să valideze măsurătorile efectuate pe teren din punct de vedere al încadrării în limitele de precizie. De aici au rezultat diferențe mari între titlurile de proprietate și situația de fapt. Pe parcursul aplicării Legii nr. 18/1991, oficiile de cadastru agricol din cadrul Ministerului Agriculturii s-au mai dotat, au apelat chiar la cadre tehnice din armată pentru efectuarea măsurătorilor, dar dacă Legea cadastrului ar fi fost adoptată imediat după Legea fondului funciar, ar fi putut fi evitate numeroase disfuncții și deficiențe. Pentru înscrierea titlurilor de proprietate existente în cartea funciară, conform art. 61 din Legea nr. 7/1996 este bine să fie folosită cât mai obiectiv experiența

Oficiilor de Cadastru Agricol și Organizarea Teritoriului Agricol (OCAOTA) județene și al municipiului București.

Până în luna mai 2001 fuseseră retrocedate proprietarilor 8,2 milioane ha, reprezentând cca 80% din cele 10,2 milioane ha existente la nivel național. În schimb, procentajul retrocedărilor la păduri este mult mai mic, sub 30%, doar 459 mii ha din totalul de 1,5 milioane ha, fiind retrocedate. Terenurile au fost returnate pe baza prevederilor din Legile nr. 18/1991 și nr. 1/2000. Din cele 10,2 milioane ha retrocedabile, peste 90% au fost validate prin Legea nr. 189/1991, legea fiind aplicată la aproape 88% din suprafața totală retrocedată. Procedura juridică prevede mai întâi validarea cererii de retrocedare și, ulterior, aplicarea punerii în posesie.

Statisticile arată un grad mare de fărâmițare a terenurilor, ceea ce îngreunează foarte mult aplicarea legii și realizarea lucrărilor agricole. De asemenea, a scăzut și suprafața medie de teren agricol pe gospodărie: în 1930 acest indice era de 3,9 ha/gospodărie, iar în anul 2000 era de 2,4 ha pe gospodărie, în scădere cu aproape 40%. Ca termen de comparație, în Germania, suprafața medie de teren agricol care revine unei familii (ferme agricole) este de 30 ha. În luna iunie 2001, Guvernul a adoptat Proiectul de lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 1/2000, având în vedere faptul că în procesul de aplicare al acesteia au fost constatate unele deficiențe și disfuncționalități, care au dus la prelungirea perioadei necesare pentru punerea în posesie și eliberarea titlurilor de proprietate; prin modificarea anexei nr. 1 la Legea fondului funciar este obligatorie evaluarea terenurilor agricole situate în extravilan, care se scot din circuitul agricol definitiv sau temporar, în vederea calculării valorii taxelor respective.

La sfârșitul lunii iulie 2001 a fost deschisă oficial Agenția SAPARD, a doua după cea din Bulgaria, care a primit acreditarea din partea organismelor specializate ale UE. Din anul 2002, România urmează să beneficieze din partea UE, în cadrul Programului SAPARD, de 153,2 milioane euro. Adăugând contribuția anuală a statului român (cca 50 milioane euro) și contribuțiile private pentru dezvoltarea agriculturii și a infrastructurii rurale, s-ar putea obține 309,2 milioane euro. România ocupă locul al doilea, după Polonia, ca resurse alocate de UE prin acest program, care se va derula până în 2006 și va avea o valoare totală de 2.122,7 milioane euro (din care contribuția UE reprezintă 1.072,7 milioane euro, a României – 350 milioane euro și a beneficiarilor privați – 700 milioane euro). Programul SAPARD, termen care provine de la denumirea sa în limba engleză Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development, este un instrument de asistență financiară nerambursabilă al UE pentru statele candidate la aderare; se adresează beneficiarilor privați, care au posibilitatea să contribuie cu o sumă reprezentând 50% din valoarea proiectului pentru care vor să obțină fonduri. Autoritățile locale pot beneficia de finanțarea integrală a proiectului, cu condiția ca acesta să nu genereze venituri. Documentația privind investiția pe care doresc solicitanții să o realizeze cuprinde

un memoriu justificativ și un plan de afaceri sau studiu de fezabilitate, elaborate după structură orientativă. Obiectivul prioritar al programului SAPARD îl constituie consolidarea cadrului necesar implementării măsurilor de preaderare, pentru o agricultură performantă, precum și dezvoltarea durabilă a zonelor rurale în țările candidate la UE. Dintre obiectivele mai importante cităm: sprijinirea reformei structurale în sectorul agricol, adoptarea legislației comunitare referitoare la Politica Agricolă Comună, finanțarea unor investiții în exploatații agricole sau pentru prelucrarea unor produse agricole, dezvoltarea și îmbunătățirea infrastructurii rurale, a managementului resurselor de apă sau împăduriri etc. Politica de dezvoltare rurală, urmărește: modernizarea și articularea sectoarelor de producție și comercializare în conformitate cu standardele de calitate și normele UE; consolidarea exploatațiilor agricole de dimensiuni optime și diversificarea activităților complementare cu caracter nonagricol; dezvoltarea infrastructurii social-edilitare; acordarea de consultanță și instruirea producătorilor agricoli, a proprietarilor de terenuri și păduri.

Măsurile de reformă în sectorul agricol trebuie să aibă în vedere securitatea alimentației populației, precum și modernizarea satului românesc, prin următoarele modalități: stimularea formării de exploatații de dimensiuni optime (cca 20 ha), eficiente din punct de vedere economic, prin asociere, schimb și cumpărare de teren, descurajându-se diviziunea proprietății sub o anumită limită; promovarea formelor asociative, de parteneriat, de integrare și manageriat, pe baza competitivității și a intereselor producătorilor agricoli, inclusiv practicarea arendării și concesiunii pe durată îndelungată, în scopul promovării progresului tehnic în producția agricolă; adâncirea reformelor structurale, cu accent deosebit pe consolidarea exploatațiilor agricole, privatizarea societăților comerciale din mediul rural la care statul este majoritar; perfecționarea cadrului legal și instituțional pentru funcționarea piețelor agricole și rurale esențiale – piața produselor, a materiilor prime și serviciilor pentru agricultură, piața creditului și cea funciară, sprijinirea dezvoltării infrastructurii necesare pentru funcționarea acestor piețe; promovarea politicilor de produs vizând sprijinirea creșterii eficienței economice pe întregul lanț de activitate agricolă, de la producție până la comercializarea pe piața internă și externă.

S-au făcut pași importanți în adaptarea legislației, normelor și standardelor pentru produsele alimentare, în conformitate cu cele aplicate în UE, iar aceste reglementări trebuie adoptate de Parlament și puse în aplicare în cel mai scurt timp, după încheierea programului PHARE RO9704 din domeniul industriei alimentare. Obiectivul general al acestui program, finanțat de UE cu aproximativ 3,8 milioane de euro, a fost acela de a pregăti România pentru integrarea în structurile europene atât prin preluarea legislației europene în domeniu, cât și prin sprijinirea producătorilor români din industria alimentară pentru adaptarea la noile condiții concurențiale de pe piața unică europeană. Programul a avut două componente, respectiv PHARE RO9704.01 – "Sprijin pen-

tru ministere și alte instituții publice pentru armonizarea standardelor alimentare", realizat de firma Smits Engineering – Belgia și finanțat cu 1,89 milioane de euro și PHARE RO9704.02 – "Sprijin pentru întreprinderile din industria alimentară", realizat de firmele BDPA – Franța și New Systems România, cărora li s-au alocat 1,99 milioane de euro. În ceea ce privește primul proiect, s-au tradus 153 de acte legislative ale UE din domeniul industriei alimentare, enumerate în Cartea Albă, privind pregătirea țărilor candidate, ceea ce corespunde unui număr de 79 de acte legislative europene, transpuse în 25 de acte legislative românești. Domeniile vizate pentru armonizarea legislativă sunt: a) etichetarea, aditivii alimentari, solvenții de extracție, aromele alimentare, contaminanții alimentari; b) materialele în contact cu alimentele, igiena alimentelor, controlul oficial al alimentelor; c) alimentele ecologice, cele congelate rapid, alimentele speciale, noi sau tratate cu radiații ionizante; contaminarea radioactivă a alimentelor; d) apă potabilă, apă minerală; e) miere, zahăr, lapte, sucuri de fructe, gemuri și jeleuri de fructe; f) cafea și cicoare, cacao și ciocolată.

Acquis-ul comunitar și noua legislație în curs de elaborare, vizând securitatea alimentară, reprezintă factori de calitate care nu se pot negocia, pentru care UE nu acceptă derogări și, de aceea, trebuie preluați integral de statele candidate. Cartea Albă a UE privind securitatea pe lanțul alimentar uman și animal, prevede trei priorități în domeniu: 1) crearea unei Autorități Europene pentru securitatea alimentelor, care va începe să funcționeze din ianuarie 2002; 2) abordarea integrată a lanțului alimentar, asigurându-se posibilitatea de a te întoarce pe acest lanț și a depista problemele apărute în cadrul unui sistem de alertă rapidă; 3) responsabilizarea operatorilor economici din întregul lanț alimentar, astfel încât să se asigure același nivel de igienă și securitate în toate statele membre. În politica alimentară europeană accentul s-a schimbat de la cantitate la calitate. Pentru România, ca de altfel pentru toate statele candidate, există obligativitatea de a controla operatorii din domeniul alimentar asupra modului în care respectă cerințele europene. O altă realizare a primului proiect a constat în dotarea cu echipamente a cinci laboratoare la nivelul întregii țări, precum și a două laboratoare-pilot (la Cluj-Napoca și Deva, care au beneficiat de instruire în problematica sistemelor de calitate ISO 17025, fiecare construindu-și singur propriul sistem pentru a putea fi ulterior acreditat. În ceea ce privește recunoașterea laboratoarelor românești la nivel european, între RENAR (organismul românesc unic de acreditare) și European Accreditation a apărut o problemă tehnică: nu s-a semnat încă Memorandumul de Recunoaștere Multilaterală și, de aceea, deocamdată principala metodă folosită este co-acreditarea între RENAR și un organism din rețeaua europeană. Este nevoie ca în viitor să fie creată o rețea de laboratoare acreditate pentru controlul alimentelor la nivel național, care să participe la teste internaționale interlaboratoare, condiție recomandată de standardele ISO 17025, care va deveni obligatorie peste doi ani.

În ceea ce privește proiectul PHARE RO 9704 02, acesta a ajutat producătorii și operatorii economici din industria alimentară să înțeleagă aspectele armonizării legislației, conținutul normelor și standardelor europene, organizarea, procedurile, dimensiunea și avantajele ce decurg din adaptarea la normele europene. Industria alimentară și agricultura constituie pentru România avantaje comparative majore, care pot fi potențate prin intermediul informației. Aceasta a dus la crearea Centrului de Informații Tehnice "Calita", precum și a unui nou centru de instruire în domeniu, la constituirea unei baze de date pentru industria alimentară (care cuprinde legislație, diferite documente și informații economice pentru clienții potențiali) și la crearea unei pagini pe internet unde operatorii din industria alimentară pot accesa informațiile dorite. O atenție deosebită a fost acordată pregătirii resurselor umane, în special perfecționării managerilor din întreprinderile private românești implicați în controlul calității.

Interesele financiare vitale ale statelor candidate la aderare și ale UE sunt influențate de șase domenii ale aquis-ului, care urmează să fie abordate în cadrul ultimei runde a procesului de negociere. Între aceste domenii, unul dintre cele mai importante este agricultura, unde sunt întâmpinate dificultăți în adoptarea unor soluții satisfăcătoare pentru regimul subvențiilor acordate din bugetul UE. Agricultura, alături de politica de coeziune economică și socială, este considerată de UE una dintre cele mai importante probleme, mai ales că se raportează în mod direct la costurile și beneficiile extinderii, respectiv minimizarea costurilor care urmează să fie suportate de bugetul UE și maximizarea beneficiilor pentru viitoarele state membre.

România este țara în care agricultura deține ponderea cea mai mare în ocuparea forței de muncă (42%), în timp ce în celelalte state candidate această cifră se situează sub 20%. Încercând să răspundă la întrebarea "Ce politică agricolă trebuie să urmeze România?", Dinu Gavrilescu, fost ministru al agriculturii și Ioan Davidovici, de la Institutul de Economie Agrară al Academiei Române, sugerează următoarele două coordonate principale ale politicilor agricole și de dezvoltare rurală: a) mutarea accentului de la politicile intervenționiste de stimulare directă a ofertei (subvenții pentru reluarea ciclurilor anuale de producție, reglementarea piețelor prin politici de susținere financiară a procesului de stabilizare a acestora, subvenții pentru export etc.) la cele structurale, adică sprijinirea formării și a funcționării la parametri de eficacitate a unor exploatații agricole de dimensiuni medii prin intermediul mecanismelor pieței, dezvoltarea cadrului instituțional și a infrastructurii necesare funcționării piețelor rurale și finalizarea, cât mai urgentă, a privatizării unităților economice din mediul rural la care statul este majoritar; b) mutarea accentului de la politica exclusiv agricolă la o politică de dezvoltare rurală reală, în scopul facilitării ocupării în sectoare neagricole din mediul rural, în paralel cu reducerea ocupării în agricultură.

Transformarea esențială a economiei românești în deceniul trecut a creat premisele deschiderii sistemului socio-economic autarhic către restul lumii, în condițiile noilor evoluții ce se derulează pe plan european și mondial. Componentele comerțului nostru exterior au înregistrat unele mutații notabile, ponderea lor în cadrul PIB crescând de la 20% în anul 1989, la 30% în anul 1999, în cazul exporturilor, respectiv de la 18% la 34%, în cazul importurilor. Ponderea relațiilor comerciale ale României cu UE a devenit majoritară, atât din punct de vedere al fluxurilor comerciale de mărfuri și servicii, cât și din cel al influxurilor de investiții străine. De exemplu, ponderea exporturilor către statele membre ale UE, în totalul exporturilor românești, a crescut de la 25% în anul 1989, la 65% în anul 1999, iar ponderea importurilor din UE reprezenta, în anul 1999, 60% din totalul importurilor României, față de 13% în anul 1989. Ca urmare a politicilor de liberalizare comercială aplicate pe fondul unui sistem economic slab structurat a apărut dublul deficit – cel bugetar și cel de cont curent. Deficitul de cont curent a avut ca sursă principală dezechilibrul balanței comerciale. Deficitul bugetar a fost cauzat de creșterea nivelului cheltuielilor bugetare în condițiile declinului economic, de deteriorarea capacității de colectare a veniturilor, precum și de insuficienta transparență a exercițiilor bugetare, care au permis canalizarea ineficientă a resurselor financiare. Propunându-și ca principală ancoră de redresare, controlul deficitului bugetar, autoritățile au promovat o fiscalitate severă. S-a demarat totodată procesul de aliniere a politicii fiscale la rigorile stabilite de UE și organismele financiare internaționale.

În domeniul circulației mărfurilor s-au adoptat acte normative semnificative, care transpun prevederile comunitare referitoare la produsele textile, detergenți, produse din sticlă, aparate de uz casnic, produse cosmetice etc. Circa 85% din societățile comerciale (pe acțiuni, cu răspundere limitată, în nume colectiv), înmatriculate la Oficiul Național al Registrului Comerțului la începutul anului 2001, desfășurau activități în domeniul circulației mărfurilor. Analizele întreprinse asupra comerțului reliefează poziția marginală a României în acest sector economic important. Exportăm, în general, mult mai puțin decât țările central și est-europene (de cinci ori mai puțin decât Ungaria, de patru ori mai puțin decât Republica Cehă sau Slovacia, de două ori mai puțin decât Polonia), iar față de alte țări în curs de dezvoltare: de 21 ori mai puțin decât Taiwan-ul, de 13 ori mai puțin decât Malaezia, de 10 ori mai puțin decât Coreea de Sud. Două treimi din produsele românești au grad redus sau mediu de prelucrare. Nici o politică în domeniul comerțului nu va putea fi eficientă dacă nu se va baza pe o puternică bază economică națională. Reducerea deficitului balanței comerciale – a celor cca 22 miliarde de dolari SUA, acumulați între 1990-2000 – nu se va putea realiza decât treptat, o dată cu funcționarea la parametrii normali a economiei autohtone. De asemenea, este important să se aibă în vedere gestionarea riguroasă a importurilor, inclusiv prin protejarea producătorilor naționali și stimularea acestora pentru a oferi bunuri economice competitive la export. Trebuie practică o politică a comerțului flexibil, de

adaptare la condițiile mediului intern și extern, în spiritul acordurilor internaționale semnate de România. Ca urmare a aplicării unei politici comerciale neadecvate, determinată strâns de politicile economice, financiare și monetare urmate, principalele rezultate obținute au fost: degradarea calitativă a structurii de export prin creșterea ponderii exporturilor de materii prime și de produse inferior prelucrate; diminuarea eficienței schimburilor comerciale ca urmare a scăderii prețurilor externe de export și creșterii prețurilor la import; lipsa capacității României de a face față, pe termen mediu (3 – 5 ani), presiunii concurențiale de pe piața UE sau de pe piața mondială.

Pe parcursul anilor de tranziție, România nu a avut o politică comercială externă, care să-i apere interesele, adoptând prea ușor liberalizări tarifare și netaarifare impuse de diverse tratate la care este parte, de exemplu: Tratatul privind acordul de comerț liber al țărilor din centrul Europei (CEFTA), Tratatul instituind o asociere între România, pe de o parte, și țările membre UE, pe de altă parte (Acordul European). S-a renunțat la politica de promovare și stimulare a exporturilor (prin mecanismul garantării unor exporturi de către stat, practicarea unor dobânzi diferențiate în favoarea producției de export etc.). S-a încurajat în schimb, liberalizarea exportului de materii prime, descurajându-se exportul de bunuri înalt prelucrate. A existat o scădere cantitativă a exporturilor, în paralel cu o scădere a valorii valutare încasate, din cauza deteriorării sistemice a structurii ofertei românești pe piețele externe și a devalorizării leului. Devalorizarea monedei naționale a ieftinit în permanență exporturile (ceea ce ar fi trebuit să fie o măsură benefică în condițiile funcționării normale a economiei românești) și a scumpit importurile. Stimularea exporturilor a fost considerată în anul 2000, de către Guvernul Mugur Isărescu, singura șansă de a depăși actuala stare de criză economică și de a face față criteriilor ambițioase pe care le presupune integrarea în comunitatea statelor membre ale UE.

În ultimii ani, România a devenit o piață de desfacere pentru mărfuri de o calitate îndoielnică în multe cazuri. “Unul din motivele căderii exporturilor este tentația comisionului de import. Managerii firmelor de stat au importat în ultimii ani utilaje nefolositoare ce puteau fi fabricate și în țară, doar pentru a încasa comisionul pentru operațiuni de import...Revine generațiilor viitoare datoria să recupereze deficitul de peste 22 miliarde de dolari SUA, dacă balanța comercială nu va mai acumula și alte noi deficite” – spunea Mihai Ionescu, președintele Asociației Naționale a Exportatorilor și Importatorilor din România. Dintr-o țară industrial-agrară, exportatoare de produse agroalimentare, România a devenit o piață de desfacere pentru produsele alimentare ale țărilor central și vest-europene. Volumul de alimente importate trece de 60% din total importuri.

În intervalul 1990-1999 importurile au cumulat peste 80 miliarde de dolari SUA, iar exporturile – 58 miliarde de dolari SUA. Deficitul balanței comerciale în 1999 a fost de cca 2 miliarde de dolari SUA și a depășit “cota de alarmă”, exporturile fiind cu 40% mai scăzute decât importurile. Deficitul cumulat al ba-

lanței comerciale în perioada 1990-2000 a fost produs de erorile majore ale actului de guvernare în România, în toată această perioadă. Deficitul este și urmarea liberalizării și restructurării economiei, deprecierei accentuate a monedei naționale, nefolosirii adecvate a instrumentelor tarifare și netarifare permise de cadrul juridic acceptat pe plan internațional. La aceste cauze se adaugă și proliferarea fenomenelor de evaziune fiscală, vamală și valutară, a corupției și contrabandei, ceea ce a accentuat stările negative menționate. Deficitul comercial cu țările UE este determinat, de exemplu, de trei grupe de produse, unde importăm mai mult decât exportăm: mașini, aparate și echipamente electrice; produse ale industriei chimice; alimente, băuturi, tutun.

La sfârșitul anului 2000, exporturile au depășit 10 miliarde de dolari SUA, fiind pentru prima dată în istoria României când se atinge acest prag. Creșterea exporturilor românești s-a realizat în principal cu țările membre CEFTA, țările membre UE, precum și cu Turcia, adică acele țări cu care România are acorduri de liber schimb, ceea ce demonstrează rolul creator de comerț al acestor acorduri. Oamenii de afaceri români și-au orientat producția spre piețele externe, ceea ce înseamnă o schimbare de mentalitate, având în vedere că, pentru a exporta, trebuie să îndeplinești trei cerințe – calitatea, promptitudinea și respectarea termenelor de livrare. În aceste condiții, sunt perspective ca, în condiții de funcționare cvasi-normală a economiei românești, exporturile să atingă nivelul de 13 miliarde de dolari SUA pe an. Două treimi aproape, din exporturile României au ca țintă, așa cum am mai menționat, UE. Câștigarea piețelor tradiționale, dintre care o mare parte sunt de risc, nu se poate face însă, fără a se avea în vedere garanția statului, lucru imposibil în condițiile în care nu are loc o capitalizare semnificativă a Băncii de Export-Import (EXIMBANK). Anul 2000 a fost primul an în care exportul de materii primare și cel de resurse umane a depășit 50% din valoarea totală a exporturilor românești. Continuarea unor astfel de practici nu poate garanta atingerea obiectivelor de integrare în UE, întrucât cu export de bușteni, animale vii și piei crude nu putem să obținem competitivitate pe piețele externe. Pentru a avea într-adevăr ce exporta trebuie demarat programul de încurajare a investițiilor în economie.

Cel mai mare partener comercial al României este în prezent Uniunea Europeană, cu o pondere de 84% în comerțul exterior românesc. Suntem de acord cu opinia exprimată de Mihai Ionescu, conform căreia analiza structurală a exporturilor țării noastre pe ultimii zece ani, demonstrează că în relația cu UE nu am depășit stadiul de colonie economică. Din 6,6 miliarde de dolari SUA, valoarea mărfurilor exportate în UE, peste 90% reprezintă exportul de produse prelucrate în sistem lohn (4,9 miliarde de dolari SUA), plus exportul de materii prime (1 miliard de dolari SUA). 95% din confecțiile textile și 98% din încălțăminte exportată este produsă în sistem lohn. Față de anul 1992, an anterior încheierii acordului de comerț liber cu UE, schimburile comerciale bilaterale au crescut de cca trei ori. Exporturile românești în UE au atins în anul

2000, 6,6 miliarde de dolari SUA, cu 1 miliard de dolari SUA mai mult decât în 1999, ceea ce reprezintă o creștere de 19%. Totodată, în anul 2000, importurile din UE au totalizat 7,4 miliarde de dolari SUA, față de 6,3 miliarde de dolari SUA în 1999. Deficitul comercial în relațiile cu statele membre UE se menține relativ ridicat, dar acest lucru se explică prin aceea că România are nevoie în perioada de tranziție de intrări de tehnologie din partea unor parteneri europeni tradiționali. Astfel, pe primul loc în categoria mărfurilor importate se află mașinile și echipamentele (28,2%), urmate de textile și îmbrăcăminte (24,3%), produse chimice (9,3%) și produse siderurgice (5,8%). Chiar dacă textilele și îmbrăcămintea ocupă primul loc în clasamentul mărfurilor exportate în UE, cu 34,3% din total, pe locurile următoare se situează mașinile și echipamentele (16,2%), produsele siderurgice (12,3%), încălțăminte (11,6%) și mobila (6,5%). Această structură reflectă faptul că România este o țară ale cărei livrări la extern se orientează încă spre produse cu consum mare de energie, nu spre ramuri de vârf și tehnologie, chiar dacă industria textilă și de îmbrăcăminte din România nu face doar operațiuni clasice de export-import, ci, lucrează în mare parte în lohn, cu materie primă adusă de parteneri externi, iar valoarea adăugată a exporturilor este relativ mică în aceste ramuri (practic este un export de resurse umane).

Exportăm deci, către UE, următoarele grupe de produse: textile și articole din textile, metale și articole din metal, mobilă și aparatură de iluminat, produse chimice, articole din piatră, ipsos, ciment. Cele mai bune performanțe de competitivitate le înregistrează materialele și produsele metalice, materialele de construcții, articolele de încălțăminte, iar cele mai slabe performanțe: mașinile și aparatele electrice, materialele plastice și din cauciuc, hârtia și articolele din hârtie. Produsele care utilizează în mod intensiv forța de muncă (tricotaje, confecții, mobilă, încălțăminte) reprezintă cel mai dinamic segment al exportului românesc către UE. Îmbunătățirea structurii exporturilor depinde însă de structura producției, de efortul de restructurare din economia românească. Mai mult de o treime din exporturile românești în UE merg pe piața Germaniei, ceea ce conferă acestei piețe un rol de primă importanță nu numai în relațiile bilaterale, dar și în cele multilaterale, în cadrul grupării integraționiste UE. Cu alte cuvinte, de exporturile efectuate de România în Germania depind într-o măsură importantă producția, gradul de ocupare și nivelul tehnologic al multor sectoare ale economiei românești. Relațiile cu această țară pot constitui pentru România un important factor de susținere a creșterii economice în diferite domenii. Pe primul loc ca importanță, la importul de mărfuri al României din UE, se află Germania.

În contextul creat de admiterea României în rândul țărilor central și est europene candidate la aderarea la UE, a continuat să avanseze liberalizarea comerțului nostru. Ca membru al CEFTA, țara noastră a continuat să reducă tarifele și taxele de import la produse provenind din țările central europene, de

multe ori în detrimentul comercializării produselor autohtone. Este necesar ca și în 2002, România să continue procesul de liberalizare a comerțului exterior în contextul pregătirii aderării la UE, prin negocieri suplimentare în domeniul comerțului cu produse agricole. Pentru ca aceste negocieri să devină profitabile este necesară elaborarea unei politici agricole armonizată cu practica europeană în domeniu. UE acordă sprijin intern pentru producția agricolă, precum și subvenții la export, iar România are dreptul de a ajuta financiar producătorii și exportatorii săi, pentru că a negociat în cadrul OMC posibilitatea de a acorda astfel de stimulente. Este însă necesar un cadru legislativ pentru organizarea pieței interne a produselor agricole, precum și o orientare corespunzătoare a producției. În intervalul 2001 – 2004 trebuie căutată deschiderea de noi piețe pentru produsele românești, prin negocierea unor acorduri de liber schimb cu Lituania, Letonia, Estonia, Israel, Croația, Macedonia, Maroc, Tunisia, Egipt, luându-se în considerare, în primul rând, pregătirea integrării europene.

Exporturile au atins în 2000, 10,3 miliarde de dolari SUA, în creștere cu 21,9% față de 1999, când au fost de 8,5 miliarde de dolari SUA. În același timp, importurile au însumat 13 miliarde de dolari SUA, cu 25,6% mai mult față de 1999. Media lunară la export a atins cel mai mare nivel de după 1989, de 864 milioane de dolari SUA, în timp ce media lunară la import a depășit 1 miliard de dolari SUA, cu un vârf în luna noiembrie 2000, datorat importurilor de resurse energetice. Deficitul comercial în anul 2000 a fost de 2,6 miliarde de dolari SUA, față de numai 1,8 miliarde de dolari SUA în 1999. Pe ramuri, cele mai mari exporturi s-au realizat în industria textilă și a confecțiilor (24%), industria metalurgică, a construcțiilor metalice și a produselor din metal (17%), precum și industria de prelucrare a lemnului și industria mobilei (10%). La importuri, ponderea este deținută de grupa de mașini și dispozitive mecanice, aparate și echipamente electrice (25%), urmată de textile, confecții, pielărie și încălțăminte (21%) și de produsele minerale (14%). 74 – 77% din exporturile românești au provenit din sfera ramurilor industriale energointensive și vânzarea forței de muncă din industria textilă. Pe piața externă, acest tip de export atinge doar 15% din total exporturi.

Volumul schimburilor comerciale derulate de România în cursul anului 2000 a fost de cca 22,5 miliarde de dolari SUA, cu un nivel istoric al exporturilor de peste 10 miliarde de dolari SUA, așa cum am mai menționat. Primul semestru al anului 2001 s-a încheiat cu un deficit comercial de 2,05 miliarde de dolari SUA, dublu față de cel înregistrat în aceeași perioadă a anului 2000. Importurile au cunoscut în aceeași perioadă o creștere puternică, de cca 30%, ajungând la 7,7 miliarde de dolari SUA. Potrivit datelor publicate de Institutul Național de Statistică pentru primele 5 luni din 2001, grosul deficitului comercial al României provine din relațiile cu Federația Rusă, o piață considerată pierdută, unde am exportat mărfuri numai de 33 milioane de dolari SUA și am importat de peste 600 milioane de dolari SUA, în special gaze naturale. Tot în

această perioadă, deficitul comercial înregistrat de România cu țările UE sunt de 370 milioane de dolari SUA, iar cu țările CEFTA – de cca 250 milioane de dolari SUA. Ca urmare a situației mai sus-enunțate, Guvernul a aprobat în cursul lunii august 2001, Programul pentru diminuarea importurilor și creșterea exporturilor. Principalele măsuri propuse pentru diminuarea importurilor sunt: examinarea detaliată a volumului, structurii și prețurilor produselor importate, în scopul determinării factorilor care au condus la o rată mai înaltă a importurilor față de exporturi; reexaminarea facilităților la import în vigoare și a modului în care acestea sunt aplicate; utilizarea “mai atentă” a fondurilor bugetare, astfel încât achizițiile aprobate pentru investiții și dotări să se orienteze cu prioritate spre produsele românești; stoparea importului de mărfuri alimentare și nealimentare care nu se încadrează în normele igienico-sanitare de protecție a consumatorilor, de etichetare în limba română, de ambalare și conservare, de respectare a termenelor de valabilitate pentru comercializare și consum; depistarea contrafacerii produselor; instituirea unui sistem de supraveghere a unor categorii de importuri pe bază de certificate de import.

Principalele măsuri pentru stimularea exporturilor propuse în program sunt: reducerea pe termen scurt a deficitului balanțelor comerciale și echilibrarea schimburilor pe termen mediu și lung; accelerarea certificării calității pentru principalele produse destinate exportului conform normelor europene și internaționale; realizarea dezvoltării economice prin stimularea exporturilor de produse, pachete de produse și servicii cu valoare adăugată ridicată și prin descurajarea livrărilor de materii prime, materiale și produse cu grad redus de prelucrare; dezvoltarea accelerată a exporturilor de produse și servicii de tehnica informației; elaborarea de strategii pe termen scurt și mediu pentru creșterea contribuției serviciilor la diminuarea deficitului contului curent; recuperarea unor creanțe sau pierderi înregistrate în relațiile comerciale cu țările aflate în zone conflictuale și susținerea participării exportatorilor români la refacerea acestor zone.

Adoptarea de către statul român a acquis-ului comunitar privind politica comercială, în perspectiva aderării la UE, va conduce la reducerea taxelor vamale medii practicate, de la 38,2% la 9,4% în cazul produselor agricole și de la 15,6% la 4,2% la produsele industriale. Principalele măsuri pentru alinierea României la politica comercială a UE sunt eliminarea completă a taxelor vamale – prin reciprocitate cu UE, adoptarea de către statul român a tarifului vamal practicat de comunitatea europeană, precum și aderarea României la acordurile de preferințe vamale încheiate de UE cu statele în tranziție. Țara noastră a redus cu 80%, începând cu 1 ianuarie 2001, taxele vamale la importurile de produse din țările membre ale UE, AELS și CEFTA, cu excepția produselor agricole. Taxele vamale care se mai aplică reprezintă 20% din taxa vamală de bază, noile taxe fiind publicate în Ghidul pentru utilizarea tarifului vamal de import al României. Reducerile de taxe vamale se aplică și pentru importurile din

Turcia și Republica Moldova, state cu care România are semnate, de asemenea, acorduri de liber schimb. Acordurile încheiate de țara noastră cu organizațiile europene menționate, prevăd diminuarea, până la eliminare, a taxelor vamale. Anul 2001 a fost ultimul an în care s-au mai menținut taxele vamale la importurile de produse industriale, cu excepția autovehiculelor.

Comerțul cu produse industriale este complet liberalizat, începând cu data de 1 ianuarie 2002, în relațiile cu statele cu care România are încheiate acorduri de liber schimb. Țările membre UE, precum și cele care fac parte din AELS au eliminat taxele vamale pentru importurile din România încă din 1997. De altfel, 76% din comerțul exterior al României se derulează cu țări cu care au fost semnate acorduri de liber schimb. În comparație cu 1999, exporturile României spre țările care fac parte din CEFTA, au crescut cu 53% în anul 2000, iar spre țările membre UE, cu 18%. Ca urmare a acordului de liber schimb cu Israelul, taxele vamale aplicate de țara noastră importurilor de produse din această țară sunt de 20%. Cu toate acestea, volumul exporturilor israeliene spre România a scăzut, în 1999, la 84,1 milioane de dolari SUA, față de 139,9 milioane de dolari SUA, înregistrați în 1998. Scăderea a fost cauzată de greutățile economice din România și de concurența vest-europeană.

România are o poziție strategică importantă, la întretărirea principalelor rute ce leagă vestul Europei de Marea Neagră și Orientul Mijlociu sau Marea Baltică de Peninsula Balcanică și bazinul mediteranean. Munții Carpați sunt traversați de zece linii de cale ferată. Orientarea generală a liniilor este influențată de așezarea Capitalei în sud-estul țării, către care converg principalele trasee. Bucureștiul este cel mai mare centru feroviar al țării, din care pornesc opt linii magistrale, cele mai multe legându-se cu traseele internaționale. Infrastructura rețelelor autohtone de comunicație, bine constituită, nu este modernizată la nivelul standardelor actuale. Investițiile în sectorul de transporturi au fost de 10% din totalul investițiilor publice, mult mai puțin decât ceea ce se obișnuiește în țările dezvoltate. Până la sfârșitul anilor '70, ponderea cea mai mare a venitului transportului feroviar, apoi ponderea s-a deplasat spre transportul fluvial și maritim, prin construcția noului port Constanța, a canalului Dunăre-Marea Neagră, creșterea capacității flotei maritime și începerea construcției canalului București-Dunăre. În anii '80, transportului fluvial și maritim i-au fost alocate peste 50% din fonduri, în timp ce transportului feroviar i-au revenit 27%. După 1990, multe lucrări au fost întrerupte din lipsă de resurse financiare, în sectorul maritim neefectuându-se, de exemplu, nici o investiție.

Transporturile pe șosele și calea ferată acoperă 95% din transportul de călători și de mărfuri. Principalele drumuri naționale urmează în general traseul liniilor de cale ferată și reciproc. Rețeaua de căi ferate măsoară un total de cca 11.400 km, din care o treime sunt electrificați. Rețeaua de șosele totalizează 73.000 km, din care doar 17.700 km sunt modernizați. Densitatea medie este de cca 31 km de șosea la o suprafață de 100 km². Ca și în sistemul căilor fere-

te, nodul rutier principal este tot capitala țării, de unde se desprind drumurile care străbat teritoriul României spre toate punctele cardinale, unele continuându-se în mari artere rutiere europene. Așa este "Europa 60" de la Hamburg, prin Oradea și București până la Constanța.

Navigația fluvială majoră se practică pe Dunăre. În aval de Brăila, până la vărsare, pe porțiunea numită "Dunărea maritimă" pot naviga vase cu pescaj de peste 7 m. Pe "Dunărea fluvială" (în amonte de Brăila) circulă vase cu tonaj mai mic și cu pescaj de până la 2 – 2,5 m. Prin construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră și prin darea în folosință a Canalului Dunăre – Main – Rin s-a creat o cale fluvială de mare însemnătate europeană, care leagă Marea Nordului de Marea Neagră. Prin realizarea sistemelor hidroenergetice și de navigație Porțile de Fier I și II, care cuprind câte un sistem dublu de ecluze, s-a putut facilita intensificarea traficului fluvial pe Dunăre.

Se are în vedere modernizarea legăturilor terestre, aeriene și maritime ale țării.

Urmează a fi construite treisprezece autostrăzi, cu o lungime totală de 3.000 km, trasee feroviare însumând încă 1.200 km, poduri peste Dunăre și Prut, precum și patru noi aeroporturi, la Brașov, Galați, Alba Iulia, Bistrița. Liniiile de cale ferată vor permite circulația trenurilor de mare viteză. Teritoriul României este traversat de mai multe coridoare paneuropene: Dunărea și Canalul Rin – Main – Dunăre, magistrale feroviare, autostrada din partea de vest a țării și ruta București – Chișinău – Kiev. Aflat și acesta în tranziție spre economia de piață, sectorul transporturilor prezintă numeroase dificultăți, atât la transportul de călători, cât și la cel de mărfuri, atât pe căile rutiere, cât și fluviale, maritime sau aeriene. Traficul de vârf are loc în trimestrul al III-lea, în timp ce activitatea cea mai redusă în transporturi se înregistrează în trimestrul I.

Țara noastră posedă doar 113 km de autostradă, spre deosebire de Polonia, care are 258 m, Bulgaria – 314 km, Ungaria – 365 km și Cehia – 423 km. La începutul anului 2000, numărul operatorilor de transport public era de cca 25.000 pentru transportul național de marfă și călători și de cca 4.000 pentru transportul internațional. Transportul național de marfă se execută în cea mai mare parte cu autocamioane (cca 90%), acestea fiind utilizate în cea mai mare parte la transporturi la distanță mare – transporturile interurbane. Participarea privată s-a ridicat la cca 55% la indicatorul tone transportate și la cca 68% la tone pe km, nivel menținut aproape constant în ultimii doi ani. Dotarea cu mijloace auto pentru transportul de călători este inegală în principalele orașe ale țării: în timp ce media pe țară este de 18 troleibuze la 100.000 de locuitori, în Brașov se înregistrează 42 de troleibuze, iar în Satu Mare doar 3 troleibuze la 100.000 de locuitori. De asemenea, media pe țară este de 10 troleibuze la 10 km linie (1 troleibuz pe km linie), în timp ce în București sunt 20, iar în Brăila doar un troleibuz la 10 km linie. Artera rutieră cea mai circulată (11.400 de autovehicule/zi) este Câmpina-Comarnic (în lungime de 22,2 km), urmată de Bu-

curești-Alexandria (78 km, cu 9.800 autovehicule/zi) și Buzău-Râmnicul Sărat (39 km, cu 9.700 autovehicule/zi). Rutele Urziceni-Buzău (50 km) și Craiova-Slatina (45 km) înregistrează câte 7.800 autovehicule/zi.

La începutul anului 2001, din 13.628 km de cale ferată, 4.060 km, reprezentând cca 30%, aveau termenul depășit. Restanțe importante se înregistrează și la lucrările de terasamente. Pe rețeaua feroviară există 18.739 de poduri și podețe, 179 de tunele și 11.473 km de terasamente și lucrări de apărare, consolidare, drenare și protecție. Peste 70% din poduri și podețe sunt periculoase din punct de vedere al siguranței circulației. Din numărul total de poduri și podețe 2.700 au durată de viață expirată, 615 necesită urgent înlocuirea, iar 10.403 sunt scadente la reparația capitală. Pe zi ce trece apar tot mai multe zone cu deficiențe de stabilitate și puncte periculoase la terasamentele de cale ferată. Pentru a încetini degradarea căii ferate și menținerea ei în parametrii acceptabili din punct de vedere al siguranței circulației, lucrările de reparații capitale la linii au fost înlocuite cu lucrări de reparații periodice, executate cu utilaje de proveniență internă, depășite fizic și moral. Starea tehnică a infrastructurii căii ferate a înregistrat o degradare continuă în ultimii ani. Motivele sunt neexecutarea la timp a lucrărilor necesare, din cauza insuficienței transferurilor bugetare și imposibilității acoperirii necesarului de fonduri din surse proprii, precum și a reducerii personalului din ramura liniei. Numărul mic al angajaților a condus la imposibilitatea efectuării lucrărilor de întreținere; salariile mici au determinat, de asemenea, migrarea personalului către sectoare de activitate cu posibilități de câștiguri mai mari și cu condiții de muncă mai bune. Acumularea an de an a scadențelor la reparațiile capitale și lucrările de terasamente, nerealizarea programelor de reparație periodică și, în general, neasigurarea bazei materiale au determinat degradarea continuă a geometriei căii, a elementelor componente ale infrastructurii, fapt care a condus la necesitatea introducerii unor restricții de viteză, fără acoperire în timpii de mers. În anul 2000 au fost înregistrate 245 de cazuri, pe o lungime de peste 600 km. Starea tehnică a condus, de asemenea, la închiderea a 24 secții de circulație, pe o lungime de 209 km. La începutul anului 2001 existau 186 restricții de viteză fără acoperire în timpii de mers, pe o lungime de 624 km.

Alte două situații sunt relevante pentru situația transporturilor pe calea ferată din țara noastră: 1) un studiu al Biroului de Statistică al UE, relevă că cea mai extinsă rețea internă de cale ferată în cele 13 țări candidate la aderare o deține Republica Cehă (120 km liniari la 1.000 km²); pe ultimele locuri se află Turcia cu 11,1 km de cale ferată la 1.000 km² și Estonia, cu 22,5 km la 1.000 km². România se află pe locul al șaselea, având 46,2 km de cale ferată la 1.000 km²; 2) între anii 1980-1989, de guvernare comunistă planificată, România a fost un mare exportator de vagoane și locomotive; astfel, numai în 1989 a vândut la export 8.188 de vagoane de marfă și 111 vagoane de călători. Cele 203 locomotive construite numai în 1989 reprezentau 5,4% din totalul producți-

ei mondiale de locomotive. În perioada 1992-1997, de tranziție la economia de piață, au fost construite doar două locomotive electrice! Îmbunătățirea transportului feroviar de călători costă, în total, 4.524 miliarde de lei, din care 4.481 miliarde de lei provin din bugetul de stat, iar diferența se suportă din credite externe. Asigurarea capacităților de transport cu metroul – prin exploatarea, întreținerea și repararea materialului rulant, a construcțiilor speciale și instalațiilor tehnologice ale Metrorrex – se ridică la 1.454 miliarde lei, din care 1.140 miliarde de lei sunt alocate de la buget. Tot de la bugetul de stat se alocă sumele pentru finanțarea realizării unor dragaje având ca scop întreținerea adâncimilor pe șenalul navigabil al Dunării (cu 69 miliarde de lei), precum și semnalizarea șenalului prin mijloace plutitoare și costiere (cu 6 miliarde de lei). Întreținerea și reparația construcțiilor hidrotehnice costă 85 miliarde de lei; jumătate din această sumă va fi acoperită din bugetul de stat, iar restul – din credite externe. Dezvoltarea infrastructurilor, cu luarea în considerare a Planului Național de Amenajare a Teritoriului și a conexiunilor cu sistemul infrastructurilor europene, va avea un rol major în relansarea economiei și asigurarea de noi locuri de muncă. În contextul sporirii sprijinului financiar al UE (prin instrumentul de preaderare ISPA) și atragerii de resurse private, se au în vedere modernizarea, reabilitarea și dezvoltarea infrastructurilor de transport. Prioritățile sunt: a) demararea construcției de autostrăzi, în conformitate cu prevederile Raportului final TINA, în scopul integrării infrastructurii românești de transport în Rețeaua pan-europeană de transport; b) modernizarea infrastructurii feroviare și rutiere, construirea unor poduri și variante de ocolire a aglomerărilor urbane pe traseele coridoarelor pan-europene de transport nr. IV și IX, în scopul asigurării creșterii mobilității populației, bunurilor și serviciilor; c) modificarea actualului sistem de taxe și tarife din domeniul transporturilor feroviare și rutiere în vederea creșterii accesibilității serviciilor și a alinierii la standardele europene.

Canalul Dunăre-Marea Neagră a fost construit între 1975-1984 și leagă Dunărea, la sud de Cernavodă, cu Marea Neagră, la sud de Constanța; are lungimea de 64,2 km și scurtează drumul spre mare cu aproape 400 km. Poate fi utilizat în ambele sensuri, are lățimea cuprinsă între 110-140 m, adâncimea între 7 și 8,5 m; poate primi nave cu un pescaj până la 5,5 m. După inaugurarea în 1992 a Canalului Rhin-Main-Dunăre în Germania, grație canalului Dunăre-Marea Neagră, a fost realizată posibilitatea unei legături directe între Marea Neagră (Constanța) și Marea Nordului (Rotterdam). Conflictul și embargoul asupra Iugoslaviei au adus pierderi de peste 400.000 dolari SUA/lună Administrației Canalului Dunăre-Marea Neagră. Datorită intrării în exploatare a tronsoanelor Rhin-Main și Cernavodă-Constanța, distanța de transport pe apă dintre Rotterdam și Constanța se reduce de la 6.200 la 3.200 km prin folosirea Canalului Dunăre – Marea Neagră. Portul Constanța este mai bine plasat, drumul de la Canalul Suez până aici fiind de 3 zile, față de 13 zile până la Rotterdam; numai că la Rotterdam nava stătea în radă 24 de ore, iar la Constanța poate sta, datorită eficienței reduse a utilajelor învechite, zece zile.

Una dintre cele mai mari din lume înainte de 1989, raportat la potențialul economic al țării, flota noastră maritimă este astăzi practic lichidată. În ultimii ani, compania Petromin, care a preluat resturile flotei petroliere, a fost înglodată în datorii și a vândut masiv navele pe care le mai avea în patrimoniu. Constructorii de nave nu au mai primit decât puține comenzi, deși țara noastră era înainte de 1989 unul dintre puținii producători mondiali de tancuri petroliere cu capacitatea de peste 150.000 tdw. Atunci, numai navele de transport a petrolului aveau o capacitate de transport de 1,1 milioane tdw, iar flota comercială și petrolieră era formată din 301 nave. După 1990, Întreprinderea de Exploatare a Flotei Maritime s-a divizat în trei companii: Petromin, care a preluat petrolierele și mineralierele (de la 12.000 la 165.000 tdw); Romline, care a preluat cargourile și navele specializate de transport; Navrom, care a preluat cargourile de mic și mare tonaj. Nici o instituție a statului român nu a fost preocupată să cunoască exact stadiul evoluției economice și al privatizării acestor companii. Din cei peste 30 de directori care s-au succedat în timp la conducerea acestor companii, doar unul singur a scăpat fără a fi cercetat în justiție. Navele flotei românești, în mare parte închiriate unor companii dubioase, în condiții care niciodată nu au fost transparente pentru opinia publică, zac prin porturi fără nici o speranță, cu marinari care mor de foame și nu au posibilitatea de a se întoarce acasă. De exemplu, societatea Navrom a plătit în februarie 2000, peste 600.000 de dolari SUA autorităților kuweitiene pentru taxe portuare și penalități începând din 1998, când tancul petrolier Opal a fost arestat de aceste autorități (motivul arestării nu a fost comunicat și nici cei care se fac vinovați de el. În cursul anului 1999, Petromin a vândut 11 nave unor parteneri tradiționali, nave pe care a încasat 403 miliarde de lei, dar a înregistrat pierderi de 443 miliarde de lei în domeniile de exploatare de nave și financiar. La sfârșitul anului 1999, România mai poseda din flota de odinioară, doar 17 tancuri petroliere și 34 nave comerciale (dintre care 22 închiriate unor companii de operare, 9 nave operate în colaborare cu alte firme și trei corpuri de navă ancorate în portul Agigea), toate cu un grad ridicat de uzură și o vechime medie de exploatare pe navă de 17 ani (aproape de casare). Dintre cele trei corpuri de navă ancorate la Agigea, două se aflau sub sechestru asigurator, pus de Banca Națională a Greciei, pentru datorii la firma Moira, care era proprietarul în acte al acestora.

Anul 2000 a însemnat sfârșitul fără glorie al flotei comerciale a țării. Cele opt nave operative scoase la vânzare în luna februarie 2000 de Navrom nu și-au găsit cumpărători. În luna iulie 2000, Petromin și-a încetat activitatea. Lichidatorul Price Waterhouse Coopers a reușit cu greu să realizeze lista creditorilor Navrom, aflată, de asemenea, în lichidare judiciară. Dintre navele arestate în porturi străine la sfârșitul anului 2000, patru aveau la bord echipaje românești: Costinești era arestată la Ravena (Italia), Star – în portul Azua (Republica Dominicană), Lisa M – în portul Nemrut (Turcia) și Horezu – în portul Pireu (Grecia). Pentru repatrierea personalului navigant de pe cele patru nave arestate a fost alocată, în ianuarie 2001, suma de 10,36 miliarde de lei.

Între 1990 și 1997, Romline a închiriat nave în regim de time-charter sau bare-boat. Datorită incapacității de a controla modul în care sunt respectate clauzele contractuale de către utilizatorul navelor și a acceptării principiului utilizării navelor proprii pentru garantarea unor credite bancare luate de la navlo-sitori, societatea s-a aflat, practic, la discreția partenerilor de afaceri. Acest lucru a condus la acumularea în contul Romline a unei datorii de 240 miliarde de lei, iar datoriile salariale au depășit 50 miliarde de lei. Există acum certitudinea că Romline a reușit să piardă în anul 2000 toate cele 16 vapoare pe care le mai deținea: 4 arestate în porturile sus-menționate, iar pe 12 nave s-a instituit sechestru pentru datoriile companiei deținute de fosta Bancorex. După 11 ani de tranziție, am rămas și fără vapoare, iar cei 12.000 de lucrători din flota comercială a țării au rămas fără locuri de muncă.

Blocarea Dunării în războiul din Iugoslavia, în anii 1999-2000, de către aviația NATO, a fost cea mai gravă întrerupere a căii navigabile a Dunării după cel de-al doilea război mondial, cu costuri enorme pentru ansamblul regiunii Balcanilor. Blocarea navigației pe Dunăre a costat zilnic țările riverane, 1 milion de euro. În cei doi ani de blocare a fluviului, peste 4.000 de români și-au pierdut locurile de muncă legate de navigația pe Dunăre și de industria navală. Blocajul a costat România cel puțin 220 milioane de dolari SUA, pe care nu ni-i va returna nimeni, niciodată. Pe lângă oamenii care nu au avut de lucru, foarte mult au pierdut companiile de transport naval și industria al cărei flux de producție depinde de acest tip de transport. Traficul pe Dunăre a fost reluat la sfârșitul anului 2000, fiind folosit un canal adiacent – Franz Joseph – pentru a ocoli zona blocată de la Novi Sad. Taxele ce se cer pentru a folosi acest canal – 20-22 de dolari SUA pentru un convoi normal – reprezintă mai mult o problemă politică decât una tehnică.

Societatea națională TAROM, care așteaptă să fie privatizată, avea curse aeriene pentru 15 orașe din țară și peste 40 de orașe de pe patru continente. Alte companii aeriene românești care furnizează servicii, atât pe rute interne cât și externe, sunt: Miravia, Romavia, Jaro. Studiul privind privatizarea TAROM a fost întocmit de consorțiul ABN Amro, iar firma Lufthansa Consulting a câștigat, prin licitație, contractul de consultanță, restructurare și pregătire în vederea privatizării. Într-o notă prezentată la sfârșitul anului 2000, Lufthansa Consulting a solicitat constituirea unui management de criză la TAROM, deși în ultimii trei ani (1998 – 2000) s-au înregistrat creșteri ale numărului de pasageri cu 8%, 12% și, respectiv, 20%. TAROM este compania cu cea mai tânără flotă din Europa, loc obținut printr-un program de achiziții de aeronave de ultimă generație. După cum reiese din nota prezentată, propunerile Lufthansa Consulting urmăresc transformarea TAROM într-o companie regională, deoarece se propun măsuri cum ar fi lichidarea flotei Airbus și restrângerea dramatică a pieței, prin anularea unor rute operate atât de aeronavele Airbus 310, cât și de Boeing 737. Beneficiarii acestor măsuri ar fi în exclusivitate companiile aeriene

concurente, care ar câștiga, practic fără nici un efort, 400.000 pasageri pe care compania TAROM i-a atras de pe piață în ultimii trei ani. Trei pătrimi din pierderile operaționale brute (care erau la sfârșitul lunii august 2000 de 40 milioane de dolari SUA, nivel sub valoarea estimată de ABN Amro), se datorau creșterii prețului petrolului (10 milioane de dolari SUA) și devalorizării monedei unice europene euro, cu impact asupra reducerii cifrei de afaceri cu circa 20 milioane de dolari SUA.

Din 1950 și până în 1985, puterea instalată în termocentralele și hidrocentralele puse în funcțiune a crescut de cca 100 de ori, de la 60 MW la 6 000 MW. Energia electrică produsă în hidrocentrale a crescut, în același interval de timp de la 170 milioane de kWh la 17 miliarde de kWh, deci tot de cca 100 de ori. În sectorul energetic sunt în curs de derulare reforme majore. Noua lege a energiei, intrată în vigoare în 1998, oferă principiile de bază pentru restructurarea și reglementarea pieței energiei și pentru introducerea proprietății private și a competiției. Producția de energie electrică realizată în 2000 a fost de 51.578,4 milioane kWh, în creștere cu 2,9% față de 1999. 60% din producție s-a realizat în termocentrale, în timp ce ponderea hidrocentralelor s-a redus de la 36,5% în 1999 la 28% în 2000, ca urmare a secetei prelungite. În total, resursele de energie electrică s-au ridicat în anul 2000 la 52.353 milioane kWh, din care importuri de 1,5%. Consumul final de energie electrică a fost de 43.994,6 milioane kWh, în creștere cu 3,3% față de 1999. Principalele destinații pentru energia electrică au fost: economia (68,6%), consumul populației (14,5%), consumul propriu tehnologic în rețele și stații (13,2%), export de energie electrică (2,8%). Creșteri importante în consumul de energie s-au înregistrat în economie (4,5%) și iluminatul public (17%), în timp ce populația și-a redus consumul cu 2,8%.

Țițeiul se rafinează în 10 rafinării, două aflate în proprietatea Petrom (Arpechim Pitești și Petrobrazii Ploiești) și opt privatizate (Astra Română, Dărmănești, Petrolsub, Petromidia, Petrotel, Rafo Onești, Steaua Română și Vega). Necesarul de 11,5 milioane tone de țiței este asigurat în proporție de 55% de Petrom, acesta dominând practic sectorul extracției, transportului de țiței și distribuției produselor rafinate. Principala preocupare a tuturor acestor societăți este reducerea costurilor și menținerea unor prețuri scăzute, prețul fiind principala modalitate de diferențiere a produselor și de atragere a cumpărătorilor. Indicele de utilizare a capacităților de rafinare a fost de cca 70%. Sectorul petrolier contribuie cu 3,5% la formarea PIB, consumul de produse rafinate fiind dependent de creșterea economică. Scăderea PIB din anii 1997 – 1999 a condus la creșterea competiției și la orientarea companiilor mai mici către produse derivate (bitumuri, lubrifianți, parafine). Rafinăriile caută să devină mai puțin dependente de furnizorul și, în același timp, distribuitorul principal de pe piață – Societatea Națională a Petrolului (SN PETROM). Rețeaua sa de distribuție cu-

prinde 496 de benzinării, față de sectorul particular unde operează 919 stații de benzină.

Producția și consumul de energie electrică au cunoscut o scădere continuă față de 1989. Ușoara creștere din anii 1995 și 1996 nu s-a mai înregistrat și în anii următori, când o serie de consumatori importanți și-au încetat activitatea. Astfel, față de anul 1998 consumul de energie electrică din 1999 s-a redus cu 5%. SC Termoelectrica SA a acoperit în 1999 circa 49% din totalul consumului de electricitate. Analiza producției de energie electrică pe sorturi de combustibili relevă o creștere procentuală a celei pe bază de cărbune. Acest lucru s-a datorat greutăților întâmpinate în aprovizionarea cu hidrocarburi. Creșterea producției de energie electrică pe bază de cărbune s-a realizat în principal pe seama centralelor Mintia, Turceni, Rovinari și Ișalnița. Termocentralele mai vechi de 20 ani, nerentabile, care nu mai pot fi re tehnologizate (precum Anina, Pitești Sud, Vulcan, Târgu-Jiu, Constanța și Fântânele), vor fi valorificate prin vânzarea componentelor la fier vechi. SC Termoelectrica alimentează cu energie termică 29 de localități mari din țară, asigurând 40% din producție la nivel național. Declinul înregistrat în ultimii ani la consumul de energie electrică a fost și mai accentuat în domeniul energiei termice. Raportată la 1989, producția din 1999 a fost de 45%, iar raportată la 1998 a fost de 82%. Cu toate că producția de energie termică pe total, a înregistrat un declin accentuat, livrările de căldură către populație s-au menținut la un nivel de 65% din totalul de energie termică produsă în 1989 și de 78% din cea produsă în 1998. Structura producției de energie electrică luată în calcul pentru 2001 indică o reducere a producției în hidrocentrale din cauza secetei. Reducerea va fi compensată prin creșterea producției în termocentrale. Prețul acesteia este însă de circa cinci ori mai mare decât în hidrocentrale. Termoelectrica a contractat de la înființare (în luna septembrie 2000), credite în valoare de 385 milioane de dolari SUA (aproximativ 10.740 miliarde de lei), de pe piețele externe de capital. Creanțele SC Termoelectrica, incluzând și penalitățile, se ridicau, în aprilie 2001, la peste 5.400 miliarde de lei. Cel mai mare datornic al SC Termoelectrica este RADET București, care datora la acea dată 1.850 miliarde de lei, inclusiv penalități. Datorii mari la SC Termoelectrica au mai acumulat regiile de distribuție din județul Iasi, cu peste 512 miliarde de lei, județul Constanța, cu peste 455 miliarde de lei, Galați, cu peste 443 miliarde de lei.

Apărută ca entitate de sine stătătoare în 1998, odată cu divizarea fostei Regii Autonome RENEL, SC Hidroelectrică este principalul furnizor de energie hidroelectrică din țară. Energia hidroelectrică este produsă în 129 de centrale, cu o putere totală instalată de 5.816 MW, asigurând circa 30-35% din consumul energetic al țării. Criza financiară în care se află Hidroelectrică este o caracteristică generală a sistemului energetic național, iar rezolvarea ei nu se poate face decât într-un cadru general. Conform Programului național de creștere a producției de energie, demarat înainte de 1989, în vederea realizării în-

dependenței energetice a României, a început construirea unui număr însemnat de hidrocentrale. Din cauza costurilor foarte ridicate, majoritatea acestor investiții s-au blocat după 1990. SC Hidroelectrică avea la începutul anului 2001 o listă de 24 obiective de investiții, pe care spera să le finalizeze cu ajutorul investitorilor străini. Pentru finalizarea hidrocentrelor aflate în diverse stadii de construcție, efortul financiar al statului român este estimat la 1,8 miliarde de dolari SUA. Din surse proprii, SC Hidroelectrică poate asigura anual doar circa 50-60 miliarde de lei, iar mediul financiar descurajant din România i-a ținut deocamdată departe pe investitorii străini. Lacurile de acumulare întreținute de SC Hidroelectrică au o capacitate de peste 10 miliarde metri cubi. Statul, ca proprietar de drept, ar fi trebuit să asigure sumele pentru întreținerea lor dar, deocamdată, SC Hidroelectrică le acoperă singură, din banii obținuți din vânzarea energiei electrice, bani care de mult nu mai asigură costurile. A existat o propunere pentru înlăturarea acestei anomalii care viza constituirea unor comitete de bazin, care ar fi trebuit să gestioneze banii dintr-o taxă specială pe care utilizatorii energiei din fiecare bazin hidrografic ar fi plătit-o.

Prețul de vânzare către SC Electrică al energiei produse de societatea SC Hidroelectrică era la începutul anului 2001 de 7,9 dolari SUA/MWh, pentru o rată de schimb calculată la 21.500 lei pentru 1 dolar SUA. În aceste condiții, Hidroelectrică a cerut încă din iunie 2000 un preț de 11 dolari SUA/MWh, în acest preț nefiind însă cuprinsă și amortizarea investițiilor de la Porțile de Fier I. După calcule economice de eficiență, în ianuarie 2001 prețul de vânzare al energiei către SC Electrică ar fi trebuit să fie de 16 dolari SUA/MWh. În aceste condiții, pierderile SC Hidroelectrică, numai în anul 2000, s-au cifrat la cca 600 miliarde lei. La rândul său, SC Hidroelectrică avea de primit de la SC Transelectrică și SC Electrică aproape 900 miliarde de lei și de achitat la furnizori circa 400 miliarde de lei.

Cele 4 societăți comerciale rezultate din spargerea RENEL – SC Hidroelectrică, SC Termoelectrică, SC Electrică și SC Transelectrică – au avut ca principal rezultat în cei doi ani, 1999 și 2000, doar acumularea de datorii. Blocajul financiar care îi afectează pe cei doi producători de energie, SC Hidroelectrică și SC Termoelectrică, s-a amplificat aproape nestingherit, iar palidele tentative de deblocare a situației financiare (cum ar fi plata cu prioritate a facturilor energetice la societățile comerciale), nu au fost decât niște paleative. SC Transelectrică și SC Electrică, care nu sunt decât distribuitori, câștigă mai mult decât producătorii de energie, practicând adaosuri comerciale mult prea mari și umflând astfel, în mod nejustificat, facturile la energia electrică.

Fenomenul furturilor de componente din rețelele electrice de distribuție a apărut în anul 1990 și a cunoscut o agravare alarmantă în ultimii ani. În anul 2000, prin furturi de energie electrică și componente din rețelele de distribuție, SC Electrică a înregistrat pagube de peste 116 miliarde de lei, din care 84 miliarde (adică 72%), reprezintă furturi de componente din rețelele de distribuție și

32 miliarde de lei sunt furturi de energie electrică. În marea majoritate a cazurilor, din instalațiile SC Electrica au fost sustrate elemente din aluminiu, cupru, elementele stâlpilor rețelelor electrice, precum și cadrele de susținere din otel, uși metalice și elemente de susținere din posturile de transformare. Toate acestea au fost furate pentru a fi valorificate prin unitățile care colectează și prelucreează deșeurile re folosibile. Pentru a încerca stoparea furturilor și recuperarea prejudiciilor, încă din anul 2000 s-a demarat o acțiune comună a Ministerului de Interne, Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Justiției și Ministerului Funcției Publice. Reprezentanții celor patru ministere au analizat modalitățile de combatere a furturilor și posibilitățile de recuperare a daunelor, precum și promovarea unei legislații adecvate. Una dintre urmările acestei acțiuni a fost promovarea de către Guvernul a Ordonanței de Urgență nr. 207 din 15 noiembrie 2000, privind modificarea și completarea Codului penal și a Codului de procedură penală. Acesta prevede introducerea în Codul penal a prevederii că furtul de componente din rețelele electrice se pedepsește cu închisoare de la 4 la 18 ani. A fost stabilit, de asemenea, un plan de măsuri pentru prevenirea sustragerilor de elemente componente din rețelele electrice de distribuție. În baza prevederilor acestui plan, organele de poliție, ale Gărzii Financiare și persoane abilitate din partea sucursalelor de distribuție au căpătat noi atribuții. Printre acestea se numără organizarea de controale la centrele de colectare a deșeurilor re folosibile și în zonele frecvent afectate de furturi. Organele care efectuează controalele pot populariza prin intermediul presei cazurile de sustragere a elementelor componente din rețelele electrice de distribuție insistând pe pagubele produse, pericolul pe care îl reprezintă acestea și consecințele asupra consumatorilor. Una din activitățile permanente este acțiunea de efectuare a controalelor pentru depistarea furturilor de energie electrică. În anul 2000, lucrătorii sucursalelor de distribuție a energiei electrice au efectuat 830 mii de controale, la toate categoriile de consumatori. În cadrul acestor controale au fost depistați cca 28 mii de consumatori, care utilizau energie electrică în mod neregulamentar. Energia recalculată și facturată consumatorilor care au fost depistați cu nereguli în anul 2000 a fost de cca 50 milioane kWh, totalizând contravaloarea a aproape 32,5 miliarde de lei. Dintre cei care prezentau nereguli, doar 9,7 mii au fost instrumentați pentru consum fraudulos, de la aceștia recuperându-se cca 23 miliarde de lei, reprezentând contravaloarea a cca 26 milioane kWh. O parte din activitățile SC Transelectrica au fost preluate de Societatea Comercială pentru Servicii de Mentenanță a Rețelei Electrice de Transport "Smart" SA Societatea "Smart" efectuează revizii și reparații la echipamentele primare din rețelele electrice, remediază incidente la instalațiile electrice, prestează servicii în domeniul energetic și are microproducție de echipamente electrice.

Necesitatea restructurării a apărut atât din condiționări interne, cât și externe. Condiționările interne au rezultat din necesitatea creșterii eficienței economice, implementarea progresului tehnic, crearea de centre de cost și profit,

independența și flexibilitatea managerială, cât și responsabilizarea față de deciziile adoptate, asigurarea unui standard de calitate al serviciilor pentru satisfacerea tuturor clienților. Existența în același timp a unor tipuri diferite de producători de energie electrică și termică (unele grupuri rețehnologizate, altele uzate moral), care produceau energie electrică având costuri diferite, a creat posibilitatea apariției unei piețe interne a energiei electrice. Condiționările externe au pornit de la principiile fundamentale ale Tratatului de aderare la Uniunea Europeană. Astfel, s-a recomandat României înființarea unei piețe competitive a energiei electrice în spiritul circulației libere a bunurilor și a concurenței, pentru operarea căreia să existe regulamente tehnice comune, transparente care să asigure interoperabilitatea sistemelor.

Pentru crearea pieței interne, s-a propus separarea activităților de exploatare-producție, transport și distribuție. Consultantul de specialitate Bechtel International a făcut recomandări privind externalizarea distribuției și separarea activităților, cât și pentru introducerea International Accounting System și a Management Integrating System. Prima etapă a început cu promulgarea Hotărârii de Guvern nr. 365 din 1998 prin care s-a înființat Compania Națională de Electricitate CONEL, prin reorganizarea fostei Regii Autonome RENEL, etapă care a permis organizarea activităților de bază (producție, transport, distribuție), ca filiale ale Societății Naționale de Electricitate CONEL, societăți comerciale cu personalitate juridică relaționate pe baze contractuale. Cu această ocazie s-a reevaluat și realocat patrimoniul fiecărei entități. După delimitarea domeniilor de interes și a responsabilității fiecărei entități s-a constatat atât o alocare neadecvată a dividendelor, cât și a modului de achitare a datoriilor la bugetul de stat și au apărut și alte disfuncționalități ale fluxurilor financiare. De asemenea, durata de exploatare a utilajelor care produceau energia electrică era depășită în cea mai mare parte, ceea ce a creat o stare de incertitudine asupra siguranței sistemului, reflectată de numărul de defecte înregistrate la instalațiile în funcțiune.

În etapa a doua de restructurare s-au creat societăți comerciale independente pentru activitatea de producție și distribuție a energiei electrice și termice. Capitalul social al societăților comerciale înființate este deținut în întregime de statul român, reprezentat de Ministerul Industriei și Comerțului (MIC). Societățile de distribuție sau producție a energiei electrice pot desfășura activități de import-export de energie electrică având acordul MIC. Prin înființarea acestor societăți naționale și comerciale s-au creat mai multe posibilități: pregătirea pieței concurențiale în domeniul energiei electrice, eliminarea subvențiilor încrucișate între producători, atragerea de capital privat în activitățile de explorare, producție, înmagazinare și, respectiv, distribuție; crearea posibilității promovării și dezvoltării investițiilor directe și majorărilor de capital, începerea cotelii acțiunilor acestor societăți la Bursa de Valori. Trebuie clarificat însă cadrul legislativ pentru aspectele specifice acestui domeniu, referitoare la pro-

prietate și la întărirea disciplinei contractuale, încălcată în prezent de marii consumatori rău-platnici.

Cea de-a treia etapă a constat într-un program care a avut patru stadii: *primul stadiu* s-a desfășurat până la 31 martie 2000 și a constat în pregătirea tuturor condițiilor necesare continuării programului de restructurare; *al doilea stadiu*, desfășurat între 1 aprilie 2000 și 30 iunie 2000, a constat în demonopolizarea sistemului energetic național, prin divizarea Companiei Naționale de Electricitate și înființarea unui număr de unități și subunități, cu sau fără personalitate juridică, independente, determinând apariția competiției în domeniul producției și distribuției energiei electrice; în *al treilea stadiu*, desfășurat între 1 iulie și 30 septembrie 2000, au fost consolidate entitățile nou create, dar și relațiile între ele. În același timp, a fost realizat un studiu privind posibilitățile de privatizare în domeniul producerii și distribuției energiei electrice, cu sprijinul unui consultant internațional; începând cu 1 octombrie 2000 s-a desfășurat *al patrulea stadiu*, care presupune privatizarea în domeniul producerii și distribuției de energie electrică. De la 1 decembrie 2000 a început publicarea prețurilor marginale de sistem la energia electrică tranzacționată pe piața spot. România a făcut astfel, primul pas spre formarea unei burse a energiei: a început publicarea *prețurilor marginale de sistem (PMS)* la energia electrică tranzacționată pe piața spot de electricitate, acesta fiind un semnal pozitiv adresat investitorilor din domeniu. În urma reorganizării CONEL a apărut Operatorul Pieței de Energie Electrică din România (OPCOM SA), o societate comercială care funcționează independent, având personalitate juridică, în cadrul Companiei Naționale de Transport a Energiei Electrice-Transelectrica. De exemplu, pentru data de 4 decembrie 2000, cel mai mic PMS a fost de 840.000 lei/MWh, în intervalul orar 01-05, iar cel mai mare preț a fost de 1.100.000 lei/MWh, între orele 17 și 21.

Piața en-gros de energie electrică din România este formată din piața contractelor reglementate cu prețuri stabilite de către Autoritatea Națională de Reglementare în Domeniul Energiei (ANRE), care reprezintă 85% din cantitățile de energie tranzacționate și din piața concurențială, ce reflectă gradul actual de deschidere a pieței de 15%. La rândul ei, piața concurențială este constituită din piața contractelor bilaterale, negociate între producători și consumatorii eligibili, care reprezintă 12-14% din piața en-gros și din piața spot. OPCOM stabilește, cu ajutorul unui instrument informatic elaborat de specialiștii proprii și aprobat de ANRE, ordinea de merit, pe baza ofertelor producătorilor și a cererii de consum prognozate, în urma căreia rezultă PMS pentru fiecare oră; de asemenea, OPCOM asigură administrarea pieței en-gros de energie electrică din România și determină obligațiile de plată între toți participanții la piață.

Obiectivul principal al *Strategiei naționale de dezvoltare energetică a României pe termen mediu* îl reprezintă crearea unor piețe eficiente de energie, a căror dezvoltare durabilă să fie realizată în condiții de înaltă calitate și

siguranță a alimentării cu energie, de utilizare eficientă a energiei și de protecție a mediului. Obiectivele derivate sunt: a) încadrarea evoluției sectorului energetic în dezvoltarea durabilă a economiei României; b) interconectarea sistemului electroenergetic național (SEN) cu sistemul Uniunii Europene pentru coordonarea transportatorilor de electricitate; c) asigurarea unor surse diversificate de resurse energetice și formarea stocurilor pentru funcționarea sigură a SEN; d) corelarea legislativă a sectorului hidroenergetic cu cel al gospodăririi apelor și al apărării împotriva inundațiilor; e) dezvoltarea tehnologică a întregului lanț energetic; f) completarea și perfecționarea cadrului instituțional și legislativ; g) promovarea neechivocă a mecanismelor concurențiale pe piața de energie. Au fost stabilite următoarele direcții fundamentale de acțiune: 1) deblocarea financiară a sectorului energetic; 2) asigurarea funcționării și dezvoltării stabile pe termen mediu; 3) demararea privatizării, precum și următoarele condiționalități: desfășurarea restructurării și privatizării în sectorul energetic condiționează acoperirea necesarului de fonduri de investiții și costuri sociale; în anumite situații, majorarea substanțială a capitalului de către un investitor strategic este dorită în comparație cu simpla vânzare de active; un cadru de reglementare stabil, transparent și echitabil asigură credibilitate; viabilitatea agenților economici din sectorul energetic este determinată de reducerea arrieratelor; strategia energetică a României depinde de cotațiile internaționale ale resurselor energetice.

Din totalul resurselor financiare necesare în vederea susținerii producției, cca 55% vor fi utilizate în sectorul de petrol și gaze naturale. Pentru susținerea producției în sectorul energiei electrice și termice, inclusiv pentru acoperirea importurilor de păcură și gaze naturale de către SC Termoelectrica SA, vor fi utilizate cca 41% din totalul de resurse financiare. Restul de 4% din resurse vor fi folosite pentru susținerea producției interne de cărbune energetic. La nivel sectorial, cca 70% din resursele necesare sectorului energiei electrice și termice vor fi asigurate prin credite bancare, iar în sectorul de petrol și gaze naturale, cca 93% din resurse vor fi acoperite din surse proprii. În sectorul minier, 25% din resurse vor fi acoperite prin alocații de la bugetul de stat, iar restul din surse proprii. În următorii doi ani trebuie să se acorde prioritate politicii de conservare a energiei, pentru aceasta fiind necesari 400 milioane de dolari SUA. Trebuie finalizate hidrocentralele începute și aflate în stadii apropiate de punere în funcțiune, care necesită investiții de 312 milioane de dolari SUA. Se va reevalua situația celorlalte capacități începute, ce necesită investiții suplimentare de executat de cca 1,5 miliarde de dolari SUA și care vor fi finalizate după 2004.

Potențialul hidroenergetic amenajabil al țării este de 40 Terrawattoră/an, din care a fost amenajat până în prezent doar 40%. Strategia Ministerului Industriei și Resurselor (MIR) ia în considerare creșterea consumului de energie în medie cu 3,5% în următorii trei ani, creștere ce va fi determinată de evoluția

economică. Va fi necesar importul de resurse energetice, deoarece potențialul hidroenergetic, energetica nucleară și sursele convenționale și neconvenționale nu pot asigura echilibrarea balanței energetice. Producția de țiței va crește până în 2004 la 6,6 milioane tone, iar cea de gaze la 14 miliarde m³/an. În domeniul termocentralelor pe cărbune, se are în vedere posibilitatea construirii unor unități pilot în bazinele miniere. Soluția pe care o are în vedere MIR este orientarea sectorului energetic către importul de gaze naturale. Estimările MIR referitoare la importuri energetice în anul 2004, se ridică la 3.900 milioane m³ de gaze naturale și 7.800 milioane tone de țiței. În domeniul producerii energiei electrice și termice, în perioada 2001 – 2004, se are în vedere reabilitarea unor grupuri în termă și hidrocentrale. În cazul termocentralelor este în curs sau se va efectua reabilitarea a 6 grupuri însumând o putere de 1.028 MW. Investiția totală care mai trebuie executată este de cca 287 milioane dolari SUA, din care peste 60% vor proveni din credite externe. Realizarea rețehnologizării centralei hidroelectrice Porțile de Fier I cu mărirea puterii instalate și începerea reabilitării centralei Lotru, vor costa 330 milioane de dolari SUA, iar lucrările se vor finaliza după 2004. O altă măsură prevede realizarea, în regim de producători independenți de energie, a unor capacități totale de cca 100 MW, cu investiții de 90 milioane de dolari SUA, în instalații cu gaze și recuperare de căldură, în principal pentru acoperirea cererii de energie termică în orașele București, Cluj, Târgoviște.

În domeniul transportului energiei electrice, în următorii doi ani vor fi reabilitate liniile electrice aeriene, lucrări care necesită investiții de 105 milioane dolari SUA. De asemenea, este necesară modernizarea telecomunicațiilor (pentru care sunt necesari cel puțin 42 milioane de dolari SUA), realizarea sistemului pieței en-gros de electricitate (31,5 milioane de dolari SUA), extinderea facilităților de conducere prin dispecer (13,5 milioane de dolari SUA), informatizarea operatorului comercial (4,2 milioane de dolari).

În sectorul minier sunt necesare investiții de 150 milioane de dolari SUA pentru menținerea și dezvoltarea capacităților de producție și pentru rețehnologizarea capacităților de extracție din subteran. Se dorește creșterea productivității în domeniul minelor de cărbuni.

Modernizarea sectorului gazelor naturale presupune alocarea unor resurse pentru cercetare-explorare, pentru descoperirea de noi rezerve de țiței și gaze. Investițiile necesare pentru acesta sunt de 74 milioane de dolari SUA anual. Pentru dezvoltarea capacității de înmagazinare subterană, de la 1,5 miliarde m³ în 2000 la 3,5 miliarde m³ în 2004, se estimează un nivel al investițiilor de 320 milioane de dolari SUA. Până în anul 2010 se prevede o triplare a capacității de înmagazinare a gazelor naturale.

În perioada 2001 – 2004, tariful la energia electrică pentru populație va continua să fie uniform la nivel național, în primul rând, din considerente de coeziune socială. După această perioadă, trecerea la mecanismele de piață ar

putea face necesară revederea acestui principiu și introducerea de tarife diferențiate pentru consumatorii finali. Strategia prevede generalizarea tarifelor locale la energia termică, introducerea tarifelor de tip binom, diferențiate pe durate de utilizare a puterii termice maxime pentru agenții economici, astfel încât, în cazul unor schimbări de comportament datorate procesului tehnologic să nu se producă abateri mari ale prețului mediu. Investițiile necesare pentru reabilitarea sistemului energetic național trebuie să fie de 12 – 15 miliarde de dolari SUA într-un interval de aproximativ zece ani. Starea actuală a sistemului energetic este “complicată”, iar în următorii ani există riscul ca din cauza vechimii instalațiilor să se piardă o capacitate de producție însumată de cca 5.000 MW.

Pentru a nu se ajunge în această situație, sunt necesare o serie de măsuri printre care se numără și demararea lucrărilor pentru punerea în funcțiune a Unității 2 de la Centrala Nucleară de la Cernavodă, într-un interval de 50 de luni, începând din aprilie 2001. Investițiile necesare pentru finalizarea lucrărilor la Unitatea 2 sunt de 750 milioane de dolari SUA. Finanțarea va fi făcută în sistem combinat: o parte din bani vor veni de la partenerul canadian, o altă parte de la un investitor italian, iar în doi-trei ani Centrala va beneficia și de un împrumut extern. Țara noastră va furniza apa grea, iar cofinanțarea părții române se va ridica la circa 1.000 miliarde de lei. Suma totală furnizată de partea română va fi de peste 2.000 de miliarde de lei, inclusiv manopera executată de specialiștii români. Stadiul actual de realizare a Unității 2 este de cca 50%, iar producerea de apă grea, de combustibil nuclear, cercetarea și dezvoltarea legate de aceste probleme au capacitatea asigurată în țară.

Privatizarea sistemului energetic va începe cu rețeaua de distribuție a energiei electrice și va continua în zona de producție a energiei. În ceea ce privește blocajul financiar din sectorul energetic, datornicii nu vor mai fi iertați, iar autoritățile au promis că vor lua toate măsurile pentru recuperarea creanțelor.

2.2. Rolul exagerat al sectoarelor speculative

În România, de 12 ani, politica bugetară nu a fost corelată cu cerințele dezvoltării pe termen lung și ale unei economii performante. Investițiile în capitalul uman, în sectoarele: apărare națională, ordine publică, sănătate, învățământ, cercetare, cultură, au fost reduse, România acordând acestor sectoare cele mai reduse procente din PIB, aidoma celor mai sărace țări ale planetei. Banii repartizați pentru dezvoltarea infrastructurii au fost obținuți din împrumuturi sau din taxe speciale, colectate de la populație. Preocuparea guvernanților s-a concentrat pe asigurarea echilibrului structural pe termen scurt al bugetului, rezultatul fiind un dezechilibru cronic, ce tinde să depășească 4% din PIB, cu toată avalanșa de titluri de stat (împrumuturi de la populație) emise.

Pentru prima dată în istoria contemporană, au fost prevăzute în bugetul statului cheltuieli cu închiderea unor mine și reabilitarea unor bănci. În ceea ce privește minele, am primit și credite de la Banca Mondială pentru a le închide,

iar în ceea ce privește băncile, am depășit în cazul Bancorex, orice imaginație posibilă! Iată ce declara în acest sens, la începutul lunii octombrie 1999, fostul ministru al finanțelor, Decebal Traian Remeș: "Vom lansa o emisiune de titluri de stat în valoare de 21.988,6 miliarde de lei. La ordonanțele emise în acest an, se adaugă două ordonanțe emise în 1997, de aproape 8.000 miliarde de lei, privind Bancorex și Banca Agricolă. În total, costurile pentru Bancorex vor ajunge la 35.000 miliarde de lei, la care se va adăuga o dobândă pe care nu am îndrăzneala de a o estima pentru anul 2000. Mă tem însă că suma se duce doar în sus și nu în jos. În pofida tuturor măsurilor luate, Ministerul Finanțelor a intrat în anul 2000 cu o datorie internă de cca 75.000 miliarde de lei". Cheltuielile bugetare efectuate de Parlament, Președinție și Guvern au fost în numeroase cazuri exagerate, au depășit posibilitățile de susținere de către economia reală. Aceste cheltuieli s-au concretizat în dotări nejustificate cu autoturisme și alte bunuri, în special de import, acțiuni de protocol, recepții foarte costisitoare față de starea țării, numeroase deplasări în străinătate, uneori în delegații supradimensionate ale instituțiilor sus-amintite. Aceste mari cheltuieli bugetare, angajate de aleșii neamului, au fost și sunt făcute, în continuare, în raport cu fondurile exagerat de reduse care au fost alocate, an de an, pentru sănătate, învățământ, cultură sau cercetare științifică.

România este statul european și poate mondial, cu cele mai multe taxe și impozite percepute cetățenilor și agenților economici: numărul lor este 175 !!! (față de 66 în Franța sau 20 în Portugalia, de exemplu). Dintre cele mai semnificative cităm: contribuția pentru asigurări sociale de stat (24%); TVA (19%); contribuția pentru fondul special de sănătate publică (7%); fondul național de solidaritate (3%); taxă pentru fondul special de solidaritate socială pentru persoanele cu handicap (2%) etc. Gradul de fiscalitate – cuprins între 75–80% – este unul din cele mai mari, dacă nu cel mai mare de pe mapamond!!!

Asociația Națională a Importatorilor și Exportatorilor din România (ANEIR) și nu Ministerul Finanțelor, cum ar fi fost de așteptat, a realizat un "Codex Fiscal" pentru anul 2000, care reunea taxele și impozitele valabile în acel an. Acestea pun în evidență uriașa presiune fiscală care apasă asupra firmelor, faptul că pentru aceeași activitate se plătesc mai multe impozite diferite și se percepe impozit la impozit, iar prin introducerea impozitului pe venitul global, cota de impozitare aplicată persoanelor fizice este mai mare decât cea a impozitului pe profit aplicat persoanelor juridice. Dar, o relaxare fiscală majoră nu se poate realiza într-o economie aflată în descreștere.

Continuând sfaturile din anii anteriori, misiunea FMI de la București a considerat că și în primii ani ai celui de-al treilea mileniu, este nevoie de o politică fiscală restrictivă. În privința cheltuielilor bugetare, subvențiile acordate de Guvern trebuie să fie transparente, susținute și cu o destinație fixă (pentru programe sociale care au ca prioritate persoanele cu venituri mici). FMI nu este împotriva cheltuielilor sociale, mai ales când acestea pot contribui la reducerea

sărăciei. Totuși cheltuielile bugetare trebuie să aibă la bază o serie de programe, pentru că susținerea companiilor de stat cu pierderi nu poate continua la infinit. FMI insistă ca legislația financiară să rămână stabilă, transparentă și, în principal, recomandă Guvernului evitarea introducerii de facilități fiscale majore. Dar tot specialiștii FMI susțin că, în condițiile în care, motorul creșterii economice este sectorul privat, nu este nevoie de introducerea de facilități fiscale. Cea mai importantă sarcină a Guvernului trebuie să fie susținerea creșterii economice, printr-o accelerare a reformei în sectorul public și orientarea activității de producție în sensul unei eficientizări a sectorului privat.

La 1 ianuarie 2000 a intrat în vigoare Ordonanța Guvernului nr. 73 din 1999 privind impozitul pe venitul global. Prin introducerea noului impozit, se urmărește eliminarea sistemului impunerii cedulare (pe fiecare venit, câștigat și impozitat separat), aplicabil până în prezent și trecerea treptată la impunerea globală a veniturilor. Impunerea cedulară are la bază existența mai multor acte normative, ceea ce presupune aplicarea unui tratament diferențiat al veniturilor, existența unor metodologii diferite de determinare a bazei impozabile, cote diferite de impozite și tratament fiscal discriminatoriu, în favoarea anumitor venituri și contribuabili. Astfel, impunerea cedulară favorizează acele persoane care realizează venituri din mai multe surse, deoarece acestea nu sunt afectate de progresivitate. Mai mult, prin cumularea veniturilor realizate de o persoană fizică, într-o perioadă de un an, atât din țară cât și din străinătate, indiferent de sursa de proveniență, se elimină tratamentul fiscal discriminatoriu al contribuabililor, realizându-se o impunere globală a veniturilor. Sumele fixe din cadrul baremului se indexează în funcție de indicele semestrial de inflație. Deducerea personală suplimentară pentru soțul, soția, copii sau alți membri de familie aflați în întreținere este de 0,5 înmulțit cu deducerea personală. Ajutoarele de înmormântare, pentru pierderi însemnate în gospodăriile proprii ca urmare a calamităților naturale și ajutoarele acordate unui angajat cu boli grave sau incurabile sunt neimpozabile. Nu sunt impozitate veniturile sub forma darurilor acordate copiilor minori ai angajaților sau cele pentru femeile angajate cu ocazia zilei de 8 martie, care nu depășesc 1 milion de lei. Sumele decontate pentru transport, cazare, diurnă pe perioada de cazare sau delegare în țară și străinătate, cheltuielile cu transportul în interes de serviciu în localitate, indemnizațiile de instalare în cazul mutării acordate personalului din instituțiile speciale și celor care-și stabilesc domiciliul în zone defavorizate nu sunt impozate. Începând din 2002 în baza de impozitare vor fi incluse veniturile obținute de persoane fizice din cultivarea și valorificarea florilor, legumelor și zarzavaturilor, exploatarea pepinierelor viticole și pomicole, arbuștilor și plantelor decorative, care vor fi impozitate cu 15%.

La elaborarea Ordonanței Guvernului nr. 73 din 1999, la care ne-am referit mai sus, s-au avut în vedere situația economică actuală și incidența asupra costului vieții, precum și nivelul relativ redus al veniturilor pentru marea

masă a contribuabililor. Pornind de la aceste considerente s-au cuprins în sistemul impunerii globale veniturile din salarii, din activități independente și din cedarea folosinței bunurilor. În paralel, pentru veniturile din dividende și alte venituri, ordonanța prevede o impunere fiscală pe fiecare sursă de venit. Cota minimă de impunere în România este de 18%, iar cota maximă – 40%. Doar Cehia (cu 15%) și Spania (cu 17%) au cote minime mai mici decât țara noastră, în timp ce cota maximă este mai mare în Italia (45,5%), Germania (53,8 %), Franța (54%) și Suedia (58%). Cota maximă de impunere de 40% este aceeași ca și în Anglia, Cehia, Croația și Polonia. Estonia are o cotă unică de impunere de 26%. Sub incidența impozitului pe venitul global intră și veniturile din pensii care depășesc salariul mediu net pe economie. Contribuabilii care realizează venituri dintr-o singură sursă, sub formă de salarii, nu sunt obligați să depună explicit declarație de venit global.

Legislația fiscală a fost, de asemenea, amendată pentru a permite agenților economici: amortizarea accelerată, deductibilă din profitul impozabil; colectarea trimestrială a impozitului pe profit; deductibilitatea totală a cheltuielilor realizate pentru publicitate și reclamă. Rata impozitului pe salarii a fost redusă de la 60%, la 45% și 35%, dar și așa este prea mare pentru persoanele juridice și fizice care plătesc acest impozit. Reorganizarea sistemului fiscal a fost timidă și înceată, astfel, acesta nu a putut răspunde stimulării necesare pentru dezvoltarea economiei și îmbunătățirea climatului general de afaceri. Transparența sistemului fiscal a lăsat de dorit și a fost umbrată de lipsa de organizare, de multe ori dezastruoasă, în colectarea impozitelor de la populație.

Reforma contabilității s-a efectuat în salturi, corespunzătoare unor ordine ale ministrului finanțelor sau unor ordonanțe guvernamentale, insuficient gândite și structurate. S-a adoptat sistemul contabil francez, dar cu raportări statistice la organisme internaționale după model anglo-saxon (american). Armonizarea fiscală cu statele Uniunii Europene este mult întârziată. Organele de control ale statului au înregistrat numeroase abuzuri, unele grosolane, privind plata accizelor și a TVA de către agenții economici. Sistemul de colectare a taxelor și impozitelor funcționează greu, ineficient. Legea finanțelor publice locale permite autorităților locale să încaseze impozite prin trezorerii locale, impozite care au fost până acum percepute de autoritățile centrale. Noul sistem a fost gândit pentru creșterea autonomiei financiare a autorităților locale. Începând cu 1 ianuarie 2000 se aplică o reformă fiscală, care cuprinde: reducerea TVA la o cotă unică de 19% și simplificarea sistemului de accize; reducerea impozitului pe profit de la 38% la 25%, în condițiile în care impozitul pe salariile persoanelor fizice a rămas tot 35%; introducerea impozitului pe venitul global, care va proteja familiile cu venituri mici, descurajând marile venituri individuale.

Apreciem că deficiențele finanțelor publice românești la început de mileniu sunt: imposibilitatea încasării sumelor predictibile; sistemul de facilități acordate, de regulă, clientelei politice, pe criterii subiective; întreținerea unor

focare permanente de corupție. Singurele progrese reale în domeniul fiscal, care au dezavantajat de multe ori țara, s-au înregistrat în ceea ce privește reducerea taxelor vamale și uniformizarea tarifului vamal în conformitate cu acordurile internaționale ale României.

În România erau 42 de bănci (11 din ele cu capital mixt-autohton și străin; nouă – filiale ale unor bănci străine, cinci – bănci cu capital străin, patru – bănci cu capital autohton privat, iar restul de 13 – bănci cu capital de stat). Din luna martie 1991, Banca Națională a României funcționează ca bancă centrală independentă, prezentând anual raportul său de activitate în fața Parlamentului. Cu toate acestea, sistemul bancar nu a reușit să se implice activ în susținerea economiei reale, pentru că a pornit de la premisa falsă că el este primordial, iar economia – secundară, că sistemul bancar susține economia și nu invers. În România, responsabilii sistemului bancar nu cunosc sau nu acceptă sensul acestei relații, pentru că sistemul bancar este rupt de economia reală. Oficialii sistemului bancar sunt preocupați de efecte și nu de cauze.

În țara noastră economia este subbancarizată, iar activele sistemului bancar reprezintă 17% din PIB, față de 250% în țările membre UE. În UE, o unitate bancară revine la 1.700 de locuitori, în țările din Europa Centrală la 11.000 de locuitori, iar în țara noastră o sucursală bancară revine la 23.500 de persoane. S-a avansat și aserțiunea, cu care nu putem fi de acord, că sistemul bancar autohton nu poate susține restructurarea economiei, că investițiile străine reprezintă singura soluție pentru consolidarea sistemului bancar românesc. Singura soluție pentru consolidarea sistemului bancar românesc o reprezintă funcționarea normală a economiei naționale, care ar putea, astfel, să permită băncilor comerciale să nu mai lucreze în gol sau fără a avea echivalentul material al valorilor bănești pe care le circulă sau recirculă. Este cunoscut pretutindeni, în teorie și practică, faptul că politica bancară se află la baza comportamentului investițional al agenților economici. Or la noi, de 12 ani, rata scontului (iar, de la 1 februarie 2002, dobânda de referință) se află printre cele mai ridicate din lume și nimeni dintre responsabilii economici și politici nu sesizează acest lucru. Menținerea dobânzii de referință și în prezent la peste 30%, în condițiile în care pe plan mondial o astfel de rată normală este cuprinsă între 0,5 și 3,5%, este principalul factor responsabil de degingolada economică, financiară, bancară și valutară în tranziția pe care România o parcurge.

Slăbiciunile sistemului bancar sunt ilustrate și de faptul că singura bancă românească aflată în clasamentul celor mai importante 500 de bănci comerciale din Europa este Banca Comercială Română (ocupa, în anul 2000, poziția 193, în ascensiune cu 20 de locuri față de 1999). Revista britanică "The Banker" a publicat în octombrie 2000 și clasamentul celor mai importante 100 de bănci comerciale din Europa Centrală, inclusiv țările baltice, unde figurează și cinci bănci românești: BCR (locul 8), BRD-Groupe Société Générale (locul 21), CEC (locul 43), Banc Post (locul 44) și Banca Comercială Ion Țiriac (locul

70). În intervalul, relativ scurt de timp dintre anii 1995 – 1999, sistemul bancar s-a confruntat cu falimentele următoarelor bănci: Columna Bank, Credit Bank, Albina, Bankcoop, Banca Internațională a Religiiilor și Dacia Felix (care și-a reluat activitatea, în urma unor procese juridice, prin care a evitat falimentul, precum și prin recapitalizare); Banca Română de Comerț Exterior (Bancorex), una din cele mai mari bănci comerciale din statele ex-socialiste, a fost devalizată în urma unui management bancar și politic defectuos, iar Banca Turco-Română are o situație încă neclarificată.

De 12 ani, politicile monetare restrictive ale BNR, necorelate cu performanțele economiei reale au dus la creșterea dobânzilor la creditele acordate agenților economici, peste limitele programate. Astfel, volumul creditelor neperformante a crescut permanent, în loc să diminueze. Au fost preluate la datoria publică așa-zisele credite neperformante, adică împrumuturile pe care bănci de stat, precum Bancorex sau Banca Agricolă, le-au acordat, pe criterii politice, unor întreprinderi falimentare sau unor oameni de afaceri care, în urma pierderilor suferite nu le-au mai putut restitui. Operațiunea de preluare la datoria publică (sau de trecere la pierderi acoperite pe seama populației) a cuprins astfel echivalentul în lei a 3-4 miliarde de dolari SUA, adică peste 40% din veniturile unui an bugetar.

Datorită inflației și instabilității economice, creditele acordate de băncile comerciale pe termen mediu și lung s-au redus ca pondere. Cea mai mare parte au fost acordate în dolari SUA (47%), în lei (37%), urmate de cele în euro și monedele componente (16%). Foarte multe firme au luat credite de la mai multe bănci, existând o expunere ridicată față de dolarul SUA. Un alt aspect negativ îl constituie faptul că cea mai mare parte a creditelor (62%) sunt cele pe termen scurt (12 luni).

Între băncile comerciale se duce o competiție destul de strânsă pentru piața de retail, respectiv a operațiunilor cu persoanele fizice, care, în lipsa restructurării economiei, pare a fi cea mai rentabilă afacere. Însă, economiile în lei ale populației în sistemul bancar cresc într-un ritm foarte mic. Foarte puțini cetățeni au conturi bancare curente, românii sunt foarte precauți, datorită numeroaselor falimente bancare din sistem. Studii de specialitate apreciază că va fi nevoie să treacă încă o generație, până când principiile oamenilor să se schimbe. Puținele bănci care își împart piața de retail autohtonă, în goana lor după câștiguri, sunt conștiente de costurile pe care trebuie să le achite pentru depozitele populației. Activitatea unor bănci care au atras banii populației și nu au reușit să-i plaseze în câștig pentru ele, corelată cu alte slăbiciuni ale sistemului bancar autohton, s-a transformat treptat într-o sursă sigură de faliment pentru băncile respective. De altfel, cele 5-6 bănci care au creat până acum probleme, prin falimentul lor, au fost în general, bănci de retail.

Principala cauză a slăbiciunii sistemului bancar românesc trebuie căutată în supravegherea bancară defectuoasă operată de BNR până în anul 1999

(cazul FNI a demonstrat chiar, cât de superficial este controlat și sectorul financiar nebanclar). Lipsa de supraveghere și de auditare a bilanțului contabil al unor bănci comerciale a permis raportarea unor profituri fictive, ceea ce a dus la o acută lipsă de lichidități la băncile respective. Băncile au devenit foarte atente cu agenții economici care solicită credite sau, pur și simplu, nu mai creditează economia reală, având în vedere riscurile de nerestituire (se pleacă de la premisa că "lipsa de activitate este oricum mai avantajoasă, decât implicarea în acordarea de credite incerte"). Responsabilii bancari continuă să arate cu degetul către factorii politici, către interesele de grup, deși adevărata vină o are sistemul de supraveghere bancară, care nu a funcționat pe principiile adevăratului profesionalism. Apreciem că se impune exercitarea supravegherii bancare integrate și crearea unui consiliu al autorităților de supraveghere bancară, pe baza unui model instituțional funcțional de supraveghere, extins de la piața bancară și asupra piețelor de capital și a asigurărilor. Este necesară creșterea operativității în analiza evoluției sistemului bancar și în introducerea corecțiilor necesare pentru evitarea unor greșeli viitoare.

Rapoartele anuale ale BNR pot și trebuie să fie trimise Parlamentului, în vederea dezbaterii lor, cel mai târziu la finele trimestrului I (raportul pentru anul 1999 a fost remis abia la începutul lunii septembrie 2000, iar raportul pentru activitatea desfășurată în anul 2000 – în iulie 2001, în timpul vacanței parlamentare). Cităm din preambulul prezentării "în premieră" a unor "ample extrase din incitantul studiu realizat de specialiștii BNR", prezentare realizată în *Adevărul economic*, nr. 36, 2001, p. 3: "Surprinde faptul că un astfel de raport-studiu întocmit potrivit legii și înaintat spre analiză și dezbateri Parlamentului României, nu se bucură de atenția cuvenită, fiind chiar ignorat. Așa se explică de ce, de pildă, nici până în prezent "Raportul anual al BNR pe 1999" nu a fost dezbătut în Parlament, așa cum prevede legea".

O problemă importantă cu care se confruntă sistemul bancar autohton este cea a funcționării băncilor populare, în realitate cooperative de credit. Ca urmare a nerespectării de către acestea a regulilor prudențiale bancare, nefiind bănci, după iminentul faliment al unora dintre ele și posibilitatea creării unui imens scandal popular, abia în luna august 2000, BNR a luat măsura de a le aduce la ordin. Astfel, au fost depuse 200 de cereri de autorizare de funcționare, de către unele din cele 925 de cooperative de credit care și-au notificat existența. Depunerea cererilor s-a făcut în perioada 13 august-13 septembrie 2000 și, potrivit OUG nr. 97 din 2000, BNR urma să se pronunțe asupra calității de "bancă" a acestora în termen de maximum 120 de zile. În intervalul 13 august 2000 – 13 februarie 2001, trebuia să fie creat, prin lege specială, Fondul de garantare a depozitelor în sistemul organizațiilor cooperatiste de credit, care să stabilească sistemul organizațiilor participante, categoriile de depozite garantate și nivelul garantării depozitelor. Garantarea depunerilor efectuate urma să curgă nu de la înființarea Fondului, ci, după eliberarea autorizației de funcționare, care se poate produce în termen de doi ani de la apariția legii, deci pâ-

nă la 13 august 2002. În felul acesta, nimeni nu mai poate să coreleze evoluțiile trecute, cu cele actuale și viitoare, în sistemul atât de controversat al băncilor populare. A lăsa incertitudinile să planeze timp de doi ani de la constatarea unor probleme în managementul băncilor populare, înseamnă o gestionare defectuoasă a crizei și mutarea, și de această dată, a rezolvării problemei pe umerii populației.

Se impune elaborarea unor reglementări care să facă sistemul bancar românesc cât mai folositor economiei reale și limitarea ingerințelor politice asupra acestuia și asupra instituțiilor de supraveghere bancară. Algoritmul politic nu are ce căuta în acest sector vital al unei țări, ci, doar competența profesională demonstrată și recunoscută.

Regimul cursului de schimb al leului este încă cel de devalorizare controlată. Visul unei evoluții mai stabile a cursului de schimb, față de nivelul de echilibru nu va putea fi atins decât prin revigorarea economică puternică. Sistemul bancar românesc continuă să rămână sensibil chiar dacă, în ultimul timp, s-a apreciat că acesta se consolidează încet, dar sigur.

Deschiderea oficială a Bursei de Valori București (BVB) a avut loc la 23 iunie 1995, urmată la 20 noiembrie 1995 de începerea efectivă a tranzacțiilor, după o absență a instituției Bursei timp de aproape 50 de ani din viața economică românească. BVB oferă societăților comerciale românești un cadru reglementat și eficient pentru atragerea capitalului necesar dezvoltării lor. Ea realizează acest lucru punând la dispoziția investitorilor români și străini o piață care garantează un înalt grad de lichiditate a capitalului investit prin tranzacționarea valorilor mobiliare ale societăților comerciale înscrise la cotă. Bursa oferă societăților comerciale românești cadrul necesar creșterii prestigiului acestora, atât în țară cât și în străinătate, prin programele de promovare în mass media a informațiilor de pe piața bursieră. Prin dezvoltarea pieței obligațiunilor, emise atât de societățile comerciale cât și de autoritățile publice, a pieței valorilor mobiliare emise de societăți comerciale străine, precum și prin atragerea spre BVB a băncilor și a societăților de investiții, se vor realiza condițiile extinderii pieței bursiere și ale consolidării rolului BVB în dinamizarea economiei românești. Diversificarea continuă a gamei instrumentelor bursiere va determina extinderea facilităților oferite de piața bursieră, de care vor putea beneficia toate instituțiile care activează pe piața românească de capital. Prin extinderea serviciilor oferite de Registrul Bursei și societăților comerciale necotate la Bursă se creează atât posibilitatea ca acestea să utilizeze mai eficient propriile resurse umane și financiare, cât și perspectiva apropierii acestor societăți de momentul intrării lor pe piața bursieră.

Încă de la crearea sa, BVB și-a asumat rolul de barometru al economiei naționale, devenind totodată calea cea mai directă de acces a societăților comerciale românești spre recunoașterea lor în cercurile de afaceri interne și internaționale. Aceste caracteristici s-au accentuat o dată cu intrarea BVB pe

piața internațională de capital și prin afilierea ei la Federația Europeană a Burselor de Valori, precum și la Federația Internațională a Burselor de Valori. Dacă în prima jumătate a lunii februarie 2001, numai cu acțiunile societății “Alro” Slatina se făceau tranzacții de zeci și chiar sute de miliarde lei într-o singură ședință, în a doua jumătate a lunii august 2001, tranzacțiile săptămânale totale abia au depășit 100 miliarde de lei; 82% din aceste tranzacții s-au datorat celor 5 SIF-uri (Oltenia, Muntenia, Transilvania, Moldova și Banat), precum și celor două bănci ale căror acțiuni se tranzacționează la BVB: Banca Română pentru Dezvoltare-Société Générale și Banca Transilvania. De la 3 septembrie 2001 au fost cotate și cca 7% din acțiunile PETROM, aparținând unui număr de peste 815.000 de acționari, ceea ce a sporit și capitalizarea bursieră a BVB.

A fost finalizat și Proiectul regulamentului de funcționare a pieței secundare a titlurilor de stat. Principala prevedere a acestui proiect legislativ este tranzacționarea titlurilor de stat separat de serviciile oferite de Bursa de Valori și piața extrabursieră RASDAQ. Scopul urmărit a fost de a permite extinderea pieței de capital, a infrastructurii actuale și de a avea o lichiditate cât mai mare. Dacă s-ar tranzacționa totul prin intermediul Bursei s-ar produce o îngustare a pieței. Ministerul Finanțelor este împuternicit să administreze datoria publică și poate emite regulamente de funcționare în acest sens. Până la aprobarea regulamentului, titlurile de stat emise de Ministerul Finanțelor se tranzacționează în continuare, pe piața monetară.

Mediul economic apărut după modificarea de trei ori în cursul anului 1999 a legislației privind investițiile străine, a făcut ca România să fie o pată gri pe harta fluxurilor investiționale străine. Politica dobânzilor înalte dusă de Banca Națională și Ministerul Finanțelor a determinat orientarea puținelor resurse investiționale preponderent către piața monetară și a titlurilor de stat.

Raportul de activitate al CNVM pe anul 2000 afirmă că acest an a reprezentat pentru fondurile de investiții, un an de criză. Prăbușirea FNI a determinat cereri masive de răscumpărare la celelalte fonduri deschise de investiții. CNVM afirmă că singurul efect pozitiv al crizei FNI a fost reducerea gradului de risc al fondurilor de investiții, cu 72% în 2000, față de 1999. CNVM susține că Uniunea Națională a Organismelor de Plasament Colectiv a întocmit un program de refacere a imaginii acestui sector, care va fi pus în aplicare pe măsura acoperirii sale cu resurse.

Decizia de impozitare cu 1% a profitului obținut din vânzarea de acțiuni pe piața de capital a contribuit și ea la diminuarea interesului pentru piața de capital. În aceste condiții, nu s-a conturat nici una din trăsăturile unui comportament economic normal, în schimb se pot explica motivele unor deviații comportamentale, precum faptul că se investește, dar nu în sectoarele productive și se consumă resurse financiare, dar nu din fluxurile transparente ale piețelor financiare oficiale. Valoarea tranzacțiilor în dolari SUA, pe piața RASDAQ s-a diminuat în anul 2000, cu 40%, iar tranzacțiile la Bursa de Valori, exprimate tot

în dolari SUA, au înregistrat o scădere remarcabilă. CNVM susține că, după activitatea din anul 2000, se impun măsuri importante de restructurare a pieței RASDAQ.

Dacă în 1990 subvențiile explicate de la bugetul de stat reprezentau 9% din PIB, în timp ce nivelul arieratelor era aproape zero, la sfârșitul anului 2001, nivelul subvențiilor de la bugetul de stat împreună cu arieratele din economie reprezentau peste 40% din PIB. În România sfârșitului de secol al XX-lea, 47 de întreprinderi au înregistrat, fiecare în parte, în medie, timp de trei ani consecutiv, pierderi anuale mai mari de 1 milion de dolari SUA.

Blocajul financiar, deprecierea monedei naționale și lipsa cererii reprezintă principalele elemente perturbatoare ale economiei. Blocajul financiar este principalul factor care împiedică buna desfășurare a activităților productive. Blocajul financiar este cauza principală a problemelor din economie. Blocajul financiar este o consecință a faptului că întreprinderile nu sunt restructurate în așa fel încât să funcționeze numai nucleul efectiv productiv. O altă parte a blocajului se datorează politicii deliberate a managerilor, care, în acest fel își creează resurse suplimentare. Blocajul poate fi înlăturat numai prin întărirea disciplinei financiare. Măsurile aplicate de Cabinetul Năstase pentru reducerea arieratelor din economia românească au avut un efect similar cu cel al unei picături într-un ocean. Deși a fost declarat obiectiv prioritar, blocajul financiar a continuat să se amplifice, indiferent de măsurile aplicate. În iulie 2001, arieratele atinseseră 270.000 miliarde de lei, în creștere cu 50.000 miliarde de lei față de sfârșitul anului 2000. Firmele cu capital privat dețin 40% din volumul arieratelor, cele cu capital mixt – 30%, iar societățile cu capital de stat – 30% din total. Institutul de Management și Informatică (IMI) din cadrul Ministerului Industriilor și Comerțului, care compensează zilnic arierate între firme de aproape 15 miliarde de lei, ar avea nevoie de cca 60 de ani pentru a efectua matematic toate compensările necesare (deși în economie, fenomenele și procesele nu au o evoluție reglabilă matematic, majoritatea depinzând de factori întâmplători sau subiectivi).

Deprecierea monedei naționale generează, de asemenea, dificultăți în desfășurarea activității ramurilor operative. În decembrie 1989, pentru 1 dolar SUA se plăteau 15 lei; după 10 ani, 19.000 lei, deci de peste 1.250 de ori mai mult, în decembrie 2000 – 26.000 lei, adică de peste 1.730 de ori mai mult, iar în decembrie 2001 – 32.500 lei, deci de 2.170 de ori mai mult. La 1 februarie 1998 a fost introdusă liberalizarea internă a cursului de schimb al leului. Orice cetățean român poate schimba orice sumă de bani în monedă străină, cu condiția ca băncile sau casele de schimb valutar să posede sumele solicitate. La sfârșitul lunii iunie 1999, după trecerea peste încă un vârf de plată în contul datoriei externe pe 1999, rezerva valutară a BNR (fără aur) a fost de 813 milioane de dolari SUA. Orice sumă de câteva sute de milioane de dolari, adunată cu eforturi de BNR, de-a lungul câtorva luni, de la casele de schimb valutar sau

din plata unor exporturi, este folosită pentru plata ratelor scadente în contul datoriei externe a țării (rezerva valutară a Bulgariei este de cca 6 miliarde de dolari SUA, la fel a Poloniei). Rezerva de aur, de peste 101 tone, a fost la 30 iunie 1999 echivalentă cu cca 849 milioane de dolari SUA, deci rezerva totală (valute + aur) a fost de 1,662 miliarde de dolari SUA. În decembrie 2000, rezerva valutară era de 1.546 milioane de dolari SUA, iar în martie 2001 crescuse la 2.824 milioane de dolari SUA. Tot în martie 2001, rezerva de aur se menținea la 105,0 tone, a căror valoare s-a redus datorită evoluției prețurilor internaționale, la 874,3 milioane de dolari SUA. Nu considerăm utilă calcularea de către BNR a unei "rezerve internaționale (compusă din valute plus aur)", care este o pură amăgire, în condițiile în care prețul aurului este în scădere pe piețele externe, existând o ofertă mult mai mare decât cererea pe piață la acest metal prețios. De asemenea, nu putem conta pe aurul din "rezerva internațională" că ar putea să-l cumpere cineva, dacă am avea nevoie urgentă de echivalentul lui în dolari SUA, iar închirierea stocului de aur, ar fi o nouă formă, contemporană, de repetare a experienței cu tezaurul românesc depus pentru păstrare la Moscova, în timpul primului război mondial.

În octombrie 1999, datoria externă a României se ridica la 8,19 miliarde de dolari SUA. Datoria externă a României a crescut în perioada ianuarie – octombrie 2000 cu 1,9%, atingând la 31 octombrie 2000, nivelul de 9.221,7 milioane de dolari SUA. Jumătate din creditorii statului român sunt instituții financiare europene și internaționale în timp ce creditorii privați (care includ băncile comerciale, piețele externe de capital ș.a.) reprezintă 36% din total. Creditele externe directe au fost destinate susținerii balanței de plăți, pentru închiderea minelor, supraveghere vamală, servicii din agricultură, reforma sistemului sanitar, eliminarea efectelor inundațiilor și reînnoirea flotei TAROM. Pentru finanțarea deficitului bugetar, România a lansat prin intermediul Ministerului Finanțelor, mai multe emisiuni de euroobligațiuni. România s-a împrumutat cel mai mult în dolari SUA (57%), urmează creditele în euro (13%), mărci germane (cca 10%), drepturi speciale de tragere (DST) – moneda "coș" a Fondului Monetar Internațional (7%) și yeni japonezi (6%). Deficitul de cont curent extern, în prima jumătate a anului 2001 a depășit sensibil deficitul de cont curent extern pe întreg anul 2000. În contul curent se vehiculează anual aproximativ 13-14 miliarde de dolari SUA, iar în contul financiar și de capital (care contabilizează mișcările pe termen lung de fonduri înspre și dinspre străinătate), cca 4 miliarde de dolari SUA.

Din exporturile de bunuri și servicii s-au obținut în 2000 – cel mai bun an din întregul deceniu trecut – cca 12 miliarde de dolari SUA (peste 10 miliarde de dolari SUA din exporturile propriu-zise de bunuri, din transferuri – în principal remiteri spre țară din venituri realizate în străinătate – circa un miliard de dolari SUA, iar din intrări de capital pentru investiții, circa un miliard de dolari SUA. Acest total de cca 12 miliarde de dolari SUA reprezintă capacitatea ma-

ximă anuală de plată a României. În schimb, cca 14 miliarde de dolari SUA au fost cheltuiți pe importurile de bunuri și servicii, la care se adaugă cca 0,5 miliarde de dolari SUA pentru plăți de dobânzi la creditele din datoria externă. Cca 1,5-2 miliarde de dolari SUA, din rulajul contului financiar și de capital, reprezintă mișcări brute (intrări și rambursări) de credite externe (fără dobânzi, care sunt plăți nete luate în considerare, în calcul, în contul curent). Deci, plățile României pentru importuri de bunuri și servicii, precum și pentru dobânzi la credite externe sunt mai mari anual, cu cca 2,5 miliarde de dolari SUA decât încasările din exporturi. Când consumul net de resurse externe ajunge într-un an să reprezinte mai mult de 6% echivalent PIB (PIB-ul României era prevăzut să fie cca 35 miliarde de dolari SUA în 2001), piețele internaționale trag semnalul de alarmă, cu îngrijorarea că țara, într-o asemenea situație, nu va mai putea să constituie resursele de rambursare pentru plățile pe care le are de efectuat. În cazul țării noastre este vorba de circa 2-2,1 miliarde de dolari SUA, o sumă apăsătoare pentru România la dimensiunile PIB-ului său.

Serviciul datoriei externe pe termen mediu și lung s-a cifrat la peste 2,32 miliarde de dolari SUA în anul 1999, iar în ultimii zece ani, România a plătit 8,316 miliarde de dolari SUA în contul datoriei publice externe, ceea ce revine în medie la 831,6 milioane de dolari SUA pe an. Plățile de dobânzi și comisioane au însumat 2,354 miliarde de dolari SUA (28,3% comparativ cu serviciul total), din care 1,651 miliarde (70%) aferent datoriei directe a statului și 703 milioane de dolari SUA, corespunzător datoriei garantate de stat. Rata serviciului datoriei externe, calculată ca raport între serviciul datoriei externe și exportul de bunuri și servicii a fost de 17,8% la sfârșitul lunii octombrie 2000, comparativ cu 35,9% la finele lui 1999. Întrucât împrumuturile făcute până acum au fost consumate neproductiv, aceasta înseamnă că trebuie să returnăm ratele scadente la creditele acordate, plus dobânda aferentă, care, pe termen mediu reprezintă cel puțin o cincime din totalul creditelor respective.

Serviciul datoriei externe publice și public garantate, bazat pe angajamentele externe actuale, cunoaște o creștere ușoară până în 2002 și va fi urmat de o reducere constantă între 2003 – 2005. În 2002, serviciul datoriei externe publice se va situa între 1,6 și 1,7 miliarde de dolari SUA, pentru ca în 2005 să scadă la 600-800 milioane de dolari SUA. În același timp, se va face trecerea la o abordare diferită a finanțării externe, în care atragerea și, respectiv, restituirea datoriei să nu facă parte din cicluri diferite, ele fiind concepute pe o perspectivă de cel puțin zece ani.

Agenția de Valorificare a Activelor Bancare (AVAB) a fost o instituție creată prin Ordonanța de Urgență nr. 51 din 15 decembrie 1998, pentru recuperarea creditelor neperformante, iar organizarea și funcționarea acesteia au fost statuate prin Hotărârea de Guvern nr. 387 din 18 mai 1999; în portofoliul său erau, la începutul anului 2000, credite neperformante în valoare de 2,3 miliarde de dolari SUA, echivalentul a cca 12,3% din PIB-ul anului 1999. Activitatea

AVAB era în concordanță cu obiectivele PSAL și PIBL, în lume existând cca 27 instituții specializate de acest fel. Personalul angajat în activitatea de recuperare și valorificare era alcătuit din cca 60 de specialiști cu experiență bancară, în special în domeniul restructurării financiare, analizei economice și al riscului bancar. AVAB se baza pe *twin management*, adică angaja experți care s-au mai ocupat cu recuperarea unor credite neperformante, pentru a asigura transparența acestui proces și evitarea utilizării creditelor respective în scopuri politice. În mai puțin de o jumătate de an de la înființare, AVAB a recuperat cca 198 miliarde de lei “de la mici peștișori, rechinii fiind undeva în larg”. În anul 2000, AVAB a reușit să recupereze 2.619 miliarde de lei (aproape 115 milioane de dolari SUA), din care a vărsat efectiv la buget 2.549 miliarde de lei. Dar, interesele unor anumite cercuri de influență au condus la schimbarea, în cca șase luni de zile, a nu mai puțin de trei președinți ai AVAB.

Pe structura fostei AVAB a fost creat din 2001, Oficiul pentru Recuperarea Creanțelor Bancare (ORCB), având un portofoliu de recuperat de cca 3 miliarde de dolari SUA, creanțe care reprezintă aproape 8% din PIB-ul pe 2000, strânse de la 3.558 de debitori. La creanțele preluate de la BANCOREX și Banca Comercială Română (însușind 45.502 miliarde de lei) și, respectiv, de la Banca Agricolă (9.294 miliarde de lei), s-au adăugat și creanțele fostei Companii Române de Petrol (cca 500 milioane de dolari SUA). Principiul de bază în activitatea Oficiului este cel al recuperării activelor neperformante în timpul cel mai scurt posibil, cu maximă eficiență și cu cele mai bune rezultate financiare, adică valorificarea prin reconstrucție, în sensul încercării de a revitaliza pe cât posibil afacerile și activitățile economico-financiare ale debitorilor din portofoliu. Aceasta ar putea conduce atât la o recuperare superioară, cât și la influențe pozitive asupra bugetului de stat, prin valorificările indirecte. Nivelul mediu al valorii de recuperat, stabilit de consultantul ORCB – Compania Pricewaterhouse Coopers – este de 22%. Preluarea dosarelor aferente debitorilor neperformanți cedați s-a concretizat în încheierea unui număr de 3.797 de contracte privind cesiunile de creanțe, perfectate cu băncile cedente, pentru fiecare debitor, care a parcurs calea notificării lor prin instanța executorului judecătoresc.

Obiectivele prioritare ale Strategiei de valorificare a activelor bancare neperformante sunt: a) îmbunătățirea legislației în vigoare, prin crearea unui cadru legislativ unic și coerent, atât în direcția accelerării procedurilor juridice în domeniu, cât și cu privire la competențele și obligațiile ORCB; b) implementarea unui sistem de metode și proceduri de lucru vizând gruparea portofoliului de active bancare neperformante preluate, cu efect imediat în recuperarea acestora, cu maximă eficiență. Se urmărește abordarea unui concept constructiv astfel încât, prin acțiunile întreprinse, să fie create premisele dezvoltării economice, revitalizării întreprinderilor din portofoliu, menținerii sau creării unor noi locuri de muncă; c) intensificarea colaborărilor cu ministerele economice și

Agencia pentru Privatizare și Administrarea Participațiilor Statului, în vederea introducerii coerenței și eficienței în acțiunile comune, inclusiv contactele cu investitorii străini, potențiali participanți la revigorarea economiei naționale prin infuzii de capital în societățile din portofoliu; d) abordarea transparentă și constructivă, strâns legată de realitățile momentului, a procedurilor de valorificare a activelor aparținând debitorilor din agricultură și industria alimentară, participând astfel la stoparea declinului, redresarea treptată și asigurarea condițiilor pentru sprijinirea producătorilor agricoli care realizează producție destinată pieței; e) includerea ORCB într-un parteneriat economic, cu operatori din domeniul economic și financiar, în scopul unei acțiuni comune de creare a unei piețe dezvoltate, în care creșterea consumului să ducă la optimizarea prin eficientizare a procesului de valorificare a activelor din portofoliu; f) crearea condițiilor pentru restructurarea financiară a debitelor preluate în vederea reorientării și redimensionării activității de pe poziții economico-financiare fezabile. Procesul va implica identificarea societăților viabile, cu potențial productiv, pentru a permite repunerea în funcțiune, atingerea parametrilor proiectați etc. sau, după caz, reconsiderarea modulelor productive prin închiderea sau limitarea funcționării acestora. În acest sens se urmărește valorificarea activelor constatate neproductive, neviabile, sumele rezultate urmând a acoperi parțial datoria debitorului, precum și organizarea licitațiilor publice specializate, în vederea vânzării pe categorii de active. Se au în vedere și următoarele operațiuni: identificarea de noi modalități de selecție a activelor supuse valorificării (imobiliare, agricole, mijloace de transport etc.), precum și utilizarea celor mai moderne tehnici de promovare (prin extinderea bazei de informații pe Internet, crearea unui portofoliu de metode pentru promovare externă și internă, crearea site-ului propriu); externalizarea unor creanțe restructurate, prin vânzare către instituții financiare de investiții, care au capacitatea de a derula angajamentele respective pe perioade de timp mai mari; externalizarea prin licitații publice, cu mandatare, a unor pachete de active neperformante, neproductive și de valori mici, în scopul creșterii gradului de recuperare pe unitatea de timp; corelarea eforturilor ORCB cu celelalte instituții și ministere economice, Autoritatea pentru Privatizare și Administrarea Participațiilor Statului, Ministerul Finanțelor Publice, investitori strategici locali și internaționali, pentru aplicarea unor metode adecvate de valorificare a activelor, coroborate cu procese de restructurare și privatizare, precum și pentru identificarea acelor active ce pot fi reintegrate în circuitul economic, care ar putea genera în timp disponibilitățile necesare pentru asigurarea priorităților de producție și care, implicit, generează surse suplimentare de rambursare a creanțelor.

Metoda eșalonării creanțelor a fost aplicată la 175 de societăți debitoare. Din valoarea totală eșalonată, de 3.000 miliarde de lei, s-au încasat 788 miliarde de lei în cadrul programelor convenite cu debitorii. La aceste societăți s-a realizat o analiză financiară exigentă pentru a stabili dacă pot susține programul de eșalonare a datoriilor pe trei ani, s-au reevaluat garanțiile constituite de

acestea pentru creditele primite, care au fost securizate prin polițe de asigurare, obligând totodată debitorii să achite un avans de cel puțin 10% din datorie. Dacă ratele nu sunt achitate la scadență, ORCB poate trece la vânzarea garanțiilor. Metoda care a dat până acum cele mai bune rezultate, în sensul obținerii celui mai bun preț de vânzare, a fost cea de vânzare a creanțelor prin licitație publică sau alte proceduri prevăzute de lege. În general, metoda a fost aplicată debitorilor preluați de ORCB a căror creanță nu a fost garantată sau în situațiile în care s-a considerat că poate duce la o restructurare a activității, cu efecte economice pozitive. În acest fel s-au recuperat 1.092 miliarde de lei de la 35 de debitori, care aveau în total creanțe de 4.918 miliarde de lei. Din 2001 se aplică și metoda convertirii creanțelor în acțiuni, care să fie vândute eventual pe piața de capital, în cazul societăților cotate la Bursa de Valori București sau RASDAQ. Metoda executării silite, respectiv a vânzării activelor corporale și necorporale aduse ca garanții, a fost aplicată pentru 49 de societăți debitoare, la care ORCB deținea creanțe de 4.879 miliarde de lei, fiind recuperați 206 miliarde de lei. Executarea silită a fost aplicată debitorilor care au manifestat rea-credință în utilizarea creditelor sau care au deturnat banii de la destinația inițială. ORCB poate recupera o parte din creanțe ca urmare a reorganizării judiciare sau a falimentului debitorilor. Suma recuperată astfel de la 95 de societăți este de 391 miliarde de lei. Se încearcă și aplicarea unui sistem de mandatare a băncilor și fondurilor de investiții pentru vânzarea prin licitație a unor pachete de creanțe aparținând societăților dintr-un anumit domeniu, cum sunt cele din agricultură sau se vor vinde active prin licitații specializate. Spațiile industriale sau alte active neutilizate aparținând societăților debitoare pot fi oferite unor întreprinderi mici și mijlocii private pentru cumpărare, închiriere sau leasing. Astfel, prin specificul său, ORCB își poate dirija activitatea ca acționar, agent de privatizare, creditor, dar și ca instituție de atragere a investițiilor străine. În toate aceste calități, ORCB trebuie să urmărească recuperarea cât mai rapidă a banilor alocați de la bugetul de stat, la o valoare cât mai mare.

Toate activitățile mai sus-citate demonstrează existența prioritară în activitatea financiar bancară și bursieră a eforturilor pentru acoperirea unor lipsuri grave în funcționarea ramurilor operative ale economiei naționale, prevalența și rolul exagerat acordat sectoarelor speculative. Se pierde din vedere că și în economia de piață rolul primordial revine fluxurilor reale de bunuri (mărfuri și servicii), nicidecum fluxurilor valorice pe care acestea se pot sprijini adesea fictiv, în condiții de inflație. Fluxurile de bunuri, intens solicitate de consumatori trebuie să fie prevalente, în dauna fluxurilor valorice, bănești, care însoțesc numai ca o justificare scriptică fluxurile materiale respective.

2.3. Privatizarea și reforma – reverii naționale

Unul din elementele cheie ale reformei – privatizarea – a început în agricultură, mai precis în sistemul cooperatist din agricultură. Comparativ cu alte

state central și est europene, cum ar fi Polonia, Cehia sau Ungaria, în România procesul de privatizare a fost mai lent datorită indeciziei factorilor politici, dar și dificultăților legate de mentalitatea oamenilor, moștenită de la regimul totalitarist. Acest lucru a făcut și face ca România să fie în acest proces în urma altor țări din regiune, ceea ce îi agravează și mai mult dificultățile din economie. Procesul de privatizare a companiilor de stat a fost divizat în trei faze majore: convertirea întreprinderilor de stat în companii comerciale pe acțiuni și regii autonome; alocarea către cetățenii români a 30% din capitalul companiilor comerciale prin intermediul certificatelor de proprietate; restul de 70% din capitalul companiilor comerciale urma să se vândă investitorilor români sau străini. Această parte din programul de privatizare a intrat în responsabilitatea Fondului Proprietății de Stat (FPS). O cotă de 40% din acțiunile care nu erau sub incidența privatizării în masă a fost oferită spre vânzare, de către FPS, cetățenilor români sau originari din România.

Tranzacționarea acțiunilor întreprinderilor privatizate se face la bursa de valori. Piața OTC (*over-the-counter*) a fost inaugurată în septembrie 1996. Legislația curentă permite achiziționarea unei părți sau a tuturor acțiunilor unei companii de către un român, un străin naturalizat sau o persoană juridică abilitată prin lege. În 22 septembrie 1997, Bursa de Valori din București a lansat oficial indicele de piață BET, calculat ca medie a celor mai lichide zece acțiuni.

Eroarea făcută în aplicarea privatizării în țara noastră a fost aceea că s-a considerat și s-a acționat pentru accelerarea procesului de privatizare ca obiectiv principal pentru relansarea economică. Apreciem că trebuia să se procedeze invers: să se realizeze mai întâi relansarea economică și apoi să se facă privatizarea. Printre cauzele care au influențat în mod esențial procesul de privatizare enumerăm: lipsa capitalului intern și extern, blocajul financiar, criza economică prelungită, inconsecvențele de natură juridică și politică (de exemplu, subvenționarea preferențială a unor firme de stat cu pierderi). După opinia premierului Adrian Năstase, întregul proces de privatizare nu a fost perceput ca un mijloc de restructurare și reformă, ci, a fost un canal pentru a diviza, prin cele mai inadecvate metode, centrul decizional și modul de conducere a societăților comerciale.

Instituția cea mai importantă angrenată în procesul privatizării a fost FPS, ca principal deținător al întreprinderilor de stat supuse privatizării. Faptul că FPS a trecut din subordinea Parlamentului în cea a Guvernului, a condus la reducerea transparenței procesului de privatizare. Principalele probleme cu care s-a confruntat FPS-ul au fost: 1) modificarea în etape a cadrului legislativ, apariția și persistența unor necorelări și lacune ale acestuia, care au impus adaptarea și completarea periodică a programelor anuale de privatizare, precum și rezolvarea unor situații dificile în vederea realizării acestor programe; 2) lipsa de corelare între strategiile de dezvoltare și restructurare sectorială și strategiile de restructurare a regiilor autonome; 3) diferitele cauze care au creat

dificultăți procesului de privatizare (atractivitatea redusă a majorității societăților comerciale datorată mărimii, nivelului tehnic și tehnologic scăzut, datoriilor înregistrate, problemelor sociale proprii etc.; întârzierea procesului de regularizare a cotelor de capital social între FPS și societățile de investiții financiare; nesoluționarea situației terenurilor incluse în capitalul social al unor societăți comerciale; dificultățile datorate lacunelor și necorelărilor cadrului legislativ și cadrului instituțional; persistența unei situații confuze privind bunurile preluate abuziv de către stat, în absența cadrului juridic necesar; problemele legate de identificarea, evaluarea și asumarea de către cumpărător a obligațiilor de protecție a mediului); 4) dificultățile întâmpinate în derularea programului de privatizare pe piața de capital.

Cadrul legal pentru reforma întreprinderilor de stat a fost cuprins într-o serie de legi, dintre care cele mai importante au fost: Legea nr. 31 din 1990, Legea nr. 58/1991, Legea nr. 55/1995, cunoscută și ca Legea privatizării de masă. Aceasta a precizat că accelerarea procesului de privatizare se realizează prin transferul efectiv către cetățenii români a 30% din capitalul întreprinderilor de stat la 1 mai 1996 (restul de 70% din capitalul acestora urma să se vândă investitorilor români sau străini). Inițial s-au constituit două fonduri: Fondul Proprietății Private (FPP), care să administreze cele 30% și Fondul Proprietății de Stat (FPS), care să administreze restul de 70% din capitalul întreprinderilor de stat. Ulterior, doar 40% din capitalul firmelor de stat avea să fie transformat în acțiuni, care să fie oferite la vânzare cetățenilor români. Transferul celor 30% s-a realizat prin schimbul certificatelor de proprietate (emise în conformitate cu Legea nr. 5 din 1991) și a cupoanelor (în conformitate cu Legea nr. 55 din 1995), în acțiuni. Valoarea unui cupon de privatizare a fost stabilită la ședința de Guvern din 26 iunie 1995, la 975.000 de lei. Ele au fost distribuite doar acelor cetățeni români care nu folosiseră deja certificatul de proprietate, până la data distribuirii cupoanelor, adică august 1995. Privatizarea care s-a desfășurat în perioada 1991-1995 a permis aplicarea următoarelor metode: oferta publică de vânzare, vânzarea de acțiuni către angajați (metoda MEBO), cumpărarea de acțiuni de către investitorii români sau străini. Legea pentru accelerarea procesului de privatizare, nr. 55 din 1995, nu numai că nu a asigurat accelerarea procesului, dar a produs o serie de efecte negative, datorită: aprobării cu întârziere a legii, după dezbaterile în Parlament, care a durat aproape un an, cu efecte extrem de nefavorabile asupra investitorilor; prevederii potrivit căreia la un număr foarte mare de societăți comerciale (peste 3.000) s-au putut depune cupoane nominative de privatizare corespunzător unei valori a capitalului social de până la 60%. Astfel, s-a ajuns la situații în care FPS a devenit acționar minoritar (cu o cotă de până la 40%). Această cotă nu este atractivă la privatizare pentru investitorii care doresc să dețină majoritatea voturilor în adunările generale ale acționarilor, respectiv puterea de decizie. Aceste societăți au devenit, din start, neatractive la privatizare. Strategia de privatizare a fost concepută pentru a pune în aplicare mecanismele de privatizare care să asigu-

re transferul rapid al dreptului de proprietate asupra acțiunilor (părților sociale) și asupra activelor (terenuri și clădiri) din sectorul de stat către sectorul privat, în concordanță cu obiectivele de dezvoltare economică pe termen mediu și lung. S-a acționat pentru oferirea la vânzare a acțiunilor deținute de stat la toate societățile comerciale privatizabile, inclusiv a celor înființate prin restructurarea regiilor autonome de interes național și local și au fost diversificate metodele de vânzare a acțiunilor pe piețele organizate de capital sau prin intermedierea vânzărilor de către bănci sau alți agenți de privatizare.

În octombrie 1996, primele tranzacții care implicau acțiunile câtorva din cele 4.000 de firme incluse în programul de privatizare în masă au fost operate prin piața OTC (*over-the-counter*), inaugurată doar cu o lună înainte.

La 11 februarie 1997 a fost adoptată Legea de modificare a Legii nr. 35 din 1991, prin care societățile comerciale cu capital parțial sau integral străin, persoane juridice române, pot dobândi în proprietate terenurile necesare desfășurării activității respective. În decembrie 1997, a fost emisă Ordonanța de Urgență a Guvernului, nr. 88 privind privatizarea societăților comerciale, aprobată prin Legea nr. 44 din 1998. Ulterior, în 1998 a fost emisă și Hotărârea Guvernului nr. 55 pentru aprobarea Normelor metodologice privind privatizarea societăților comerciale și vânzarea de active, precum și un nou regulament de organizare și funcționare al FPS.

Privatizarea în comerț a fost mai avansată decât în majoritatea celorlalte sectoare ale economiei românești. Dintre cele 9.140 de societăți luate în administrare de FPS încă din 1992, la finele lui 1999 fuseseră privatizate 7.221 de societăți, reprezentând 79% din totalul portofoliului (274 de societăți, adică 3% privatizate între 1992 – 1997; 2.468, adică 27% au fost privatizate numai în 1998, iar în 1999 s-a reușit privatizarea a 4.478 agenți economici la care statul era majoritar, ceea ce reprezenta 49%). În anii 1998 – 1999 au fost privatizate 76%, deci peste 2/3 din portofoliu. Aproape toți banii încasați au servit pentru plata datoriei externe sau a serviciului acesteia, dar și pentru acoperirea deficitului bugetar intern. În felul acesta toate resursele rezultate din privatizare au fost consumate neproductiv, averea țării ducându-se pe “apa sâmbetei”.

Metodele de privatizare utilizate au fost: licitația publică – pentru 3.313 societăți (46,4% din portofoliul privatizat); negocierea directă – pentru 2.959 de societăți (41%); metoda MEBO (vinderea de acțiuni lucrătorilor respectivi) – pentru 775 de societăți (10,2%); privatizarea pe piața de capital – pentru 174 de societăți (2,4%). Numărul mic de societăți privatizate pe piața de capital este datorat politicii FPS, care a preferat să vândă societățile aflate în custodie, prin negociere directă și prin licitație, pentru că aceste metode aduc investitori strategici, comparativ cu privatizările realizate pe piața de capital, la care, de regulă, participă investitori financiari (de portofoliu). Între anii 1997 – 1999, privatizarea prin metoda MEBO nu a fost agreată de FPS.

Până la expirarea mandatului său, FPS transformat în APAPS (Autoritatea pentru Privatizare și Administrarea Participațiilor Statului) mai are de privatizat cca 1.919 societăți comerciale, adică 21% din portofoliul de societăți preluat în 1992. După alte surse, la începutul anului 2000 au continuat să rămână în portofoliul FPS, 2.900 de societăți, reprezentând 32% din capitalul social preluat inițial, din care 330 în lichidare și 2.570 pentru privatizare în continuare (285 arondate la sediul central și 2.280 în direcțiile teritoriale). Capitalul social al întreprinderilor rămase în proprietatea statului este de peste 30.000 miliarde de lei, 304 din cele 1.500 de societăți aflate în proprietatea statului fiind în curs de lichidare. APAPS mai deține pachete reziduale de acțiuni la aproape 400 de societăți comerciale. Există societăți comerciale, printre care cele 615 IAS-uri, pentru care privatizarea a început relativ târziu, în 1999 și apoi a fost blocată, datorită rezultatelor dezastruoase înregistrate după vânzarea acestora (lichidarea activelor, trecerea personalului în șomaj pe seama statului etc.) și există, de asemenea, circa 100 de institute de cercetare-proiectare, pentru care se așteaptă încă legea de privatizare.

Privatizarea sectorului bancar reprezintă pilonul unei economii de piață eficiente și a fost dorită încă din 1993. Puțini au fost însă cei care au înțeles legătura directă care există între economie și sistemul bancar. Dacă România reușește să-și stabilizeze și să-și dezvolte economia, abia atunci se poate vorbi cu adevărat de rolul pozitiv pe care l-ar putea juca băncile și de potențiala reușită a privatizării sectorului bancar. Cele două exemple reușite de privatizare în sectorul bancar au fost Banca Română de Dezvoltare (BRD), în prezent BRD – Société Générale (numărul patru într-un clasament al sectorului) și Banc Post (numărul opt în sector). Ambele bănci s-au confruntat însă cu unele probleme legate de creditele lor neperformante (10 –11% din portofoliul total de credite la BRD și 5-6% la Banc Post).

Reforma fiscală ar trebui să stimuleze întreprinderile să obțină mai mult profit, în condițiile în care acestea cheltuiesc mult, consumă mult și se mențin pe "linia de plutire" cu o eficiență modestă a muncii și cu o competitivitate minimă, ceea ce explică faptul că profiturile lor rămân reduse. O măsură controversată adoptată în domeniul fiscal a fost introducerea cotei unice, de 19%, la TVA. Agenții economici au contestat această decizie prin prisma faptului că taxa pe valoarea adăugată ar fi trebuit să rămână la o cotă redusă, până la maximum 11%, pentru produsele de bază. În multe țări, rata TVA este mult mai scăzută decât în România: în Japonia, 3%, în Turcia, Spania și Luxemburg, 12%, iar în UE, media este de 15%. Consecvenți ideii de integrare în UE, finanțistii români au decis și modificarea sistemului de accizare, prin introducerea monedei unice europene – euro, ca instrument de plată a accizelor.

Din dorința firească de a limita restituirile ilegale de TVA în care a fost implicat pe criterii politice, Ministerul Finanțelor a căzut în cealaltă extremă,

aceea de a tergiversa rambursarea TVA, creând, prin aceasta, imense prejudicii agenților economici în cauză. Asociația Oamenilor de Afaceri din România a semnalat, în repetate rânduri (ex. 11 aprilie 2001), situația conform căreia Ministerul Finanțelor percepe penalități pentru neplata impozitelor, dar, nu-și îndeplinește obligația legală de a returna TVA-ul; sumele blocate astfel ating sute de mii de miliarde, punând societățile respective în incapacitate de plată. Facilitatea privind "TVA zero pentru exporturi" devine astfel o piedică, pentru că agenții exportatori trebuie să aștepte luni și chiar ani de zile pentru a încasa sumele cuvenite din recuperarea TVA.

Pe de altă parte, după cum semnala reputatul analist economic, fost ministru al economiei, Ilie Șerbănescu, tratamentul fiscal egal față de oricare sector, față de oricare produs, este un lux costisitor. Pentru a realiza acest "model capitalist", s-a impus dublarea cotei de TVA la alimentele esențiale, precum și majorarea acesteia de la 0% la 19% în cazul energiei termice și electrice casnice. Cota unică de TVA este o realitate pe care doar țări cu un înalt nivel de dezvoltare și-o pot permite: pentru simplul fapt că doar în acestea se ajunge, grație veniturilor ridicate, să nu se resimtă dramatic că pâinea și bijuteriile sunt impozitate în consum la fel. În țări sărace, precum România, fiscalitatea nu trebuie să fie neutră. Adică nu poate să fie aceeași și față de cel ce poate să-și cumpere și pâine și bijuterii, și față de cel care nu poate să-și cumpere nici măcar pâine.

Ministerul Finanțelor Publice lucrează pentru unificarea legislației fiscale în vederea simplificării acesteia, urmând ca în acest an să fie elaborat Codul fiscal și Codul de procedură fiscală. Este necesară unificarea reglementărilor fiscale pentru a nu mai apărea alte legi, inițiate de alte instituții, care să conțină prevederi fiscale. Cele mai multe hotărâri de guvern și ordonanțe sunt în domeniul fiscal. Ideea este de a reduce taxele și impozitele, pentru a micșora economia subterană, a spus primul-ministru Adrian Năstase, care a mai arătat că o acțiune în zona fiscalității, condusă într-un mod iresponsabil, ar putea crea probleme foarte mari cu asigurarea finanțării diverselor proiecte sociale și cu plata salariilor. Într-o primă etapă, au fost elaborate două proiecte de legi, privind regimul accizelor și privind regimul TVA. Proiectul de lege privind TVA nu prevede modificări de cote, urmărindu-se unificarea celor 400 de acte normative în domeniu. Faptul că, începând din 1992, s-au adoptat atâtea reglementări pentru accize și TVA a creat nu numai o dăunătoare instabilitate fiscală, ci a provocat multe disfuncționalități în mecanismul de încasare a impozitelor și taxelor.

O mare atenție se acordă modalităților de rambursare a TVA, astfel încât operațiunea să nu dureze mai mult de 30 de zile, ceea ce reprezintă încă un vis pentru beneficiarii cotelor respective. Se preconizează includerea în TVA a unor taxe, precum cea percepută pentru fondul special al drumurilor. Se operează și scutiri, în special pentru liberi profesioniști, mărindu-se plafonul de la

50 milioane de lei la 150 milioane de lei cifră de afaceri. În ceea ce privește Legea accizelor, se urmărește stabilirea lor în lei (spre deosebire de situația actuală, când se calculează în euro) și vor fi corelate trimestrial cu rata inflației. Se redefinesc produsele și grupele de produse care intră sub incidența regimului accizelor, prin adoptarea reglementărilor în vigoare în țările membre UE. Se acționează pentru eliminarea dublei impozitări care se aplică, în prezent, produselor petroliere. Ca și în cazul TVA se revaluează sistemul scutirilor și cel de acordare a unor facilități. În ambele domenii – accize și TVA – se înăspresc sancțiunile pentru încălcarea prevederilor legale, urmărindu-se – și pe această cale – întărirea disciplinei bugetare.

Investițiile străine totale în România se ridicau, la sfârșitul lui septembrie 2000, la 7,02 miliarde de dolari SUA. Din această sumă, 4,9 miliarde de dolari SUA reprezenta participarea la capitalul societăților comerciale, iar 2,12 miliarde – volumul de investiții în valută angajat în contractele de privatizare încheiate de FPS în perioada ianuarie 1993 august 2000. Numărul societăților comerciale cu capital străin înființate se ridica la 77.723, alte 144 de societăți fiind beneficiare ale unor investiții din partea cumpărătorilor străini. Franța ocupă, în continuare, primul loc în clasamentul după volumul investițiilor în țara noastră, valoarea totală a investițiilor franceze ridicându-se la 792,5 milioane de dolari SUA. Pe locurile următoare se situează Germania, cu 734,7 milioane de dolari SUA, Olanda, cu 697,8 milioane de dolari și SUA, cu 660,4 milioane de dolari. Dintre cele mai mari companii cu aport străin în România se pot menționa: Daewoo Automobile România, operatorii de telefonie mobilă Mobil Rom și Mobifon, Shell România (companie cu capital privat străin), Unilever, Romtelecom, Coca-Cola.

Atragerea investitorilor de portofoliu în România a fost un proces greu și anevoios, iar statisticile arată clar că ne aflăm pe ultimul loc între țările Europei Centrale și de Est și la acest indicator. În timp ce, la nivelul anului 2000, Polonia contabiliza 1.500 miliarde de dolari SUA, în România investițiile de portofoliu erau de doar 100 milioane de dolari SUA. Cu valoarea de 7 miliarde de dolari SUA a capitalului străin investit în perioada 1990 – 1999, România se clasează pe locul al patrulea ca volum al investițiilor străine atrase pe ansamblul țărilor candidate la aderarea la UE, la mare distanță însă de ocupantele primelor trei locuri: Polonia, cu 37 miliarde de dolari SUA; Ungaria, cu 20 miliarde de dolari SUA și Cehia, cu 16 miliarde de dolari SUA. În timp ce în Ungaria au fost investiții circa o mie de dolari SUA pe locuitor, în Republica Cehă – cca 550 de dolari SUA pe locuitor, în România au fost investiții cca 290 de dolari SUA pe locuitor. Sectoarele economiei care au atras cele mai multe investiții străine sunt: industria extractivă, prelucrătoare, construcții de mașini, utilaje și echipamente (împreună având o pondere de 26%), serviciile (24%), agricultura și industria alimentară (16%), comerțul cu ridicata (17%), comerțul cu amănuntul (8%), transporturile și construcțiile (câte 2,5%), turismul (1%).

În 12 ani de tranziție, au fost elaborate, aprobate și aplicate opt acte normative esențiale privind regimul investițiilor în România, care au reușit, prin prevederile lor complicate și chiar antagoniste, să-i bulverseze complet pe investitori străini (patru legi și patru ordonanțe: Legea nr. 35 din 1991 privind regimul investițiilor străine; Legea nr. 57 din 10 iunie 1993 privind modificarea și completarea Legii nr. 35 din 1991; Legea nr. 7 din 22 iulie 1997 privind acordarea de facilități suplimentare; Ordonanța Guvernului nr. 70 din 31 august 1994 privind impozitul pe profit; Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 31 din 16 iulie 1997 privind regimul investițiilor străine în România, care anulează prevederile Legii nr. 35 din 1991 și ale Legii nr. 71 din 1994; Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 92 din 30 decembrie 1997 privind stimularea investițiilor directe; Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 67 din 19 mai 1999 privind unele măsuri pentru dezvoltarea activității economice, precum și Legea nr. 332 din 29 iunie 2001, privind promovarea investițiilor directe cu impact semnificativ în economie, adoptată prin asumarea răspunderii guvernamentale).

Consiliul Investitorilor Străini (CIS) a luat ființă în 1997 și reprezintă o asociație a celor mai importanți investitori străini din România. Dintre cele 71 de companii multinaționale care îl compun, cităm pe ABB, ABN Amro Bank, British American Tobacco, Coca-Cola, Daewoo Corporation, KPMG, Kraft Jacobs Suchard, Lafarge, McDonald's, Mobilrom, Philip Morris, Shell, Société Générale, Tuborg, Unilever ș.a. Companiile componente, membre ale CIS, împărtășesc opinia că la baza succesului îmbunătățirii climatului investițiilor, în paralel cu dezvoltarea economiei românești, se află dialogul dintre factorii de decizie și comunitatea investitorilor străini. Pe 8 decembrie 1999, CIS a lansat Cartea Albă – "Climatul investițional din România", document ce cuprinde un rezumat al punctelor de vedere asupra posibilelor îmbunătățiri ale condițiilor în care se derulează afacerile din România: a) elementele de atractivitate ale României pentru investițiile străine rămân neschimbate: mărimea și poziția țării, nivelul de educație, cultura favorabilă, toate constituind o imensă nevoie de creștere și dezvoltare de noi produse și servicii. Dar rămân importante dificultăți și obstacole, iar ritmul schimbării este lent; b) legile sunt instrumentate fără ca agenților economici să le fie acordată și posibilitatea de a face recomandări sau comentarii, iar apoi sunt puse în practică fără ca pregătirea profesională, echipamentul și sistemul de urmărire să existe; c) noi taxe sunt introduse și aplicate peste noapte, apariția lor nefiind semnalată în prealabil. Pe lângă acestea, introducerea neanunțată a taxelor pe cifra de afaceri a avut un impact negativ asupra imaginii pe care potențialii investitori și-au format-o despre România.

România se află pe locul al patrulea între statele care prezintă cel mai mare risc pentru investiții, potrivit unui clasament ce include 93 de state, întocmit de Economist Intelligence Unit pentru anul 2000; punctajul unei țări ia în calcul 77 de indicatori diferiți, care reflectă factori ca: stabilitatea politică,

calitatea modului de guvernare, politica monetară și fiscală, politica de reglementare și control, balanța contului curent, datoria externă, structura financiară și riscul lichidităților. Riscul politic are o pondere de 22% în punctajul total. Statul cu cel mai mare risc este Rusia, cu un punctaj de 78 față de maximul posibil (100 puncte), urmat de Indonezia și Pakistan. Cu toate acestea, Ministerul Dezvoltării și Prognozei (MDP) consideră că motorul creșterii economice îl reprezintă investițiile. Având în vedere multitudinea de prevederi legale privind investițiile, MDP și-a propus elaborarea unui cod investițional român, menit să sistematizeze, într-o viziune unitară, ansamblul reglementărilor în materie. Elaborarea codului (a cărui denumire urmează să fie examinată multidisciplinar) vizează, cu precădere, soluționarea problemelor dificile care au apărut în privința investitorilor străini. Aceștia au acuzat și acuză în continuare, inadvertențele din diverse acte normative, precum și modul inadecvat de constituire și funcționare a sistemului instituțional și relațional cu partenerii externi, diferențele mari de tratament comparativ cu alte țări aflate în tranziție. La rândul lor, investitorii români se pronunță pentru simplificarea legislației, pentru eliminarea unor măsuri discriminatorii, pentru permanentizarea unor facilități care să vină în întâmpinarea necesităților majore ale întregii economii naționale. Codul va ține seama, în cel mai înalt grad, de standardele în vigoare ale țărilor membre UE, ale statelor industrializate, astfel încât soluțiile care vor fi adoptate să reprezinte și pași înainte în procesul de integrare europeană. Se va pune accentul și pe adoptarea unui set de garanții juridice, care să stimuleze investitorii și să asigure o mai mare stabilitate a mediului de afaceri, în ansamblu.

Prima etapă din cadrul elaborării codului investițional român se referă la promulgarea legii privind promovarea investițiilor directe. În a doua etapă va fi elaborată legea organică de promovare a investițiilor, prin dezvoltarea și completarea legii investițiilor directe, cu reglementări specifice din domeniul privatizării, pieței de capital, contabilității, fiscalității. Prin legea privind promovarea investițiilor directe se urmărește stimularea investitorilor români și atragerea celor străini. În conformitate cu prevederile internaționale, legea prevede asigurarea tratamentului național pentru investitori, respectiv asigurarea unei depline egalități între investitorii români și cei străini. Investițiile străine sunt stimulate prin acordarea mai multor tipuri de facilități, în funcție de domeniul de activitate în care se face investiția, mărimea acesteia, numărul de locuri de muncă înființate. Sunt scutite de la plata taxelor vamale și a TVA materiile prime, materialele consumabile, piesele de schimb și componentele importate, necesare și folosite efectiv în producția proprie, pe o perioadă de doi ani, calculată de la data punerii în funcțiune a obiectivului. În cazul achiziționării acestor bunuri din România, ele sunt scutite de la plata TVA.

Investițiile realizate în România sunt scutite de la plata impozitului pe profit astfel: a) cele efectuate în agricultură și industria alimentară, infrastructura de transport, tehnologia informației și comunicațiilor, cercetare, sănătate, învățământ și turism, pe o perioadă de patru ani de la data punerii în funcțiune

a obiectivului; b) cele efectuate în domeniul industriei, cu excepția domeniilor industriale enunțate mai sus, pe o perioadă de trei ani de la data punerii în funcțiune a obiectivului; c) cele efectuate în comerț și orice alte servicii, cu excepția sectorului bancar și de asigurări, pe o perioadă de doi ani. După expirarea acestor perioade de timp, investitorii beneficiază anual de reducerea impozitului pe profit în următoarele condiții: 1) reducerea cu 50% a impozitului pe profitul reinvestit, pentru achiziționarea de mașini, utilaje și echipamente noi; 2) reducerea cu 25% a impozitului pe profit, dacă se utilizează peste 15% din cheltuieli pentru activitatea de cercetare științifică și de dezvoltare a tehnologiei noi în România și pentru procesul de formare profesională, precum și dacă se creează cel puțin 30 de noi locuri de muncă prin dezvoltarea investiției existente sau printr-o nouă investiție. Investițiile directe, a căror valoare depășește 1 milion de dolari SUA sau echivalentul în lei sau alte valute convertibile la data prezentării proiectului de investiție la MDP, realizate în termen de maximum 30 de luni de la data eliberării certificatului de investiție, beneficiază de o serie de facilități. Astfel, utilajele tehnologice, instalațiile, echipamentele, aparatele de măsură și control, produsele de software, achiziționate din import, exclusiv noi, necesare investiției, vor fi exceptate de la plata taxelor vamale. Bunurile achiziționate din import sau din România, exclusiv noi, necesare realizării investiției și care urmează a fi stabilite în perioada următoare, beneficiază pe perioada de realizare a investiției, până la punerea în funcțiune a acesteia, de amânarea plății TVA potrivit reglementărilor în vigoare, respectiv până la data de 25 a lunii următoare datei de punere în funcțiune a investiției. Aceste investiții sunt scutite de impozitul pe profit pe o perioadă de cinci ani și beneficiază, de asemenea, de deducerea unei cote de 20% din valoare, calculată în luna în care se realizează investiția, numai din punct de vedere fiscal, prin înscrierea acesteia la sumele deductibile prevăzute în declarația de impunere. Investițiile realizate în condițiile acestei legi beneficiază de utilizarea amortizării accelerate, definite conform Legii nr. 15 din 1994, iar investițiile noi, a căror valoare depășește 10 milioane de dolari SUA, alte valute convertibile sau echivalentul în lei, conform proiectului de investiție și planului de afaceri vor fi prezentate Departamentului pentru Relațiile cu Investitorii Străini, din cadrul Guvernului, în vederea obținerii de facilități suplimentare ce pot fi negociate și supuse de Guvern spre aprobare Parlamentului sub formă de lege.

În cazul în care se constată că prevederile legii nu au fost respectate și investitorul a furnizat anumite informații neconforme cu realitatea, MDP inițiază procedurile de retragere a facilităților acordate și sesizează organele fiscale pentru a fi stabilit quantumul sumelor ce urmează a fi plătite, reprezentând contravaloarea facilităților de care a beneficiat investitorul, precum și penalitățile aferente întârzierii plății taxelor și impozitelor care ar fi trebuit achitate în absența acestor facilități. În condițiile în care investițiile se lichidează voluntar într-o perioadă de timp mai mică decât dublul celei pentru care investitorul beneficiază de facilități, acesta va fi obligat să plătească impozitele stabilite pe în-

treaga durată de funcționare a investiției, precum și penalitățile aferente întârzierii plății taxelor și impozitelor care ar fi trebuit achitate în absența acestor facilități. Penalitățile vor fi calculate pentru perioada scursă între momentul în care taxele și impozitele ar fi trebuit plătite și momentul constatării nerespectării prevederilor acestei legi. Investițiile realizate în România nu pot fi expropriate, cu excepția cazurilor de interes public și cu plata unei despăgubiri prealabile. Investitorii străini au dreptul de a transfera integral în străinătate profiturile anuale ce li se cuvin, în condițiile regimului valutar din România, după plata impozitelor, taxelor și a altor obligații. De asemenea, investitorii străini mai pot transfera în străinătate, în valuta investiției, sumele obținute în urma vânzării acțiunilor, părților sociale sau a obligațiunilor, precum și pe cele rezultate din lichidarea investițiilor, în condițiile regimului valutar din România. Printre cauzele numărului mic de investitori străini cităm: legislația greoaie, aflată într-o permanentă schimbare (într-un singur an, în intervalul 1997-1998, au fost emise, de pildă, trei ordonanțe guvernamentale privind investițiile străine); lipsa unor facilități majore acordate investitorilor străini; lipsa de transparență la organizarea licitațiilor publice; corupția existentă în administrația publică.

Adjunctul reprezentantului OSCE în probleme economice, Charles Ludolph declara la începutul lunii aprilie 2001 că investițiile americane în România stagnează, ca urmare a corupției, birocrăției, lipsei de transparență și a legislației privind protecția proprietății. Investitorii americani consideră că există prea multe taxe și formulare de completat, soluția fiind comasarea taxelor în unul singur, a adăugat Ludolph. Nu sumele care trebuie plătite contează, ci numărul prea mare al taxelor. Potrivit unui raport dat publicității în aprilie 2001 de Standard & Poor's, România se află printre statele care înregistrează ratinguri nefavorabile investițiilor străine. Agenția de rating a întocmit o analiză asupra situației a 14 state fost comuniste. Șase dintre acestea, printre care și România, înregistrau, la sfârșitul primului trimestru al anului 2001, ratinguri nefavorabile investițiilor străine. Conform raportului, între statele aflate în tranziție există anumite deosebiri, care fac posibilă împărțirea lor în trei grupe: economii mai avansate (Slovenia, Cehia, Ungaria, Polonia și Estonia); economii apropiate de prima grupă, dar care, din diverse motive au nevoie de mai mulți ani pentru a recupera din distanța care le separă (Letonia, Lituania, Croația, Slovacia); economii mai puțin avansate și mai imprevizibile (Bulgaria și România). În studiul agenției de rating se arată că economia românească a înregistrat cele mai slabe rezultate în privința reformelor și macrostabilizării, comparativ cu majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est, aflate în tranziție. România a rămas la nivelul unei economii fragile, cu întreprinderi de stat care produc în continuare pierderi și cu un sector bancar vulnerabil. Totuși, Standard & Poor's a modificat, la începutul lunii martie 2001, de la stabil la pozitiv, perspectiva economiei românești, în condițiile angajamentului public făcut de autoritățile de la București, privind eforturile de integrare în structurile europene.

Din perspectiva dezvoltării unei economii competitive, politicile bugetare și financiare aplicate de statul român încearcă să armonizeze rigorile stabilității macroeconomice cu obiectivul creșterii durabile. Politicile bugetare și financiare ar trebui să contribuie la stimularea economisirii și a investițiilor, prioritățile acestora pe termen mediu fiind: controlul deficitului bugetului consolidat; desăvârșirea reformei fiscale; raționalizarea opțiunilor bugetare în funcție de prioritățile stabilite în domeniul cheltuielilor; asigurarea transparenței în cheltuirea banului public.

Controlul deficitului bugetar se realizează prin măsuri vizând: 1) dimensionarea cheltuielilor bugetare în raport cu sursele de venituri și de finanțare neinflaționistă a sectorului public; 2) utilizarea veniturilor din privatizare pentru modernizare și dezvoltare, îndeosebi pentru cofinanțarea proiectelor realizate cu asistența UE, Băncii Mondiale, a altor instituții internaționale; c) consolidarea capacității de management financiar, atât la nivelul Ministerului Finanțelor, cât și la nivelul autorităților financiare locale; d) eficientizarea operațiunilor de colectare a impozitelor. În ceea ce privește bugetele locale, tendința de accentuare a ponderii acestora în cadrul bugetului general consolidat va continua, pe măsură ce procesul de descentralizare se va adânci, iar capacitatea autorităților locale de a gestiona respectivele bugete va crește. În cazul bugetului asigurărilor sociale, se vor diversifica instituțiile gestionare (Casa Națională a Pensilor, Agenția de Gestionare a Fondului de Risc și Accidente, Fondurile Private de Pensii, Casa Națională de Asigurări de Sănătate, Agenția Națională de Ocupare și Formare Profesională).

Îmbunătățirea colectării impozitelor trebuie să se realizeze prin măsuri concertate privind: asumarea poziției de creditor puternic de către stat, concomitent cu îndeplinirea riguroasă de către instituțiile publice a obligațiilor lor financiare față de furnizorii proprii; aplicarea unui tratament nediferențiat față de operatorii economici cu arierate la obligațiile fiscale, întărirea disciplinei fiscale la nivelul întreprinderilor; generalizarea dosarelor fiscale pentru toți contribuabilii; lărgirea bazei de impozitare prin restrângerea economiei subterane; modernizarea sistemului de colectare a impozitelor prin utilizarea tehnologiilor informației și comunicațiilor.

Pe termen mediu, principiile generale ale reformei fiscale se vor regăsi în crearea unui sistem modern de impozite care să stimuleze munca, economisirea și investițiile și să asigure, în același timp, un regim general de echitate. Distorsiunile în alocarea resurselor vor fi minimizate prin asigurarea preponderenței principiului neutralității impozitării. Impozitul pe venitul global, impozitele pe proprietate, taxa pe valoarea adăugată și accizele vor constitui pilonii fundamentali ai sistemului românesc de impozite, în timp ce importanța taxelor vamale se va reduce. Reforma sistemului de impozite va fi consolidată pe baza cerințelor de maximizare a bazei de impozitare și raționalizare a ratelor marginale de impozitare. În privința impozitării pensiilor trebuie avută în vedere ne-

cesitatea recalculării acestora, urmând ca aplicarea impozitării să se efectueze asupra sumelor brute astfel rezultate. Impozitele indirecte – taxa pe valoarea adăugată și accizele – trebuie aliniate la exigențele participării la Piața Unică Europeană. Pe măsura creșterii gradului de colectare, ratele impozitării, în primul rând, pentru taxa pe valoarea adăugată, dar și pentru accize, vor fi reduse la niveluri compatibile cu țările europene membre UE. În ceea ce privește regimul accizelor și al taxelor vamale, este necesar să se reglementeze instituția depozitelor fiscale. Această măsură permite plata taxelor vamale și a accizelor numai pentru cantitățile scoase din depozitele fiscale. Măsura facilitează și crearea unui sistem de suspendare a plății, când bunurile circulă între depozitele fiscale. Pe baza acestor prevederi s-ar elimina variațiile abrupte în fluxurile de lichidități ale afacerilor, precum și discrepanțele dintre regimul accizelor în România și Uniunea Europeană.

Pentru eficientizarea sistemului fiscal se va avea în vedere introducerea Codului de procedură fiscală și a Codului fiscal, ca modalități de integrare a tuturor reglementărilor de natură fiscală răspândite în legislația României. Un loc aparte în programele de guvernare trebuie să îl aibă politicile fiscale menite să scoată la suprafață banii din economia subterană. Intențiile Guvernului de a reduce presiunea fiscalității nu sunt privite însă prea bine de organismele financiare internaționale. Între recomandările făcute Guvernului, oficialii FMI amintesc eliminarea corupției, reducerea inflației și consolidarea poziției externe, ce necesită disciplină morală, salarială și financiară în întreprinderile de stat, consolidarea poziției fiscale și menținerea unei politici monetare prudente.

Problema modificării legislației fiscale trebuie abordată cu atenție. Acționându-se greșit în zona fiscală s-ar putea ajunge la apariția unor probleme foarte mari, încât să nu poată fi acoperite salariile și alte sume cu destinații sociale. Unul dintre obiectivele principale ale acestor măsuri este menținerea, cel puțin la nivelul actual al veniturilor bugetare. Resurse care ar fi putut fi alocate pe baze concurențiale au fost direcționate pentru susținerea activității neviabile la prețurile pieței. În aceste condiții, creșterea eficienței operaționale și alocative a cheltuielilor bugetare impune măsuri vizând: realizarea unei analize detaliate a cheltuielilor bugetare. Analiza trebuie să acorde o atenție deosebită cheltuielilor bugetare cu drepturi legate de investițiile în capitalul uman (sănătate și educație), asigurările sociale și asistența socială; cadrul instituțional al politicilor fiscale și bugetare pe termen mediu, care presupune existența capacității și a voinței de a stabili priorități și de a le respecta.

Transparența fiscală este o premisă esențială pentru amplificarea performanțelor guvernării, consolidarea finanțelor publice și asigurarea integrității politicilor guvernamentale. În vederea amplificării transparenței fiscale, trebuie adoptate măsuri privind: unificarea sectorului guvernamental și reducerea numărului fondurilor speciale; perfecționarea contabilității bugetare; asigurarea reflectării transparente a pasivelor fiscale "ascunse"; transpunerea în cadrul

legislativ și instituțional a Codului bunelor practici în domeniul transparenței fiscale, adoptat în anul 1998. În ceea ce privește cheltuielile de protecție socială, este necesar să se urmărească direcționarea mai consecventă a acestora spre grupurile realmente defavorizate, simultan cu eventuala lor reconsiderare în cazul categoriilor la care nu se justifică.

Lipsa unor politici coerente de stimulare a sectoarelor economice, rata înaltă a scontului (în prezent dobânda de referință), practică sistematic de Banca Națională a României, care a determinat rate înalte și foarte înalte ale dobânzii în unele perioade, practicate de băncile comerciale, au provocat un mecanism vicios: investitorii particulari și privați, populația însăși, preferă încă să-și păstreze banii la bănci în loc să îi investească în activități economice productive. Chiar Societățile de Investiții Financiare preferă să-și păstreze lichiditățile investite în bănci, deoarece pot fi mai profitabile decât dacă ar fi investite în sectorul productiv.

În felul acesta se stimulează nemunca, inactivitatea, pasivitatea cetățenilor țării, lipsa de interes economic productiv pentru agenții economici întreprinzători. În loc să constituie pilonii esențiali ai tranziției, alături de mecanismele monetare, privatizarea și reforma au devenit astfel piedici de netrecut, frâne majore în activitatea economico-socială din țara noastră.

Capitolul III

STAREA SOCIALĂ

3.1. Resursele umane – capitalul cel mai prețios

Procesul de restructurare și transformare a economiei a impus adoptarea unui nou model al pieței muncii. Odată cu demararea reformei economice, modelul centralizat-planificat a devenit depășit, învechit, fiind înlocuit de un model nou, caracterizat prin liberalizarea pieței muncii și creșterea numărului de angajați în sectorul privat, precum și prin extinderea funcțiilor de reglare ale statului, în ceea ce privește utilizarea resurselor umane.

Prăbușirea activității economice, mai ales în primii ani ai tranziției, a marcat profund piața resurselor umane în România. Populația activă ocupată a scăzut, ca urmare a declinului producției, iar șomajul a crescut la peste 10% din populația activă, estimându-se noi creșteri, cel puțin pe termen scurt, în contextul continuării politicii de reformă. În prezent, sectorul privat cuprinde aproape 50% din forța de muncă, dar multe întreprinderi de stat mențin încă un număr supradimensionat de salariați.

România dispune de un însemnat potențial uman, determinat atât cantitativ, cât și calitativ, compatibil în multe domenii, cu cel din țările dezvoltate. Efortul general pentru realizarea reformei economice trebuie să conducă la utilizarea resurselor umane la adevăratul lor potențial, la creșterea în final a calității vieții populației.

Țara noastră a ratificat în 1990 – Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, iar în 1994 – Convenția europeană privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului (intrată în vigoare la 3 septembrie 1953). De asemenea, a semnat în 1997, Carta socială europeană (adoptată de Comunitățile Europene în 1961 și intrată în vigoare în 1995); România s-a înscris printre primele zece țări care au semnat Carta socială europeană, fapt apreciat de partenerii din UE drept un semnal al voinței politice de integrare în UE.

În deceniul 1991-2000, piața resurselor umane a evoluat ca o piață tensionată, în care presiunea ofertei asupra cererii de resurse umane s-a menținut constantă. Tensiunile înregistrate au fost determinate de efectele crizei economice exercitate la nivelul ocupării resurselor umane, de echilibrul precar, ne-productiv și neperformant între politicile active și cele pasive de pe piața muncii. Unul din principiile dreptului muncii – egalitatea de tratament – a fost sistematic încălcat de-a lungul acestei tranziții. România a fost, din nou, prima țară din lume în care minerii s-au închis în subteran, la începutul anului 1997, pentru a fi trimiși în șomaj și a primi astfel plăți compensatorii extrem de avanta-

joase (echivalentul a 15 salarii)! Prima consecință de aici – reforma economică a devenit un proces complex și dificil, desfășurat în condiții atipice.

Au fost create instituții noi specifice pieței muncii din economia de piață: a) Consiliul Economic și Social, înființat prin Legea nr. 109 din 1997, reprezintă un organism tripartit (sindicate–patronat–stat), ce are și competențe pentru negocieri colective, soluționarea unor conflicte de muncă și a unor probleme sociale ale tranziției, asigurarea și consolidarea coeziunii și păcii sociale; b) Agenția Națională de Ocupare și Formare Profesională (ANOF), înființată prin Legea nr. 145 din 1998, organizează și controlează la nivel național activitatea de ocupare și de formare a resurselor umane. Principalele sale obiective sunt: instituționalizarea dialogului social în domeniul ocupării și formării profesionale, aplicarea strategiilor de ocupare și formare profesională, protecția socială a persoanelor neîncadrate în muncă. Funcționează de la 1 ianuarie 1999 și are în subordine agenții județene de ocupare și formare profesională; c) Consiliul Național de Formare Profesională a Adulților, organism tripartit, cu rol consultativ în elaborarea politicilor de specializare a adulților; d) Inspekția Muncii a luat ființă la începutul anului 2000 și realizează controale prin intermediul corpului de control în domeniul sănătății și securității în muncă.

Situația accidentelor de muncă înregistrate între 1995 și 2001

Anul	Total acciden- tați, din care:	Accidentați cu incapacitate temporală de muncă	Accidentați mortal
1995	7.820	7.306	514
1996	8.483	7.931	552
1997	8.277	7.649	628
1998	7.043	6.512	531
1999	6.590	6.136	454
2000	6.603	6.123	480
2001 (estimări)	6.322	5.986	336

Sursa: *Ministerul Muncii și Solidarității Sociale, Inspekția Muncii, Adevărul economic, nr. 36, 2001, p.21.*

Apariția șomajului, ca fenomen de masă, s-a datorat promovării măsurilor de reformă economică, în special închiderii întreprinderilor cu pierderi. Gradul de ocupare a resurselor umane s-a redus continuu, șomajul de lungă durată s-a cronicizat, iar riscul de șomaj la tineri a fost foarte înalt. În 1997, populația ocupată s-a redus față de 1990 cu peste 1.815.000 persoane, iar numărul de salariați cu 2.563.000 de persoane. Ponderea salariaților în cadrul populației ocupate s-a redus de la 75% în 1990, la 63% în 1997, iar tendința s-a cronicizat în 1998 și 1999. La sfârșitul anului 1998, durata medie a șomajului era de 17,8 luni pe total, din care: 17,2 luni pentru bărbați și 18,5 luni pentru femei; 18,9 luni în mediul urban și 13,7 luni în mediul rural. Cea mai importantă și ati-

pică tendință în evoluția structurii populației ocupate a fost sporirea populației ocupate în agricultură, în condițiile practicării unei agriculturi cu accente de subzistență.

Constant, rata șomajului a fost mai mare în rândurile femeilor (care au o pondere superioară bărbaților și în populația activă). După nivelul de instruire, aproape jumătate din șomeri sunt tinerii absolvenți de liceu, iar un sfert îl reprezintă cei care au absolvit o școală profesională sau de ucenici; 2,6% din absolvenții de facultate sunt șomeri.

Numărul șomerilor înregistrați și rata șomajului

1991	337.400	3,0
1992	928.000	8,2
1993	1.164.700	10,4
1994	1.223.900	10,9
1995	998.400	9,5
1996	675.600	6,6
1997	881.400	8,8
1998	1.025.056	10,3
1999	1.121.807	10,4
2000	1.132.593	10,5
2001 (estimări)	906.074	8,4

Sursa: Ministerul Muncii și Protecției Sociale și Institutul Național de Statistică, 2000 și 2001.

Nivelul și profilul de dezvoltare a unor zone economice, oferta de resurse umane, precum și eficiența programelor de ocupare a resurselor umane au determinat o dispunere tipică a șomajului pe județe. Față de o rată medie a șomajului de 11,4%, la sfârșitul anului 1999 existau județe care aveau un șomaj mult mai mare: (Hunedoara: 19,8%, Botoșani: 18,6%, Brăila: 17,6% etc.). Instituțiile abilitate ale pieței resurselor umane au urmărit constant promovarea unor politici active de ocupare a resurselor umane, concretizate în măsuri precum: sprijinirea creării de locuri de muncă pentru șomeri; acordarea de facilități fiscale agenților economici care angajează șomeri; cuprinderea șomerilor în programe de recalificare și creșterea gradului de reintegrare a acestora în activitate; acordarea de subsidii agenților economici care angajează absolvenți; elaborarea unor programe speciale de ocupare pentru zonele defavorizate; sprijinirea șomerilor pentru a demara activități independente.

Protecția socială a fost aplicată pentru persoanele ale căror contracte individuale de muncă au fost desfăcute ca urmare a concedierilor colective, inclusiv salariații de la angajatorii cu capital preponderent privat, ca și cei proveniți din unități și instituții finanțate din fonduri bugetare și extrabugetare, cu excepția salariaților din administrația centrală și locală. Cuantumul plăților

compensatorii este reglementat unitar luând ca bază de calcul salariul mediu net pe unitate și este diferențiat în funcție de vechimea în muncă la nivelul de 6, 9 sau 12 salarii de referință. Pentru situațiile speciale se pot acorda și alte plăți compensatorii, dar nu mai mult de 8 salarii medii lunare. Salariații disponibilizați prin concedieri colective care nu se încadrează în muncă în perioada pentru care primesc plăți compensatorii, beneficiază de ajutor de șomaj din prima lună după expirarea acestei perioade, ajutor stabilit în condițiile reglementate de Legea nr. 1/1991.

Agenția Națională pentru Ocupare și Formare Profesională și subunitățile sale din teritoriu autorizează, urmăresc și controlează activitatea de formare profesională, iar Consiliul Național de Formare Profesională este organul consultativ al Agenției care elaborează avize cu privire la metodologia și criteriile de autorizare, precum și avize asupra criteriilor standard pe care se bazează programele de pregătire. Politica națională în domeniul formării profesionale se stabilește prin consultarea partenerilor sociali implicați: persoanele în cauză, patronatul și sindicatele. Activitățile se organizează descentralizat prin crearea unor comitete zonale de parteneriat, de către partenerii sus-menționați.

Cea mai uzitată formă de pregătire este ucenicia la locul de activitate, pe baza unor standarde de pregătire și profesionale, care urmăresc calitatea, evaluarea și atestarea calificărilor obținute. Finanțarea activității de formare profesională se realizează dintr-un fond național sau de ramură, constituit prin aplicarea unei cote de 0,2-0,5% asupra fondului de salarii al agenților economici, precum și prin aplicarea de stimulente pentru firmele care-și formează proprii salariați (sub forma scutirilor de impozit pentru profitul reinvestit, formarea profesională fiind echivalentă cu o investiție), de asemenea, din ajutoare după nevoi din fondul de șomaj sau dintr-un fond de formare profesională al salariaților firmei respective.

De la 1 ianuarie 2000 și până la 31 decembrie 2006 va continua o nouă fază a Programului comunitar pentru formare profesională "Leonardo da Vinci", astfel proiectat încât să contribuie la dezvoltarea unei arii europene de cooperare în domeniul educației și formării profesionale în țările candidate la aderare. Bugetul total de 1.150 milioane de euro ajută la susținerea următoarelor obiective: îmbunătățirea competențelor și abilităților cetățenilor, în special tineri, prin intermediul pregătirii profesionale la toate nivelurile; creșterea și dezvoltarea adaptabilității la schimbările tehnologice și organizaționale; promovarea și consolidarea contribuției pregătirii profesionale la procesul de inovare, cu scopul de a îmbunătăți competitivitatea. Pentru realizarea acestor obiective sunt utilizate următoarele modalități: acordarea de sprijin pentru proiectele pilot bazate pe parteneriate transnaționale, inițiate pentru a dezvolta inovația și calitatea în pregătirea profesională; promovarea cunoștințelor și înțelegerii diferitelor culturi în contextul pregătirii profesionale; acordarea de sprijin pentru dezvoltarea rețelelor de cooperare transnațională, care facilitează schimbul de experiență

pentru formarea profesională; actualizarea materialelor de referință și realizarea de analize și studii globale.

Salariul reprezintă principala sursă de venit pentru o parte însemnată a populației active din România. Costul scăzut al resurselor umane reprezintă un avantaj comparativ deosebit pentru mediul economic din România. În cei 11 ani de tranziție, s-a redus permanent puterea de cumpărare a salariului real, pe fondul promovării unor crase inegalități salariale, începând cu “aleșii neamului”, care și-au votat salarii foarte mari în comparație cu ceilalți lucrători.

Cele mai multe activități, între care cele din învățământ, sănătate, cercetare, unele servicii, sunt salarizate sub valoarea salariului mediu net pe economie. Salariul minim nu oferă posesorului său posibilitatea unui trai la limita minimă a subzistenței. Criza economică fără precedent a societății românești a impus politici de austeritate salarială, mai ales în sectorul bugetar, în timp ce legislația liberală în domeniul salarizării a permis creșteri deosebite ale salariilor în domeniul bancar sau al firmelor private, accentuând astfel, procesele de polarizare socială.

Cei mai bine plătiți, erau în aprilie 2001, angajații din industria tutunului – cca 7 milioane de lei/lună. Până în ianuarie 2001, când au efectuat reduceri de personal de 24,3%, angajații băncilor de stat au beneficiat de cele mai mari salarii dintre toate sectoarele economice și sociale. Cei mai rău plătiți sunt salariații din industria lemnului – cca 1,5 milioane /lună.

Salariul mediu net

1997: 632.000 lei 1998: 1.042.000 lei 1999: 1.657.000 lei
2000: 2.529.000 lei 2001: 3.129.000 lei

Salariul minim brut

octombrie 1996: 119.000 lei	- mai 1999	: 450.000 lei
octombrie 1997: 250.000 lei	- decembrie 1999	: 700.000 lei
octombrie 1998: 350.000 lei	- februarie 2001	: 1.400.000 lei

Începând cu 1 ianuarie 2002, s-a instituit venitul minim garantat în România. Pentru familiile formate din două persoane, venitul minim garantat este de 1.134.000 lei, pentru 3 persoane – de 1.575.000 lei, în timp ce pentru familiile cu 4-5 persoane, veniturile garantate sunt de 1.953.000 lei, respectiv 2.331.000 lei. Pentru fiecare altă persoană peste cele cinci ale familiei, se va asigura suma de 157.500 de lei. Persoanele singure, fără venituri, vor primi maximum 630.000 de lei. În caz că veniturile lunare realizate de familie sunt mai mici decât venitul minim garantat, statul va plăti diferența acoperitoare. Pentru determinarea venitului net lunar pe familie, persoanele care nu sunt încadrate în muncă vor putea fi luate în calcul doar dacă fac dovada că sunt în evidența agențiilor teritoriale pentru ocuparea forței de muncă și nu au refuzat

nici o slujbă. Persoanele care nu lucrează, dar sunt apte de muncă, vor pierde ajutorul social dacă refuză să dea curs solicitării primăriilor de a lucra în interesul comunității. În același timp, pentru a stimula interesul față de muncă al celor care primesc ajutorul social, se prevede majorarea cu 15% a cuantumului ajutorului social pe familie, pentru fiecare membru care lucrează.

După ultimele evoluții economico-sociale, clasa de mijloc încă nu este bine structurată. Dacă o socotim drept clasa situată între cei lipsiți de proprietate și marii proprietari, clasa de mijloc se află încă în formare și statuare legislativă, după mai mult de un deceniu de transformări destul de puțin eficiente, datorate în principal faptului că tranziția socială a rămas în urma tranziției economice, care este și ea mult încetinită. După cum nota regretatul acad. N. N. Constantinescu, "*Strategia de guvernare* (din 1992-n.n.), aprobată de Parlament, prevedea să se ajungă la trei clase: o clasă a micilor proprietari formată din micii proprietari de terenuri, bunuri mobiliare (locuințe, întreprinderi mici și mijlocii etc.) și de valori (acțiuni, bonuri de stat) care se spune, pe termen mediu, va fi predominantă în structura socială; o clasă a celor lipsiți de proprietate și o clasă puțin numeroasă a marilor proprietari de capitaluri. Practica arată că acea clasă, puțin numeroasă, a marilor proprietari de capitaluri se formează destul de rapid. Sub ochii îngroziți ai populației, un număr mic de oameni au devenit în 1-2-3 ani posesori nu doar a sute de milioane, ci a mai multor miliarde de lei, în condițiile unei corupții fără precedent. Principalele surse de formare a acestor averi au fost acapararea mai pe nimic a bunurilor publice și specularea populației. De altfel, însăși *Strategia de guvernare* prevede favorizarea proceselor de concentrare a capitalurilor, iar lupta contra corupției și a speculei a fost fără rezultate (se vorbește tot timpul de ea, dar nu se iau măsurile cunoscute)... Chiar dacă ne oprim aici, se observă că, dacă reforma va continua în același chip ca până acum, predominantă în societate va fi, nu clasa micilor proprietari anunțată drept clasă mijlocie, ci, clasa celor privați de proprietate, ceea ce constituie un mare pericol social. Drept urmare, se impune o politică în stare să oprească procesul de sărăcire dramatică a populației și să asigure țării clasa mijlocie reală."

Lipsa unui loc de muncă și a unei perspective sociale sunt principalele probleme ale tinerilor de azi. 40-45% din tinerii în vârstă de 15-24 de ani sunt șomeri, rata de șomaj a acestora fiind de 2-2,5 ori mai mare decât rata medie a șomajului. Populația tânără a intrat într-o scădere accentuată datorită ratei mici a natalității, indusă de problemele tranziției economice. Tinerii nu mai urmează modelele sociale ale părinților lor. Divorțialitatea și însingurarea fac ravagii printre tineri. Principalele probleme generale ale tinerilor sunt: lipsa banilor, găsirea unui loc de muncă, lipsa unei locuințe proprii, lipsa posibilităților de afirmare, lipsa prietenilor. În timpul liber preferințele tinerilor se îndreaptă către: vizionarea programelor tv, muzică, întâlniri cu prietenii, lectură. Printre activitățile mai puțin preferate se numără sportul și frecventarea unor instituții de cultură.

Doar cca 5% dintre familii sunt conduse de persoane tinere, cu vârsta între 18 și 30 ani. Cauzele principale ale diminuării numărului de căsătorii la tineri sunt legate în principal de insecuritatea economică, lipsa unei locuințe personale, peste o treime din tineri fiind nevoiți să locuiască și după căsătorie cu părinții (doar foarte puțini tineri – cca 9% – reușesc ca după căsătorie să-și cumpere o locuință).

Având în vedere această situație, partidul de guvernământ a creat Programul celor 38.000 de locuințe sociale pentru tineri, care se derulează prin Agenția Națională pentru Locuințe din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, Transporturilor și Locuinței. Durata de desfășurare a programului este de patru ani (2001-2004). Aceste locuințe sunt destinate doar închirierii. Apartamentele ce se construiesc au 1-2 camere și sunt destinate exclusiv tinerilor care le vor închiria la un nivel diferențiat al chiriei, în funcție de veniturile pe familie ale beneficiarilor. Apartamentele sunt situate în blocuri formate din parter + 4 etaje, se realizează din alocații bugetare la un preț maximal de 250 de dolari SUA pe metru pătrat și vor fi utilizate în regim de închiriere în schimbul unei sume modice.

La începutul mileniului al treilea, în țara noastră, numărul divorțurilor din vina soțului era de peste patru ori mai mare decât al celor din vina soției. Principalele cauze de divorț au rămas aceleași, pe parcursul ultimilor ani: infidelitatea conjugală (12%), alcoolismul (10%) și violențele fizice (7%). Nivelul divorțialității în țara noastră este totuși mai scăzut, comparativ cu alte state europene, ceea ce confirmă caracterul de relativă stabilitate a familiei în societatea românească. În rândul generației tinere se remarcă tendința de a divorța mai repede; rata divorțialității are o valoare mai mare la persoanele tinere, sub 20 de ani. Frecvența cea mai mare a divorțurilor se înregistrează între vârsta de 25 și 29 ani la femei, respectiv 30 și 34 ani la bărbați. Vârsta medie a soților la divorț este 37 de ani la bărbați și 34 de ani la femei, în ușoară creștere față de anii anteriori. Frecvența cea mai mare a divorțurilor se manifestă în cazul soților de vârstă apropiată (pe măsură ce diferența de vârstă crește, numărul divorțurilor scade). Pentru cuplurile fără copii, frecvența cea mai mare a divorțurilor s-a constatat după un an de căsătorie, iar pentru familiile cu un copil – la 8 ani după căsătorie. Căsătoriile desfăcute în cazul cuplurilor cu copii minori reprezintă 51% din total divorțuri, iar durata medie a căsătoriei desfăcute prin divorț este de 11 ani.

Un studiu efectuat de Direcția de Sănătate Publică a Municipiului București, la sfârșitul lunii mai 2001, releva că 11% din liceenii bucureșteni se drogau. Fetele consumă droguri într-o proporție mai mică decât băieții, iar tentația consumului de droguri crește o dată cu vârsta. Tipurile de droguri consumate sunt: heroina (35%), canabis (31%), ecstasy (13%), tranchilizante (5%), amfetamine (5%), cocaină (5%), LSD (2%), ketamină (2%), solvenți organici (1%) și steroizi anabolizanți (1%). Printre motivele principale ale consumului de droguri

de către liceeni se află: curiozitatea (23%), îndemnul prietenilor (5%), calmarea unor suferințe fizice (4%), ca o formă de protest (2%). O interesantă corelație se poate stabili între familia de proveniență și tânărul consumator de droguri, determinat să facă acest pas, datorită: certurilor cu părinții (39%), faptului că părinții sunt foarte ocupați cu serviciul (28%), părinții sunt foarte autoritari (19%), dar și atunci când tinerii sunt tratați cum trebuie în familie (14% din cazuri). Doar 48% din adolescenții chestionați știu că drogurile le afectează gândirea, că dau dependență, iar 8% cred că numai drogurile tari sunt periculoase.

La 1 iulie 1999, populația feminină a fost de 11.473.500 de persoane, la 1.000 de bărbați revenind 1.045 de femei. În cifre absolute, în intervalul 1990-1999, numărul femeilor și al bărbaților s-a diminuat cu 284.080, respectiv cu 464.618 persoane, pe ansamblu înregistrându-se o scădere a populației totale, cu 748.698 de persoane. Resursele de muncă feminine au crescut cu 3,5% în perioada 1991-1999, în principal pe seama noilor contingente. În condițiile reducerii generale a activității economice, gradul de ocupare a resurselor umane feminine s-a deteriorat continuu în perioada la care ne referim, coborând de la 79% la 63%. Structura pe activități a populației feminine nu a înregistrat însă mutații de amploare, aceasta continuând să se concentreze în sfera serviciilor (în special a serviciilor bancare, recent dezvoltate și cu un nivel de salarizare ridicat), în agricultură și în câteva ramuri industriale.

La sfârșitul lunii august 1999, un salariat întreținea 1,24 pensionari și 0,25 șomeri, în timp ce în 1991, raportul era de 1,24 pensionari și doar 0,05 șomeri! Altfel spus patru salariați întrețin cinci pensionari și un șomer; în august 1999 numărul salariaților înregistrați era de 4,76 milioane de persoane, față de 7,57 milioane în anul 1991! La începutul lunii martie 2000 existau practic 4,7 milioane de salariați și 4,1 milioane de pensionari!

Din cei cca 22 milioane de locuitori ai țării, 4,1 milioane (18% din total) au peste 60 ani. În grupa de vârstă 60 – 64 ani este cuprinsă 5,5% din populație, între 65 – 69 ani: 4,9%; 70 – 74 ani: 3,9%; 75 – 79 ani: 2,3%; 80-84 ani: 1,0%; 85 de ani și peste: 0,7% din populație. Populația de 65 ani și peste (13% din total populație) este în creștere în ultimii ani, iar procesul de îmbătrânire demografică va continua, oglindit și de predispoziția ilustrată în piramida vârstelor. În mediul urban trăiau la 1 iulie 1998, persoane de vârstă a III-a care reprezentau 9% din populație, iar în mediul rural, 17% din populație, deci aproape de două ori mai multe persoane.

Prin aplicarea noii Legi a pensiilor 19/2000, începând cu 1 aprilie 2001, cota de 5% plătită de angajat și 30% plătită de angajator către asigurările sociale, se unifică și se redistribuie astfel: o treime, adică 11,66% revine la plată angajatului, iar 23,33% angajatorului. Potrivit legii, se interzice ca introducerea noului mod de prelevare a CAS să diminueze veniturile nete ale angajaților. Normele de aplicare adoptate și elaborate de Ministerul Muncii și Protecției Sociale prevăd că marea majoritate a salariilor, cele situate sub 10.920.000 lei,

să fie mărite cu 8,29%. Dar, prin aplicarea coeficientului de 1,0829 un salariat pierde astfel la venitul net 241 lei, ceea ce conduce pentru stat, pe ansamblul țării, la obținerea a cca 2,5 miliarde lei din veniturile salariaților!

Cei 5% de la angajat și 30% de la angajator se plăteau dintr-un salariu considerat ca întreg, 100%. Salariul mărit devine 108,29%, motiv pentru care aceiași 35%, repartizați 11,66% la angajat și 23,33% la angajator, devin în realitate, în raport cu fostul salariu, 12,62% și, respectiv, 25,26%. Total: 37,88%, adică 2,88% în plus. Altfel spus, față de ceea ce încasa statul până la 1 aprilie 2001, încasările la bugetul asigurărilor sociale au crescut cu 2,88%. Dar, în lipsa unor creșteri corespunzătoare de productivitate, nu există în fapt resurse reale pentru majorarea salariilor brute, ceea ce a determinat patronii să reducă veniturile angajaților, pentru a avea de unde să dea bani în plus statului.

În cei 12 ani de tranziție, guvernele aflate la conducerea țării au atins următoarele obiective: îmbunătățirea cadrului legal și instituțional pentru reglementarea conflictelor de muncă; crearea cadrului legal și instituțional pentru eliminarea muncii la negru; modificarea legislației privind activitatea sindicatelor și perfecționarea dialogului social. Pentru diminuarea conflictelor de muncă și detensionarea relațiilor de muncă s-au reglementat procedurile de conciliere, mediere și arbitraj a conflictelor de interese, s-au creat complete specializate pentru conflicte de muncă și asigurări sociale în cadrul judecătoriilor și curților de apel, s-a perfecționat sistemul partenerial în raporturile de muncă. Funcționează destul de bine dialogul autorității ale statului – patronat – sindicate. Majoritatea lucrătorilor disponibilizați sunt confrunțați cu o protecție socială inadecvată, specifică unui stat dominat de cea mai puternică și îndelungată criză economică din istoria sa.

În domeniul politicilor vizând mobilitatea resurselor umane s-a reușit un fapt normal pentru relațiile de pe piața resurselor umane: includerea cheltuielilor de formare și perfecționare profesională și a cheltuielilor privind mobilitatea personalului în costurile de personal, precum și protejarea dreptului angajaților la dezvoltarea carierei, cu finanțarea angajatorului.

Politicile salariale au avut în vedere liberalizarea completă a salariilor în sectorul privat și controlul riguros al costurilor aferente utilizării resurselor umane în sectorul public, concomitent cu introducerea unui sistem de criterii de performanță specifice sectoarelor de activitate finanțate din bugete publice, ceea ce a permis remunerarea diferențiată a angajaților în funcție de performanța muncii prestate.

Pentru protecția salariaților care își desfășoară activitatea în țară, au fost elaborate măsuri juridice privind încadrarea personalului pe baza contractelor individuale de muncă și un proiect de lege privind protecția cetățenilor români care lucrează în străinătate, în acord cu documentele Uniunii Europene și Organizației Internaționale a Muncii. A fost elaborat, de asemenea, un proiect de lege privind permisele de muncă pentru persoanele fără cetățenie română, în

acord cu documentele internaționale privind libera circulație a resurselor umane.

Politicile de ocupare au avut în vedere accelerarea adoptării standardelor ocupaționale și de evaluare, precum și echilibrarea raportului dintre cererea și oferta de resurse umane. Reforma în domeniul ocupării și al protecției șomerilor a urmărit: protecția persoanelor disponibilizate prin concedieri colective, creșterea ponderii măsurilor active în totalul măsurilor de protecție; modernizarea instituțiilor și a structurilor manageriale centrale și locale privind serviciile de ocupare; crearea unui cadru unitar de protecție a diferitelor categorii de populație activă.

Politicile de protecție socială a șomerilor au urmărit creșterea eficienței programelor de sprijin acordat, precum și eliminarea aplicării paralele a unor prestații. Ajutorul de șomaj este însă insuficient pentru un trai decent, iar sistemul de găsire a locurilor de muncă pentru șomeri este inadecvat. Agenția Națională pentru Ocupare și Formare Profesională ar trebui să aibă mai mult succes cu programele sale de recalificare, corelate mai bine cu necesitățile economiei reale.

În domeniul liberei circulații a persoanelor s-au adoptat acte normative care transpun prevederi referitoare la regimul străinilor și la desființarea regimului de vize pentru cetățenii din statele membre UE. Au fost elaborate și aprobate normele metodologice de aplicare a acordurilor între România și Ungaria cu privire la schimbul de lucrători sezonieri și stagiați; acorduri similare ar trebui încheiate cu Germania și Israel. Totodată, au fost adoptate statutul medicului, stomatologului, farmacistului, precum și legea pentru exercitarea profesiunii de asistent medical.

Comisia Europeană a propus, încă de la 11 aprilie 2001, instaurarea unei perioade de tranziție de maximum șapte ani pentru libera circulație a persoanelor în spațiul UE, măsură aplicabilă în cazul cetățenilor provenind din țările candidate, după aderarea acestora la UE. Propunerea prevede o perioadă de tranziție de cinci ani în cursul căreia statele membre UE vor putea decide fie unele restricții, fie, o deschidere totală a pieței muncii, în funcție de nevoile și necesitățile lor. După expirarea celor cinci ani ar putea fi instaurată o altă perioadă de tranziție de doi ani, de către statele membre, care au constatat perturbări serioase pe piața muncii.

În 1990 au emigrat din România, cca 97 mii de persoane, după care s-a înregistrat o scădere continuă în intervalul 1992-1999, ca rezultat al politicilor restrictive ale țărilor de destinație, ajungându-se în anul 2000, la numai 12,6 mii de emigranți (0,56 emigrări la 1.000 locuitori). Începând din 1992, a crescut ponderea emigranților cu vârste cuprinse între 20 – 34 de ani. Numărul emigranților de naționalitate română l-a depășit pe cel al emigranților de altă naționalitate (90% din totalul emigranților, comparativ cu 3,1% pentru cei de națio-

nalitate germană și 5,5% pentru cei de naționalitate maghiară). În structura pe sexe a emigranților, femeile dețin 53% .

Numărul imigranților care au primit dreptul de domiciliu în România a scăzut continuu. De la 1,29 la mie în 1992, soldul migrației a ajuns la 0,11 la mie în anul 2000. Nu există statistici oficiale referitoare la numărul persoanelor care tranzitează anual România, de regulă ilegal. Pentru a securiza mai bine viitoarele granițele estice ale Uniunii Europene, în cazul aderării României, autoritățile române au reușit în ultimele luni ale anului 2001 să descopere și să împiedice tranzitarea țării spre vestul Europei de către mai mulți cetățeni asiatici.

3.2. Calitatea serviciilor sociale

Statul român nu alocă suficiente fonduri pentru sănătate. În statele vest-europene, media din PIB alocată sănătății este de 4,5%, în timp ce în România a fost de-a lungul întregului deceniu 1990-2000, doar de 2,5-3%. Aplicarea unui program coerent de reformă trebuie să aducă România în poziția de a i se alocă cel puțin 4,5% din PIB pentru sănătate. În anul 2000, pentru prima dată după 1989, bugetul Sănătății a depășit ca valoare 1 miliard de dolari SUA. Cu toate acestea, distribuitorii de medicamente, neplătiți cu lunile, au fost la un pas de sistarea aprovizionării. Programul național de educație pentru sănătate – are ca scop educația populației în vederea însușirii de cunoștințe, adoptarea de atitudini și schimbări de comportamente pentru dezvoltarea unui stil sănătos de viață. Alte programe naționale importante în domeniul sănătății sunt: Programul pentru prevenirea și combaterea tuberculozei; Programul național de supraveghere și control a infecției HIV/SIDA; Programul de planificare familială; Programul de prevenire și control a bolilor venerice; Programul pentru prevenirea și combaterea cancerului.

Sistemul de ocrotire a sănătății furnizează servicii de îngrijire medicală prin dispensare, policlinici și spitale. Legea nr. 145, adoptată la 27 iulie 1997 privind asigurările sociale de sănătate a intrat în vigoare după patru zile prin publicarea în Monitorul Oficial, iar Casele de Asigurări de Sănătate au început să funcționeze abia de la 1 ianuarie 1999. Asistența primară (asigurată de medicul de familie și dispensare), secundară (asigurată prin policlinici) și terțiară (asigurată prin spitale) este finanțată prin contribuțiile fiecărui angajat. Angajații, copiii și pensionarii beneficiază de gratuitate. Programele naționale de sănătate sunt finanțate de la bugetul statului și implementate de Ministerul Sănătății și Familiei.

Starea de sănătate a populației și calitatea serviciilor medicale confirmă existența unei situații critice. Deși angajații plătesc de la începutul anului 1999 o contribuție pentru sănătate de 7% din venituri, medicina primară beneficiază de cele mai mici alocații, iar investițiile în acest sector au fost aproape nule (cu excepția unor programe finanțate cu bani împrumutați de la Banca Mondială).

Sunt puțini medici generaliști, ceea ce face ca, teoretic, unui medic de familie să-i revină aproape 2.000 de pacienți!

Resursele bugetare insuficiente și amploarea sărăciei se corelează cu o slabă preocupare la nivel public și individual pentru practicarea unor obiceiuri de viață sănătoase și pentru diminuarea factorilor ce duc la îmbolnăviri. Accentul este încă pus pe serviciile publice, cele particulare neputând rezolva decât un segment redus de probleme și fiind inaccesibile mării majorități a populației. Resursele insuficiente duc la ignorarea aproape în totalitate a medicinei preventive. În special zonele rurale suferă de un deficit de personal și de servicii medicale. Nivelul de salarizare al personalului medical este cel mai scăzut din sistemul public.

Alocarea fondurilor către sistemele de sănătate primară (6.058 de dispensare), secundară (535 de policlinici) și terțiară (395 de spitale) este neadecvată. Aproape 80% din fonduri sunt cheltuite la nivelul terțiar, care nu acoperă suficient teritoriul și are standarde de servicii foarte scăzute. Mulți pacienți evită nivelul de îngrijire primară și se adresează direct nivelului secundar sau terțiar. Spitalele consumă 80% din bugetul pentru sănătate și rezolvă 20% din cererile de servicii medicale ale populației.

Promulgarea Legii asigurărilor sociale de sănătate a marcat începutul unor schimbări profunde în organizarea și funcționarea serviciilor de sănătate în România. Unul dintre principiile acestei schimbări este abordarea sănătății ca un parteneriat între pacient și furnizorii de servicii medicale. Astfel, prin Casele de Asigurări de Sănătate, se asigură un pachet gratuit de servicii medicale pentru persoanele asigurate și îngrijire de urgență pentru persoanele neasigurate.

În contextul actual al aplicării Legii asigurărilor sociale de sănătate, toată populația, mai puțin cei angajați în armată, justiție, servicii de informații, transporturi și familiile acestora, poate fi deservită de Casa Națională de Asigurări de Sănătate. Deocamdată, însă, datorită unei stabilități mai mari și a unei mai bune colectări a fondurilor, un procent destul de mare din populația civilă are tendința de a subscrie la casele paralele de asigurări.

România se află în prezent într-un proces de reformă structurală majoră a sistemului de servicii de sănătate. Fiecare aspect al îngrijirilor curative și preventive este revizuit și analizat, într-o încercare de a îmbunătăți calitatea serviciilor, de a înainta spre privatizare și de a se bizui mai puțin pe veniturile de la stat. În acest context, fondurile alocate de la bugetul de stat pentru serviciile de sănătate au fost reduse în fiecare an, ceea ce a afectat calitatea și cantitatea serviciilor medicale, inclusiv activitățile de promovare a sănătății, sistemele de evidențe și raportare precum și activitățile de cercetare.

România are cel mai mare procent de mortalitate maternă din Europa (în 1993, rata mortalității materne în România era de cinci ori mai mare decât rata

medie din țările europene). Mortalitatea prin avort reprezintă mai mult de jumătate din totalul deceselor materne. Majoritatea femeilor din România recurg încă la avort și la contracepția tradițională pentru a-și regla fertilitatea și a evita sarcinile nedorite. În România, o femeie din cinci este nefertilă ca urmare a unor complicații ce ar putea fi datorate avortului. Ministerul Sănătății a elaborat o politică ad-hoc de sănătate a reproducerii, evidențiată mai degrabă prin programele întreprinse decât printr-un document oficial scris – iar obiectivele acestei politici au fost clare: reducerea ratei avorturilor în țară; creșterea ratei de prevalență a anticoncepționalelor; încetinirea răspândirii bolilor cu transmitere sexuală, inclusiv HIV/SIDA. Ministerul Sănătății a pregătit un plan strategic operativ pentru realizarea acestor obiective, ce are ca scopuri principale să identifice: problemele prioritare ale promovării sănătății reproducerii, grupurile țintă prioritare din rândul populației, programele reușite, instituțiile care pot îndeplini aceste programe, precum și resursele de la donatori.

Educația pentru sănătate reprezintă un sistem ce include conștiința stării de sănătate, procesul de predare/învățare, participarea. Populația trebuie să participe în mod activ și conștient la rezolvarea problemelor de sănătate publică. Există numeroase probleme, atât de ocrotirea sănătății, cât și ecologice, dintre care amintim: menținerea sănătății, prevenirea bolilor acute, măsurile sanitar-antiepидemice, ocrotirea mamei și copilului, prevenirea și combaterea bolilor cronice, care nu pot fi rezolvate fără concursul populației. Educația pentru sănătate face parte din viața culturală a țării. Ea nu aparține exclusiv sectorului medico-sanitar. Pentru propagarea noțiunilor de educație pentru sănătate și ocrotire a sănătății trebuie să participe și alte sectoare precum: învățământul, organizațiile civice, biserica, firmele productive sau comerciale, fiecare având anumite responsabilități în acest sens.

Deși în anul 2000 au fost recuperate de la societățile creditoare, prin executare silită, peste 1.000 miliarde de lei, la sfârșitul anului respectiv, Casa Națională de Asigurări de Sănătate avea încă de încasat de la datoriți aproximativ 7.000 miliarde de lei. Existau cazuri în care patronii reținuseră de la angajați contribuția lunară aferentă asigurărilor de sănătate, dar folosiseră banii în alte scopuri. În plus, angajații ai căror patroni nu plătesc contribuția la fondul asigurărilor de sănătate, nu pot beneficia de asistență medicală gratuită.

Pentru că peste 60% din fondurile asigurărilor de sănătate sunt cheltuite de unitățile sanitare, directorii spitalelor trebuie să justifice cum au fost folosiți banii primiți de la Casa de Asigurări de Sănătate și dacă datoriile acumulate au cauze obiective. Există spitale în care peste 80% din buget a fost folosit pentru plata salariilor, iar altele în care consumul de medicamente a fost exagerat de mare. În anul 2000, spitalele au cheltuit pentru medicamente aproape 6.000 miliarde de lei, mult mai mult decât valoarea consumului de medicamente în ambulator, deși numărul celor care se tratează acasă este mult mai mare.

În România, au activat, între cele două războaie mondiale, numeroase asociații și fundații care se ocupau de problemele persoanelor cu handicap și, în mod deosebit, de problemele copiilor; acestea au fost desființate în cea mai mare parte în 1948. În 1953 au reușit să ia ființă Asociația Nevăzătorilor și Asociația Surzilor. Asociații pentru celelalte categorii de persoane cu handicap s-au înființat sau au reapărut începând cu 1990. Unele asociații pentru copii cu nevoi speciale s-au constituit la inițiativa unor părinți ai acestor copii; ele au acumulat experiență și s-au afirmat prin derularea unor activități și proiecte de certă utilitate pentru copii afectați de diferite boli sau deficiențe, devenind parteneri reali ai administrației publice.

Programe și proiecte pentru copii cu nevoi speciale realizează multe organizații neguvernamentale, dintre care amintim: Asociația de Sprijin a Copiilor Handicapați Fizic din România (ASCHFR), Organizația pentru Copii și Adulți cu Nevoi Speciale "TREBUIE!", Asociația Română pentru Persoanele cu Handicap Mintal, Organizația SALVAȚI COPIII, Asociația Română Anti-SIDA (ARAS), Asociația Nevăzătorilor, Asociația Surzilor, Fundația Rațiu pentru copii și tinerii din România afectați de leucemie. În sprijinul copiilor cu dizabilități, unele organizații, instituții sau persoane fizice din Franța, Germania, Danemarca, Elveția, Suedia, Norvegia, Marea Britanie, Irlanda, Belgia, Olanda, Spania, Austria, SUA, Canada, Monaco derulează în țara noastră mai multe programe. Implicarea acestora în ameliorarea condițiilor din instituțiile pentru copii cu deficiențe, pentru formarea personalului, constituirea și dotarea unor cămine de tip familial și centre de recuperare la standarde europene, finanțarea unor inițiative locale și îndrumarea unor proiecte pilot sunt numai o parte din ceea ce acestea au realizat. Este demn de subliniat aportul constant și implicarea efectivă în numeroase proiecte a reprezentanței speciale UNICEF din România.

Cunoașterea caracteristicilor produselor alimentare, precum data de expirare, ingredientele folosite, cantitatea netă, originea materiilor prime folosite este esențială în alegerea produselor de către consumatori. Aceștia au dreptul să fie informați corect, pentru a face o alegere care să corespundă cu nevoile, exigențele, posibilitățile și dorințele lor, fie și pe moment. Numai beneficiind de toată informația, consumatorul poate alege acel produs care i se potrivește cel mai bine și pe care și-l poate cumpăra. Etichetele alimentelor comercializate în țara noastră trebuie să cuprindă, conform HG nr. 953 din 1999, următoarele elemente: denumirea produsului, numele și adresa producătorului, al importatorului sau al distribuitorului înregistrat în România, data de expirare, cantitatea netă, condițiile de depozitare și de folosire (dacă este cazul), locul de origine (dacă este cazul), concentrația alcoolică pentru băuturile la care aceasta este mai mare de 1,2 la mie și lista ingredientelor.

Într-un studiu efectuat de Asociația pentru Protecția Consumatorului din România, în care au fost analizate etichetele a cca 175 de produse alimentare (lactate, produse din carne, produse de morărit, panificație și patiserie, conser-

ve, băuturi răcoritoare, produse din ciocolată etc.) s-a constatat că marea majoritate a acestor alimente, care se comercializează în România, nu respectă prevederile legale referitoare la elementele de etichetare a produsului. Doar 33% din produsele comercializate pe piață, respectă aceste cerințe. Produsele cumpărate de copii (bomboane, ciocolate, sucuri, chipsuri etc.) sunt doar în proporție de 10,5% etichetate conform legii. Data de expirare trebuie să fie exprimată cîteț. Doar 64% dintre alimentele foarte perisabile (produse lactate sau din carne) aveau inscripționate corect data expirării. Lista de ingrediente trebuie să specifice și aditivii folosiți (dacă este cazul). De asemenea, eticheta trebuie să fie scrisă (și) în limba română, să declare cantitatea ingredientelor, accentuată pe etichetă prin cuvinte sau desene (cu excepția ingredientelor folosite în scop de aromatizare), să menționeze numele producătorului, al importatorului sau al distribuitorului înregistrat în România, cantitatea netă, condițiile de păstrare, de depozitare și de folosire (dacă este cazul) și mențiunile suplimentare obligatorii, pe grupe de folosire. Doar 27%, respectiv 23% din produsele importate menționează numele și adresa importatorului sau a distribuitorului înregistrat în România. Și doar la 22% din alimente, se accentuează pe etichetă anumite ingrediente, prin desene sau cuvinte.

În urmă cu 12 ani se consuma un tub de pastă de dinți pe cap de locuitor, anual. În 2001, consumul a scăzut sub acest nivel. Peste 60% din populația României, care locuiește în mediul rural, se spală pe dinți cel mult o dată pe săptămână. Pentru mulți români, datorită sărăciei, șamponul nu mai este un produs de uz curent. Prețul produselor cosmetice s-ar putea diminua cu 30-40% dacă ar fi eliminate taxele de import pentru materia primă și accizele pentru alcoolul folosit ca materie primă. Legea care reglementează normele de calitate impuse producătorilor și importatorilor de cosmetice a intrat în vigoare la sfârșitul anului 2000 și prevede obligativitatea respectării de către producătorii români de cosmetice a normelor de calitate impuse de Uniunea Europeană.

Consumul populației prezintă particularități specifice stării de sărăcie: ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare reprezintă cca 60% din cheltuielile totale. Cheltuielile pentru locuință dețin o pondere de cca 20%, în timp ce cheltuielile pentru îmbrăcăminte și încălțăminte, deși până la un anumit punct sunt considerate ca nevoi fiziologice, au o pondere foarte redusă în structura cheltuielilor totale de consum pentru toate tipurile de gospodării. Peste 60% din coșul zilnic al românului mediu, reprezintă cheltuieli cu procurarea alimentelor, pondere ce ajunge probabil la 80% în cazul a cca 40% din populație, care trăiește cu câștiguri de sub 1 dolar SUA pe zi. Față de 1990, puterea de cumpărare a populației a scăzut dramatic, în timp ce rata inflației a crescut în ultimii 12 ani de peste 1.800 de ori! Ca urmare, 85% din populația țării trăiește sub nivelul minim necesar. Peste 45% din populația României trăiește la sate, trei sferturi din populația ocupată de la sate lucrează în agricultura sau in-

dustria alimentară, iar 65% din veniturile gospodăriilor sătești provin din agricultură.

Cercetarea științifică și tehnologică este domeniul pentru care, de 11 ani, nu s-au elaborat încă legile și reglementările de bază, legea cercetării și statutul personalului din cercetare. Lipsa acută de resurse financiare a condus la involuția accentuată a domeniului. Se manifestă un interes scăzut pentru rezultatele activității de cercetare-dezvoltare, atât la nivel național, prin politicile urmate, cât și la nivel de firmă, datorită lipsei capacităților de susținere a acestei activități. Dacă în 1989, 2,31% din PIB reprezentau cheltuieli pentru cercetarea științifică românească, asistăm în prezent la colapsul și falimentarea ei, fondurile alocate de la bugetul de stat fiind diminuate an de an (de la 0,71% în 1996, 0,58% în 1997, 0,47% în 1998, 0,34% în 1999, la 0,11% în 2000), deși Legea nr. 95/1998 (pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 8/1997 privind stimularea cercetării-dezvoltării și inovării), consideră cercetarea românească un domeniu prioritar, bugetul alocat acesteia trebuind să fie cel puțin 0,8% din PIB. În anul 2000, cercetarea științifică academică a primit 0,02% din PIB! Pentru comparație, țările dezvoltate cheltuiesc pentru cercetare-dezvoltare între 1-3% din PIB, iar cele mediu dezvoltate – inclusiv unele țări din centrul și estul Europei – între 0,5-1% din PIB.

În cercetarea românească activează 36.302 persoane, dintre care 20.450 cu studii superioare (56%). În Academia Română sunt 66 de institute cu cca 4.000 de cercetători și personal de cercetare. Țări precum Coreea de Sud sau Noua Zeelandă, alocă pentru cercetare-dezvoltare-inovare, 336, respectiv, 165 dolari SUA pe cap de locuitor, Spania – 125, Grecia – 53, iar România a alocat 3,1 dolari SUA în 1998 și 1,83 dolari SUA în 1999. În timp ce plata cheltuielilor anuale pentru cercetare-dezvoltare-inovare pentru un cercetător este de cca 47.000 de dolari SUA în Grecia sau 100.000 de dolari SUA pe cercetător în Coreea de Sud, în România s-au alocat doar 3.000 de dolari SUA pe cercetător în 1998 și cca 2.000 de dolari SUA în 1999.

Deși a crescut numărul de cărți, broșuri și reviste editate, numărul de cercetători a scăzut (mai ales pentru sectoarele agricultură și construcții), iar eficiența cercetării științifice românești a cunoscut un declin pronunțat, marcat și de migrarea creierelor spre alte sectoare, mai bine plătite și fuga tinerilor în străinătate. În timp ce toate statele civilizate ale planetei sporesc fondurile pentru cercetare, noi le reducem sistematic: "Inteligența este o bogăție inestimabilă pentru o țară. La noi este socotită o sursă nerentabilă. De aceea este prost plătită, umilitor plătită și ea, umilită cum se simte, se supără și pleacă...Trebuie o schimbare radicală de optică a clasei politice, a parlamentului în legătură cu această temă... Trebuie o reglementare legislativă pentru a recompensa excelența...Trebuie să creăm condiții mai bune în cercetarea academică: atunci, nici tinerii, nici maturii nu vor mai pleca" (Eugen Simion, președintele Academiei Române).

Punctele forte ale cercetării românești sunt considerate a fi existența unui corp de cercetători cu înaltă calificare și competență profesională, precum și existența unei rețele de institute, laboratoare, stațiuni de cercetare, biblioteci. Punctele slabe se referă la: dotarea acestei rețele, în general, învechită dar încă utilizabilă; resursele financiare – limitate și insuficiente; salarizarea – nesatisfăcătoare și neatrăgătoare; mentalități și atitudini depășite de evoluția recentă a științei; insuficienta vizibilitate a științei românești și prezența modestă în societate și în viața științifică internațională. Privatizarea unor institute de cercetare pare să fie încă o capcană greu de depășit. Conform unei analize minuțioase întreprinsă de acad. Ionel Haiduc, în fața științei românești se află o serie de șanse și oportunități (gradul înalt de autonomie instituțională, libertatea de a publica și de a participa la manifestări științifice în țară și peste hotare, finanțarea cercetării pe bază de programe și proiecte, prin grant-uri competitive) dar și amenințări (percepția negativă a cercetării de către societate și factorii de decizie politică, atractivitatea redusă a sectorului din cauza salarizării necorespunzătoare).

Tot mai mulți experți și specialiști recunosc rolul cheie al cercetării științifice în dirijarea procesului reformei economice. Finanțarea efectivă a cercetării științifice trebuie să fie făcută la nivelul a cel puțin 1% din PIB (nivel recomandat de UNESCO și depășit de România până în 1989), mărindu-se acest procent până la nivelul de 3-4% din PIB, pentru ca țara noastră să fie pregătită pentru a face față cerințelor integrării euro-atlantice și să poată elabora cele mai potrivite răspunsuri naționale la problemele complexe puse de fenomenul globalizării și recente evoluții internaționale. Succesul economic al României și menținerea ei în clasamentele mondiale pe poziții care să o onoreze nu sunt posibile fără promovarea intensă a cercetării științifice și învățământului.

Apreciem că principalele defecte ale sistemului național al cercetării științifice sunt: lipsa de corelare între activitatea agenților economici și realizarea obiectivelor strategice ale reformei economice; diminuarea potențialului național datorită reducerii numărului de cercetători (cu cca 30%), cauzat de salariile mici din cercetare și exodul de “creiere”; slaba cooperare între cercetători și utilizatorii rezultatelor cercetării științifice și tehnice; creșterea cu cca 50% a numărului unităților de cercetare, ca urmare a înființării de noi unități particulare, private de cercetare, a creării de noi unități în instituțiile de învățământ superior, precum și a divizării, de multe ori nejustificate, a institutelor existente; menținerea parțială a unor disfuncționalități majore, preluate din sistemul birocratic și ineficient al cercetării de dinainte de 1989; slaba coerență a sistemului și aplicabilitatea redusă a noilor soluții teoretice; lipsa unei politici, a unei viziuni clare și coerente pentru evoluția prezentă și viitoare a sistemului național de cercetare științifică.

Se impun măsuri următoarele măsuri pentru revitalizarea cercetării științifice naționale: creșterea alocațiilor financiare de la bugetul de stat, cel puțin la

nivelul statelor dezvoltate ale planetei (cca 3-5% din PIB); finanțarea competitivă a cercetării, pe bază de proiecte (programe) de interes național și granturi; extinderea cofinanțării cercetării din fonduri publice și private; stimularea legăturilor internaționale ale cercetării științifice. Principalele obiective prioritare, pe termen mediu, în domeniul științei românești trebuie să fie: dezvoltarea capacității de generare a cunoștințelor științifice și tehnologice, prin: sprijinirea formării și extinderii nucleelor, centrelor și rețelelor de excelență, în domenii considerate prioritare; creșterea resurselor din domeniul cercetării prin intermediul programelor de cercetare-dezvoltare finanțate de beneficiari și al programelor de granturi pentru cercetare finanțate de stat; îmbunătățirea accesului la sursele de informare; perfecționarea managementului proiectelor de cercetare-dezvoltare; dezvoltarea potențialului de cercetare-dezvoltare și inovare la nivelul firmelor, prin proiecte comune cu institutele și centrele de profil, precum și utilizarea de scheme stimulative de cofinanțare; integrarea unităților de profil românești în rețelele și programele internaționale.

Principalele condiționări pentru creșterea calitativă și a eficienței activității unităților de cercetare-dezvoltare trebuie să urmărească: reducerea decalajelor tehnologice privind dotarea materială; dezvoltarea infrastructurii informaționale; aplicarea unor proceduri standard de evaluare a organizațiilor, activităților și personalului din domeniul cercetării-dezvoltării, conform uzanțelor internaționale; îmbunătățirea procedurilor de selecție, a practicilor manageriale și a orientării spre piață a unităților de cercetare-dezvoltare; aplicarea unui sistem de salarizare în funcție de valoarea confirmată științific sau tehnologic, de activități și rezultate; dezvoltarea capacității de difuzare a cunoștințelor științifice și tehnologice prin extinderea serviciilor de marketing, a birourilor de legătură cu industria etc.; dezvoltarea activităților de promovare publică; dezvoltarea capacității de absorbție a inovării în mediul economic; îmbunătățirea accesului firmelor la facilități informaționale și la servicii de asistență științifică și tehnologică.

Dacă în 1989, în România existau 44 de instituții de învățământ superior în care învățau cca 160.000 de studenți, după 12 ani, în cele 49 de instituții de învățământ superior de stat existente, învață cca 285.000 de studenți (inclusiv cca 13.000 de studenți străini), din care cca 13.600 aparțin minorităților naționale. Alți cca 118.000 de studenți plătesc locurile pe care le ocupă în învățământul de stat. În învățământul privat există cca 130.000 de studenți, din care aproximativ 5.600 din rândul minorităților naționale din România. Universitățile de stat au reușit să atragă într-un interval relativ scurt de timp un număr mare de studenți pentru locurile cu taxă. Dacă în anul academic 1999-2000 erau înscriși cca 61.000 de studenți pe aceste locuri, în anul academic 2000-2001, numărul lor a crescut la cca 118.000. Taxa medie percepută pe student în universitățile de stat a fost de cca 7 milioane de lei, ea constituindu-se pentru aceste universități în venituri extrabugetare. Numai la nivelul primului semestru

al anului academic 2000-2001, universitățile de stat au avut la dispoziție, ca urmare a taxelor percepute de la studenți, aproximativ 380 miliarde de lei, sume ce sunt utilizate atât pentru salarizarea posturilor aferente școlarizării studenților cu taxă, cât și pentru investiții și cheltuieli materiale.

În învățământul preuniversitar sunt cuprinși cca 3.700.000 de copii și elevi, ceea ce reprezintă 17% din populația țării, din care cca 200.000 frecventează învățământul în limba maternă. În ultimii 12 ani, datorită lipsurilor economice, școala românească a fost amenințată de mai multe ori, cu încetarea activității, neplata salariilor cadrelor didactice și a burselor pentru studenți, limitate ca valoare. Astfel, au fost aduse grave atingeri continuării activității instructiv-educative în condiții normale, la nivelul exigențelor crescânde ce se profilează la orizontul mileniului în care am intrat.

Conform Agendei 2000 a Comisiei Europene, marea dificultate în calea reformei sistemului de învățământ românesc, o constituie nivelul scăzut al fondurilor alocate pentru întreținerea și ameliorarea infrastructurii educaționale, cumpărarea de noi materiale și echipamente, precum și plata unor salarii atractive cadrelor didactice. Alte riscuri majore care pot afecta succesul reformei sunt capacitatea instituțională slabă a Ministerului Educației și Cercetării (MEC), în privința implementării reformelor și rezistența la schimbare manifestată la nivel național și local.

Măsurile adoptate în cadrul reformei învățământului au vizat următoarele mari domenii: dezvoltarea curriculumului, descentralizarea sistemului și compatibilizarea lui internațională. S-au întreprins schimbări semnificative în cadrul fiecăruia dintre capitolele majore ale reformei acestui sector: reforma curriculară; schimbarea caracterului învățământului și relansarea cercetării științifice universitare; interacțiunea unităților de învățământ cu mediul înconjurător economic, administrativ, social; ameliorarea infrastructurii și informatizarea; descentralizarea sistemului și autonomizarea instituțională a unităților de învățământ; trecerea la formele avansate de cooperare internațională; ameliorarea salariilor cadrelor didactice; ameliorarea legislației; sporirea capacității instituționale a MEC. În ultimii ani, reforma învățământului s-a desfășurat sub influența și pe fondul crizei economice. MEC a fost preocupat de: asigurarea contribuției autorităților locale, conform legii, la finanțarea infrastructurii învățământului preuniversitar, asigurarea de credite externe pentru reforma învățământului, continuarea construcțiilor începute în universități, precum și asigurarea salariilor cadrelor didactice. S-au făcut demersuri pentru respectarea acordării alocațiilor de la bugetul statului, asigurarea contribuțiilor bugetare locale, sporirea veniturilor proprii ale unităților și instituțiilor de învățământ, angajarea de noi împrumuturi externe.

Există statistici după care, sub 1% din adolescenții de la sate ajung să frecventeze cursurile învățământului superior, datorită situației materiale precare a familiilor lor. Venitul mediu pe locuitor în satele românești este de 30 de

dolari SUA pe lună, iar costurile medii de întreținere ale unui student sunt de peste 60 de dolari SUA pe lună. Din perspectivă educațională, este necesar să fie luat în considerare nivelul de școlarizare (care trebuie ameliorat), structura ocupațională (care trebuie modificată în direcția pregătirii specifice a locuitorilor rurali), extinderea serviciilor, stimularea stabilității personalului didactic etc. Programul de relansare a învățământului rural a fost conceput în opt puncte majore: 1. redimensionarea rețelei școlare în funcție de nevoile educaționale și economice locale; 2. echiparea bibliotecilor școlare; 3. echiparea laboratoarelor școlare; 4. echiparea cu computere a școlilor rurale și conectarea la rețelele de comunicație; 5. crearea rețelei transportului școlar; 6. funcționarea unor cantine școlare; 7. organizarea învățământului la distanță pentru sate; 8. stimularea stabilității personalului didactic. Programul se realizează în anul 2001 din contribuții ale Ministerului Educației și Cercetării, ale comunităților și autorităților locale, precum și un împrumut extern de 400 milioane de dolari SUA. Legea finanțelor publice locale consolidează bugetele locale prin surse suplimentare de venituri. Reparațiile curente și capitale, cheltuielile de gospodărie, investițiile realizate în școli și licee au trecut în seama bugetelor și autorităților locale. Infrastructura școlilor și liceelor de la sate depinde esențial de inițiativa și managementul unității respective, de capacitatea conducerilor acestor unități respective de a mobiliza resursele necesare.

Principiile care au stat la baza noului curriculum au fost descentralizarea, descongestionarea și facilitarea rutelor individuale de învățare. Noua concepție curriculară integratoare propune prelungirea ciclului învățământului obligatoriu la 9 ani, precum și noi modalități de grupare a disciplinelor și de stabilire a ponderilor acestora în funcție de arii și cicluri curriculare. Noul curriculum național al învățământului preuniversitar (noul plan cadru de învățământ) a fost elaborat pentru învățământul primar, gimnazial și liceal și pus în aplicare încă din anul școlar 1998-1999. Între 20% și 45% dintre disciplinele pe care elevii le învață se stabilesc de către școlile și liceele respective. Elevii au la dispoziție discipline opționale. Limba și literatura română capătă pondere sporită în pregătirea elevilor. Educația tehnologică și pregătirea în informatică din licee au fost consolidate. Științele experimentale (fizica, chimia, biologia etc.) se extind și se încadrează în reperele curriculare internaționale. Limba latină își întărește importanța. Religia este predată din nou. Educația fizică și muzica folosesc ore curriculare și ore extracurriculare.

În cadrul reformei învățământului preuniversitar, reforma evaluării cunoștințelor elevilor reprezintă o parte esențială. A fost înființat Serviciul Național de Evaluare și Examinare a Cunoștințelor, ce are ca misiune să întreprindă expertize având ca obiect sistemul național de evaluare și să propună soluții la problemele de reformă pe care le ridică acest sistem. Au fost create Centrul Național de Dezvoltare Curriculară, instituție autonomă menită să asigure continuitatea procesului de reformă a curriculumului după încetarea finanțării externe,

precum și Serviciul Național de Evaluare și Examinare, de asemenea instituție autonomă cu atribuții în domeniul inițierii și implementării reformei sistemului național de evaluare și examinare a rezultatelor elevilor. Prin înființarea Centrului Național de Recunoaștere și Echivalare a Diplomelor, în februarie 1999, România a pus în practică legislația și structura administrativă capabilă să asigure recunoașterea academică a diplomelor.

A continuat pregătirea și editarea manualelor școlare alternative, precum și traducerea manualelor școlare alternative în limbile maghiară și germană. Activitatea de pregătire a profesorilor a fost focalizată pe două mari direcții: consolidarea capacității de învățământ la nivel local și central și pregătirea unui cât mai mare număr de cadre didactice, în conformitate cu schimbările introduse la nivelul curriculumului, al evaluării și examinării și al manualelor școlare. Au fost create Centrul Național de Pregătire a Profesorilor, instituție cu atribuții în definirea politicilor de pregătire a cadrelor didactice, acreditarea formatorilor și a cursurilor de formare și Centrul Național de Formare la Distanță a Profesorilor, instituție complementară sistemului național de formare inițială și continuă

Unele dintre deciziile luate în cadrul reformei învățământului nu au nici cea mai mică legătură cu realitatea învățământului românesc. S-au desființat complet concursurile de admitere în liceu, admiterea fiind lăsată exclusiv pe seama examenului de capacitate și a mediilor generale obținute de elevi în clasele V-VIII. O asemenea decizie pare să fie rezultatul unei renunțări la competiție. Concursurile unice de admitere în liceu, la nivel național, indiferent de profil și indiferent de liceu nu permit fiecărui liceu stabilirea numărului de clase și a profilului acestora. Tezele au acum o pondere de 25% din media semestrială, față de 50%, cât era înainte. Lăsând la o parte calculul mediei, care pentru mulți profesori devine o problemă (în sensul că au nevoie de un minicalculator), pentru elevi teza nu mai reprezintă mare lucru. Soluția ar fi micșorarea numărului tezelor și revenirea la ponderea anterioară a tezei în nota obținută. Există obiecte, precum matematica, unde la anumite profiluri, matematică-informatică, de exemplu, programa analitică este mult mai încărcată decât înainte. La sfârșitul clasei a XII-a, datorită supraîncărcării la care sunt supuși, elevii trebuie să devină experți în "arta" de a se strecura, ocolind multe dintre obligațiile pe care, teoretic le au. În această problemă, singura soluție ar fi reducerea semnificativă a numărului de ore pe săptămână și, mai ales, a numărului de discipline studiate anual. O asemenea decizie ar putea afecta o bună parte a corpului profesoral, ar naște nenumărate proteste sindicale, dar efectele în planul învățământului și al solicitării intelectuale și fizice a elevilor ar fi benefice.

Apreciem că, multe dintre nereușite ar fi putut fi evitate dacă nu s-ar fi implementat atâtea concepte disparate, copiate din diverse alte sisteme de învățământ, fără dorința și grija de a le adapta specificului, tradițiilor și valorilor de necontestat ale învățământului românesc. Reforma învățământului românesc s-a axat pe șase schimbări fundamentale: reforma curriculară (planuri de

învățământ, programe școlare și manuale alternative); înlocuirea învățământului de tip reproductiv, în care elevul bun era considerat cel care putea să reproducă mai multe informații, cu un învățământ orientat spre rezolvarea de probleme și relansarea cercetării științifice proprii; ameliorarea infrastructurii și informatizarea liceelor și universităților; stabilirea unei interacțiuni active a școlii cu comunitatea locală; descentralizarea și schimbarea managementului școlar și academic; trecerea la formele moderne de cooperare internațională.

În iulie 1999, Camerele reunite ale Parlamentului au adoptat o modificare a Legii învățământului, prin care învățământul obligatoriu în România va fi de 9 ani, începând cu anul școlar 2003-2004. Ministerul Educației și Cercetării a realizat un studiu care a arătat că, la nivelul întregii țări, există școli care nu dispun de suficiente cadre didactice, spațiu și dotare pentru a putea primi clasele a noua. Clasa a noua va funcționa din anul 2003, în cadrul școlilor generale, dar și al liceelor, deoarece nu toate școlile sunt pregătite pentru trecerea la învățământul obligatoriu de 9 ani. Această modificare a structurii școlare va duce și la schimbarea planurilor de învățământ și a programelor școlare și va reduce numărul orelor de școală la o normă zilnică de 6 ore.

3.3. Specificul poporului român

În perioade diferite ale primei jumătăți a secolului al XX-lea, premergătoare fiecare în parte celor două mari conflagrații mondiale, iluștri gânditori români au prezentat elementele caracteristice ale poporului român. Prima anchetă sociologică pe bază de chestionar, pe tema trăsăturilor culturale ale poporului român, a fost realizată chiar în primul an al secolului al XX-lea.

În 1907, sociologul Dumitru Drăghicescu tipărea la Librăria Lem Alcalay din București fenomenala lucrare „Din psihologia poporului român” reeditată de curând, în care înfățișează condițiile generale ale psihologiei popoarelor (cap. I) precum și elementele psihologiei poporului român (cap. al II-lea). O documentată și argumentată incursiune istorică înfățișează condițiile sociale și istorice ale primei noastre formări etnice (cap. al III-lea), apoi sufletul românesc, condițiile sale istorice și sociale până la înființarea Principatelor (cap. al IV-lea). O analiză atentă este făcută spiritului românesc după întemeierea Principatelor (cap. al V-lea), urmărilor căderii țărilor române sub turci (cap. al VI-lea), precum și influenței orientale, în general și grecești, în special, asupra sufletului românilor (cap. al VII-lea și al VIII-lea). Fin observator al realității, D. Drăghicescu studiază înrăurirea factorilor fizici (climă, poziție geografică), a culturii și religiei, precum și reformele instituțiilor românești asupra psihologiei poporului nostru (cap. al IX-lea și al XI-lea).

În ultimul capitol al monumentalei lucrări sunt analizate însușirile sufletești primordiale ale poporului român: 1) „suntem neisprăviți geograficește și istoricește, suntem nevârstnici din punct de vedere social”; 2) „o a doua trăsătură mai pronunțată și mai caracteristică a istoriei noastre, și care se răsfrânge

foarte simțitor în natura sufletului nostru etnic este pasivitatea, rezistența defensivă, resemnată, supusă, înfrântă, lipsa de energie ofensivă”; 3) „modestia cumișită”, „înțelepciunea resemnată”, „care caută să înlăture pericolele prevenindu-le”... „Într-un cuvânt, prudența dincolo de margine, calculul urmărilor, răbdarea, îngăduința și modestia timidă, cumișenia sunt însușiri pe care împrejurările istorice” le-au impus; 4) „timiditatea, paraliza voinței, frica, lipsa de curaj, în general au stăpânit și mai stăpânesc încă sufletul românilor”; 5) „nota cea mai dominantă din sufletul nostru etnic... este neprevăderea, nepăsarea care fac ca aproape toate lucrurile la noi sunt provizorii și efemere”; 6) incoerența și slăbiciunea voinței, lipsa de disciplină și de metodă în acțiuni, lipsa continuității în eforturi”; 7) „un fel de pornire de libertate”; 8) „inteligența bogătași superioară”, „mentalitatea”, „spiritul viu prea bine dotat și împodobit”, „finețea, vioiciunea spiritului, ușurința înțelegerii lucrurilor”, 9) „înfățișarea plăcută, care nu este totdeauna lipsită de un anume gen de frumusețe”. În final, Dumitru Drăghicescu se alătură opiniei lui Gustave le Cler, care a făcut parte din misiunea militară franceză trimisă de împăratul Napoleon al III-lea, în Principatele Unite, în anul 1860 și „rezumă admirabil temperamentul, firea și psihologia românilor în aceste cuvinte: „rasa este occidentală, căci amintește în privința limbii și fizionomiei pe italieni și spanioli; obiceiurile ei sunt orientale”. Concluzia sociologului român este însă vizionară: „Sub îmboldirea unor astfel de profesori de energie națională, voința și munca românilor vor lua un avânt mare și ar putea ajunge odată ceea ce sunt azi voința și munca englezilor.(...) Acest suflet nou, inspirația și avântul original, ce Carpații vor oferi cândva lumii, vor fi desigur mentalitatea românească, cu calitățile ei politice turnate și desăvârșite în opere originale și caracteristice, de o valoare universală.”

În 1936, Constantin Rădulescu-Motru publica la Editura Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, studiul de o profunzime și creativitate remarcabile, „Românismul – catehismul unei noi spiritualități”, reeditat și acesta nu de mult. În introducere sunt analizate semnele unei noi spiritualități europene și contribuția științei la noua spiritualitate. Europa este considerată „continentul diletantismului spiritual.” Partea I a lucrării analizează nașterea spirituală a secolului nostru, iar partea a II-a – „românismul” care „nu este totalitatea numerică a românilor ..., el este porunca zilei de mâine, după logica vieții istorice a poporului românesc.” C. Rădulescu-Motru definește românismul ca esență a spiritualității românești, într-un studiu comparativ cu tot ce a creat mai valoros spiritualitatea europeană și universală:

- popoarele cu cele mai puternice caractere sunt cele mai bine înarmate pentru viitor (...) Tineretul formează obiectul unei atenții speciale fiindcă numai prin educația tineretului se pot asigura caracterele de care va fi nevoie mâine;
- suntem români: să avem curajul să ne cunoaștem ce suntem și să ne prezentăm lumii așa cum suntem;

- găsesc că nu este popor pe lume mai inteligent, mai artist, mai religios, mai curajos, mai muncitor, ca cel românesc;
- de ce depinde viitorul unui popor? De calitatea dispozițiilor sale sufletești și trupești în primul rând. (...) pentru caracterizarea sufletului unui popor se recurge, în primul rând la interpretarea operelor pe care oamenii lui de vocație le-au înfăptuit. Atât prețuiește un popor, cât prețuiesc oamenii săi de vocație.

Defectele atribuite poporului român – susține C. Rădulescu-Motru – vin din lipsa de educație a însușirilor lui naturale. „Brav, fără să fie războinic, răbdător la muncă, fără să fie un profesionist al muncii, inteligent, fără reușită în viața practică, gata la sacrificii în politică, dar fără să contribuie prin aceasta la consolidarea statutului său politic, acestea sunt în puține cuvinte consecințele care decurg din lipsa de educație a însușirilor românului.” În aceste condiții, concluzia finală se degajă de la sine: „Românismul este școala energiei românești. Prin aceasta înțelegem că este spiritualitatea chemată să ne dea încredere în viitorul neamului. Am avut începuturi de organizare politică și culturală care pe orice popor l-ar cinsti. Și avem încă destulă vitalitate pentru a înfrunta cu succes o perioadă de renaștere.”

În conferința rostită în primăvara anului 1937, într-un ciclu organizat la Fundația Universitară din București, Mircea Vulcănescu nota: „A fi român înseamnă a fi om într-un anumit fel. Ca atare, noțiunea de român nu este o noțiune alterabilă... Românitățile e o caracteristică spirituală imuabilă. Ce poți face este s-o recunoști, s-o identifici, să i te subordonezi sau s-o înlături. Într-o altă conferință, rostită la 10 ianuarie 1943, la Ateneul Român din București, M. Vulcănescu elabora o schiță fenomenologică asupra *Dimensiunii românești a existenței*, subliniind: „Tăria spirituală a unui neam se măsoară după gradul în care e în stare să impună altora perspectiva lui proprie a existenței, e în stare să dezagrege pe a altora, s-o dezarticuleze, să-i pună în evidență lipsurile și, cu voie sau fără nevoie, să facă pe străin să încline spre chipul lui de a lua atitudine. Asta înseamnă cucerire spirituală”.

În 1939, dând parcă un „complement negativ” al acestei superbe *Dimensiuni...*, Emil Cioran postula în *Schimbarea la față a României*:

- deficiențele actuale ale poporului român nu sunt produsul istoriei sale, ci istoria aceasta este produsul unor deficiențe psihologice structurale. Particularitatea condițiilor istorice și gravitatea lor au adâncit numai dispozițiile inițiale și au scos la lumină istoria noastră. Timpurile „vitrege” prin care am trecut au fost astfel, fiindcă n-am fost destul de tari și de capabili să le înfrângem. Dacă în noi ar fi fost o pornire de a ne individualiza și de a ne afirma categoric în lume, am fi învins vitregia vremurilor demult, așa cum au făcut toate popoarele mari ca destin, iar nu ca număr. Un popor contează prin număr, dar mult mai mult prin forța lui agresivă (...);

-
- singurul altar în fața căruia s-a închinat omenirea este forța. și noi ne-am închinat în fața acestui altar, dar numai pentru a ne umili și a preamări forța altora;
 - românii au fost întotdeauna prea călduți. Urând extremele și soluțiile tari, ei n-au prezentat în fața cursului lucrurilor reacțiunea caracterizată a unei individualități, ci au dat ocol evenimentelor încât toate s-au făcut peste ei. Echilibrul nostru n-a fost expresia unei armonii, ci a unei deficiențe;
 - plaga seculară a României a fost scepticismul. Este într-adevăr surprinzător cum la un popor întârziat a putut să apară un fenomen caracteristic declinurilor, saturației sau oboselii culturilor;
 - multe popoare au făcut haz de propria lor condiție, autonomia nu lipsește la nici un popor chinuit și oprimat. Este cu toate acestea rar ca autocunoașterea să meargă mână în mână cu autodisprețul așa cum se întâmplă excesiv de des cu românii;
 - ortodoxia noastră este circumstanțială, atenuată și neprimejdioasă. Stilul nostru religios este labil și gelatinos. Neavând nimic iruptiv, el nu mai poate constitui o intervenție în destinul nostru... Creștinismul nostru e pastoral și, într-un anumit sens, neistoric. El se desfășoară, ce e drept, pe un plan colectiv, dar nu stimulează și nu determină un sens ascendent al comunității;
 - suntem un popor prea bun, prea cumsecade și prea așezat. Salvarea României sunt virtualitățile și posibilitățile ei ascunse;
 - România se va salva de la această mizerie, ea însă nu va putea scăpa niciodată de echivocul culturilor intermediare, ci va rămâne indecisă la zona de mijloc între culturile mari și cele mici;
 - spirala istorică a României se va înălța până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Până acum am fost reptile: de aici încolo ne vom ridica în fața lumii, pentru a se ști că nu numai România este în lume, ci și lumea în România. De nu vom trăi apocaliptic destinul acestei țări, de nu vom pune febră și pasiune de sfârșit în începuturile noastre, suntem pierduți și nu ne mai rămâne decât să ne recâștigăm umbrele trecutului nostru.

Semnalăm și alte investigații ale spiritualității românești în epocă, la fel de interesante și actuale prin concluziile lor: Nicolae Iorga – *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, I, București, 1938; Ovidiu Papadima – *O viziune românească asupra lumii*, București, 1941 sau mai aproape de anii noștri: Constantin Noica – *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Eminescu, 1978, din care am extras următoarea frază: "Viața noastră spirituală a fost întru realitatea cuprinzătoare și plină de înțeleșuri a Maicii firi, dându-ne acel sentiment al realului concret despre care vorbesc toți

cei ce cunosc sufletul românesc”; Dumitru Stăniloae – *Buna cuviință, formă a nobleței. Gânduri despre firea românească*, 1986.

În 1994, profesorul universitar dr. Septimiu Chelcea publică studiul *Reprezentarea socială a identității naționale a românilor*, conform căruia principalele calități, respectiv defecte psihomorale autoatribuite românilor sunt:

1. Cinstea	1. Credulitatea
2. Hărnicia	2. Delăsarea
3. Inteligența	3. Dezbinarea
4. Munca	4. Hoția
5. Omenia	5. Influențabilitatea
6. Ospitalitatea	6. Lașitatea
7. Patriotismul	7. Lenea
8. Prietenia	8. Necinstea
9. Răbdarea	9. Toleranța

În octombrie 1996, Doina și Alexandru Catană, doi reputați cercetători clujeni au publicat rezultatele studiului lor referitor la *Matricea culturală a românilor din perspectiva managementului modern* – o scurtă încercare de „audit” al valorilor culturale românești și al relevanței lor pentru „cross cultural management”, sintagma care relevă intersecțiile culturale ale firmelor, în special ale corporațiilor internaționale, în condițiile mondializării reale a afacerilor și a pieței. Analizând 22 de lucrări sociologice autohtone, elaborate între 1900 și 1984, cei doi imaginează o matrice culturală a românilor, care posedă următoarele „caracteristici culturale esențiale pozitive”:

- bunătatea, religiozitatea, dragostea pentru frumos;
- geniul momentului și imediatului;
- progresul – ca rezultat al urcărilor și coborârilor;
- sentimentul destinului, trăit ca o alternare a urcărilor și coborârilor, a certitudinii și incertitudinii;
- ezitarea, răbdarea, expectativa, resemnarea, puterea de a suferi, fatalismul, lupta la disperare, eroismul;
- asimilarea rapidă și creatoare a influențelor străine;
- inteligența, adaptabilitatea, spiritul practic, spiritul tranzacției, melancolia („dorul”), „umorul la necaz”;
- simțul măsurii și oroarea față de exces;
- omenia, ospitalitatea, prietenia, toleranța până la indiferență;
- anonimatul, modestia, blândețea;
- luciditatea, înțelepciunea transparenței.

Din matricea culturală a poporului român nu lipsesc nici trăsăturile negative:

- pasivitatea;
- timiditatea;

- nepăsarea;
- indisciplina;
- lipsa de perseverență;
- lipsa de curaj;
- temporizarea;
- munca în asalt;
- autodisprețul.

Pentru a diminua subiectivitatea, Doina și Alexandru Catană reproduc un scurt inventar al caracteristicilor românilor în opinia străinilor, prelucrat după lucrarea marelui savant Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, vol. I-IV, București, Editura Casa Școalelor, 1928:

adaptabilitatea;	lirismul;	respectul pentru tradiție;
bunătatea;	marea putere de rezistență;	sinceritatea;
farmecul românesc;	ospitalitatea;	toleranța;
inteligența;	răbdarea;	vitalitatea și frumusețea fizică;
îndemânarea;	religiozitatea;	vitejia.
lenevia;	respectul față de străini;	

Aplicând modelul lui G. Hofstede despre diferențele culturale în management, cercetătorii clujeni au reținut următoarele aprecieri generale în legătură cu românii, din analiza răspunsurilor la chestionare aplicate numai studenților aflați în ultimul an de învățământ universitar și având vârsta cuprinsă între 23-25 ani (deci eșantionul ales nu este reprezentativ):

- majoritatea subiecților apreciază că bogăția și puterea duc la individualism;
- motivația muncii vizează o combinație de interese personale și de grup;
- individualismul românilor este mai pronunțat decât al grecilor și turcilor și apropiat de cel al austriecilor și evreilor;
- toleranța față de inegalitate este apreciabilă, în schimb acceptă timpul așa cum este;
- inegalitatea veniturilor este înțeleasă, dar nu în marje exagerate.

Concluziile studiului extrem de interesant întreprins de Doina și Alexandru Catană relevă pe plan managerial următoarele:

- *perspectiva organizației*: românii au un fel de obsesie a incertitudinii: managerii nu agreează riscul și acționează pe termen scurt, sunt interesați de ce trebuie făcut aici și acum; ședințele la români sunt lungi și se încheie de regulă, fără decizii; munca în asalt este o caracteristică a românilor;
- *atitudinea față de progres*: românii iubesc stabilitatea pentru care sunt capabil de orice; managerii amână deciziile, tergiversează acțiunile, sunt conservatori și nu se implică în schimbare, ocolesc extremele și sunt eficienți în acțiuni de continuitate și nu de schimbare; românii nu sunt agresivi, deși progresul presupune agresivitate;
- *atitudinea față de muncă*: românii nu apreciază foarte mult banii și bunurile; muncitorul român nu este destul de perseverent în munca sa. Managerii sunt foarte inteligenți și abili în ocolirea pericolelor și greutăților; în grupuri formale românul este destul de pasiv, dar în cele informale devine foarte activ;
- *atitudinea față de religie*: românii sunt singurul popor latin de religie ortodoxă; ortodoxia românilor este blândă, neagresivă, egalitaristă, tolerantă (Emil Cioran spunea că „românii se odihnesc în ortodoxie”); ortodoxia explică multe dintre trăsăturile pozitive și negative ale românilor.

Privind comparativ aceste lucrări și studii de referință pentru caracterizarea specificului psihologic al poporului nostru, putem concluziona că:

- poporul român face parte din marea familie a popoarelor Europei și popoarelor lumii;
- vremuri vitrege i-au dat poporului român și reprezentanților acestuia anumite trăsături de caracter negative, care însă nu sunt precumpănitoare;
- firea românului este pozitivă, constructivă și creativă.

Reprezentanții poporului român au strălucit în toate domeniile vieții materiale și spirituale: economie, sociologie, drept, filosofie, istorie, politică, diplomatie, arte, cultură în general. O concluzie logică se impune: pentru numărul relativ mic al populației sale, de-a lungul secolelor, poporul român s-a înscris la loc de frunte în galeria universală a științelor și artelor, cu idei originale, novatoare, creatoare, îndrăznețe, unice, care au împins mai departe cunoașterea umană pe noi trepte de progres și civilizație. În zonele ecologică, economică și socială specificul psihologic al poporului român i-a marcat destinul de-a lungul întregii sale istorii și, mai ales, în ultimii ani. Dar, poporul român nu și-a spus încă ultimul cuvânt în evoluția Umanității spre Bine, Progres și Civilizație.

Bibliografie selectivă

- Adumitrăcesei, I.D. și Niculescu, N.G. – Economia românească postsocialistă – Încotro? Cum? De ce?, București, Editura Economică, 1998.
- Amihulesei, Neculai – În ultimele trei decenii, volumul apei din Delta Dunării a scăzut cu 10 la sută, în: România liberă, 11 august 2001
- Axenciuc, Victor – Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate, București, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, 2000.
- Belli, Nicolae – Tranziția mai grea decât un război. România 1990-2000, București, Editura Expert, 2001.
- Berca, Mihai – Agricultură, spațiul rural și satul românesc în prag de mileniu, în: Economistul, nr. 747-749, decembrie 2000.
- Blăjan, Ștefan și Marin, Florea – Iuliu Hațieganu în cuvinte înțelepte, București, Editura Medicală, 1984 .
- Bondrea, Aurelian – Patrimoniul național și integritatea etnospirituală a unei națiuni, în: Protejarea patrimoniului cultural național, București, Editura Fundației România de Măine, 1996, p. 13 și urm.
- Bondrea, Aurelian – Starea națiunii 2000. România încotro?, volumul I, București, Editura Fundației România de Măine, 2000.
- Bratu, Ioan – Efecte perverse ale practicilor monetariste de macrostabilizare a economiei în perioada de tranziție, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Bratu, Ioan – Piața bunurilor și serviciilor și guvernarea corporativă în România, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în Probleme economice, nr. 36-37, 2000.
- Catană, Doina și Alexandru – Matricea culturală a românilor din perspectiva managementului modern, în: Tribuna economică, nr. 42-43/17 și 24 octombrie 1996.
- Ceașu, Dumitru – Se negociază aderarea la UE. Dar cum? în: România liberă, 27 iulie 2000.
- Cerchez, Octavia – Managementul financiar și utilizarea eficientă a resurselor umane, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Chelcea, Septimiu – Reprezentarea socială a identității naționale a românilor, în volumul "Personalitate și societate în tranziție – studii de psihologie socială", București, Societatea Știință și Tehnică SA, 1994.
- Cioran, Emil – Schimbarea la față a României, București, Editura Vremea, 1939.
- Ciulei, Robert – Delta Dunării – un prezent din care este privită perspectiva, în: Economistul, nr. 907, 26 iulie 2001, p. 6.

- Ciumara, Mircea – Economie, politică și interesul național, București, Editura Expert, 1997.
- Constantinescu, C. – Infrațiunea care a crescut în șapte ani cu 1.653 la sută, în: *Economistul*, nr. 930, 28 august 2001, p. 3.
- Dobrescu, Emilian M. – Integrarea economică, București, Editura Academiei Române, 1996.
- Dobrescu, Emilian M. – Integrarea economică, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura All, 2000.
- Dobrescu, Emilian M. – Românografia 2001. Bilanț și perspective, București, Editura Compania, 2000.
- Dochia, Aurelian – Matricea stilistică a factorilor de producție. Un nou cadru conceptual de analiză comparată și măsurare a sistemelor economice, București, CRECC, Editura Expert, 2000.
- Drăghicescu, Dumitru – Din psihologia poporului român, studiu introductiv de Virgil Constantinescu – Galiceni, București, Editura Albatros, 1996.
- Florian, Violeta și colaboratorii – Dezvoltarea rurală în România. Modele instituționale, legislație funciară și impact economico-social, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: *Analele Institutului Național de Cercetări Economice*, nr. 4-5-6, 2000.
- Frangopol, Petre T. – Degradarea învățământului, politică de stat după 1989? în: *Aldine*, nr. 275, 21 iulie 2001, p. II-III.
- Frenț, Gabriela și Dumitrescu, Ileana – Stimularea inițiativelor locale și dezvoltarea durabilă, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: *Probleme economice*, nr. 14-15, 2000.
- Gavrilescu, Dinu, coordonator – Economie agroalimentară, București, Editura Expert, Colecția Economia României, 2000.
- Ghibuțiu, Agnes – Serviciile și dezvoltarea. De la prejudecăți la noi orizonturi, București, Editura Expert, 2000.
- Hornianschi, Nicoleta și colaboratorii – Coordonate ale dezvoltării durabile a industriei românești, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: *Probleme economice*, nr. 2-3-4, 2000.
- Iancu, Aurel – Politică și economie. Repere ale unui sistem economic performant, București, IRLI-CRECC, Editura Expert, 2000.
- Iordan Marioara și colaboratorii – Sectorul agroalimentar – “frână”... rudimentară a căderii economiei naționale în tranziție, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: *Revista română de economie*, nr. 1-2, 2000.
- Iordan, Marioara și Stănică, Nicolae-Cristian – Evoluția consumului populației în condițiile specifice tranziției, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: *Probleme economice*, nr. 30-31, 2000.

-
- Manolescu, Gheorghe – Moneda și ipostazele acesteia, București, Editura Economică, 1997.
- Moldoveanu, Maria și Ioan-Franc, Valeriu – Marketing și cultură, București, Editura Expert, 1997.
- Moldoveanu, Maria, coordonator – Managementul culturii – universul rural, București, Editura Expert, 2000.
- Muscalu, Mihai-Sabin și Pavelescu, Florin-Marius – Politicile industriale: certitudine și riscuri, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 42, 2000.
- Naneș, Marcela și Mihai, Ioan – Provocări și reacții manageriale în economia de tranziție a României, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Neacșu, Nicolae – Turismul și dezvoltarea durabilă, București, Editura Expert, Colecția Economia de piață, 2000.
- Neagu, Vasile – Servicii și turism, București, Editura Expert, Colecția Economia României, 2000.
- Novak, Cornelia și colaboratorii – Cartea albă a reformei învățământului, Ministerul Educației Naționale, decembrie 1998.
- Odae, Nicoleta – Oportunități și restricții ale dezvoltării industriale la nivel regional în România, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Studii și cercetări economice, nr. 6, 2000.
- Orăscu, Alexandru – Managementul activelor și pasivelor bancare, în: Economistul, nr. 710, 12 octombrie 2000, p. 1 și 6.
- Pasnicu, Daniela – Performanța în sectorul public, în: Economistul nr. 854/25-26 noiembrie 1996.
- Pavelescu, Florin-Marius – Caracteristici ale sistemului remunerării muncii în România în perioada primului deceniu al tranziției. Posibile evoluții, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Pavelescu, Florin-Marius – Valorificarea capitalului uman în plan regional, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 1, 2000.
- Păuna, Carmen și colaboratorii – Stimularea inițiativelor locale și dezvoltarea durabilă, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 23-24-25, 2000.
- Păuna, Carmen-Beatrice și Dumitrescu, Ileana – Relansarea zonelor industriale în țara noastră – cerință a dezvoltării regionale durabile.
- Perfil, Pavel – “Coridorul verde”, un megaproiect cu urmări imprevizibile, în: Economistul, nr. 897, 12 iulie 2001, p. 1 și 7.
- Perț, Steliana – Ocuparea forței de muncă – o prioritate națională, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.

- Petcu, Constanța – Caracteristici ale dezechilibrelor pieței forței de muncă în România anilor '90, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Petcu, Constanța – Consumul nealimentar sub influența inflației, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 44, 1999.
- Petcu, Constanța – Serviciile de consum pentru populație, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 19-20, 2000.
- Popa, Ștefan și Cucu, A. – Economia subterană și spălarea banilor, București, Editura Expert, 2000.
- Popescu, Maria – Globalizarea și dezvoltarea trivalentă, București, Editura Expert, Colecția Secolul XXI, 2000.
- Popescu, Marin – Coordonate și tendințe ale consumului populației, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Popescu, Marin – Piața funciară în România – formare și funcționalitate, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Studii și cercetări economice, nr. 3-4, 2000.
- Popescu, Marin – Producția agricolă a României sub impactul tranziției, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Studii și cercetări economice, nr. 8-9, 2000.
- Puiu, Alexandru – Strategiiile bancare – una din cauzele crizei actuale a economiei românești, Editura Independența Economică, 2001.
- Purcărea, Theodor și Ioan-Franc, Valeriu – Marketing – evoluții, experiențe, dezvoltări conceptuale, București, Editura Expert, 2000.
- Răboacă, Gheorghe – Procese și tendințe în sfera ocupării și șomajului. Analize comparative, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Studii și cercetări economice, nr. 10-11-12, 2000.
- Răducanu, Viorica – Economia resurselor naturale, București, All Beck, 2000.
- Răducanu, Viorica – Teorii și modele de evaluare economică a capitalului natural. Studii de caz pentru România, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 45-46, 2000.
- Rădulescu-Motru, Constantin – Psihologia poporului român, București, Editura Societății Române de Cercetări Psihologice, 1937.
- Rădulescu-Motru, Constantin – Românismul – catehismul unei noi spiritualități, ediție îngrijită și note de Gh. Al. Cazan, București, Editura Științifică, 1992.
- Răgălie, Ștefan și colaboratorii – Strategii de prețuri orientative pentru integrarea României în Uniunea Europeană, București, Centrul de In-

-
- formare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 40-41, 2000.
- Răgălie, Ștefan și colaboratorii – Tendințe în reforma fiscală românească, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Probleme economice, nr. 34-35, 2000.
- Rizea, Alexandra – Înființarea Companiei Naționale de Administrare a Fondului Piscicol, în: Economistul, nr. 919, 13 august 2001, p. 6.
- Rotaru, Corneliu – Sistemul bancar românesc și integrarea europeană, București, Editura Expert, Colecția Băncile, 2000.
- Russu, Corneliu – Disfuncționalități în sistemul național de cercetare și dezvoltare, în: Inventică și economie, nr. 2-3, 1998, p. 21.
- Sabău, Gabriela-Lucia – Industria cunoașterii – realitate mondială și europeană, Editura Fundației CDIMM Maramureș, 1999.
- Sabău, Gabriela-Lucia – Societatea cunoașterii, o perspectivă românească, București, Editura Economică, 2001.
- Sălăjean, Viorel – Evaluări privind zece ani de tranziție în România, în: Adevărul economic, nr. 50, 1999, p. 1.
- Simon, Maria – Potențialul uman al României. Repartiția teritorială și perspective la începutul secolului XXI, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, Analele Institutului Național de Cercetări Economice, nr. 2-3, 2000.
- Speteanu, Ioana – Datoria publică acoperă mănăririle fiscale, în: Capital, nr. 15, 12 aprilie 2001, p. 3.
- Stoiculescu, Cristian D. – Conservarea pădurilor virgine..., dosar Aldine, supliment al ziarului România liberă, an VI, nr. 263, 28 aprilie 2001, p. II și III.
- Tănase, Florina – Prețurile și indicatorii macroeconomici, Editura All Beck, 1999.
- Toderoiu, Filon și Ștefănescu, Constanța – Evoluția producției agricole sub incidența tranziției, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista română de economie, nr. 1-2, 2000.
- Țăran, Nicolae – România, cinci decenii de tranziție, în: Economistul, nr. 539, 16 februarie 2000, p. 1 și 3.
- Vosganian, Varujan – Reforma piețelor financiare din România, Iași, Polirom, 1999.
- Vulcănescu, Mircea – Dimensiunea românească a existenței, București, Editura Fundației Culturale Române, 1991.
- Zaman, Gheorghe – Bilanțul economiei de tranziție în România în perioada 1990-1999. Evaluări și perspective pe termen scurt, mediu și lung, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, în: Revista Română de Economie, nr. 1-2, 2000.

Zamfir, Cătălin – Starea sociologiei societății românești la 10 ani de tranziție. Lucrările Congresului Național de Sociologie, decembrie 2000, București, Editura Expert, 2000.

Zamfir, Cătălin – Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară, București, Editura Expert, Colecția Dezvoltare comunitară, 2000

*** – Comisia Națională pentru Statistică – Mediul înconjurător în România, 1998.

*** – România în cifre – 2001, Institutul Național de Statistică și Studii Economice, București, 2001.

*** – Cartea albă a preluării guvernării în luna decembrie 2000, București, aprilie 2001, Monitorul Oficial.

*** – Configurația actuală a învățământului pentru minoritățile naționale din România, 1999.

*** – Agenda 2000 – Punctele de vedere ale Comisiei Europene în legătură cu solicitarea României de aderare la UE, Uniunea Europeană, 1999.

*** – Anuarul statistic al României, Comisia Națională pentru Statistică, 1999.

*** – Societatea informațională. Documente elaborate în cadrul Comisiei de fundamentare a Strategiei naționale de dezvoltare economică a României, Academia Română, aprilie-mai 2000.

*** – Un proiect deschis: Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu. Documente, București, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, 2000.

*** – Ministerul Finanțelor – Fazele reformei sistemului fiscal în România, în vederea adaptării la cerințele economiei de piață. Documentar privind reforma sistemului de impozite în țările aflate în tranziție la economia de piață, 2000.

Informații furnizate de: A.M. Press, France Presse, International Press Service, Mediafax, Rador, Reuters, Rompres, United Press International, preluate din cotidienele: Adevărul, Cotidianul, Curentul, Curierul național, Economistul, Evenimentul zilei, Jurnalul național, Libertatea, Monitorul de București, Național, Națiunea, România liberă, Transilvania jurnal, Ziua, Ziarul financiar, Ziarul politic sau revistele: Capital, Comunicații mobile, Controlul economic financiar, Economie și administrație locală, Inventică și economie, Impozite și taxe, Opinia națională, Perspective, Raporturi de muncă, Revista de psihologie, Revista română de sociologie, Revista română de statistică, Revista româno-americană, Revista 3, România, Sociologie românească, Studii și cercetări economice, Transition, Tribuna calității, Tribuna economică, Tribuna învățământului.

**INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE**

**ANALE
NR. 3-4/2002**

**CENTRUL DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREȘTI**

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI DEMOGRAFICE "VLADIMIR TREBICI"

DECLINUL DEMOGRAFIC ROMÂNESC ȘI EFECTELE SALE ECONOMICE

dr. Maria SIMION

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

Lucrarea a fost elaborată în 1998 și concluziile sale se bazează pe analiza perioadei scurse a reformei.

*Evoluția ulterioară a celor două sisteme, demografic și economic
va fi semnalată ca diferențe sau confirmări ale prognozelor cuprinse în lucrare;
o analiză detaliată a următorilor ani ai reformei
va face obiectul unei alte lucrări*

CUPRINS

INTRODUCERE.....	131
Capitolul I. TEORII ȘI MODELE ALE RELAȚIEI POPULAȚIE – ECONOMIE	136
I.1. Dinamica populației și dinamica economiei. Retrospectivă istorică	137
I.2. Populația – factor al dinamicii economice	140
I.3. Managementul demoeconomic	156
Capitolul II. EVOLUȚIA FENOMENELOR DEMOGRAFICE ÎN ROMÂNIA	160
II.1. Teoria tranziției demografice – teze noi	160
II.2. Tendințele mișcării naturale a populației României	161
II.3. Factori de influență ai mișcării naturale a populației în ultimii ani	166
II.4. Ipoteze privind evoluția mișcării naturale a populației României folosite în proiectările demografice	172
II.5. Evoluția sporului natural	176
II.6. Mișcarea migratorie externă	177
II.7. Evoluția numărului populației	180
Capitolul III. EVOLUȚIA STRUCTURII SISTEMULUI DEMOGRAFIC ÎN ROMÂNIA	185
III.1. Structura demografică a populației	185
III. 2. Gospodăria și familia.....	190
III.3. Structura populației după caracteristici socioeconomice	191
Capitolul IV. CARACTERISTICILE SISTEMULUI ECONOMIC	211
IV.1. Nivelul și profilul dezvoltării economice până în 1989	211
IV.2. Caracteristicile sistemului economic în perioada 1989 – 1997	213
Capitolul V. EFECTELE CARACTERISTICILOR SISTEMULUI DEMOGRAFIC ASUPRA REZULTATELOR ECONOMICE ALE REFORMEI.....	225
V.1. Consecințele scăderii numărului populației	225
V.2. Consecințele modificării structurii populației	229
Capitolul VI. CONSECINȚELE ECONOMICE ALE SCĂDERII POPULAȚIEI ÎN PERIOADA URMĂTOARE A REFORMEI.....	236
VI.1. Caracteristicile și durata perioadei de reformă economică	236
VI.2. Cadrul teoretic de analiză	240
VI.3. Influența scăderii populației asupra ofertei	244
VI.4. Ocuparea în condițiile scăderii populației	255
VI.5. Influența scăderii populației asupra cererii agregate	259

VI.6. Echilibrul macroeconomic – dificultăți de realizare.....	271
Capitolul VII. ELEMENTE ALE UNEI STRATEGII DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ ÎN CONDIȚIILE SCĂDERII POPULAȚIEI	274
VII.1. Factori de influență a eficienței forței de muncă.....	274
VII.2. Modificarea condițiilor ofertei	281
VII.3. Relaxarea cererii	283
VII.4. Adecvarea ofertei de forță de muncă	284
VII.5. Realocarea forței de muncă	289
VII.6. Politici economice pentru combinarea eficientă a factorilor	291
VII.7. Aportul valorilor sociale.....	292
BIBLIOGRAFIE	293
ANEXE	307

Introducere

Efectele tendințelor variabilelor demografice asupra dezvoltării economice reprezintă o preocupare atât pentru lumea științifică cât și pentru oamenii politici datorită rolului lor în dezvoltarea economică.

Considerațiile demografice sunt implicate în strategiile economice în mai multe moduri. Cel mai direct este efectul mărimii și al creșterii populației în stabilirea ritmului general de dezvoltare, dar implicații majore derivă din natura populației de consumator și de producător. Recunoscând importanța factorilor demografici în acest context, se acordă din ce în ce mai multă importanță nu numai mărimii și creșterii populației, dar și structurii populației. Deci, producția, consumul, investițiile, distribuția sunt strâns corelate cu variabilele demografice.

Deși mai sunt aspecte nelămurite, teoria economică a făcut progrese însemnate pe calea explicării surselor performanțelor economice prin îmbunătățirile aduse teoriei creșterii economice. În cadrul acesteia, explorarea aportului capitalului uman a mutat accentul pus, în creșterea economică, de la factorul tehnic la factorul uman, implicând prin aceasta și cadrul organizatoric și instituțional.

Chiar dacă în studierea aspectelor demografice ale variabilelor economice abordarea s-a mutat de la comportamentul uman spre cadrul instituțional și organizatoric, concluziile primei abordări nu au fost modificate și ele reprezintă baza abordărilor mai noi.

Sistemul demografic influențează rezultatele economice prin atitudini și acțiuni individuale sau de grup. La nivelul unei economii, aceste manifestări ale comportamentului uman dau, prin agregare, sensul și intensitatea de acțiune a factorilor demografici asupra rezultatelor economice. De aceea, aspectele demografice ale variabilelor economice sunt importante în politicile macroeconomice în care echilibrul economic general este obiectivul permanent.

Rolul factorilor demografici derivă din natura lor de cauze și consecințe ale progresului economic și social. Populația și subgrupele sale funcționale au un rol de bază în determinarea dezvoltării economice și sociale. Mărimea, dinamica, structura și distribuția populației sunt elemente de bază în determinarea consumului și, în special, prin contingentul activ, a producției și șomajului. Aceiași factori sunt implicați în strategiile sectoriale ce privesc anumite segmente ale populației ca: tineretul, populația activă, pensionarii și vârstnicii ș.a.

Sistemul economic este influențat de sistemul demografic atât dinspre partea ofertei cât și dinspre partea cererii.

Dinspre partea ofertei, contingentul activ al populației, forța de muncă, interesează din punct de vedere al adecvării ei cantitative (număr) și calitative (nivel de instruire, structura calificărilor, starea sănătății) cu stocul de capital existent în economie, precum și al combinării celor doi factori.

Creșterea productivității generale poate fi obținută prin creșterea productivității fiecărui sector de activitate sau prin transferul forței de muncă din sectoarele mai puțin productive spre cele mai productive, modificarea structurii forței de muncă și adâncirea diviziunii ei. Modificările structurale în economie, implicațiile lor pentru ocupare și rolul factorilor demografici în acest proces sunt importante în special în țările în curs de dezvoltare, unde procesul industrializării este cheia dezvoltării. Scopul principal este utilizarea deplină a resurselor economice ce derivă din dinamica populației și a progresului tehnologic.

Proiectarea populației și a diferitelor grupuri funcționale sunt fundamentale pentru programele sectoriale. Chiar în afara obiectivelor specifice, proiectările demografice necesită atenție specială în stabilirea obiectivelor de dezvoltare. În această conexiune, proiectările pot fi folosite pentru a determina care sunt implicațiile generale, iar cele nefavorabile, în special, pot deveni factor major de influență a deciziilor politice.

Factorii demografici sunt explicit implicați în nivelul și structura șomajului pentru că ei sunt principalii determinanți ai numărului producătorilor potențiali și ai structurii lor pe vârste. Estimările privind resursele de muncă și ipotezele privind ratele de activitate sunt folosite pentru previziunea forței de muncă. Aceasta, împreună cu productivitatea muncii folosesc pentru determinarea output-ului viitor din care pot fi derivate valoarea altor variabile. Dar, importanța factorilor demografici în proiectarea forței de muncă este indirectă pentru că aspectele economice au rol primordial.

Dinspre partea cererii, în calitate de consumator, populația interesează de asemenea din punct de vedere cantitativ (număr, structură) și calitativ (nivel de instruire, valori social-umane). Caracteristicile calitative ale sistemului demografic sunt variabile care explică în proporție însemnată performanțele economice. Nevoile întregii societăți derivă din evoluția populației ca întreg și a structurii sale.

Rolul factorilor demografici variază în funcție de sectorul de activitate. În investiția și consumul bunurilor de consum, factorii demografici afectează atât distribuția între sectorul bunurilor de consum și sectorul investițiilor pentru acest sector, cât și structura cererii pentru aceste bunuri. În general, în afara modificării gusturilor, cererea pentru bunuri de consum depinde esențial de evoluția populației, de nivelul și de distribuția venitului.

Aspectele demografice sunt relevante în programele ce privesc sectoarele sociale atâta timp cât aceste programe țin direct la îndeplinirea nevoilor specifice ale populației și cererea pentru aceste servicii este intim legată de considerațiile demografice.

Structura populației influențează nevoile și capacitatea de instruire și deci programele de învățământ în diferite moduri. Nivelul fertilității, la un nivel dat al mortalității, determină numărul și structura populației școlare în comparație cu populația totală și contingentul activ. Rata creșterii populației poate avea influențe atât directe cât și indirecte pentru programele de învățământ.

Variația ratei creșterii populației determină probleme considerabile pentru programele de învățământ. Nevoile de instruire diferă în funcție de vârstă și sunt concentrate, cu excepția instruirii adulților, la anumite vârste. Nevoile viitoare de instruire depind de dinamica absolută și relativă a populației la vârste școlare, luând în considerare și structura acesteia corelată cu diferite tipuri și niveluri de instruire.

Educația este din ce în ce mai mult recunoscută ca având importanță fundamentală în programele de dezvoltare. În această privință, sunt importante două aspecte principale. Primul se bazează pe premisa că un anumit nivel și conținut al educației îi furnizează individului posibilitatea dezvoltării potențialului său la cel mai înalt nivel posibil, prin el însuși, unul din principalele obiective ale dezvoltării și bunăstării sociale. Educația constituie o precondiție esențială a creșterii economice atâta timp cât cea din urmă este o funcție a resurselor nu numai materiale, ci și umane.

Învățământul este considerat o formă a consumului social și investiția în resurse umane este o sursă a dezvoltării. Recunoașterea că progresul economic depinde în mare măsură de dezvoltarea educației și calificărilor umane are efect substanțial asupra programelor de dezvoltare.

Cu mărirea accentului pus pe instruire, ca factor al creșterii economice și al dezvoltării sociale în general, punctul de vedere tradițional în favoarea primatului cheltuielilor pentru dezvoltare față de cele pentru serviciile sociale, inclusiv învățământ, pierde teren.

Există, însă, o serie de alte nevoi, în afara învățământului, în competiție pentru resurse, care sunt limitate. De aceea, problema alocării resurselor între educație și alte nevoi devine dificilă. Nu există, însă, nici un criteriu clar pentru determinarea priorităților, dar, în alocarea resurselor prioritatea trebuie acordată învățământului pentru formarea specialiștilor.

În termeni generali, programele de sănătate includ toate serviciile inclusiv cele de mediu pentru promovarea și menținerea sănătății colective și individuale. Cheltuielile cu sănătatea, din cauza efectelor asupra creșterii economice, trebuie să intre în programele de investiții în capital.

Nevoile viitoare ale serviciilor de sănătate sunt o funcție de cerințe diferite ce rezultă din importanța diferitelor boli și a problemelor de sănătate și a dinamicii populației. Nivelurile mortalității generale și specifice nu sunt numai indicatori ai condițiilor de sănătate dar și un factor important în stabilirea priorităților în programele de sănătate, pentru care mortalitatea este una din componentele principale împreună cu previziunile privind sănătatea și factori ca vârsta, fertilitatea, ca și tendința generală a populației.

De asemenea, cererea de locuințe se formează pe baza evoluției gospodăriei și a familiei – mărime, structură și dinamică – care, la rândul ei, este determinată de variabile ca fertilitate și mortalitate, structură pe vârste și sexe și dinamica populației.

Locuința și hrana sunt nevoi primare ale oamenilor și asigurarea lor adecvată este printre cele mai sensibile nevoi sociale. Mai mult, ele sunt nu numai un obiectiv social, dar pot avea și relevanță directă pentru dezvoltare.

Programele generale de determinare a evoluției principalelor variabile economice furnizează testul de consistență a programelor sectoriale și parțiale pentru asigurarea echilibrului sau a proporționalității între sectoarele economice.

Factorii demografici pot intra în programele de dezvoltare în diferite feluri. În etapa actuală, cererea este factorul crucial și obiectivele trebuie stabilite pornind de la nivelurile viitoare ale cererii publice și private în stabilirea producției pentru consumul final de bunuri și servicii.

Echilibrul dintre oferta și cererea de forță de muncă, dintre economii și investiții și în comerțul internațional sunt restricții ale maximizării veniturilor.

Factorii demografici pot fi considerați și consecințe ale proceselor economice pentru că ei sunt influențați de procesul dezvoltării în mod direct sau indirect. Sistemul demografic este o parte a strategiei de dezvoltare. Chiar în absența unei politici explicite a populației, modificările economice și sociale ca efect al dezvoltării au influență asupra tuturor factorilor menționați.

Necesitatea considerării naturii variabilelor demografice atât ca determinanți cât și ca efecte ale procesului dezvoltării este recunoscută. Totuși, în practică, încorporarea variabilelor demografice în strategiile economice este incompletă din mai multe motive.

Relația populație-economie funcționează în sistem feed-back. Modificarea unei variabile economice ca urmare a influenței factorilor demografici va afecta în perioadele următoare alte variabile economice aflate sub influența primei care va fi modificată ulterior prin relație de feed-back. Orice încercare de a lua în considerare aceste modificări succesive necesită nu numai construcția unui model atotcuprinzător și integrat al structurii existente ci și a dinamicii acestuia. De aceea este dificil de izolat cauza de efect.

Apoi, dezvoltarea implică modificarea structurii cererii de bunuri și servicii, a ofertei factorilor de producție și a productivității lor, structura și gradul de diversificare a economiei ș.a.

Importanța relativă a factorului demografic în comparație cu alți factori este conjuncturală. El este un element de fundamentare al strategiilor și politicilor economice luând în considerare direcția spre care se îndreaptă variabilele demografice și teoriile economice privind influența acestora asupra variabilelor economice.

Teoriile economice de explicare a influenței variabilelor demografice asupra celor economice s-au dezvoltat, în general, pe fondul creșterii populației și în situații de evoluții istorice relativ normale.

Influența scăderii populației asupra variabilelor economice nu a făcut obiectul studiilor economice decât cu unele excepții. Cea mai însemnată a ocazionat formularea teoriei stagnării.

Din punct de vedere al perioadei istorice, tranziția de la economia socialistă la economia de piață este cea mai complexă și prin aceasta reprezintă cea mai mare provocare pentru științele sociale, în general, și pentru știința economică, în special.

Lucrarea își propune, ca, având în vedere tendințele fenomenelor demografice și a rezultatelor economice în România, pe baza rolului pe care îl acordă teoriile economice variabilelor demografice, în cadrul de analiză oferit de teoria creșterii economice, să identifice consecințele economice, la nivel agregat, ale scăderii populației României în perioada reformei economice.

Durata perioadei de reformă economică este incertă. Ea poate să coincidă cu perioada tranziției de la economia condusă centralizat și planificat la cea desfășurată conform legilor economiei de piață, poate fi mai scurtă, sau, cel mai probabil, mai lungă.

Aflate sub influența inerției, caracteristicile sistemului demografic se schimbă după lungi intervale de timp și deci influența lui asupra celui economic poate fi cunoscută numai studiind serii lungi de date și, în mod asemănător, consecințele economice viitoare fac parte din scenarii ce se referă la un termen lung și foarte lung de timp. Probabilitatea lor de realizare este destul de mare având în vedere durata și ireversibilitatea formării capitalului uman. Din acest punct de vedere, evidențierea acestor consecințe are valoarea unei secvențe a unei strategii economice pe termen lung.

Capitolul I

Teorii și modele ale relației populație – economie

Pentru determinarea influențelor cu valoare de regulă, *ceteris paribus*, studiile privind influența sistemului demografic asupra celui economic au analizat serii de date economice și demografice în viziune istorică și sincronică pentru un număr mare de țări.

Aspectele demografice ale economisirii, investițiilor, ocupării și ale productivității muncii au format, cu predilecție, obiectul cercetărilor economice.^[16; 77; 78; 146; 150] Ele au rămas în atenția cercetătorilor și după anul 1980 când sunt studiate și prin simulare macroeconomică.^[10; 11; 12; 23; 40; 65]

Începând din 1950, unele studii au fost preocupate din ce în ce mai mult de aspectele macroeconomice în special din punct de vedere al forței de muncă și a participării femeii la viața economică. Ele formează literatura cunoscută sub numele de “economia familiei” al cărei lider este considerat Gary C. Becker.

Studiile privind aspectele macroeconomice ale populației împreună cu ideile economiei familiei au dus la o reunificare a aspectelor macro- și microeconomice prin intermediul teoriei utilității. Această abordare pare să aibă un rol important în viitorul apropiat.

Comportamentul uman, ce era privit ca factor determinant al aspectelor demografice asupra celor economice, a pierdut din importanță în favoarea abordărilor instituționale (familie, instituții publice, organizații publice și private)^[71] începând cu modelul analizei generațiilor suprapuse propus prima dată de Samuelson.^[174]

Deși aspectele studiate au rămas în mare aceleași, accentele s-au mutat spre preocupări crescânde legate de presiunea populației asupra mediului din altă perspectivă decât cea a economiei clasice, ce pune accentul pe limitele resurselor naturale și în special ale pământului spre definirea drepturilor de proprietate asupra resurselor refolosibile în vederea cuprinderii lor în mecanismul pieței.^[36; 38; 140; 141]

Urmare a accentuării unor procese în evoluția sistemului demografic, preocupările din perspectivă macroeconomică, deși mai reduse, au vizat în afara preocupărilor de mediu, și aspecte ale efectivelor fluctuante ale generațiilor, îmbătrânirea demografică, nivelul șomajului și al salariilor.^[2; 25; 37; 56]

O contribuție mai nouă la studiul influențelor sistemului demografic asupra celui economic o au lucrările din literatura teoriei economice a creșterii en-

dogene^[7; 104] care subliniază atât importanța capitalului uman cât și a investiției în capitalul uman în creșterea economică.

I.1. Dinamica populației și dinamica economiei. Retrospectivă istorică

Datorită caracterului complex și naturii indirecte a relației dintre populație și economie, extragerea unor eventuale modele de interacțiune nu poate fi făcută decât studiind serii cronologice cu orizont mare de timp.

În cea mai mare parte a perioadei moderne grupul țărilor mai dezvoltate a înregistrat creșteri mari ale producției totale față de perioadele anterioare în termeni atât absoluți cât și relativi. Ratele mai mari ale creșterii venitului pe locuitor au fost însoțite, în prima parte a perioadei moderne a dezvoltării țărilor astăzi industrializate de rate mai mari ale creșterii populației în comparație cu țările în curs de dezvoltare. În primul grup de țări, populația a crescut de cinci ori, iar venitul pe locuitor a înregistrat creșteri între 10% și 20% pe deceniu.^[174] În aceeași perioadă, în țările mai puțin dezvoltate populația a crescut puțin iar venitul pe locuitor a crescut puțin sau deloc. În aceste condiții, rezultatele economice abia au ținut pasul cu creșterea populației. Aceste evoluții, ce s-au desfășurat pe o lungă perioadă de timp, au sugerat existența unei relații pozitive între creșterea populației și creșterea economică în majoritatea țărilor dezvoltate și mai puțin dezvoltate.

De aceea, în măsura în care sunt posibile generalizări, pentru o lungă perioadă de timp a istoriei moderne, pe ansamblu, dinamica economică și dinamica populației au fost asociate pozitiv atât în grupul țărilor dezvoltate cât și al celor mai puțin dezvoltate.

Evoluția populației în perioada modernă nu a urmat o traiectorie continuă a creșterii (așa cum a făcut creșterea economică). Ea a variat diferit în timp și spațiu (țări sau regiuni). Aceasta explică, în parte, de ce asocierea dintre dinamica populației și dinamica economică este sesizabilă pe grupe mari de țări și nu pentru țări luate individual. Din analiza pentru fiecare țară, datele par să evidențieze o asociere negativă a celor două serii de date sau chiar lipsa unei relații sistematice. Aceasta se poate datora faptului că observațiile nu au fost corelate cu nivelurile și modelele diferite de creștere în timp și/sau regiuni. Observațiile sunt valabile pentru cea mai mare parte a perioadei moderne când creșterea populației în zona europeană, ca întreg, a fost mai mare decât în restul lumii. Pentru că zona europeană coincide în mare măsură cu actualele țări și regiuni mai dezvoltate ale lumii, asocierea dintre dinamica populației și dinamica economiei pare să aibă suport.

Se presupune că asocierea dintre creșterea populației și creșterea economică a avut loc mai întâi în Europa și apoi s-a extins, prin migrație și în alte zone, în special în America de Nord.

Dar, creșterea mai rapidă a populației în Europa ce a avut loc în secolul al XIX-lea față de alte regiuni ale lumii a încetat; în secolul al XX-lea situația inversându-se. Comparațiile sunt îngreunate de perioadele de război, crize economice urmate de perioade prospere. Se consideră, totuși, pe baza datelor din perioadele mai mult sau mai puțin normale, că în Europa creșterea populației s-a stabilizat la sfârșitul secolului al XIX-lea. În același timp, în restul lumii, populația a început să crească mai repede astfel că în deceniile al doilea și al treilea ale acestui secol ratele de creștere a populației între cele două regiuni au devenit aproximativ egale. Situația cea mai surprinzătoare a fost în anii '50 când în regiunile mai puțin dezvoltate populația a crescut cu o rată medie anuală fără precedent de 2% față de 1,3% în Europa.^[174; 181] Din aceasta a rezultat o creștere a populației de 23% pe deceniu în regiunile mai puțin dezvoltate față de 14% în regiunile dezvoltate. Având în vedere că procente se aplică la cifre absolute foarte diferite (mult mai mari în restul lumii față de regiunile dezvoltate), creșterile în primul grup de țări erau considerabile.

Inversarea relației dintre creșterea populației și creșterea economică din pozitivă în negativă începând cu anii '30 ai secolului nostru și creșterea fără precedent a populației în țările mai puțin dezvoltate au influențat nivelul indicatorilor economici pe locuitor. La un nivel dat al venitului, în condițiile creșterii populației, nivelul acestora a scăzut.

Accelerarea fără precedent a creșterii populației în regiunile mai puțin dezvoltate în anii '30 nu a putut fi egalată de creșterea venitului pe locuitor deși acesta a crescut mai repede decât în perioadele anterioare. În celălalt grup de țări a avut loc o dezvoltare economică fără precedent în timp ce creșterea populației a fost foarte mică în contrast cu argumentele contrare ale teoriei stagnării.

Perioada postbelică a fost o perioadă de creștere economică fără precedent pentru omenire ca întreg ca și pentru majoritatea țărilor dezvoltate și a celor în curs de dezvoltare. Se consideră că producția totală ca și producția agricolă au crescut aproximativ în același ritm în cele două grupe de țări.^[73] Când însă rezultatele economice se raportează la numărul populației se observă că decalajele între cele două grupe de țări au crescut. Deși, din perspectivă istorică, producția totală a crescut mai rapid în țările în curs de dezvoltare, în comparație cu țările dezvoltate, situația lor s-a deteriorat. Modelul creșterii populației a fost factorul ce a mărit dezechilibrul între distribuția populației și a bunăstării pe glob. Aceasta a avut ca rezultat creșterea numărului populației și a țărilor sărace.

De aceea, în locul opiniei privind relația pozitivă pe termen lung între creșterea populației și creșterea economică a apărut o opinie contrară.

În ciuda absenței probelor clare privind relația dintre creșterea populației și creștere economică în deceniile trecute, și în deceniile anterioare anului 1980 se consideră că, în medie, creșterea populației a avut efecte negative

asupra creșterii produsului intern brut (PIB) pe locuitor (indicatorul sintetic al creșterii economice). Ele par să fi afectat mai mult țările cele mai sărace din grupul țărilor celor mai puțin dezvoltate.

Se consideră, însă, cert că scăderea natalității în anii '70 și '80 a influențat pozitiv creșterea economică din anii '80 și '90 în țările din estul Asiei: Coreea de Sud, Taiwan, Singapore, fostul Hong Kong, Thailanda, Indonezia și Malaiezia.^[164] Realizarea acestor efecte ale dinamicii populației asupra economiei este ideea care a stat la baza programelor de asistență internațională asupra populației de la lansarea lor la începutul anilor '60. Obiectivul acestor programe este îmbunătățirea situației economice prin scăderea populației. Rezultatele cele mai vizibile s-au obținut în țările Asiei de Sud-Est unde accesul mai bun la planificarea familială voluntară a precedat tranziția spre creșterea durabilă a rezultatelor economice.

Cercetări recente asupra demografiei și economiei perioadei moderne nu mai aduc argumente în favoarea asocierii pozitive dintre cele două ce ar fi existat până în anii '30 ai secolului nostru.^[174] În trecut țări cu rate mari ale creșterii populației nu au avut în același timp și rate mari ale creșterii economice. Nu există nici situații clare de asociere inversă între creșterea populației și creșterea economică. Luate individual, țările dezvoltate s-au caracterizat atât prin creșterea economică și creșterea populației (de exemplu S.U.A., Canada), cât și prin creșterea mare a populației și mică a venitului pe locuitor (Olanda), creștere mare a venitului pe locuitor și mică a populației (Suedia), dar și prin creștere scăzută atât a populației cât și a venitului pe locuitor (Belgia, Franța).

Dar, în comparație cu informațiile privind evoluția economică, cele privind populația sunt adesea incomplete.^[181] De aceea, prin prisma estimărilor populației din perioadele trecute, există dubii privind relația dintre creșterea populației și creșterea economică. Din estimările numărului populației înainte de anul 1750 rezultă că populația a început să crească înainte de perioada modernă a creșterii economice. Fără ca începuturile creșterii populației să poată fi stabilit ferm, se consideră totuși că e posibil ca faza creșterii rapide a populației în regiunile mai dezvoltate să fi început înainte de perioada modernă a creșterii economice, cel puțin în unele țări.

În această situație, asocierea dintre creșterea populației și creșterea economică nu ar mai fi posibilă. Ar fi vorba, deci, de o lipsă a relației dintre creșterea populației și creșterea economică.

Studiul lui Kuznets^[174] aduce argumente în favoarea unei relații negative între creșterea populației și creșterea economică în acel moment. El consideră că o creștere a populației în perioada timpurie a creșterii economice ar fi împiedicat creșterea veniturilor pe locuitor care a devenit posibilă numai când creșterea populației s-a stabilizat sau s-a redus. Studiind creșterea populației și a economiei în cca 40 dintre cele mai dezvoltate țări pe o perioadă mai mare de 50 de ani înainte de 1950, el a găsit o asociere pozitivă între ratele de creș-

tere a populației și cele ale creșterii economice și între creșterea populației și creșterea venitului pe locuitor, dar a arătat că influența creșterii populației asupra produsului total a fost limitată. Nici corelația dintre creșterea populației și creșterea venitului pe locuitor nu a fost concludentă. Valoarea coeficientului de corelație, deși pozitivă, a fost nesemnificativă. Deși analizele nu au avut rezultate concludente, el le-a extins și asupra țărilor mai puțin dezvoltate, concluziile fiind susținute și de Easterlin.^[46]

Chiar dacă pentru o mare perioadă a istoriei moderne datele sugerează existența unei relații pozitive, ea a fost una foarte slabă. Kuznets a conchis că pentru rate diferite ale creșterii populației nu a fost nici un efect “direct invariant și important al creșterii populației asupra ratei de creștere a producției pe locuitor”.^[174]

Având în vedere limitele cantitative și calitative ale datelor, concluziile privind relația dintre creșterea populației și creșterea economică sunt, în mare parte, speculative. Totuși, aceasta nu înseamnă că rata creșterii populației nu este un factor important al creșterii economice. Importanța creșterii populației este în general recunoscută. Efectele creșterii populației asupra creșterii economice depind de condițiile, fazele creșterii economice și prin urmare ele pot fi foarte diferite și chiar de sens opus. Ele sunt determinate de mecanismul de acțiune, viteza de modificare a populației; factorii acesteia, amploarea și durata lor pe de o parte, și caracteristicile cadrului economic, social-instituțional de care sunt influențate și pe care le influențează, pe de altă parte. Cum aceste condiții au particularități însemnate în timp și spațiu, nu poate fi extras, din perspectivă istorică, nici un model al relației populație-economie. Problema unor interrelații posibile între dinamica populației și dinamica economiei fiind una foarte complexă, nu numai datele au împiedicat studierea ei ci și natura indirectă a acesteia.

Studierea celor două serii de date sugerează, totuși, că acolo unde există deosebiri importante între condițiile economice, sociale și demografice, relația dintre creșterea populației și creșterea economiei poate fi mai bine definită. Însă semne ale efectelor creșterii populației asupra PIB nu au fost sesizate în comparațiile dintre diferite țări în curs de dezvoltare. Scăderea PIB în anii '80 putea să fie amplificată de deficitul global și de recesiune. În parte, aceasta poate fi efectul întârziat al creșterii populației din deceniile anterioare. Dar, economiștii sunt nesiguri dacă relația dintre creșterea populației și PIB care a existat în anii '80 se continuă și în anii '90 sau în secolul XXI.^[181]

I.2. Populația – factor al dinamicii economice

Consecințele caracteristicilor sistemului demografic asupra celui economic au fost o preocupare a economiștilor. Ea este determinată de importanța sistemului demografic între condițiile de realizare a ofertei, pe de o parte, și între factorii de influențare a nivelului și structurii cererii, pe de altă parte. Ca o

componentă sistemică, populația acționează complex asupra mecanismului de reglare a celor două.

1.2.1. Teorii privind influența variabilelor demografice asupra celor economice

1.2.1.1. Consumul și economisirea

Dinspre partea cererii, creșterea populației tinde să crească în primul rând nivelul consumului. Influența creșterii populației asupra cererii de bunuri de consum este, în general, recunoscută și este evident încorporată în modelele mărimii populației ca unul din factorii de care depinde nivelul consumului. Efectele creșterii populației asupra economiilor nu sunt ușor de determinat în practică. Diferențele dintre ratele de creștere a populației implică, de regulă, diferențe între structura pe vârste, nevoile de consum și venituri și acestea afectează economiile. Aceste consecințe indirecte ale diferențelor dintre nivelurile de creștere a populației, ce se manifestă fie prin variabile demografice – fertilitate, mortalitate, migrație și structura pe vârste – fie prin nivelurile veniturilor, pot să nu fie ne semnificative.

Deciziile de investire formează partea fundamentală a opțiunii economice care permite alocarea venitului între scopuri curente și viitoare, adică între consum și investiții (economii). Economiiile pot fi definite ca exces al venitului peste consum. Nu există unanimitate de opinii privind determinanții economisirii, iar varietatea factorilor de influență afectează economiile publice, private și ale firmelor. În ceea ce privește economiile private, dependența lor de venit și consum este, în general, acceptată dar au fost propuse teorii diferite privind interrelația dintre venit, consum și economii.^[43] Conform lui Keynes, consumul crește cu venitul, deși nu în aceeași proporție și deci economiile, ca rest după consum, depind de venit.

Teoria clasică asupra consumului este o expresie a comportamentului de consum și stă la baza teoriei venitului permanent și a teoriei venitului de o viață. Ecuația de estimare este:

$$(1) \quad C = cYD$$

unde: c = înclinația spre consum;

YD = venitul disponibil.

Înlocuind în formulă notațiile cu date din perioada 1929 – 1941 din SUA, cercetătorii au ajuns la rezultate aparent în conflict: consumul scade pe măsura creșterii venitului. Studiile lui Simon Kuznets^[43] au arătat că nu există tendință de scădere a consumului în timp ce venitul scade. Aceste două concluzii au impulsat îmbunătățirea teoriei clasice a consumului.

Teoria venitului pe ciclu de viață consideră că indivizii își planifică consumul și economiile pe perioade lungi de timp. În acest caz, consumul depinde

nu numai de venitul din muncă (YL) dar și de avere (WR). Din cele două surse de venit, individul consumă o anumită parte, c , respectiv a .

$$(2) \quad C = aWR + cYI$$

Această teorie explică observația, aparent surprinzătoare, a lui Kuznets. Individul nu consumă mult în perioadele în care venitul din muncă este mare, ci mai degrabă își planifică un consum relativ constant de-a lungul întregii vieți astfel încât consumul din timpul vieții egalează venitul pe aceeași perioadă. Deci, consumul total este fracția acestuia egală în fiecare an, înmulțită cu numărul de ani trăiți (NL). Venitul din perioada activă este egal cu venitul mediu anual din muncă înmulțit cu numărul de ani ai perioadei active. Deci:

$$(3) \quad C \times NL = YL \times WI$$

Dacă facem abstracție de avere:

$$(4) \quad C = \frac{WL}{NL \times YL}$$

Factorul de proporționalitate este raportul numărului de ani ai perioadei de viață activă la numărul de ani trăiți de individ.

Teoria venitului pe ciclu de viață explică stabilitatea raportului consum / venit pe termen lung și fluctuația acestuia pe termen scurt. Oamenii sunt înclinați să mențină un consum relativ egal. Averele au rolul egalizării consumului pe perioada vieții. Din ecuația (2), prin împărțirea la venitul disponibil, avem:

$$(5) \quad \frac{C}{YD} = a \frac{WR}{YR} + c \frac{YL}{YD}$$

De unde, dacă raportul dintre avere și venitul disponibil și raportul dintre venitul disponibil din muncă și venitul disponibil total sunt constante, atunci, raportul dintre consum și venitul disponibil este constant. Dacă raportul dintre avere și venitul disponibil se schimbă, înclinația medie spre consum se va schimba. Explicația dilemei lui Kuznets ar consta, deci, în stabilitatea raportului dintre avere și venit pe termen lung și variația considerabilă a acestuia pe termen scurt.

Și teoria venitului permanent explică stabilitatea raportului consum/venit pe termen lung și fluctuațiile pe termen scurt. Teoria lui Milton Friedman argumentează că oamenii își orientează consumul în relație cu venitul permanent (VP) sau cu posibilitățile de consum pe termen lung și nu cu nivelul venitului curent.

Deci:

$$(6) \quad C = cVP$$

Se consideră că nivelul tranzitoriu al venitului nu are nici o influență asupra nivelului consumului.

Mărimea venitului permanent se estimează că ar fi egală cu mărimea venitului din anul precedent la care se adaugă o fracție din creșterea de venit

în anul curent. Dar dacă, de exemplu, se descoperă noi zăcămintele de resurse naturale, venitul permanent al locuitorilor crește îndată după aflarea veștii. Creșterea venitului permanent pe această cale nu poate fi dedusă din relația expusă mai sus.

Nu există, însă, nici o teorie simplă care să explice cum își formulează indivizii părerea despre nivelul venitului lor permanent de-a lungul întregii vieți. Ei nu știu nici dacă o creștere a venitului este permanentă sau nu. Ca urmare, pe termen scurt, nivelul consumului nu se schimbă. Ulterior, dacă creșterea venitului se menține, va avea loc o creștere a consumului. Rapiditatea cu care indivizii își modifică nivelul consumului depinde de reprezentarea pe care o au despre creșterea venitului: dacă o consideră permanentă, nivelul consumului va crește mai repede decât indică relația venitului permanent.

Teoria venitului pe ciclu de viață și cea a venitului permanent nu se exclud una pe alta.

Venitul curent din muncă intră în funcția consumului pentru a reflecta reprezentările venitului viitor, în teoria venitului pe ciclu de viață. Teoriile moderne ale funcției de consum au inclus mai mulți determinanți ai venitului viitor în teoria venitului permanent, subliniind importanța averii și a variabilelor demografice în funcția consumului. Relația strânsă dintre vârstă și resursele economice în cursul vieții individului și asocierea acestei relații cu starea civilă a persoanei a fost observată pentru o lungă perioadă de timp. Dezvoltarea teoriei venitului permanent împreună cu teoria ciclului de viață familial a acordat o atenție deosebită analizei ciclului de viață în teoria venitului, consumului și economisirii familiei. Într-o formă simplă aceasta este:

$$(7) \quad C = aWR + b\Box YD + b(1-\Box YD_{-1}$$

unde: YD este venitul disponibil din muncă

Ecuația (7) poate prezice, în medie, foarte bine valoarea consumului, dar încorporează relația venitului din teoria venitului permanent. Deci trebuie folosită cu precauție în proiectarea consumului pentru că din ecuație nu rezultă, de exemplu, nemodificarea consumului la o impunere a unei taxe pe o perioadă scurtă. Acest răspuns al consumului la modificarea venitului reprezintă zona de cel mai mare interes în teoriile moderne ale consumului pe baza combinării implicațiilor sugerate atât de teoria venitului pe ciclu de viață cât și de teoria venitului permanent. Pentru economia SUA, cercetătorii au observat că, determinând pe $\Box$, proporția din modificarea venitului curent care este permanent, pe baza evoluției anterioare a venitului, consumul se modifică mai mult decât $c\Box$ într-o relație pozitivă.

Explicațiile ar putea fi două:

- a) fie că menajele nu evaluează corect modificarea venitului permanent;
- b) fie că evaluează corect, dar nu modifică în mod corespunzător consumul din cauza constrângerilor de lichiditate.

Seriile de date nu confirmă în totalitate nici una din teorii. Ar exista, mai degrabă, o combinație a componentelor de consum: pentru o parte a populației se verifică teoria venitului pe ciclu de viață și a venitului permanent, iar pentru cealaltă parte se verifică ecuația keynesiană a consumului. Alți factori determinanți ai consumului sunt responsabili de îndepărtarea consumului real de predicția teoriei combinate a venitului pe ciclu de viață și a venitului permanent. De aceea se apreciază că teoria keynesiană a consumului aproximează destul de bine, la nivel agregat, comportamentul de consum.

Nevoile indivizilor diferă în funcție de vârstă. Structura pe vârste este un factor al consumului total, venitul, fiind dat, determină și partea de venit ce poate fi economisită.

Studierea diferențierii consumului pe vârste stă la baza *scalelor de consum* care acordă ponderi diferite pe vârste consumului individual conform nevoilor lor și dă posibilitatea determinării populației totale și pe grupe de vârstă în adulți echivalenți. Aceste ponderi pot fi bazate fie pe observațiile asupra modelelor curente de consum, fie pe studii ce stabilesc nevoile standard diferențiate pe vârste. Deși diferă mult, ele reprezintă confirmarea existenței unui consum și a unor nevoi de consum diferite în funcție de vârstă.

Nevoile tinerilor sunt în general mai mici decât ale unui adult, dar relația dintre nevoile unui adult și cele ale unei persoane vârstnice este mai puțin clară. Un studiu ONU din 1956^[174] a propus două scări de coeficienți de transformare a populației în adulți echivalenți: a) una consideră că atât tinerii (0-14 ani) cât și vârstnicii (60 de ani și peste) au nevoie de consum pe persoană echivalentă la jumătatea celor unui adult; b) a doua scară împarte populația în aceleași categorii de vârstă, iar nevoile de consum ale unui tânăr ca și ale unui vârstnic reprezintă 70% din cele ale unui adult.

Studii din Franța (1975) și Ungaria (1981) au departajat nevoile de consum ale populației în grupe de vârste, în general cincinale^[175] (tabelul nr. I.1).

Pentru România nu s-au determinat scale ale consumului individual pentru toate bunurile și serviciile ce intră în consum. A fost elaborată o scară de consum alimentar pe vârste și sexe cu caracter normativ (tabelul nr. I.2).

Tabelul nr. I.1

Scale ale coeficienților de consum

Grupa de vârstă	Țara	
	Franța	Ungaria
0-4 ani	0,33	0,44
5-9 ani	0,53	0,58
10-14 ani	0,64	0,76
15-19 ani	0,76	1,0
20-34 ani	1,0	1,0
35-44 ani	1,0	0,99
45-49 ani	1,0	0,98
50-54 ani	1,0	0,96
55-59 ani	1,0	0,89
60-64 ani	1,0	0,83
65-69 ani	0,95	0,82
70-74 ani	0,86	0,80
75-79 ani	0,82	0,78
80 ani +	0,76	0,76

Sursa: Jerzy Z. Holzer și Ewa Fratezak: "The Aging in Poland 1950-2000" în *Social Aspects and Country Reviews of Population Aging*, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations Population Fund, Economic Studies, No. 6, United Nations, New York and Geneva, 1994

Tabelul nr. I.2

Coeficienții medii de consum caloric alimentar pe persoană pe grupe de vârstă

	Grupe de vârstă – ani –									
	0-1	2-3	4-6	7-9	10-12	13-15	16-20	21-56	57-65	66 și peste
Masculin	0,28	0,36	0,47	0,58	0,69	0,86	1,00	0,97	0,97	0,58
Feminin	0,28	0,36	0,47	0,58	0,69	0,78	0,78	0,81	0,58	0,58

Sursa: Mincu, I., Baboia, D.: "Alimentația rațională a omului sănătos și bolnav", Editura Medicală, București, 1975. (Scala a fost folosită pentru determinarea nivelului sărăciei în România).

Conform scalelor ONU de consum, trecerea de la o populație tânără la una îmbătrânită, ca urmare a scăderii fertilității va aduce o creștere semnificativă a nevoilor la 1000 locuitori în varianta a doua.

Scalele coeficienților de consum folosite în Franța și Ungaria diferă, în special, în aprecierea consumului la vârste tinere și a vârstelor la care acesta poate fi considerat al unui adult echivalent. Rezultatul echivalării unei populații egale ca număr și cu structură asemănătoare este o populație exprimată în adulți echivalenți mai mică cu 6% în varianta scalei din Ungaria față de cea fo-

losită în Franța. De remarcat că în această variantă nevoile de consum încep să scadă de la vârsta de 35 ani. La această vârstă, populația activă mai are un orizont de viață activă de 20 ani. În țările dezvoltate orizontul vieții active este chiar mai mare decât perioada scursă de viață activă.

Există o controversă privind efectul de compensare a nevoilor totale ce ar avea loc ca urmare a procesului de îmbătrânire. În procesul de îmbătrânire a populației, creșterea proporției persoanelor vârstnice este compensată de reducerea proporției copiilor și tinerilor. Există opinii că efectul compensării are loc în sensul că poate fi compensat costul mai mare de întreținere al persoanelor vârstnice de cheltuielile mai mici privind întreținerea tinerilor. Nu este sigur dacă compensarea este completă.

Există și opinii că susținerea persoanelor dependente ar necesita cheltuieli mai mari. Motivul este în primul rând că învățământul are nevoie de fonduri mai mari pentru că numărul anilor de școală crește și se amână, astfel, intrarea în forța de muncă. Apoi, costul întreținerii unui vârstnic este mai mare decât cel al întreținerii unui copil. Întreținerea unui copil cade, în principal, în sarcina familiei pe când întreținerea vârstnicilor revine societății în cea mai mare măsură.

Din cauza diferențelor dintre nevoile unui tânăr și ale unui adult, modificarea structurii pe vârste între aceste două categorii va schimba nu numai cererea totală dar și structura acesteia.

Chiar dacă îmbătrânirea populației ar însemna reducerea cheltuielilor relative pentru tineri, reducerea nu este automată și nu este în mod necesar urmată de creșterea economiilor.

Pe ansamblu, implicațiile procesului de îmbătrânire demografică asupra consumului nu sunt clare. Cauza este că în timp ce analiza demografică se bazează pe individ, analiza privind comportamentele de consum și economisire trebuie să se bazeze pe gospodărie, ca unitate de bază a consumului.

Scalele de transformare a populației în echivalent adulți nu includ și efectele mărimii diferite a familiei asupra comportamentelor de consum și economisire. Acesta este un model mai complicat decât cel pe care îl propun scalele individuale de consum. În analiza consumului este mai indicat să se ia ca unitate de bază gospodăria sau familia. Nu toate bunurile sunt consumate de indivizi, unele sunt consumate de familie. Apoi există o relație pozitivă între mărimea și venitul gospodăriei. Efectul unui membru suplimentar în familie nu este numai la nivelul consumului total ci și al structurii bunurilor și serviciilor consumate. Modificarea depinde de natura acestora: de consum curent sau de lux.

Studiile sugerează că în cazul familiilor mai mari, venitul fiind același, o proporție mai mare din venit va fi cheltuită pentru nevoi curente reducând astfel nivelul de trai și capacitatea de economisire. Deși creșterea mărimii familiei este asociată de obicei cu cheltuieli mai mari de consum, structura pe vârste și beneficiile economiilor de scară obținute la nivelul gospodăriilor tind să micșo-

reze creșterea consumului. Numărul persoanelor dintr-o familie nu este o măsură corespunzătoare a mărimii sale economice pentru că din punct de vedere al nevoilor indivizii nu pot fi considerați echivalenți. Dacă o familie mai mare are mai mulți copii, ale căror nevoi sunt mai mici decât ale unui adult, mărimea familiei nu mai este o bază satisfăcătoare pentru estimarea nevoilor de consum. Economii de scară în familie înseamnă că la un nivel dat al venitului pe persoană, nu pe familie, o familie mai numeroasă va putea să mențină un nivel de trai mai bun pentru membrii săi decât una mai mică.

Pe aceste considerente, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române a folosit o scală care ia în considerare nu numai vârsta individului, ci și locul în gospodărie (tabelul nr. I.3).

Tabelul nr. I.3

**Scala folosită pentru determinarea consumului persoanelor
într-o gospodărie**

Persoana		Coeficientul
primul adult (<60 ani) cap de gospodărie		1,0
primul adult (>60 ani) cap de gospodărie		0,8
al doilea / al treilea ...adult <60 ani		0,7
>60 ani		0,6
copil	>14 ani	0,8
	<14 ani	0,6

Sursa: "Metode și tehnici de evaluare a sărăciei. Rezultate preliminare", ICCV, București, 1997.

Varietatea scalelor folosite arată cât de dificil este de a "a prinde" în tipare și reguli general valabile în timp și spațiu comportamentul uman.

I.2.1.2. Cheltuieli publice

Consumul este nu numai privat, ci și public. Acesta din urmă este influențat de o gamă de factori între care și mărimea și structura populației.

Studiile privind cheltuielile publice – administrația, drumurile publice; transportul, serviciile guvernamentale pentru forța de muncă, agricultură și industrie; învățământ, sănătate, cultură și apărare – pentru câteva țări dezvoltate sugerează că, în ciuda avantajelor teoretice care ar crește pentru o populație mai mare, nu este sigur că efectul mărimii populației este semnificativ pe ansamblu.^[175] În ceea ce privește categoriile specifice de cheltuieli, concluzia a fost că numai în administrația generală și apărare, economiile de scară favorizează populațiile mai mari. Pe de altă parte, cheltuielile mai mari pot duce și la cheltuieli curente mai mari pentru menținere, funcționare ș.a. În alte categorii

de cheltuieli, în special în învățământ, densitatea populației ar putea influența nivelul cheltuielilor pe locuitor.

Cheltuielile publice pentru sănătate și învățământ sunt sub influența efectului combinat al unei proporții mai mari a persoanelor tinere și a uneia mai mici a vârstnicilor în populația totală în cazul populațiilor în creștere și a raportului invers între aceste proporții în cazul populațiilor în scădere. Cheltuielile cu învățământul sunt însă inelastice în relația cu scăderea efectivelor tinere ale populației, dar elastice cu creșterea acestora. Alte considerații, economice și sociale, au un rol mai important în determinarea nivelului acestor cheltuieli.

1.2.1.3. Investițiile și ocuparea

Efectul creșterii populației asupra investițiilor a ocupat un loc important în teoria lui Keynes, prelucrată și dezvoltată ulterior de unii din urmașii săi.^[16]

Conform lui Keynes, în țările în care populația scade, investițiile tind să fie inadecvate din două motive: 1) pentru că la venituri mai mari se consumă o proporție mai mică a acestora și rămâne o parte mai mare pentru investiții; și 2) pentru că într-o țară cu stoc mare de capital, cu venit mare și populație mai puțină sunt mai puține oportunități de investiții. La o concluzie similară a ajuns și Harrod. Modelul său e dezvoltat pe o rată garantată a creșterii economice – rata necesară pentru utilizarea deplină a capitalului – și rata naturală a creșterii – rata posibilă prin creșterea populației și a progresului tehnic. Dacă rata garantată depășește rata naturală, creșterea economică, ca și investițiile, vor scădea. Teoria lui Keynes este cunoscută ca teoria stagnării.

Printre argumentele ce sprijină teoria stagnării se numără dependența construcțiilor rezidențiale ca și a investițiilor în capital fix de creșterea populației. Scăderea populației este însoțită de procesul îmbătrânirii demografice. O populație staționară cu număr mare de oameni vârstnici va fi caracterizată, în comparație cu o populație mai tânără, de o cerere mai mare pentru servicii și bunuri personale care necesită relativ mai puțin capital. Îmbătrânirea populației ce însoțește scăderea fertilității și a populației afectează negativ investițiile și prin: modificarea modelului de consum și economisire; scăderea eficienței nu numai a lucrătorilor, dar și a capitalului cu care sunt echipați, pentru că nevoia de reînnoire a stocului de capital este mai scăzută; efectul negativ al scăderii populației și al îmbătrânirii acesteia asupra calităților antreprenoriale ale întreprinzătorilor; și existența pericolelor mai mari ale crizelor.

Un punct de vedere mai optimist^[43] argumentează că în creșterea cererii efective, creșterea populației a fost numai un factor. Venitul pe locuitor și puterea de cumpărare pot fi factori mai importanți. Apoi, nu este foarte probabil că scăderea populației să determine modificarea cererii spre bunuri și servicii pentru care este necesar mai puțin capital. Progresul tehnic este un factor favorizant al investițiilor, iar dacă capitalul devine mai ieftin, el poate înlocui forța de muncă și industriile cu raportul capital/forță de muncă mai mare ar putea să se

extindă mai repede. Experiența țărilor dezvoltate este argumentul practic în favoarea punctului de vedere optimist. Totuși, Hansen nu a exclus posibilitatea stagnării deși a observat “un progres economic aproape de necrezut”.^[174]

Nici Keynes și nici Hansen nu au fost pronataliști. Ei au propus o politică publică a investițiilor.

Seriile de date cronologice privind creșterea populației și a investițiilor nu sprijină concludent nici un punct de vedere. Spre deosebire de situația din țările mai puțin dezvoltate, nivelurile mari de creștere a populației și penuria celorlalți factori utilizați în producție nu sunt situații tipice pentru țările dezvoltate și deci nu sunt factori de creare a problemelor de ocupare. Din contră, conform teoriei stagnării, riscul șomajului cronic în primul grup de țări poate crește ca rezultat al creșterii ușoare sau a scăderii populației. Această teorie pornește de la presupunerea că, pentru ca o economie să funcționeze la un nivel mare al venitului și ocupării, economiile și investițiile trebuie să fie în echilibru sau, altfel spus, rata investițiilor să nu fie prea joasă sau a economiilor prea înaltă. Dacă, prin prisma veniturilor viitoare, întreprinzătorii nu sunt pregătiți să investească atât de mult cât va economisi populația, nivelurile veniturilor și ale ocupării se vor contracta prin efectul principiului acceleratorului. Conform lui Keynes, și în special al discipolilor săi, care au formulat teoria stagnării, o populație în scădere, prin deficiența unei cereri efective, tinde să exercite un efect depresiv asupra investițiilor și o presiune posibilă asupra creșterii economiilor. O populație în scădere, sau cu o rată de creștere în scădere va descuraja investițiile, pentru că speranțele viitoare de câștig ale întreprinzătorilor, determinate de eficiența marginală a capitalului, vor deveni mai pesimiste. Mai mult, economiile ar putea crește ca rezultat al scăderii mărimei medii a familiei sau nu se adaptează la nivelurile mai joase ale investițiilor. Ca rezultat al diferenței în creștere între economii și investiții se va instala un proces de contracție economică conducând la venituri staționare și apariția șomajului cronic.

Au fost aduse argumente împotriva acestor puncte de vedere. Majoritatea privesc ipoteza scăderii posibilităților de investiții și a creșterii economiilor. Este recunoscută, în general, importanța altor factori în afara celor demografici în determinarea nivelului ocupării. Chiar dacă într-o populație cu creștere ușoară ar avea loc efecte conform teoriei stagnării, orice astfel de efect ar putea fi ușor combătut prin diferite măsuri la dispoziția autorităților, asigurându-se astfel, ocuparea în condițiile creșterii economice.

În ciuda probelor evidente, nu rareori se susține, că scăderea populației ca și o creștere prea rapidă a acesteia pun problema inadecvării investițiilor. De aceea între țările cu un anumit nivel de dezvoltare, cele cu o creștere moderată a populației sau cu una staționară pot avea anumite avantaje.

Și fluctuațiile nivelului ocupării în timpul ciclurilor economice au reținut atenția.^[174;15]

Argumentul general este că o populație mai mare în comparație cu una mai mică tinde să prelungească faza de prosperitate sau perioada de *boom* în timp ce în cazul unei creșteri scăzute a populației este așteptat să aibă loc efectul opus. Acest argument, care în parte este datorat teoriei stagnării, susține că o rată scăzută a creșterii populației mărește, pe termen lung, mărimea relativă a șomajului ciclic. Creșterea rapidă a populației în timpul perioadei de revenire a ciclului economic crește numărul unităților de consum și consumul, păstrând deci scăzută economisirea și stimulează investițiile atât timp cât creșterea consumului reclamă mari cheltuieli cu capitalul. Acești factori tind să sprijine creșterea venitului și a ocupării. Situația inversă a acestor afecte are loc când populația scade: fazele de expansiune sunt mai scurte în timp ce cele de depresiune tind să dureze mai mult. Suplimentar, se argumentează că pe măsură ce venitul pe locuitor crește, prin scăderea ratei creșterii populației sau din alte motive, cererea, în special, de produse de lux sau semi-lux la care ciclul economic este sensibil devine din ce în ce mai importantă și deci mărește posibilitățile fluctuațiilor și șomajului ciclic. Hansen a atribuit în mare parte severitatea recesiunii anilor '30 în SUA și eșecul depășirii mai devreme a acesteia, efectului declinului scăderii populației.

Alte opinii.^[78], deși nu sunt de acord cu aceste păreri, acceptă totuși că rata creșterii populației împreună cu caracteristicile demografice asociate, ar putea avea, în principiu influență asupra ciclurilor economice și ale ocupării. În practică acest efect poate avea loc, dar studiul importanței lui în comparație cu alți factori pare să se fi bucurat de puțină atenție.

Un aspect diferit al implicațiilor creșterii populației pentru șomaj în timpul ciclurilor economice, care tind să sprijine într-o anumită măsură teza stagnării, este de asemenea evidențiat. Se argumentează că la un nivel mai mare al creșterii populației, perioadele de prosperitate tind să fie mai intense și prelungite prin disponibilitatea unei forțe de muncă mai mari. Rezultatul ar fi că amplitudinea ciclului economic ar putea fi mai mare determinând niveluri mai mari de șomaj în perioadele de recesiune. Creșterea mai scăzută a populației prin reducerea amplitudinii ciclului economic ar limita deci și efectele sale asupra ocupării. Un factor suplimentar, menționat în context, este că o populație staționară sau în scădere ar determina o cerere relativ mai mică de bunuri de locuințe – a căror cerere prezintă mari fluctuații – contribuind deci la o stabilitate mai mare a economiei și ocupării.

Fluctuațiile ratei creșterii populației pot fi de asemenea un factor al mișcărilor ciclice din economie și deci a variațiilor ocupării. Pe baza experienței Germaniei, studiul efectelor războaielor într-o perioadă de cca trei decenii a evidențiat că fluctuațiile creșterii populației determină fluctuații ulterioare ale forței de muncă.^[174;15] Acestea pot să nu influențeze șomajul, ci să determine o creștere a activităților pentru asigurarea nevoilor creșterii populației. Optimismul ce urmează acestei creșteri a producției poate induce o accelerare ulterioară, dar, odată ce rata creșterii populației începe să scadă, urmează o criză.

Deci, variațiile ciclice ale ratei creșterii naturale produc variații ale ratei creșterii forței de muncă și deci a cererii agregate pentru forța de muncă având ca rezultat creșterea șomajului care altfel nu ar fi avut loc.

Criticile acestui punct de vedere, care se referă la datele statistice folosite, nu sprijină concluziile; specificitatea situației, durata influențelor, ciclurile populației au influențat ciclurile seculare și nu fluctuațiile economice scurte din economie.^[72]

Ideea potrivit căreia oscilațiile lungi ale creșterii populației – pentru o perioadă de cca 20 ani – au fost strâns legate de oscilațiile similare ale variabilelor economice a fost discutată de Kuznets și de alții.^[78] Cățiva dintre ei au atras atenția faptului că aceste oscilații lungi au fost acompaniate de modificări ale nivelurilor ocupării. Conform datelor pentru SUA, ratele șomajului tind să varieze invers cu modificarea populației, creșterea mai înceată a populației fiind deci asociată cu șomaj mai mare. Majoritatea acestor autori nu adoptă însă punctul de vedere că oscilațiile lungi ale activității economice din trecut și-ar putea avea originea în creșterea naturală a populației sau ale componentelor sale.

1.2.2. Tipologia modelelor demoeconomice

Studierea surselor creșterii economice se face folosind o funcție de producție, adică un număr de factori de producție și o ipoteză asupra modului în care sunt combinați pentru obținerea produsului total. Se presupune, de obicei, o funcție de tip Cobb-Douglas. Argumentele acestei funcții sunt adesea în număr de patru:

- cantitatea de muncă (L) care se presupune omogenă ca o funcție a populației totale;
- capitalul (K) de aceeași natură ca și consumul;
- o resursă naturală (R);
- o resursă nematerială: tehnologia și volumul de cunoștințe folosite în producție. Creșterea acesteia înseamnă progres tehnic care face ca un volum dat de factori fizici să crească continuu volumul producției.

Capitalul evoluează în funcție de economisire ca o funcție fixă din producția totală și din deprecierea stocului existent.

Aceste argumente intră în diferite combinații în variate modele ale creșterii economice conferindu-le caracteristici distinctive: malthusiene, cu capital și tehnologie exogenă, sau cu tehnologie endogenă.^[7; 15; 104]

În *modelele de creștere malthusiene* munca este singurul factor fizic de producție cu randamente descrescânde, endogenă (determinată de nivelul de trai) cu progres tehnic endogen.

Modelul lui Solow face parte din tipul de modele cu progres tehnic exogen, dar în care capitalul, ca factor de producție, este reînnoibil. Creșterea de-

mografică este exogenă și activitatea economică se desfășoară cu randamente constante. El reprezintă baza unor modele cu capacitate explicativă mai mare cu efecte ale structurii pe vârste, cu progres tehnic endogen.

Relaxând condițiile în sensul a) unei creșteri demografice moderate, a unor randamente crescânde iar apoi prin introducerea b) unui progres tehnic endogen, c) a efectelor structurii pe vârste a capitalului și a forței de muncă și d) a piețelor în dezechilibru, tipologia modelelor demoeconomice se extinde. La modelul malthusian și al lui Solow se adaugă modelul lui Solow cu progres tehnic endogen; modelul lui Solow cu efectele structurii pe vârste și modelul cu piețe în dezechilibru. În consecință, analiza influenței variabilelor demografice asupra celor economice se rafinează, iar rezultatele se nuanțează (tabelul nr. I.4).

Tabelul nr. I.4

**Efectele variabilelor demografice asupra nivelului de trai
în tipurile de modele demoeconomice**

Nr. crt.	Tipul	Efectul efectivului asupra nivelului de trai	Efectul creșterii demografice asupra nivelului de trai	Efectul creșterii demografice asupra creșterii nivelului de trai
1.	Modelul malthusian	<0	<0	<0
2.	Modelul lui Solow	0	<0	0
3.	Modelul lui Solow cu progres tehnic endogen	<0 pe termen scurt, >0 pe termen lung		
4.	Modelul lui Solow cu efectele structurii pe vârste	0	variabil	0
5.	Modelul cu piețe în dezechilibru	variabil	variabil	variabil

Sursa: Didier Blanchet: *Modélisation démo-économique. Conséquences économiques des évolutions démographiques. Travaux et documents, Cahier no. 130, Presses Universitaires de France, Institut National d'Etudes Démographiques, 1991.*

În modelul creșterii economice al lui Solow creșterea ratei de economisire determină numai creșterea raportului capital/output. Rata economisirii și rata acumulării capitalului nu afectează rata creșterii economice.

Modelele malthusian și al lui Solow atribuie un efect negativ creșterii populației asupra creșterii economice.

Modelul neoclastic de creștere economică (Solow) duce la ideea că la o rată dată de formare a capitalului, la o creștere mai mare a populației ar fi necesară o rată mai mare de creștere a capitalului pentru a menține nivelul de trai existent. Rezultatul este obținut în ipoteza randamentelor constante și a progresului tehnic neutru de unde rezultă că venitul pe locuitor este descrescător

în funcție de numărul populației. Acest rezultat este numit fenomenul diluției de capital. Conform mecanismului de investiție demografică la o rată de economisire dată, și o rată mai mare a creșterii populației, nu permite stabilizarea raportului capital/forță de muncă ceea ce implică o productivitate a muncii mai slabă. Modelul dă posibilitatea unui echilibru, dar numai în cazul unei populații stabile. În acest caz:

$$(8) \quad K = \left(\frac{\sigma}{n + \delta} \right) \frac{1}{1 - \alpha}$$

unde: K = capitalul la echilibru;

σ = valoarea raportului capital/output;

n = rata de creștere a populației;

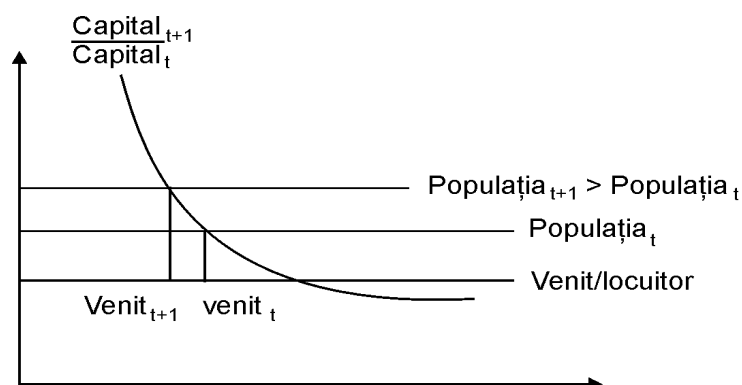
δ = rata de depreciere a capitalului;

α = elasticitatea capitalului în funcție de venit.

În termenii venitului pe locuitor efectele sunt de asemenea negative (figura I.1).

Figura nr. I.1

Modelul lui Solow
Sporul demografic și creșterea capitalului și a venitului pe locuitor

Modelul introduce o relație negativă între creșterea economică și nivelul de trai, dar numai pe termen scurt. În același timp el atribuie efecte benefice scăderii populației, chiar scăderii accelerate a acesteia, ca revers al fenomenului diluției de capital.

Scăderea populației atrage după sine o intensificare a procesului de îmbătrânire demografică deci o împovărare a persoanelor de vârstă activă, în scădere, cu cele de vârstă inactivă, în creștere. Creșterea celor din urmă poate

depăși creșterea de productivitate a celor activi ce rezultă din îmbunătățirea raportului capital/forță de muncă.

Din combinația efectului pozitiv cu cel negativ, poate rezulta, în cel mai bun caz, un nivel optim al populației. Acest nivel nu are decât o valoare relativă din cauza: a) ipotezei neoclasice de construcție a modelului și b) pentru că populația optimă nu poate fi mai mult decât o stare temporară deoarece o populație nu poate crește sau descrește indefinit fără ca la un moment dat să nu fie prea mare sau prea mică, prea densă sau prea puțin densă față de nivelul considerat.

Efectele "benefice" ale scăderii populației asupra raportului capital/forță de muncă pot fi corijate prin luarea în considerare a structurii pe vârste a populației și a capitalului și a relației dintre ele. Productivitatea în funcție de vârstă (a forței de muncă) urmează o funcție în formă de clopot, iar cea în funcție de vechimea de funcționare (capital) o funcție descrescătoare. De aici rezultă o neconcordanță între caracteristicile celor doi factori. Se presupune, totuși, că funcția în formă de clopot nu este simetrică și nici nu are o amplitudine deosebită în cazul în care este o rată pozitivă a creșterii populației și a împropătării cunoștințelor. În primul caz, tinerii intrați pe piața forței de muncă sunt posesorii celor mai noi cunoștințe, iar volumul cunoștințelor este mare. În cel de-al doilea caz, cunoștințele persoanelor active, care au suferit o uzură morală, pot fi aduse la zi prin cursuri de perfecționare. Acumularea capitalului uman, pe aceste căi, și a capitalului fizic trebuie să se sincronizeze pentru obținerea corespondenței celor două la un moment dat.

În modelele neoclasice de creștere economică, progresul tehnologic sau productivitatea totală a factorilor (factorul rezidual) explică partea rămasă neexplicată prin contribuția capitalului și a forței de muncă. Pentru a descompune factorul rezidual al creșterii s-a propus introducerea unui alt factor și anume cunoașterea. Cu mai mulți factori de producție, randamentele de scară nu mai sunt constante, ci crescătoare, iar concurența este imperfectă.^[43]

Noua abordare formează teoria creșterii economice endogene.

Admițând ca factor al creșterii cunoașterea, factorului uman i se atribuie o importanță deosebită în procesul creșterii economice.

Acumularea de capital uman este privită ca o activitate socială sub aspectul schimbului de idei care mărește nivelul capitalului uman, al persoanelor implicate în această activitate. Altfel spus, fiecare persoană este cu atât mai productivă cu cât interacționează cu persoane al căror capital uman este mai mare. Externalitățile ce decurg de aici nu generează în mod necesar creștere.

La procesul creșterii economice, a vitezei cu care se realizează, contează elasticitatea capitalului fizic la output și parametrul tehnologic care măsoară nivelul productivității capitalului uman. În cazul în care inversul elasticității consumului este mai mare decât partea de capital în venit, tranziția de la niveluri

joase ale celor două stocuri de capital spre creșterea echilibrată implică scăderea valorii atât a timpului dedicat producției cât și a raportului dintre capitalul fizic și uman (intensitatea capitalului).

În modelul neoclasic de creștere, investițiile în capitalul uman și cel fizic, ca și consumul sunt elemente de consum ale singurului bun produs în economie. Factorii se depreciază, în general, cu viteze diferite. Dacă rata de deprecieri nu este aceeași, apare o asimetrie care lasă loc șocurilor multiplicative asupra productivității marginale pentru a influența rata relativă de acumulare.

În modelele de creștere endogenă, în care pe lângă cei doi factori explicativi ai creșterii economice se introduce și cunoașterea, are importanță rata acumulării relative (raportul dintre rata înrolării în învățământul secundar și procentul investiției în PIB) în ideea existenței unui cerc virtuos: investițiile stimulează cunoașterea și cunoașterea stimulează investițiile. Prin urmare, o creștere continuă a investițiilor determină o mărire permanentă a ritmului de creștere economică. Posibilitate respinsă în cazul modelului neoclasic.

Echilibrul ratei de acumulare relativă depinde pozitiv de rata de deprecieri a capitalului fizic și negativ de rata de deprecieri a capitalului uman. Ea este deci mai mare în țările în care o parte mai mare a *output*-ului revine capitalului uman.

În modelul creșterii economice fără externalități, *output*-ul, consumul și capitalul fizic și uman cresc cu aceeași rată. Acest rezultat este la fel ca în cazul modelului neoclasic și corespunde creșterii economice echilibrate (capitalul și *output*-ul cresc cu aceeași rată). Conform modelului rata creșterii economice este:

$$(9) \quad y = \frac{1}{\sigma} [\delta - (\rho - \lambda)]$$

unde: σ = elasticitatea intertemporală a substituției;

δ = parametrul tehnologic care măsoară productivitatea în producerea capitalului uman;

ρ = rata de actualizare;

λ = rata creșterii populației.

Deci, cu cât este mai eficientă producția sectoarelor de formare a capitalului uman, cu atât este mai mare rata de creștere economică. Aceasta este esența modelului. Capitalul uman are rol de motor al creșterii economice.

Raportul dintre investiția în capitalul uman și cea în capitalul fizic este asociat pozitiv cu proporția capitalului uman în valoarea adăugată brută, rata impozitului pe venit și instabilitatea macroeconomică și negativ cu creșterea populației. Se pare că alocațiile pentru investiții nu sunt afectate de cheltuielile guvernamentale cu educația.

Indicatorul investiției relative în capitalul uman are valoarea cea mai mare în țările membre OECD și cea mai mică în țările Africii situate la sud de Sahara. Cu câteva excepții, țările cu venit mare investesc relativ mai mult în capitalul uman (relativ mai puțin în cel fizic) decât țările cu venit mic. Țările cu investiții mari în capitalul uman investesc de nouă ori mai mult decât cele ce investesc puțin.

Și alți indicatori macroeconomici sunt asociați pozitiv cu investiția în capitalul uman. Variabilitatea mai mică a inflației și creșterea output-ului sunt asociate cu investiția relativ mai mare în capitalul uman. Gradul de instabilitate politică este aproximativ același în ambele grupe de țări.

Dacă deprecierea celor două tipuri de capital este aceeași, indicatorul investiției relative este determinat numai prin mecanisme distributive. Chiar dacă ratele de depreciere sunt aceleași, o rată mai mare a creșterii populației încetinește ritmul acumulării capitalului uman pentru fiecare nivel dat al investiției brute.

Există, deci, o relație negativă între creșterea populației și rata investiției relative. Ea poate fi consecința relației inverse cantitate-calitatece vine din efectele aglomerării în învățământ.

Dacă rata de depreciere a capitalului fizic este mai mare decât a capitalului uman, atunci producția trebuie să fie relativ mai intensă în capitalul uman decât într-o lume perfect simetrică a ratelor de depreciere identice. Prin folosirea mai intensă a capitalului uman, acțiunea legii randamentelor descrescând fiind mai intensă pentru factorul folosit mai intens, stocul de capital este redus mai mult.

În teoria creșterii endogene rămân cel puțin două direcții de cercetare: tratamentul ireversibilității investițiilor în capitalul uman și nonconformismul țărilor africane cu concluziile modelului.

Deși au rămas aspecte neclarificate, teoria creșterii endogene, cu accentul pe care îl pune pe importanța capitalului uman, a făcut progrese în explicarea mecanismului creșterii economice prin descompunerea factorului total de productivitate sau a progresului tehnic din modelul lui Solow.

În timp ce asupra factorului total de productivitate nu există consens dar se fac progrese în descompunerea lui pe factori componenți, câștigă tot mai mult teren un alt concept și anume cel al capacității sociale de asimilare a progresului tehnologic.

I.3. Managementul demoeconomic

Performanțele creșterii economice sunt rezultatul efectelor combinate a două tipuri diferite de factori. Prima este grupa factorilor asociați nivelului productivității muncii și cea de-a doua este grupa factorilor neasociați nivelului productivității muncii.^[71] Mecanismul de acțiune al acestor factori este complex și majoritatea nu sunt măsurabili. Se consideră însă că, în principiu, performanțele creșterii economice ale unei țări sunt asociate pozitiv cu capacitatea de absorbție a cunoștințelor tehnologice.

Creșterea capacității de absorbție în timpul dezvoltării economice a unei țări este un proces complex și dificil de clarificat. La aceasta contribuie cele două grupe de factori menționate. În cazul factorilor asociați cu nivelul productivității muncii se presupune că mecanismul de interacțiune funcționează într-o manieră cumulativă între factorii convenționali (capital, forță de muncă ș.a.) și capacitatea de absorbție.

Capacitatea socială de absorbție depinde nu numai de capacitatea umană individuală, dar și de instituțiile și organizațiile ce patronează managementul economico-social. În funcție de aceasta, mecanismul poate fi mai mult sau mai puțin eficient. Deci, sistemul sociocultural și politic sunt factori foarte importanți.

Există două componente ale capacității sociale de absorbție: un element general și un element specific sectorial. Nivelul de instruire al populației este un element general pentru că afectează toate sectoarele economice. Diferențele dintre sectoarele economice din punct de vedere al capacității de absorbție a tehnologiei fac parte din grupa elementelor specifice. Deci, mecanismul de realizare și îmbunătățire a capacității de absorbție a tehnologiei funcționează nu numai la nivel macro, ci și sectorial și de ramură. Conceptul "stocului relevant de tehnologie" folosit de Kuznets intră în componența elementului specific sectorial.

În măsură considerabilă, creșterea economică depinde de factori neasociați nivelului productivității muncii. Printre aceștia sunt citați în mod special: existența resurselor materiale, sistemul prețurilor practicat în economie și cadrul instituțional și/sau organizațional (inclusiv politicile guvernamentale).

Sistemul de prețuri este important pentru achiziția de progres tehnic nu numai la nivel macroeconomic, ci și la nivel de ramură. Cadrul instituțional și organizatoric are caracteristici sectorial-specifice; capacitatea de absorbție poate fi mărită prin creșterea celor sectorial-specifice.

Importanța stocului de cunoștințe neexploatat pentru o țară aflată în proces de dezvoltare diferă în funcție de faza în care se află.

Capacitatea socială de absorbție a progresului tehnic este în general recunoscută ca un factor al creșterii economice, dar nu există încă modalități de măsurare a acesteia. Există încercări de cuantificare a acesteia prin reziduul determinat cu funcția de producție Cobb-Douglas, adică prin ceea ce Solow denumea progres tehnic.

Creșterea economică a fost abordată prin prisma capacității sociale de absorbție a tehnologiei avansate în studiul interacțiunii dintre formarea capitalului și modificarea funcției de producție pe exemplul Japoniei.^[71] Conceptul se asociază teoriei economice a creșterii endogene. Ambele reiterează importanța instituțiilor și a cadrului organizatoric, ca expresie a dezvoltării umane, în influențarea relației dintre populație și economie.

În zilele noastre, dezbaterile despre influența populației asupra creșterii economice este și despre influența instituțiilor și a capacității lor de adaptare la modificările populației. Ele sunt implicate prin abilitatea lor de a media relațiile dintre oameni. Ele transmit semnale prin compensarea anumitor comportamente și împiedicarea sau interzicerea altora, canalizând astfel

activitatea umană. Într-o economie, instituțiile reglementează mișcarea resurselor, a bunurilor, realizarea serviciilor. Tot ele aleg destinațiile acestora între diferitele grupuri de oameni. Bunăstarea socială depinde, cel puțin în parte, de eficiența instituțiilor sale. Ele pot să confere flexibilitate și să inducă externalități pozitive.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu apariția teoriei economice neoclasice și a tratării matematice a relațiilor legate, în special, de piață, a dispărut interesul pentru abordarea instituțională a problemelor economice. În dezbaterile problemei populație-economie, el a fost revigorat prin al doilea raport al National Research Council, SUA, publicat în 1986, considerat de economiști ca revizionist.^[180]

Deși din punct de vedere economic nu este acoperită relația dintre creșterea populației și creșterea PIB, raportul subliniază că cercetările au demonstrat puține influențe economice negative ale creșterii populației. Țările în curs de dezvoltare par să se fi adaptat creșterii populației, dar raportul conchide că "o creștere mai ușoară a populației ar fi benefică dezvoltării economice pentru majoritatea țărilor în curs de dezvoltare".^[181] Raportul consideră totuși că instituțiile din aceste țări par să fi avut o influență hotărâtoare în realizările lor economice.

Între sistemul demografic și cel economic există feed-back-uri semnificative. Din punct de vedere al relației în discuție, instituțiile intervin cu rol central între bunăstarea familiei și a societății. Ca în toate relațiile de feed-back este dificil de distins între cauză și efect. Această dificultate nu este depășită încă de dezbaterile științifice.

Deși continuă să susțină că instituțiile puternice pot reduce efectele economice ale creșterii populației, unii revizionisti, influențați de performanțele economiilor din sud-estul Asiei, încep să accepte rolul scăderii populației (prin scăderea natalității) asupra dezvoltării economice.

Scăderea rapidă a natalității, ca urmare a programelor de planificare familială începute în anii '60 – ce a determinat un raport de dependență mai mic, cel puțin la început, familii mai mici, o creștere mai înceată a studențimii – a favorizat creșterea economică. Valorificarea pentru economie a caracteristicilor demografice, a fost realizată de instituții. Politicile demografice ale țărilor din sud-estul Asiei au fost încadrate în politicile de dezvoltare economică și de îmbunătățire a distribuției venitului ca urmare a recunoașterii interdependențelor lor reciproce.

Există însă o preocupare crescândă privind adaptabilitatea instituțiilor în cazul populațiilor staționare sau îmbătrânite. Calitățile individuale, diferite și în funcție de vârstă, favorabile procesului producției sunt importante și pentru adaptabilitatea instituțiilor.

Ineficiența instituțiilor are efecte asupra protejării, gestionării și dezvoltării activelor unei națiuni, iar degradarea activelor poate, uneori, invalida instituțiile în formare.

Deși par să fie înclinați să considere că pe termen lung scăderea natalității și creșterea mai ușoară a populației are efecte pozitive asupra economiei, revizionistii par încrezători și în adaptabilitatea instituțiilor la o

creștere mai rapidă a populației.^[181] Extinderea planificării familiale nu este un substitut al investițiilor și reformelor politice. Cele două sunt privite mai degrabă ca acțiuni complementare îmbunătățirilor instituționale.

Îndeplinirea acestor obiective durează câteva decenii de acțiuni hotărâte.

Evoluția atât a instituțiilor cât și a capacităților umane asociate lor sunt considerate drept factori centrali ce contribuie la creșterea și la dezvoltarea economică modernă. Aceasta înseamnă, așa cum spune demograful Geoffrey McNicoll, că “instituțiile se adaptează pe măsura necesităților sau pot fi reformulate după dorință”. Pe aceasta se bazează “o bună parte a economiei și chiar o parte mai mare a economiei standard”.^[181] Pe termen lung necesitatea adaptării instituțiilor pentru flexibilizarea vieții socio-economice nu scade chiar dacă mărimea populației înregistrează o stabilitate relativă. De altfel, se consideră că din punct de vedere economic și al stabilității instituțiilor este de preferat o populație stabilă.

Capitolul II

Evoluția fenomenelor demografice în România

Populația este o colectivitate caracterizată prin stocuri ce se schimbă sub influența fluxurilor demografice. Fenomenele demografice (nașterile, decesele, emigrările, imigrările) influențează numărul total al populației, dar și structura acesteia pe vârste și sexe, schimbând, în timp, caracteristicile sistemului.

II.1. Teoria tranziției demografice – teze noi

Teoria tranziției demografice corelează trecerea de la niveluri înalte ale ratelor de natalitate și mortalitate cu îmbunătățirile aduse nivelului de trai de dezvoltarea economică. Ea reprezintă teoretizarea evoluției mortalității și a natalității în Europa vestică începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când mai întâi mortalitatea și apoi natalitatea au scăzut. Aceste modificări ale intensității evenimentelor demografice sunt explicate prin influența factorilor economici.^[76]

Noi cercetări ale acestui proces au adus noi informații și ridică întrebări privind relația istorică dintre populație și dezvoltare.

Ideea centrală a teoriei este că înaintea începerii tranziției demografice, nivelurile natalității și ale mortalității sunt înalte și relativ stabile. Această aserțiune face posibilă și datarea începerii tranziției: când mortalitatea începe să scadă.

Ideea este respinsă de cercetările recente^[13] care constată variația mortalității pe termen lung atât în Anglia cât și în alte țări, (Suedia). Mai mult este respinsă ideea susținerii scăderii mortalității de îmbunătățirea standardului de viață. În sprijinul respingerii este adus argumentul scăderii mortalității simultan în Anglia, dar și în alte țări unde creșteri substanțiale ale nivelului de trai au avut loc mult mai târziu. În țările în curs de dezvoltare, mortalitatea a scăzut ca urmare a răspândirii tehnicilor și serviciilor medicale. În țările dezvoltate nu este găsită o legătură între începutul scăderii mortalității și creșterea nivelului de trai. De aceea se propune o nouă periodizare a tranziției demografice.

Nivelul mortalității a fost influențat de creșterea nivelului de trai pe la mijlocul secolului al XIX-lea când a început să scadă și n-a mai revenit niciodată la nivelurile avute în trecut. Se consideră că acesta este principalul moment de cotitură demografică din vestul Europei; el marchează trecerea de la prima fază a tranziției demografice spre cea de-a doua.

A doua fază a tranziției demografice se consideră că se caracterizează prin corelarea puternică a mortalității cu nivelul de trai, iar puternicele variații anuale s-au diminuat. S-a instalat un nou model al mortalității.

Schimbarea atitudinii cuplului față de mărimea familiei este considerată a fi trăsătura fazei a treia. Planificarea familială a devenit social acceptată și mărimea familiei scade rapid. Cu o natalitate nupțială scăzută, structura pe vârste a populației s-a schimbat complet. Istoric, se consideră că pentru multe țări europene această fază a început în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și s-a terminat în anii '30 ai actualului secol.

În faza actuală, a patra, ratele de natalitate oscilează în lungi perioade de timp, în timp ce, ratele de mortalitate sunt joase și stabile. Ca urmare, sporul natural variază în timp, dar oscilațiile nu sunt atât de mari ca înainte de tranziția demografică.

Opinia potrivit căreia relația dintre tranziția demografică și dezvoltarea economică nu ar fi "strânsă" se confruntă cu o alta în care întregul comportament uman este abordat din perspectivă economică.^[10; 11; 12] Aceasta se bazează pe observațiile făcute de sociologi, psihologi, antropologi, politicieni și chiar geneticieni. Se recunoaște însă că mai există pete albe în explicarea comportamentului uman din punct de vedere economic.

Însă, în etapa în care principiul maximizării rezultatelor a pătruns în toate sferele vieții economico-sociale, opțiunile se fac luând în considerare conceptul costului de oportunitate al acesteia. Aceasta schimbă oarecum relația dintre populație și resurse în sensul conștientizării ei și prelucrării adecvate a informațiilor. Ideea influenței costului copilului în teoria tranziției demografice nu este nouă. Ea deschide însă noi perspective privind relațiile sociale și implicarea autorităților din perspectiva teoriei capitalului uman și a expli-cării stadiilor dezvoltării economice pornind de la nivelul și calitatea acestuia pe care o țară îl poate antrena în procesul economic la un moment dat.[10]

Cercetările din științele sociale nu propun numai o nouă periodizare în teoria tranziției, dar par să facă și trecerea către încadrarea comportamentului uman sub acțiunea legilor economice, făcând uz de concepte ca profit și risc, venit și pierderi de bunăstare materială.

II.2. Tendințele mișcării naturale a populației României

Mișcarea populației este determinată de ansamblul evenimentelor demografice dintr-un interval de timp, care adaugă sau scad indivizi la colectivitate pe ansamblu sau în structură. Fiind caracterizate prin inerție, tendința fenomenelor demografice poate fi evidențiată numai studiind serii lungi de date.

II.2.1. Natalitatea și fertilitatea

Calculul ratelor de natalitate și fertilitate pe baza datelor recensămintelor populației efectuate în ultimele șase decenii și jumătate, a evidențiat o tendință descrescătoare a acestora întreruptă numai temporar.

Natalitatea a înregistrat valori deasupra liniei de tendință în anii: 1932 (35,1‰); în perioada 1947 – 1956 (24,2‰ – perioada baby-boom-ului înregistrată cu intensități diferite în primii ani postbelici în toate țările); 1967 (când natalitatea a crescut cu 13,1 promite față de anul anterior și următorii ca urmare a aplicării politicii pronataliste ferme). Măsurile amintite nu au modificat

însă tendința instalată chiar din anii '80 ai secolului trecut.^[51] Nivelul natalității, ridicat brusc într-un singur an, a scăzut treptat în anii următori și în 1983 se înregistra din nou același nivel al natalității ca în anul anterior aplicării politicii pronataliste ferme, 1966, 14,3‰. Noile rigori administrative impuse după această dată ridică din nou nivelul natalității în 1987, dar numai până la 16,7‰. După această dată, natalitatea a scăzut continuu cu intensitate mai mare în 1990 – și din cauza anulării imediate a măsurilor restrictive aplicate anterior – și mai mică în anii următori. În 1996 rata natalității a avut cea mai mică valoare după al doilea război mondial, 10,2‰ (tabelul nr. II.1).

Tabelul nr. II.1

Principalii indicatori ai natalității și fertilității

	1930	1948	1956	1966	1977	1992	1995	1996	1997
Natalitatea (născ. vii la 1000 loc.)	34,1	23,9	24,2	14,3	19,6	11,4	10,4	10,2	10,5
Fertilitatea generală (născuți vii la 1000 femei de 15-49 ani)	...	...	89,9	55,7	78,8	46,6	41,1	39,9	40,6
Indicatorul conjunctural al fertilității (născ. vii la o femeie)	4,37	3,01	2,89	1,93	2,56	1,52	1,34	1,30	1,32
Vârsta medie a mamelor la nașterea copiilor -ani -		...	27,65	25,99	25,74	24,94	25,04	25,16	24,9

Sursa: Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 153-155, Vasile Ghețau: Evoluția fertilității în România, Bibliotheca demographica, nr. 5, București, CIDE, 1997 și Născuții vii în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p.I-IV respectiv p. I-V.

Se remarcă o ușoară creștere a indicatorilor natalității în 1997 care a continuat și în 1998: plus 0,3 promile în 1997 față de 1996 și a fost constant mai mare în trimestrul I 1998 față de aceeași perioadă din 1997 (plus 0,3 promile în ianuarie și februarie și plus 0,9 promile în martie).

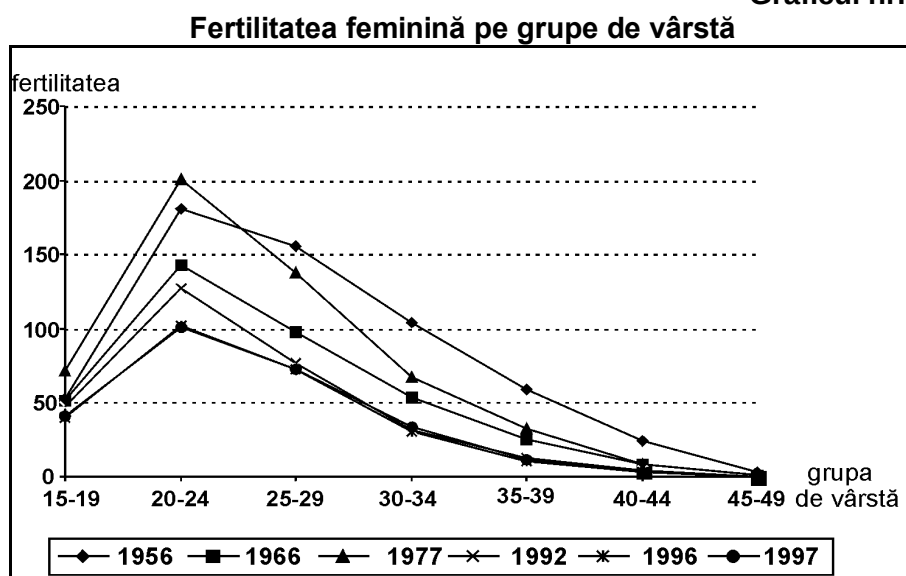
De remarcat că a avut loc în același timp și un proces de convergență a nivelului natalității celor două medii de rezidență. Rata brută a natalității în mediul rural a scăzut cu 10 promile în 1948 față de 1930 spre deosebire de cea din mediul urban care a scăzut numai cu 6,9 promile în aceeași perioadă. Astfel, decalajul între nivelul natalității pentru cele două medii s-a redus de la 13,6 promile în 1930 la 8,9 promile în 1947 și a continuat să scadă. În perioada 1979-1985, rata brută a natalității a fost chiar mai mare în mediul urban decât în mediul rural; în 1986 ele au fost egale, 16,5‰. După această dată s-a resta-

bilit modelul tradițional în care natalitatea este mai mare la sat decât la oraș. Nivelul ratei brute de natalitate, deși în scădere, păstrează o diferență de 3,5 promile, în 1997.

Vârsta medie a mamelor la nașterea copiilor nu a cunoscut modificări importante după anul 1966, când a scăzut cu aproape doi ani față de cea înregistrată cu 10 ani mai devreme. Cu excepția anului 1992, când a fost mai mică cu aproape un an față de perioada anterioară, vârsta medie a mamelor se situează în jurul valorii de 25 ani.

Curba ratelor de fertilitate (graficul nr. II.1) arată o concentrare a nașterilor până la vârsta de 30 ani, din ce în ce mai evidentă de la un recensământ la altul și aproape identică în ultimii doi ani.

Graficul nr. II.1

II.2.2. Mortalitatea

În aceeași perioadă, rata brută de mortalitate a evoluat și ea sinuos: între 19,3‰ în 1930 și 22‰ în 1947 (dar 15,6‰ în 1948) cu valori mai mici în 1939 (18,2‰), dar și în 1933 (anul crizei economice (18,5‰)). În 1955, nivelul acesteia era 9,7‰, dar a crescut la 10,2‰ în 1957 și 1959. După ce a ajuns la cea mai mică valoare medie, 8,1‰ în 1964, în 1997 a avut valoarea de 12,4‰ (tabelul nr. II.2).

Tabelul nr. II.2

Indicatori ai mortalității generale

	1964	1966	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Mortalitatea (decese la 1000 loc.)	8,1	8,2	10,4	10,6	10,9	11,6	11,6	11,7	12,0	12,7	12,4
Mortalitatea masculină (la 1000 loc.)	8,3	8,5	11,0	11,5	11,8	12,7	12,8	13,0	13,4	14,0	13,8
Mortalitatea feminină (la 1000 loc.)	7,8	8,0	9,9	9,8	10,0	10,5	10,4	10,4	10,7	11,4	11,0

Sursa: Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 193-194 și Decedații în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. I, respectiv p. II.

Deși în ianuarie și februarie mortalitatea a fost mai mică decât lunile corespunzătoare din 1997 (-1,4 promile respectiv 0,2 promile) și egală în martie (13,4‰), pentru anul 1998 se prognozează creșterea acesteia cu 0,8 promile față de anul precedent. Pe cele două medii, nivelul ratei brute a mortalității a avut un curs similar cu nivelul general, dar diferența dintre cel din rural și cel din urban în defavoarea primului a crescut de la 2 promile în 1930 la 6,5 promile în 1997, cu intensitate mai mare din 1975. Evoluția fenomenului îmbătrânirii demografice în cele două medii de rezidență explică, în parte, și această evoluție. Tabloul trebuie completat cu date privind asigurarea serviciilor de sănătate, condiții de muncă etc. Mortalitatea generală a crescut atât în valori absolute cât și relative cu tendințe diferite pe grupe de vârstă și sexe. Există o tendință de creștere a mortalității la grupele de vârstă adulte, după 40 ani, și de reducere la grupele tinere, sub 5 ani.

Fenomenul îmbătrânirii demografice este numai în parte vinovat de creșterea mortalității în România, inclusiv în perioada reformei.

Folosind metoda standardizării directe în analiza mortalității – mortalitatea a fost standardizată în ani selectați, inclusiv în perioada reformei, cu populația înregistrată la recensământul din 1966. Se constată că structura pe vârste a populației a influențat semnificativ nivelul mortalității generale (tabelul nr. II.3).

Tabelul nr. II.3

Efectul structurii pe vârste a populației asupra mortalității generale

promile

	1975	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Influență +/-	+ 1,1	+ 2,1	+ 2,3	+ 2,5	+ 2,7	+ 2,6	+ 2,7	+ 2,9	+3,2	+3,2

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 12 – 16 și 190 – 196, Decedați în anul 1996 și 1997, CNS, București, p. 2, Situația demografică a României în perioada 1990-1996, CNS, București, 1997 și Populația României pe sexe, vârste și județe la 1 iulie 1997, CNS, București, 1998.

În același timp, s-a accentuat supramortalitatea masculină în special la grupele de vârstă între 15 și 64 ani. (Mortalitatea pe cauze de deces și sexe evidențiază o frecvență mai mare a deceselor datorate bolilor infecțioase sau de altă natură în rândul bărbaților decât al femeilor). De exemplu TBC a cauzat de 4,8 ori în 1985, până la 6,7 ori, în 1995, mai multe decese la bărbați decât la femei. Nivelul mortalității a atins niveluri îngrijorătoare în România. (Fenomenul are loc în toate țările în tranziție). Cum între cauzele mortalității se găsesc și boli curabile, se calculează și numărul deceselor evitabile. Acestea au fost în număr de 51251 în 1996.

Îngrijorător este faptul că mortalitatea specifică pe cauze cunoaște o creștere semnificativă a intensității care a început în deceniul opt și continuă cu intensitate mai mare în perioada reformei (tabelul nr. II.4).

Tabelul nr. II.4

Influența mortalității specifice asupra mortalității generale

	1975	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Influența +/-	-0,1	+0,7	+0,1	+0,3	+0,9	+0,9	+1,0	+1,2	+1,7	+1,2

promile

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 12 – 16 și p. 190 – 196, Decedați în anul 1996 și 1997, CNS, București, p.2, Situația demografică a României în perioada 1990-1996, CNS, București, 1997 și Populația României pe sexe, vârste și județe la 1 iulie 1997, CNS, București, 1998.

Evoluția speranței de viață pe cele două sexe reflectă evoluția mortalității (tabelul nr. II.5).

Tabelul nr. II.5

Evoluția duratei medii de viață

- ani -

	1956	1964-1967	1975-1977	1989-1991	1991-1993	1993-1995	1995-1997
1. Bărbați	61,48	66,45	67,45	66,59	66,06	66,70	65,19
2. Femei	64,99	70,51	72,06	73,05	73,14	73,36	73,0
Diferența rd.2-rd.1	3,51	4,08	4,61	6,46	7,11	7,66	7,81

Sursa: Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p.251-254 și Tabele de mortalitate pentru perioada 1995-1997, CNS, București, 1998, p. 1.

II.3. Factori de influență ai mișcării naturale a populației în ultimii ani

De-a lungul timpului, natalitatea s-a dovedit un fenomen flexibil la schimbări deosebite în domeniul socioeconomic și legislativ.

Nivelul dezvoltării sociale, cu îmbunătățirile aduse în nivelul venitului real/persoană ocupată, stocul național de învățământ, rata de activitate feminină, formează mediul și factorii de acțiune asupra natalității, în combinație cu filozofia de viață, tradițiile.

Prin mecanisme complicate, dezvoltarea economică influențează și antrenează în determinismul natalității și starea de sănătate a populației, vârsta la prima căsătorie, comportamentul demografic, divorțialitatea și mortalitatea.

Asupra evoluției nivelului natalității au influențat modificările intervenite în nivelul de trai aduse de intensul proces de industrializare desfășurat în economie. Acesta a influențat comportamentul reproductiv și prin intermediul migrației interne. Datorită intensității și selectivității ei în funcție de vârstă, migrația rural-urban din anii '70 a contribuit substanțial la întinerirea populației urbane (și la îmbătrânirea celei din rural) și prin aceasta la reducerea ritmului scăderii natalității în mediul urban.

Nivelul natalității a fost menținut, anterior anului 1990, la valori ridicate, deși în scădere, prin măsuri pronataliste ferme.

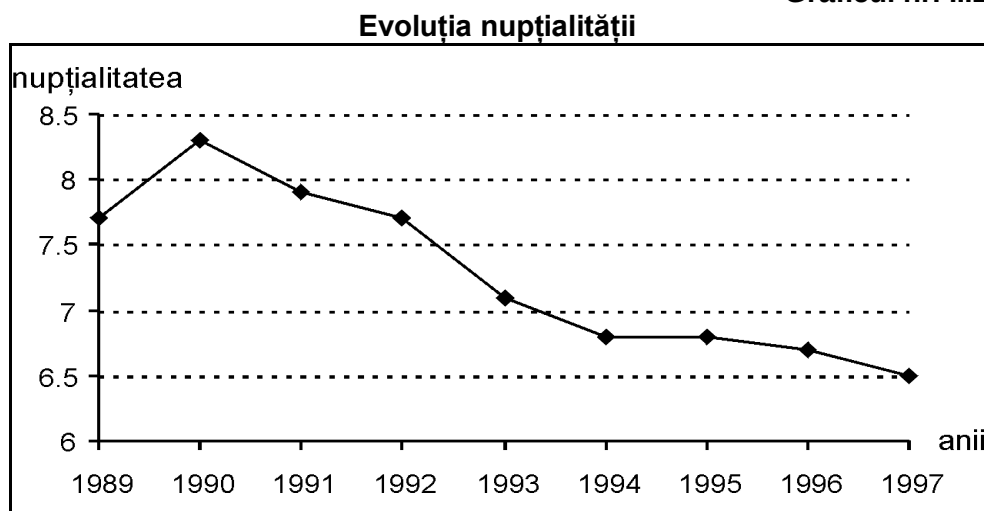
În România ultimilor ani, urmărind evoluția paralelă a variabilelor mișcării naturale și a indicatorilor economici putem observa existența unor factori de influență specifici perioadei, deși, delimitarea strictă a influenței lor de fondul general al fazei tranziției demografice, pe care sistemul demografic o traversează, este dificil de efectuat.

Natalitatea, în România era, în 1997, 77,8% legitimă (în ultimii ani cea nelegitimă este în creștere). Aceasta înseamnă că modul de abordare a factorilor care determină natalitatea trebuie să înceapă cu factorii de influență ai formării și disoluției familiilor.

Împreună cu structura pe vârste a populației, tradițiile, migrația internă și externă, în configurația factorilor de influență ai nupțialității intră și factori ca: disponibilitatea locuințelor, nivelul venitului real/persoană, procesul industrializării (la alt nivel, dezvoltarea economică) și factorii asociați (stresul).

În ultimii ani, nupțialitatea este în declin (graficul nr. II.2), iar pentru 1998 s-a înregistrat o scădere de 1,5 promile, ceea ce va apropia, în viitor, nivelul nupțialității din România de cel din vestul Europei.

Graficul nr. II.2

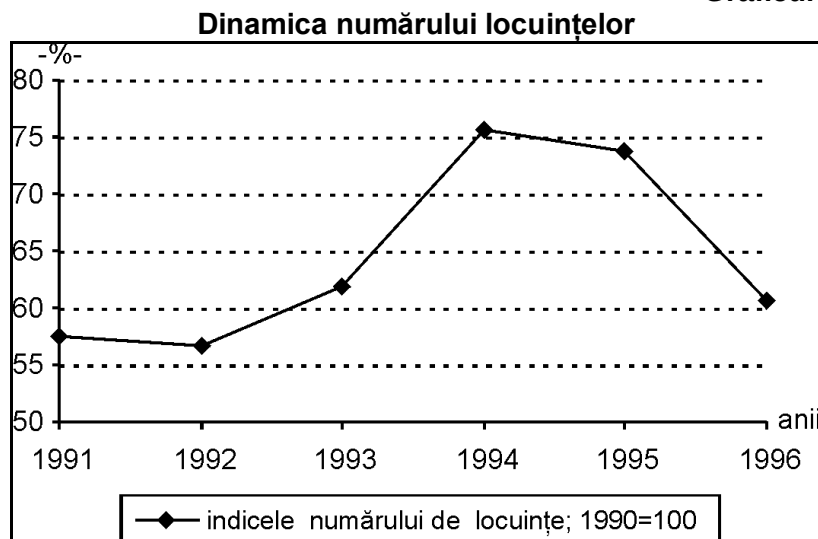

Relația dintre venit și formarea familiilor este studiată în special în ce privește relația dintre venitul total sau cheltuielile totale de consum și cheltuielile cu construcțiile de locuințe. Pe măsură ce veniturile cresc, o proporție mai mare a acestora se cheltuiește pentru locuință.

În România, în perioada reformei economice, curba indicilor numărului de locuințe (graficul nr. II.3) arată o înviorare a activității în anii 1993 -1994. Dar maximul activității din anul 1994 a reprezentat numai 75% din nivelul anului 1990.

În 1992, reveneau 7659 mii locuințe la 7288,7 mii gospodării. Din acest punct de vedere nu există o criză a locuințelor. Ea se manifestă, însă, în realitate în anumite centre urbane din cauza neadecvării dintre cererea de locuințe și posibilitățile ofertei pe plan local. Creșterea cererii mai ales în centrele urbane mari, în special din partea investitorilor străini pentru locuințe cu confort sporit și a prețurilor locuințelor la niveluri deosebit de mari, în condițiile în care majoritatea populației – 55,0%, și 43,8% din populația în vârstă de 20 -30 ani, în 1997 – locuia în orașe, au determinat apariția acestei crize a locuințelor cu caracter local.

Graficul nr. II.3

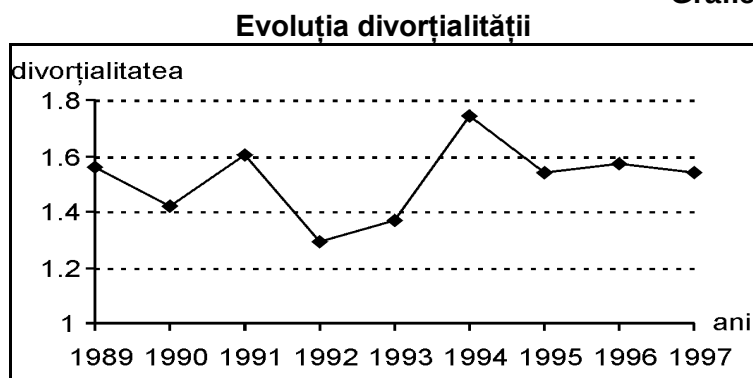
Creșterea vârstei medii la prima căsătorie (de la 22 ani în 1990 la 22,9 ani la femei și de la 25 la 26,2 ani la bărbați, în 1997) precum și scăderea ponderii căsătoriilor în care ambii soți se află la prima căsătorie în favoarea celor între persoane divorțate și între persoane necăsătorite și divorțate constituie un indiciu că pentru primele căsătorii evenimentul este doar amânat, nu și exclus. Desigur, cauza o reprezintă scăderea nivelului de trai, a puterii de cumpărare, șomajul și incertitudinea. În cazul persoanelor aflate la a doua căsătorie factorii de risc au intensitate mai mică.

În privința divorțialității, deplasările înregistrate, în special după 1993, indică o tendință de creștere a precocității acestui fenomen. Este, probabil, o consecință a schimbărilor pe care le-a cunoscut nupțialitatea în prima parte a perioadei analizate: creșterea ponderii căsătoriilor de rangul întâi și creșterea divorțialității în primii ani de la căsătorie (32% din numărul divorțurilor sunt căsătorii desfăcute în primii cinci ani). Fenomenul este în creștere (graficul nr. II.4).

Cadrul legislativ privind divorțul diferă în anii tranziției față de cei anteriori, fiind mult mai permisiv. În primele luni ale anului 1998, divorțialitatea a fost mai mare decât în lunile corespunzătoare ale anului precedent și pentru întregul an se preconizează o creștere de 0,3 promile față de anul 1997.

Modelul familial din vestul Europei pătrunde tot mai mult și în România. Acesta este caracterizat prin mariaj mai puțin intens și mai târziu și prin creșterea divorțialității.

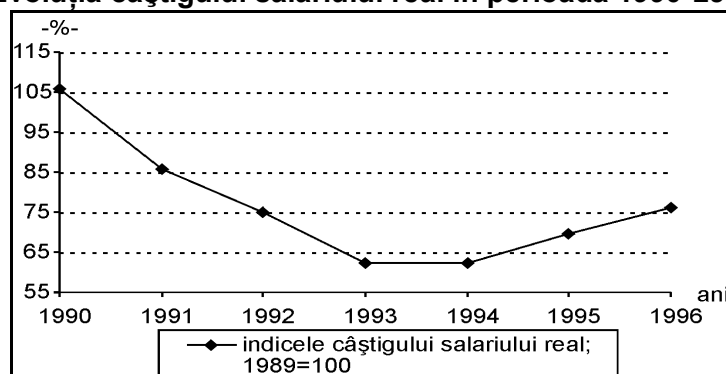
Graficul nr. II.4

Scăderea semnificativă a natalității în anii 1990-1991, când a fost înlăturată brusc politica pronatalistă, iar nivelul de trai nu scăzuse semnificativ, demonstrează că un anumit comportament reproductiv se instalase deja în familiile din România. Faptul că panta curbei natalității ulterioară anului 1991 are o valoare mai mică decât în primii doi ani ai reformei arată că ceea ce se urmărește nu este renunțarea la copii (născuții de rangul întâi reprezintă 53,8% din născuții vii în 1997) ci reducerea numărului acestora și deci a dimensiunii familiei. Născuții de rangul întâi și doi, luați împreună, reprezintă 82,4% din numărul născuților vii, în același an. Reducerea numărului copiilor este o atitudine rațională într-o perioadă în care costurile sociale ale tranziției sunt un subiect cu referire repetată iar mărimea și durata suportării lor sunt în creștere. Curba indicilor câștigului salariului real (graficul nr. II.5) evidențiază o prăbușire a puterii de cumpărare în condițiile în care alte surse legale de venit se formează greu în societate.

Graficul nr. II.5

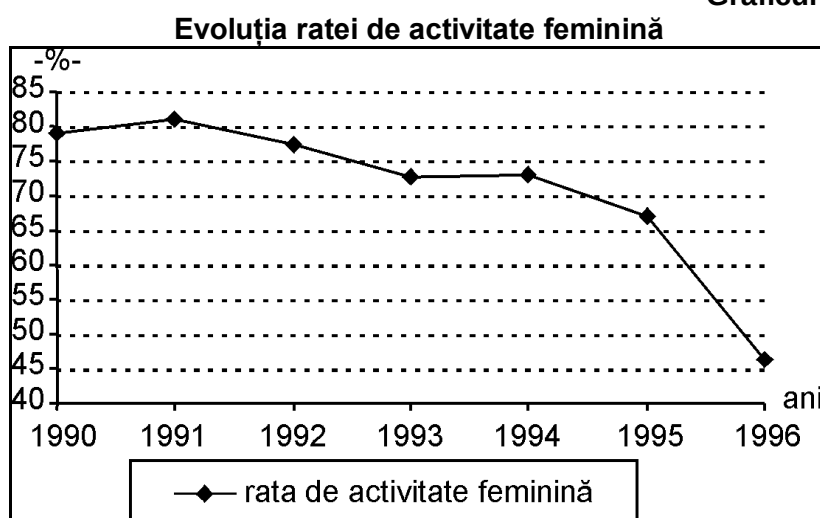
Evoluția câștigului salariului real în perioada 1990-1996

Mai mult, criza locurilor de muncă a afectat în mod deosebit tineretul, în special debutanții pe piața muncii, și femeile.

Rata de activitate feminină este considerată ca având o corelație inversă cu natalitatea. Deși este dificil de remarcat influența ei asupra natalității, în perioada reformei în România, credem că ea a avut o influență de același sens cu evoluția natalității. Scăderea ratei de activitate feminină (graficul nr. II.6) a însemnat și reducerea veniturilor familiale și nu numai creșterea timpului pe care femeia îl poate acorda familiei și creșterii copiilor.

Graficul nr. II.6

Creșterea natalității în ultima perioadă ar putea fi corelată cu scăderea ratei de activitate feminină care continuă și în anul 1998.

De altfel, modelul creșterii copiilor de către bunici era bine stabilit înainte de 1990. La aceste cauze s-a adăugat și criza locuințelor, pe plan local, prin acțiunea asupra intensității formării familiilor.

Cheltuielile cu sănătatea (prin influența asupra stării biologice) și cu învățământul, caracteristicile pieței muncii (în privința nivelului de școlarizare cerut) acționează simultan și complex asupra nivelului natalității.

Decesele determinate de boli curabile (inexistența lor ar fi determinat un nivel al mortalității cu 2,3 promile mai mic) și abandonul școlar sunt fenomene cu repercusiuni sigur negative asupra indicatorilor natalității și sănătății reproducerii.

Creșterea supramortalității masculine după vârsta de 30 de ani poate fi în parte explicată de deplasarea susținerii familiale în special în seama bărbatului în condițiile subevaluării, în creștere, a factorului muncă. Din acest punct

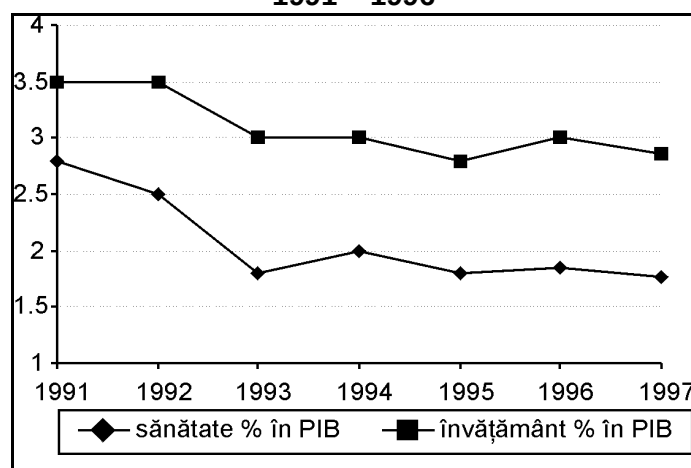
de vedere s-ar putea să asistăm la o criză a resurselor de muncă cu consecințe deosebit de grave pentru viitor.

În același timp rata de activitate mai scăzută la femei decât la bărbați ca și scăderea natalității ar putea explica mortalitatea mai scăzută la femei.

Corelația negativă dintre nivelul mortalității și cheltuielile cu învățământul și sănătatea se verifică și în cazul perioadei analizate în România (graficul nr. II.7).

Graficul nr. II.7

Evoluția cheltuielilor cu învățământul și sănătatea în perioada 1991 – 1996

Există însă o divergență considerabilă de opinii privind aportul sistemului medical la îmbunătățirea stării de sănătate de-a lungul timpului. Se consideră că speranța de viață a crescut de la 40 ani la 60 ani fără asistență medicală semnificativă și că, deși multe metode de prevenire și tratare a bolilor sunt eficiente, nu există probe convingătoare că asistența medicală contribuie azi mai mult decât în trecut la starea sănătății.^[66]

Influența indicatorilor economici asupra mortalității se realizează pe și în măsura în care nivelul venitului/locuitor a fost încorporat într-un nou sistem de valori și noi stiluri de viață.

Gradul de dezvoltare economico-socială, caracterizat prin venit real/locuitor, calitatea mediului ambiant, accesibilitatea și calitatea asistenței medicale, volumul de timp liber al societății, stocul național de învățământ, calitatea și structura consumului, condițiile de locuit, condițiile de transport și stresul social acționează prin mecanisme biologice specifice individului influențându-i vitalitatea printr-o varietate de condiții vătămătoare vieții. Există evidențe care sugerează că trei factori ai mediului social pot fi importanți pentru sănătate:

- a) condițiile socioeconomice din copilărie;

- b) calitatea sprijinului social și a coeziunii societății;
- c) condițiile de muncă. Se consideră, însă, că, totuși, diferențele de nutriție și stiluri de viață sunt mai responsabile în ceea ce privește creșterea riscului mortalității decât influența pe termen lung a sărăciei relative ce funcționează prin mecanisme biologice (de exemplu presiunea asupra sistemului imunitar).

Observațiile sugerează că influențele asupra sănătății a percepției sărăciei relative, a dezavantajului în relația cu cei mai bine plasați depășesc limitele influenței venitului relativ. Factorii asociați cu mediul social, politic și economic – izolarea socială, percepția lipsei de autoritate, declinul relativ al economiei, apariția și adâncirea diferențelor sociale și a stării de sănătate – contribuie la diferențiere în speranța de viață.

Ca urmare a impresionantei creșteri economice din timpul primelor două decenii de după al doilea război mondial, s-a ajuns la punctul la care creșterea ulterioară a venitului/locuitor a avut influențe limitate asupra duratei medii de viață națională. După aceea, în ciuda continuei creșteri economice, caracterul autoritarist al conducerii politice a devenit un obstacol pentru îmbunătățirile ulterioare ale stării sănătății. Climatul politic a dus la creșterea percepției de izolare și neputință, în special în grupurile cele mai defavorizate ale societății. Declinul simultan în mediul economic și social, accentuat după 1989, se reflectă acum în adâncirea diferenței în speranța de viață între clasele sociale și ratele relativ mari ale mortalității din cauze cardiovasculare în toate grupurile sociale.

Există studii care demonstrează rolul izolării sociale, condițiile de lucru independente ca factori de risc ai mortalității premature.^[66] Coeziunea și sprijinul social sunt factori protectori. Dezvoltarea umană este ea însăși obiectiv și mijloc al dezvoltării economice. Ca obiectiv complex, ea nu poate fi realizată în afara unei strategii de dezvoltare.

II.4. Ipoteze privind evoluția mișcării naturale a populației României folosite în proiectările demografice

Mecanismul de interacțiune dintre factorii socioeconomiici, culturali, psihologici și natalitate este încă nesatisfăcător cunoscut.

De aceea instituții autorizate și specialiști în domeniu au propus fiecare mai multe variante ale evoluției populației. Variantele diferă în funcție de ipotezele privind rapiditatea și rezultatele procesului de tranziție social-politică și economică pe care îl traversează țara și de intensitatea și rapiditatea răspunsului demografic la aceste schimbări.

Pornind de la aceste considerente, proiectările ONU, revizia 1996, adoptă patru variante de evoluție a populației României până în 2050. Ele sunt diferențiate de ipotezele privind evoluția fertilității. În varianta superioară, evoluția

fertilității va fi crescătoare: va atinge nivelul de înlocuire a generațiilor în jurul anului 2025, și va fi similară celei înregistrată la sfârșitul anilor '50 ai acestui secol către sfârșitul orizontului de proiectare (tabelul nr. II.6). În varianta inferioară, fertilitatea va scădea la valoarea de 1,35 copii la o femeie până în anul 2000* (față de 1,40, valoarea înregistrată în 1994, anul de referință al proiectărilor ONU) și se va menține apoi constantă în toată perioada de proiectare. În 1996, fertilitatea înregistrase deja o valoare sub ipoteza acestei variante: 1,30 copii la o femeie. Fertilitatea înregistrată în anul 1994 este considerată a rămâne la același nivel în toată perioada de proiectare pentru varianta constantă. Se consideră și posibilitatea ca fertilitatea să nu atingă nivelul de înlocuire a generațiilor până în 2050, în varianta medie.

Tabelul nr. II.6

**Ipoteze ale evoluției fertilității în variantele de proiectare
a populației României**

Proiectarea	Varianta	2000	2010	2020	2030	2040	2050
ONU	superioară	1,50	1,70	1,90	2,10	2,25	2,45
	medie	1,40	1,47	1,61	1,75	1,85	1,99
	constantă	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40
	inferioară	1,35	1,35	1,35	1,35	1,35	1,35
V. Ghețau	creștere	1,50	2,30	2,30	2,30	2,30	2,30
	echilibru	1,50	2,067	2,067	2,067	2,067	2,067
	reper	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30
CNS	optimistă	1,30	1,50	2,01	...	...	...
	pesimistă	1,25	1,20	1,20	...	...	...
	constantă	1,29	1,29	1,29	...	...	...

Sursa: *World Population Prospects. The 1996 Revision Anex II & III, U.N., Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 Oct. 1996, p. 350 -351; Vasile Ghețau: Dincolo de prognoza demografică, revista Academica, Anul VII, nr. 12(84), octombrie 1997 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.*

Luând ca an de referință anul 1996, profesorul V. Ghețau a elaborat trei variante de evoluție a populației României.

Considerând că schimbările socioeconomice vor da rezultatele așteptate într-un timp scurt și răspunsul sistemului demografic va fi rapid, rata totală a fertilității ar urma să crească până în 2010 după care se va menține constantă până în 2050. Nivelul de înlocuire a generațiilor va fi atins, în varianta de creștere, între 2000 și 2010. În 2010, rata totală de fertilitate va fi deja superioară acestui nivel, 2,3 copii la o femeie. Mai puțin optimistă în ceea ce

* Dintre cele trei proiectări proiectate aici, cea a Institutului Național de Statistică (INS), fosta Comisie Națională pentru Statistică, a fost cea mai apropiată de evoluția populației până în 2000. Valoarea înregistrată în această perioadă a coincis cu a ipotezei asupra fertilității din varianta optimistă de proiectare.

privește intensitatea răspunsului sistemului demografic, la condițiile economice mai bune, este varianta de echilibru. Rata totală de fertilitate are aceeași evoluție până în 2000, dar va crește numai până la nivelul de înlocuire a generațiilor până 2010, 2,067, după care se va menține constantă. Varianta de reper este considerată a avea un caracter pur referențial. Nivelul fertilității este presupus a se menține la nivelul anului 1996 – 1,30 copii la o femeie, mult sub nivelul de înlocuire a generațiilor.

Variantele de proiectare trebuie considerate, conform autorului, ca normative, ele neputând “reprezenta în nici un fel evoluții probabile” din cauza lipsei elementelor care să permită elaborarea proiectărilor demografice probabile.

Oficiul de Studii și Proiectări Demografice al Comisiei Naționale pentru Statistică a realizat o proiectare mai prudentă. Orizontul de proiectare este 2020.

Ipotezele evoluției fertilității sunt de creștere pe întreg orizontul de proiectare, în varianta optimistă, cu atingerea nivelului de înlocuire a generațiilor în 2020; de scădere, în varianta pesimistă, până în 2010 – până la 1,20 copii – și menținerea acestui nivel până în anul 2020. În varianta constantă, nivelul fertilității atins în 1996, 1,29 copii la o femeie – se va menține constant în întreaga perioadă de proiectare.

Conform ipotezei “pragului” din teoria tranziției demografice, îmbunătățirea condițiilor economice și sociale nu are un efect deosebit asupra nivelului inițial foarte mare al natalității. Însă, odată ce este atins un anumit nivel al dezvoltării, natalitatea intră într-o fază sigură de declin ce se va stabiliza la un nivel foarte scăzut. Studii ale Națiunilor Unite^[176] consideră că nivelurile atinse în dezvoltarea: mijloacelor de comunicație, sănătate și educație pot fi mai importante pentru natalitate decât valorile altor indicatori. Dar pentru nici un indicator nu există valori stabilite pentru “pragul” de la care începe declinul natalității și cu atât mai mult pentru nivelul de la care acesta se va stabiliza sau va urma o perioadă de creștere. Aceste valori se schimbă substanțial sub influența condițiilor schimbătoare ale vieții.

În perioada tranziției politice, economice și sociale, factorii de influență ai variabilelor demografice formează un complex în care este greu de separat importanța relativă a fiecăruia, iar dinamica acestui complex de factori este rapidă și imprevizibilă. Având în vedere gradul de confirmare (sau infirmare) a încercărilor precedente de proiectare ale CNS a evoluției populației și faptului că sistemul demografic are o inerție determinată de existența unor legi proprii de evoluție, se poate considera că unele variante au un grad mai mare de probabilitate, iar cele ce se situează la extreme (superioară sau inferioară) reprezintă repere.

Previziunea evoluției populației României, făcută de către CNS, având ca bază anul 1994 și realizată prin cumularea evoluțiilor probabile la nivel teritorial cu orizont 2010, a fost reconsiderată în variantele din 1997 la niveluri mai mici ale populației cu 1 până la 4 puncte procentuale. Evoluția descrescătoare a fertilității, în anii următori anului 1994, a dus la aceasta. Așa

cum arată și experiența altor țări europene fertilitatea poate fluctua, însă, între limite apropiate. De aceea nu este exclusă revenirea acestora la valori apropiate de nivelul de înlocuire a generațiilor. Este dificil de apreciat, însă, gradul de apropiere.

Influența dezvoltării economice nu este directă și necondiționată. Ea creează numai posibilitățile pentru ca îmbunătățirile pe care le face posibile în nivelul de cultură și în calitatea serviciilor de sănătate să acționeze asupra nivelului mortalității. De altfel, s-a constatat că ajutorul extern acordat pentru învățământ și sănătate reduce nivelul fenomenului în lipsa unui nivel ridicat al dezvoltării economice (cazul țărilor slab dezvoltate).

Prin intermediul natalității și al comportamentului demografic, gradul de dezvoltare economico-socială influențează mortalitatea și prin structura pe vârste a populației.

Expresie a acestui mecanism complex de influențare a nivelului mortalității, cele trei proiectări demografice adoptă ipoteze diferite privind evoluția acestora. Ele sunt exprimate prin intermediul speranței de viață la naștere (tabelul nr. II.7).

Tabelul nr. II.7

Ipoteze ale evoluției speranței de viață la naștere în variantele de proiectare a populației României

- ani -

Proiectarea	Varianta	2000	2010	2020	2030	2040	2050
ONU	superioară = medie =inferioară=constantă	69,5	71,5	73,3	75,1	76,3	77,8
V. Ghețau	creștere = echilibru	69,91	72,92	75,92	77,92	78,64	79,41
	reper	68,85	68,85	68,85	68,85	68,85	68,85
CNS	optimistă	69,98	73,03	75,91	...	...	...
	pesimistă	68,50	67,70	66,45	...	...	...
	constantă	68,83	68,83	68,83	...	...	...

Sursa: World Population Prospects. The 1996 Revision Anex II & III, U.N., Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 octombrie 1996, p. 350 – 351; Vasile Ghețau: Dincolo de prognoza demografică, revista Academica, Anul VII, nr. 12(84), octombrie 1997 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

ONU a adoptat în toate variantele de proiectare ipoteza optimistă a scăderii treptate a nivelului mortalității și a creșterii speranței de viață la naștere.

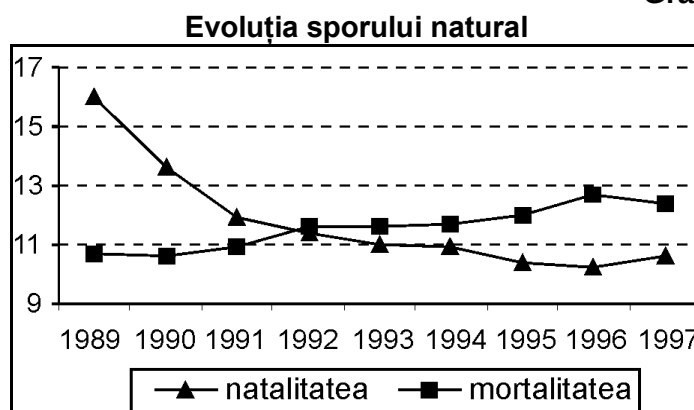
Aceeași viziune optimistă o adoptă și profesorul V. Ghețau pentru primele două variante. Pentru varianta de reper adoptă ipoteza păstrării constante a nivelului mortalității din 1996 în întreg intervalul de proiectare.

Varianta optimistă a CNS are pentru mortalitate o ipoteză mai optimistă decât variantele ONU. Speranța de viață la naștere ar putea fi în 2020 cu 2,6 ani mai mare decât în variantele ONU. În varianta constantă a CNS ipoteza mortalității este aceeași ca cea din varianta reper a profesorului V. Ghețau.

II.5. Evoluția sporului natural

Sporul natural este rezultatul acțiunii simultane a intensității celor două fluxuri – nașteri și decese – măsurate prin nivelul natalității și al mortalității (graficul nr. II.8).

Graficul nr. II.8

Valorile cele mai mari ale ratei sporului natural coincid cu momentele în care natalitatea avea valori foarte mari (ex. 34,1‰ în 1930) iar mortalitatea, deși, mare, uneori (în 1930 avea nivelul cel mai ridicat din perioada considerată, 19,3‰) permitea obținerea unei rate însemnate a sporului natural (de exemplu, 14,8‰ în 1930). Diferența dintre o natalitate foarte ridicată (apropiată de nivelul antebelic) și o mortalitate încă scăzută, deși în creștere, a permis realizarea celei mai mari intensități a sporului natural din perioada considerată: 18,1‰ respectiv 17,1‰ în anii 1967 și 1968. După acest moment, sporul natural a scăzut ferm, astfel că în 1980 – 1981 intensitatea sa înregistra valori (7,6‰ respectiv 7,0‰) ce se situau în jurul celor imediat premergătoare sau ulterioare celui de-al doilea război mondial (7,1‰ în 1940 și 6,0‰ în 1946). În 1989 și 1990, valorile intensității sporului natural (5,3‰ și respectiv 3,9‰) le repetă oarecum pe cele din 1982 și 1983 (5,3‰ și 3,9‰). Valoarea înregistrată în 1991 (1,0‰) era deja sub cea înregistrată în timpul crizei alimentare din 1947 (1,4‰). După această dată intensitatea sporului natural a înregistrat valori negative și o tendință de accelerație a acestuia, ajungând după numai 5 ani, în 1996 la o intensitate de – 2,5‰. În 1997, rata sporului natural negativ era mai mică decât cea a anului anterior cu 0,6 promile. Pentru 1998, se apreciază o rată negativă de creștere a populației de 2,7‰.

Tendința de reducere a sporului natural trebuie să se fi instalat anterior perioadei luate în considerație, dacă avem în vedere că studii recente^[51] evidențiază un proces de reducere a fertilității cu mai bine de 100 de ani în urmă.

Studii psihosociologice confirmă faptul că dorința familiilor de a avea copii se menține în România. Dar, condițiile economice ale tranziției, în care apariția unui copil aduce riscul căderii sub pragul de sărăcie al venitului familiei, i-au determinat pe tineri să amâne căsătoria, iar în cadrul familiei să amâne nașterea copiilor.

Conform ipotezelor de evoluție a fertilității, mortalității și speranței de viață la naștere, populația României va continua tendința de scădere înregistrată în ultimii ani. Scăderea depinde de intervalul și nivelul de stabilizare a nivelului fertilității. De la acest nivel se presupune că va urma o perioadă de creștere a fertilității. Chiar dacă în unele variante de proiectare se presupune că nivelul fertilității va depăși nivelul de înlocuire a generațiilor, sporul natural va fi tot negativ pe o perioadă mai mare de jumătate de secol (tabelul nr. II.8).

Tabelul nr. II.8

**Evoluția sporului natural
în proiectările populației României**

- mii pers. -

Proiectarea	Varianta	2000	2010	2020	2030	2040	2010-2050
ONU	superioară	- 137,0	- 135,0	- 163,0	- 90,0	+ 4,0	+ 367,0
	medie	- 223,0	- 488,0	- 578,0	- 707,0	- 826,0	- 897,0
	constantă	- 137,0	- 380,0	- 653,0	- 883,0	- 209,0	- 1482,0
	inferioară	- 266,0	- 627,0	- 895,0	- 1192	- 1525	- 1800
V. Ghețau	creștere	- 211,8	+ 479,7	+ 658,3	+ 643,0	+ 887,8	+ 553,0
	echilibru	- 211,8	+ 285,7	+ 332,3	+ 239,8	+ 259,2	- 139,2
	reper	- 298,2	- 1001,2	- 1544,3	- 1872,1	- 2131,5	- 2314,9
CNS	optimistă	- 283,8	- 561,6	- 413,0	...	...	...
	pesimistă	- 339,6	- 1231,0	- 1852,5	...	...	...
	constantă	- 316,4	- 1042,0	- 1567,4	...	...	...

* pentru proiectarea ONU sporul natural e calculat față de previziunile ONU pentru 1995. Calculat după World Population Prospects. The 1996 Revision Anex II & III, U.N., Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 Oct. 1996, p. 350 -351; Vasile Ghețau: Dincolo de prognoza demografică, revista Academica, Anul VII, nr. 12 (84), octombrie 1997 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

Excepție fac variantele de creștere și echilibru ale profesorului Vasile Ghețau, conform cărora populația va înregistra un spor pozitiv încă din al doilea deceniu al secolului următor.

II.6. Mișcarea migratorie externă

Ținută sub control până în 1990, migrația externă a explodat practic după această dată și continuă să se situeze la niveluri ridicate (tabelul nr. II.9).

Tabelul nr. II.9

Indicatori ai emigrației în perioada 1977 – 1997

	1977 -1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Total - pers. -	342427	96929	44160	31152	18446	17146	25675	21526	19945
Vârsta medie – ani -	34,95...33,28	34,82	30,55	32,66	33,20	30,91	32,12	31,41	31,27
Vârsta mediană – ani –	37,59...30,20	31,62	25,29	29,28	29,95	28,39	30,85	29,31	29,38

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 513.

În 1990 au emigrat de 2,3 ori mai multe persoane decât în anul precedent și de 5,4 ori mai multe decât în 1977. Între 1990 și 1995 au emigrat 233508 persoane, ceea ce reprezintă peste 2/3 (68,2%) din numărul celor ce au părăsit țara în cei 13 ani anterior considerați, iar în următorii doi ani li s-au mai adăugat 12,1%.

În anii 1989, 1991 și 1994 fluxurile de emigrație au fost compuse în mai mare măsură din persoane tinere față de cele din ceilalți ani ai intervalului analizat. În ultimii doi ani vârsta medie și mediană a emigrației românești a scăzut. Aceasta ar putea marca un moment de cotitură în emigrația românească: părăsesc țara din ce în ce mai mulți tineri.

Emigranții români au vârsta medie situată între limitele de vârstă ale populației active și sub vârsta medie și mediană a acesteia. Persoanele care emigrează sunt, deci, în majoritate persoane active care și-au terminat studiile și au dobândit și o experiență profesională.

Structura emigranților, după nivelul studiilor absolvite, evidențiază o pondere mare a celor care au studii liceale, postliceale și superioare (tabelul nr. II.10).

Ponderea emigranților calificați a fost de 43% între 1977 și 1989 și 43,6% între 1990 – 1995. În ultimii doi ani, numărul emigranților cu studii superioare reprezintă 36,2% din numărul celor cu aceeași pregătire, emigrați în șase ani anteriori, iar a celor cu studii superioare, liceale și postliceale, luați împreună, mai mult de un sfert (28,6%) din numărul corespunzător al emigranților din perioada anterioară a tranziției.

Tabelul nr. II.10
Structura emigranților după nivelul studiilor absolvite
în perioadele 1977 – 1989 și 1990 – 1997, %-

	1977 – 1989	1990 – 1995	1996-1997
Total	100,0	100,0	100,0
Învățământ superior	12,0	8,6	17,6
Învățământ liceal și postliceal	20,7	23,1	33,5
Învățământ profesional și tehnic	10,3	12,0	9,1
Învățământ primar și gimnazial	56,1	52,2	23,7
Alte situații	11,2	16,1	16,1

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 514.

În structura profesională, ponderea principală o dețineau, până în 1995, emigranții din categoria alte profesii (tabelul nr. II.11).

Tabelul nr. II.11
Structura profesională a emigranților între 1977 – 1989;
1990 – 1995 și 1996-1997, %-

	1977 – 1989	1990 – 1995	1996-1997
Total	100,0	100,0	100,0
Ingineri și arhitecți	4,5	4,4	37,5
Medici, farmaciști	1,8	1,1	39,0
Profesori	2,7	1,9	7,0
Economiști	0,5	0,9	2,9
Artiști – muzicieni	0,5	0,4	1,2
Tehnicienii, maiștri	3,6	2,7	3,1
Alte profesii	86,4	88,6	7,2

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 514.

În ultimii doi ani, medici și farmaciști, ingineri și arhitecți compun în mod covârșitor emigrația română înregistrată, 76,5%, în timp ce ponderea emigranților din categoria alte profesii (muncitori, etc.) a scăzut de peste 12 ori față de perioada antedecembristă și primii șase ani posteriori acesteia.

Creșterea ponderii emigranților tineri și a celor cu studii superioare ar putea indica o caracteristică îngrijorătoare pentru o parte din cei ce urmează învățământul superior în România: pregătirea universitară constituie o preetapă de instruire profesională pentru locuri de muncă bine plătite în țările dezvoltate. Emigrația are efecte negative pe termen scurt și lung amplificate de faptul că din emigrație fac parte absolvenți ai învățământului tehnic superior și mediu. Realizările din domeniul tehnicii se constituie în impulsuri benefice pentru întreaga economie. Pe termen lung, se pierde partea capitalului uman câștigată prin experiența profesională a generațiilor anterioare și transmisă noilor generații. Înlocuirea celor plecați nu se poate realiza imediat și efectul negativ al ruperii lanțului transmiterii cunoștințelor profesionale se va propaga în timp și cu întârzieri în latura creativ-productivă a forței de muncă.

Emigrarea afectează negativ însăși evoluția sistemului demografic prin distorsiunile produse în structura populației pe grupe de vârstă și sexe.

Având o determinare complexă, internă și externă, soldul migrației externe a fost considerat în scădere până în 2010 și nul după aceea, în proiectările ONU și V. Ghețau în variantele de creștere și echilibru și constantă în varianta de reper și în variantele de proiectare ale CNS.

II.7. Evoluția numărului populației

Rezultatele ultimelor șase recensăminte au reliefat o tendință de creștere a numărului populației. Ca o consecință a sporului natural pozitiv cu valori variabile, rata medie anuală a creșterii populației a oscilat de la un recensământ la altul (tabelul nr. II.12).

Tabelul nr. II.12

Populația României înregistrată la recensămintele din perioada 1930 – 1992

Indicatori	1930	1948	1956	1966	1977	1992
Populația – pers. -	14280729	15872624	17489450	19103163	21559910	22810035
Rata medie anuală de creștere -‰-	...	1,03	1,18	0,87	1,18	0,38

Sursa și calcule după Anuarul demografic al României, CNS, București, 1996, p. 5.

Începând din 1990, populația României a scăzut cu un ritm mediu anual de 0,41% (tabelul nr. II.13).

Scăderea cea mai mare s-a înregistrat în 1992, iar în 1995 și 1996 rata medie anuală de scădere a populației României a avut o valoare de două ori, respectiv de trei ori mai mare decât cea înregistrată în 1994. În primii doi ani scăderea s-a datorat soldului negativ al migrației externe, iar, din 1992, și sporului natural negativ. Din 1994 soldul natural negativ a depășit în intensitate soldul migrator extern.

Tabelul nr. II.13

Populația în perioada 1991 – 1997

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Populația -mii pers.-	23185,1	22789,0	22755,3	22730,6	22680,9	22607,6	22545,9
Rata medie anuală de scădere - ‰ -	-0,9	-1,71	-0,15	-0,11	-0,22	-0,16	-0,27
Sold migrație externă -mii pers.-	-23,9	-29,4	-17,2	-16,2	-21,2	-19,5	-13,3
Rata migrației externe – ‰ -	-1,0	-1,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,8	-0,6

Sursa și calcule după Statistica socială. Culegere de date, CNS, București, 1996, p.21; Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, 1998, p.64 și Populația României pe sexe, vârste și județe la 1 iulie 1997, CNS, București, 1998.

Creșterea mortalității, scăderea natalității și mai ales sporul natural negativ nu sunt fenomene noi pentru unele țări în tranziție din centrul și estul Europei. Intensitatea actuală a acestor fenomene și spațiul lor de desfășurare (fostele țări socialiste, inclusiv cele din landurile ce compuneau fosta R.D. Germană, și exclusiv cele ce compuneau fosta R.F. Germană) circumscriu o arie de criză marcată de complexe evoluții economice, sociale și politice.

Șocul trecerii de la o societate condusă centralizat și planificat spre una bazată pe regulile economiei de piață, în ciuda opțiunii aproape unanime, este, se pare, mai mare decât s-a imaginat. Rigorile noii societăți sunt mai mari față de individ și societate (altfel proclamate și în vechea orânduire), iar organizarea instituțională și răspunsul adecvat al societății se formează lent. Adaptarea și integrarea trebuie să o facă toți indivizii indiferent de vârstă. Capacitatea de adaptare scade, însă, cu vârsta.

Plasarea aproape instantanee a indivizilor într-un mediu abrupt schimbat este explicația ades încercată a crizei demografice declanșată în țările europene ex-socialiste odată cu tranziția spre economia de piață. Se consideră că sistemul demografic a răspuns, prin variabilele sale, rapid la o situație de criză politico-socioeconomică specifică din punct de vedere al caracteristicilor.

Revenirea sistemului demografic din starea de criză este imprevizibilă. Natalitatea dă semne de revenire. În privința mortalității lucrurile sunt mai complicate pentru că vectorul de influență combină mai mulți factori a căror îndepărtare nu se întrevede încă (consumul scade, numărul cazurilor de noi îmbolnăviri cu paraziți și boli transmisibile se menține la nivel ridicat sau crește). În variantele de proiectare se adoptă ipoteze mai optimiste (mortalitatea va fi constantă sau în scădere), dar ele exprimă o evoluție ce ar trebui să se realizeze pentru că acest cost social nu poate fi acceptat.

Evoluția numărului populației României este determinată în principal de evoluția fertilității. Fiind un obiectiv al dezvoltării economice, mortalitatea nu poate fi considerată decât în scădere, sau cel mult, staționară.

Rezultatul ipotezelor folosite în proiectare este pentru anul 2020, an pentru care există prognoze în toate variantele, o populație de 23,5 milioane de persoane, 22,3 milioane sau 21,3 milioane potrivit variantelor cele mai optimiste ale proiectărilor estimate de V. Ghețau și respectiv ONU și CNS (tabelul nr. II.14).

Tabelul nr. II.14

**Numărul populației României
în proiectările demografice**

- mil pers. -

Proiectarea	Varianta	2000	2005	2010	2015	2020	2030	2040	2050
ONU	superioară	22,6	22,5	22,4	22,4	22,3	22,2	22,2	22,4
	medie	20,5	22,2	22,0	21,8	21,4	20,7	19,9	19,0
	constantă	22,6	22,4	22,2	21,9	21,6	20,7	19,4	18,0
	inferioară	22,5	22,2	21,8	21,4	20,9	19,7	18,2	16,4
V. Ghețau	creștere	22,4	22,5	22,9	23,3	23,5	24,2	25,1	25,6
	echilibru	22,4	22,4	22,7	23,9	23,0	23,3	23,5	23,4

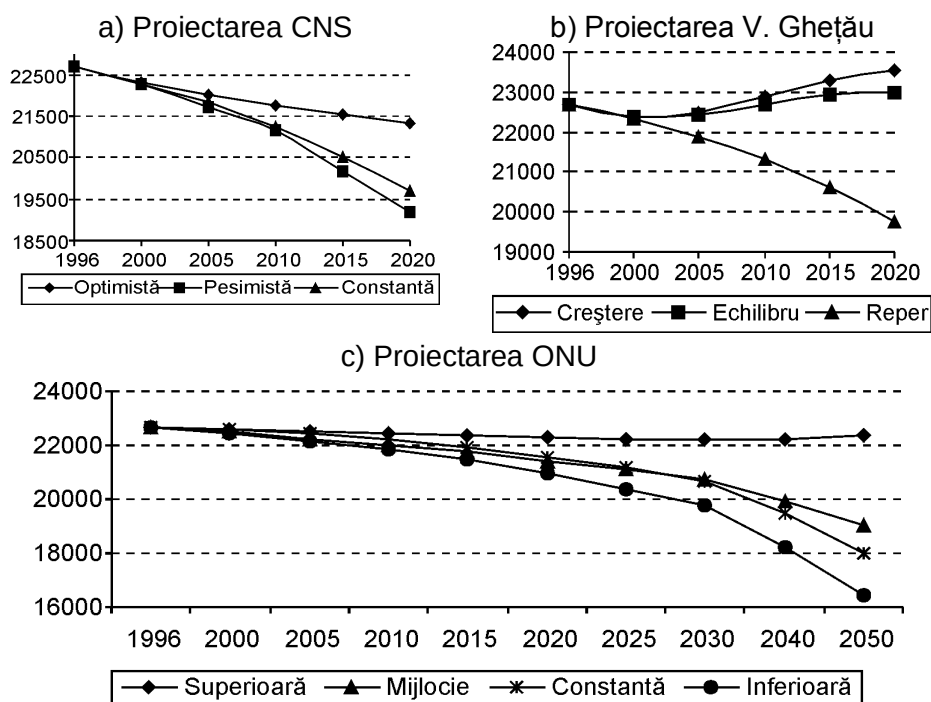
Proiectarea	Varianta	2000	2005	2010	2015	2020	2030	2040	2050
	reper	22,3	21,9	21,3	20,6	19,8	17,9	15,8	13,4
CNS	optimistă	22,3	22,0	21,8	21,5	21,3	...	...	...
	pesimistă	22,3	21,7	21,0	20,2	19,2	...	...	...
	constantă	22,3	21,8	21,2	20,5	19,7	...	...	...

Sursa: World Population Prospects. The 1996 Revision Anex II & III, U.N., Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 Oct. 1996, p. 350 -351; Vasile Ghețau: Dincolo de prognoza demografică, revista Academica, Anul VII, nr. 12 (84), octombrie 1997 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

Reprezentarea grafică a evoluțiilor probabile ale numărului populației României evidențiază diferențele proiectărilor populației în ceea ce privește ecartul dintre varianta maximă și minimă a fiecărei proiectări (graficul nr. II.9).

Graficul nr. II.9

Evoluția probabilă a populației României

În varianta superioară a proiectării ONU, numărul populației se va menține relativ constant ca rezultat al unei fertilității în creștere și al unei mortalități în scădere în rate aproximativ egale în fiecare interval al orizon-

tului de proiectare. Ipotezele variantelor inferioară, medie și constantă au fost infirmate de evoluția ulterioară anului 1994. Prin urmare evoluția numărului populației conform acestor ipoteze este improbabilă.

Variantele de creștere și echilibru din proiectarea profesorului V. Ghețău previzionează o creștere a populației față de anul de bază, evoluție infirmată de realitate. Varianta de reper este – cu o mică diferență dată de a doua zecimală a fertilității – varianta constantă a proiectării CNS.

Scăderea populației este prognozată în toate variantele proiectării CNS, indiferent de gradul de optimism*. Varianta optimistă pare să indice o stabilizare a populației după câteva decenii de scădere cu un ritm mediu pe cincinal ce alternează de la 0,3% la 0,2% după anul 2000 (tabelul nr. II.15).

Tabelul nr. II.15

Rate de creștere a populației României

a) Proiectarea ONU

- % -

Varianta	1995 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2010	2010 - 2015	2015 - 2020	2020 - 2030	2030 - 2040	2040 - 2050
Superioară	- 0,09	- 0,09	- 0,04	0,045	- 0,09	- 0,04	0	0,09
Medie	- 2,0	+1,6	0	- 0,4	- 0,4	- 0,3	- 0,4	- 0,5
Constantă	- 0,09	- 0,2	- 0,2	- 0,3	- 0,3	- 0,4	- 0,6	- 0,7
Inferioară	- 0,2	- 0,2	- 0,4	- 0,4	- 0,5	- 0,6	- 0,8	- 1,0

b) Proiectarea V. Ghețău

Varianta	1995 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2010	2010 - 2015	2015 - 2020	2020 - 2030	2030 - 2040	2040 - 2050
Creștere	- 0,3	+ 0,09	0,4	0,3	0,2	+ 0,3	0,4	0,2
Echilibru	- 0,3	0	0,3	0,2	0,9	0,1	0,8	- 0,04
Reper	- 0,4	- 0,4	- 0,6	- 0,7	- 0,8	- 1,0	- 1,2	- 1,6

b) Proiectarea CNS

Varianta	1995 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2010	2010 - 2015	2015 - 2020
Optimistă	- 0,4	- 0,3	- 0,2	- 0,3	- 0,2
Pesimistă	- 0,4	- 0,5	- 0,7	- 0,8	- 1,0
Constantă	- 0,4	- 0,5	- 0,6	- 0,7	- 0,8

Sursa: *World Population Prospects. The 1996 Revision Anex II & III, U.N., Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 Oct. 1996, p. 350 -351; Vasile Ghețău: Dincolo de prognoza demografică, revista Academica, Anul VII, nr. 12 (84), octombrie 1997 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.*

* Ca urmare a unei evoluții mai bune a mortalității, care înregistrează o scădere lentă din 1977, numărul populației a fost mai mare în 2000 decât cel previzionat de INS cu cca 150 de mii de persoane.

Conform celorlalte două variante de proiectare a CNS, populația României va continua să scadă într-un ritm din ce în ce mai mare. Creșterea ușoară a natalității în 1997 ar putea fi considerată o infirmare a ipotezelor care au stat la baza celor două variante. E posibil, deci, ca evoluția populației să confirme ipotezele variantei optimiste a proiectării CNS. Varianta pesimistă, cu ritmuri mai mari de scădere a populației decât varianta constantă, prognozează niveluri ale populației cu o probabilitate mai mare de a nu fi atinse.

Prin urmare, pentru scopurile analizei, pot fi reținute două variante de scădere a populației, ambele din proiectarea CNS: a) varianta optimistă, cu o probabilitate mai mare de realizare și b) varianta constantă, ca reper al unei evoluții descrescătoare a numărului populației cu un ritm din ce în ce mai mare.

Capitolul III

Evoluția structurii sistemului demografic în România

Ceea ce caracterizează o populație în diferite momente în timp este structura sa demografică și socioeconomică.

Populația, în ansamblu, se compune din subsisteme care se constituie pe baza caracteristicilor demografice (structura demografică) ale populației sau a celor rezultate din intersecția sistemului demografic cu alte sisteme din sistemul general al unei economii. Din intersecția sistemului demografic cu cel socioeconomic rezultă structura socioeconomică.

Structura pe vârste și sexe și cea socioeconomică prezintă interes din punct de vedere economic. Configurația acestor structuri, ca și ale altora (de exemplu, repartizarea teritorială), pot să favorizeze sau nu evoluția procesului dezvoltării economice.

III.1. Structura demografică a populației

Ca urmare a evoluției natalității și mortalității, structura pe vârste a populației s-a schimbat.

La recensământul efectuat în anul 1930, populația României avea încă caracteristicile unei populații tinere. Vârsta medie a populației era de 26,57 ani și jumătate din populație era sub 22,73 ani, iar trei sferturi din populație sub 39,41 ani (tabelul nr. III.1).

Tabelul nr. III.1

Evoluția valorilor momentelor centrale pentru populația României

- ani -

	Recensămintele din:				Populația medie în:						
	1930	1956	1977	1992	1996	1997	2000	2005	2010	2015	2020
Vârsta medie	26,57	30,45	33,14	35,25	36,20	36,4	a) 37,1 b) 36,5	38,2 34,9	39,1 39,0	39,9 40,7	40,61 41,13
Vârsta mediană	22,73	27,42	30,52	33,37	34,15	34,28	a) 34,4 b) 34,4	36,1 36,0	37,7 37,7	39,4 39,4	41,1 41,4

a) varianta optimistă a proiectării CNS;

b) varianta constantă a proiectării CNS.

Calculat după Anuarul demografic al României, CNS, București 1996, p.6-7; Populația României pe vârste, sexe și medii la 1 iulie 1996 și 1997, CNS, București și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

Cu fiecare recensământ ulterior celui din 1930, populația României s-a îndepărtat tot mai mult de structura pe vârste caracteristică unei populații tinere. Dacă în 1930 primul sfert din populație se afla sub 9,61 ani, în 1992 limita superioară a acestuia era 16,53 ani, iar în numai 5 ani (până în 1997) această limită a mai crescut cu 1,84 ani și procesul de îmbătrânire demografică continuă.

Anul 2020 pare a fi un moment de cotitură. În cazul variantei optimiste, procesul de îmbătrânire demografică, mai accentuat decât în varianta constantă, se va încetini după această dată. În varianta constantă, evoluția va fi inversă: îmbătrânirea demografică se va accelera după 2020.

Structura populației* pe grupe mari de vârstă s-a modificat în sensul creșterii ponderii populației din grupele de vârstă 15-59 ani și în special din grupele de vârstă de 60 ani și peste și a scăderii ponderii populației între 0 și 14 ani (tabelul nr. III.2).

Tabelul nr. III. 2

Evoluția structurii populației pe grupe mari de vârstă

- % -

	Recensămintele din:				Populația medie în:						
	1930	1956	1977	1992	1996	1997	2000	2005	2010	2015	2020
Total	100	100	100	100	100	100	a) 100 b) 100	100	100	100	100
0-14 ani	33,5	27,5	25,7	22,4	19,9	19,4	a) 18,3 b) 18,3	16,2	15,9	16,3	16,7
15-59 ani	59,1	62,6	60,5	61,0	62,4	62,6	a) 63,1 b) 63,1	65,1	64,7	62,7	61,0
60 și peste	7,4	9,9	13,8	16,6	17,7	18,0	a) 18,6 b) 18,6	18,7	19,4	21,0	22,3

a) Varianta optimistă a proiectării CNS.

b) Varianta constantă a proiectării CNS.

Calculat după Anuarul demografic al României 1996, CNS, București, p. 6-7, Populația României pe vârste, sexe și medii la 1 iulie 1996 și 1997, CNS, București și Proiectarea populației României până în 2020, CNS, București, iulie 1997.

În varianta constantă de proiectare ponderea populației în vârstă de 0-4 ani va scădea în tot orizontul de prognoză, concomitent cu creșterea

* Structura reală a populației României în 2000 a confirmat în mare parte previziunile INS: - 0,2 puncte procentuale (pp) este diferența dintre ponderea populației în vârstă de 60 de ani și peste previzionată față de cea realizată care se regăsește la ponderea populației în vârstă de 15-59 ani. În consecință valoarea raportului de dependență a fost în 2000 de 46,1 persoane tinere și vârstnice ce revin la o persoană de vârstă activă în loc de 58,4 cât a fost previzionat, iar a raportului bătrâni/copii de 103 față de previziunea de 101,7.

Procesul de îmbătrânire demografică s-a desfășurat ceva mai rapid decât se anticipase.

ponderii populației vârstnice. Din anul 2015, creșterea ponderii populației vârstnice se va face și în dauna celei în vârstă de 15-59 ani.

Ponderea populației în vârstă de 0-14 ani începe să crească după 2010, dar a populației în vârstă de 15-59 ani începe să scadă după 2005, în varianta optimistă. Ponderea populației în vârstă de peste 60 ani va crește în ambele variante (mai repede, în varianta constantă).

Valoarea raportului bătrâni – copii (tabelul nr. III. 3) era încă din 1930 aproape de 15%. După această dată valoarea raportului în cele două variante a crescut de peste 4 ori (4,37 respectiv 4,23 ori).

Tabelul nr. III. 3

**Evoluția valorilor raportului de dependență
și ale raportului bătrâni/copii**

-%-

	Recensămintele din:				Populația medie în:						
	1930	1956	1977	1992	1996	1997	2000	2005	2010	2015	2020
Raportul de dependență (P 0-14 ani+)	69,2	59,9	65,3	63,9	60,3	59,9	a) 58,5	51,4	54,5	59,9	60,5
P 60 și peste)/ P 15-59 ani							b) 58,4	52,7	52,2	54,5	55,4
Raportul bătrâni/ copii	22,0	36,0	53,5	74,0	89,1	93,0	a) 101,7	115,4	122,1	128,2	133,9
P60 și peste/ P 0-14 ani							b) 101,4	115,2	124,2	136,9	154,4

a) Varianta optimistă a proiectării CNS.

b) Varianta constantă a proiectării CNS.

Calculat după Anuarul demografic al României 1996, CNS, București, p. 6-7, Populația României pe vârste, sexe și medii la 1 iulie 1996 și 1997, CNS, București și Proiectarea populației României până în 2020, CNS, București, iulie 1997.

Valoarea cea mai mare a raportului de dependență se înregistra în 1930: 692 de persoane sub și peste limita de vârstă activă (din care un sfert erau copii) erau suportate de 1000 persoane în vârstă de muncă. După această dată, deși valoarea raportului de dependență a scăzut, ponderea copiilor în numărul persoanelor "suportate" s-a redus și a crescut cea a persoanelor pensionate sau pensionabile care reprezintă o povară mult mai mare pentru persoanele în vârstă de muncă. Ponderea acestora a crescut, comparativ cu cea a "bătrânilor", mult mai puțin în perioada analizată.

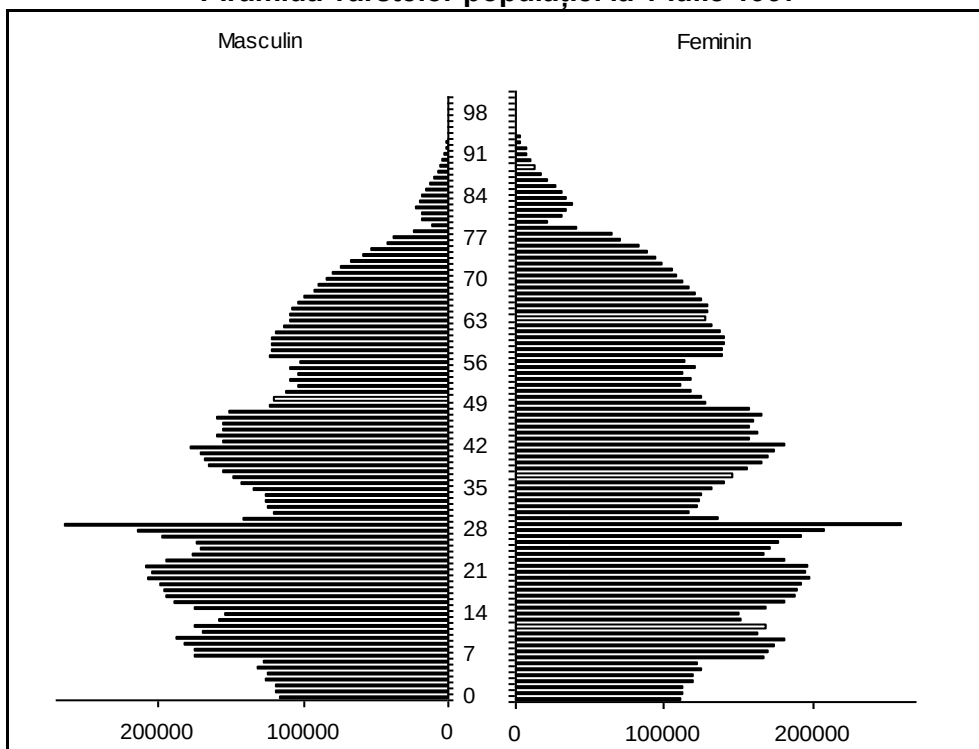
Pentru perioada de prognoză valoarea raportului de dependență are aceeași evoluție cu cea a grupelor mari de vârstă. În varianta optimistă va

continua să scadă până în 2005. Creșterea ulterioară se datorează în mare parte creșterii numărului vârstnicilor. În varianta constantă, valoarea raportului de dependentă va începe să crească cu o întârziere de 5 ani, iar creșterea va fi mult mai moderată decât în varianta optimistă. Ea se va datora în întregime creșterii numărului vârstnicilor.

Piramida vârstelor populației (graficul nr. III. 1) arată sugestiv “fazele” evoluției populației României și ale fenomenului de îmbătrânire demografică.

Graficul nr. III. 1

Piramida vârstelor populației la 1 iulie 1997

Din ce în ce mai mult graficul piramidei vârstelor trece de la forma piramidală spre o formă de piramidă inversată, deși în cazul României ea nu este încă foarte conturată.

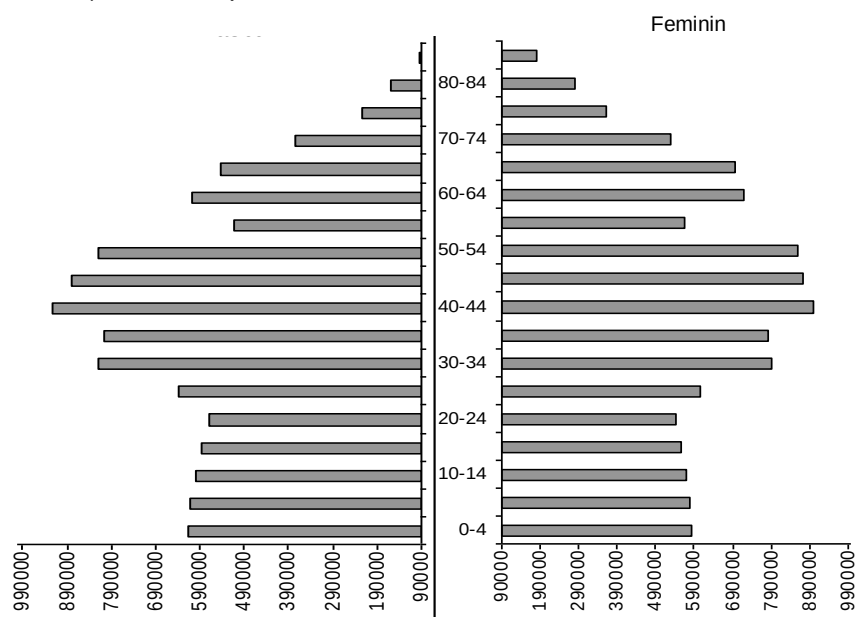
Tranziția demografică de la niveluri ridicate la cele joase ale natalității și ale mortalității este, deci, însoțită de tranziția de la o structură pe vârste tânără la una îmbătrânită și de modificarea structurii populației active (ultima și sub influența majoră a migrației).

La sfârșitul orizontului de prognoză, graficul piramidei vârstelor va avea o formă mai evidentă de piramidă inversată atât în varianta optimistă cât mai ales în varianta constantă de proiectare a populației (graficul nr. III.2).

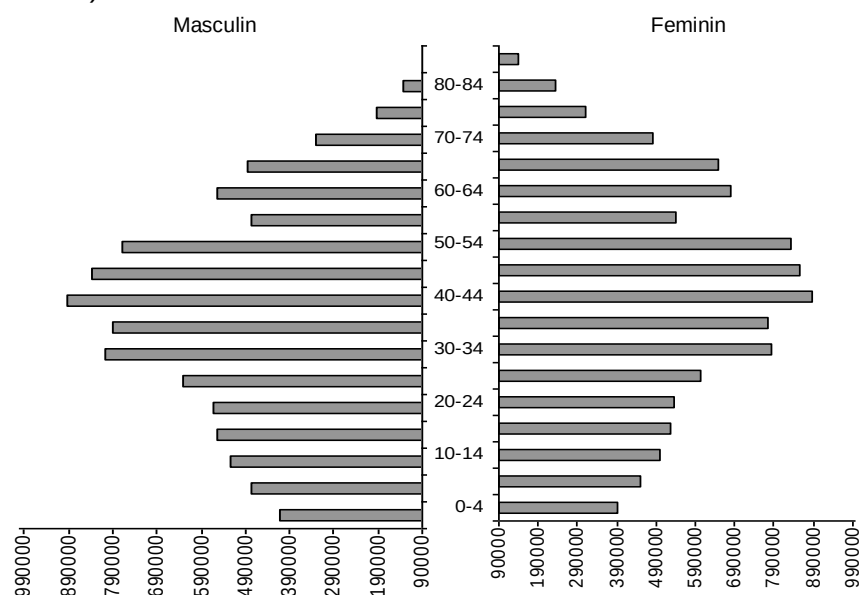
Graficul nr. III.2

Piramida vârstelor populației în anul 2020

a) varianta optimistă

b) varianta constantă

III. 2. Gospodăria și familia

Structura gospodăriilor, după numărul de persoane și grupa de vârstă a membrilor lor este un factor determinant al consumului, gospodăria fiind purtătoarea modelului de consum în societate.

Cei 22.581.862 de locuitori ai României, la 1 ianuarie 1997, se repartizau pe 7520 mii de gospodării.

Sub acțiunea factorilor psihologici și socioeconomiici și gospodăria și familia au evoluat din punct de vedere al numărului și al structurii. Factorii de natura menționată au acționat în sensul creșterii numărului gospodăriilor (cu 80%) în intervalul analizat, ca o consecință a fenomenului de nuclearizare a familiei și a reducerii semnificative a mărimii medii a unei gospodării (tabelul nr. III. 4)

Tabelul nr. III. 4

Evoluția gospodăriilor după numărul persoanelor ce o compun la recensămintele din perioada 1930-1992 și la 1 ianuarie 1997

		1930	1948	1966	1977	1992	1997
Gospodării – total – mii -		3305,5	4215,7	5954,6	6667,2	7288,7	7520,0
Structura gospodăriilor -%-	1 persoană	5,6	8,5	14,2	13,5	17,1	17,4
	2 persoane	16,1	20,6	23,4	24,7	25,8	26,1
	3 persoane	18,8	21,6	23,4	22,0	21,0	21,0
	4 persoane	18,5	18,6	19,9	19,6	19,1	18,8
	5 persoane și peste	41,0	30,7	19,1	19,8	17,0	16,7
Mărimea medie a unei gospodării - pers. -		4,3	3,8	3,2	3,2	3,1	2,95

Sursa: Proiectarea gospodăriilor după numărul de persoane în perioada 1992-2005, CNS, București, dec. 1995 și Veniturile, cheltuielile și consumul populației (AIG), nr. 1/1998, CNS, București.

Creșterea proporției gospodăriilor de o singură persoană (în special după 1996), scăderea numărului mediu de copii pe o gospodărie (1,35 copii în 1992 față de 1,41 copii în 1977), creșterea numărului gospodăriilor fără copii (mai mult de un sfert din totalul gospodăriilor în 1992 și 1997) și creșterea numărului gospodăriilor formate dintr-un nucleu familial au constituit modalitățile de reducere a dimensiunii medii a unei gospodării. Gospodăria familială este tipul preponderent de gospodărie. Într-un singur an, 1996 față de 1995, mărimea medie a unei gospodării s-a redus cu 2,2%; intensitate mult mai mare față de reducerea cu 3,1% între 1977 și 1992.

Mărimea medie a unei gospodării s-a redus continuu. De la preponderența familiilor compuse din cinci persoane și peste, înaintea ultimului război mondial, s-a ajuns la preponderența familiilor formate din două persoane.

Comportamentul demografic al femeilor (cuplurilor) în favoarea unei mărimi reduse a familiei a fost generat și s-a format sub influența schimbării considerabile a structurii profesionale și sociale a populației.

Cu un număr mai mic de locuitori și o proporție mai mică a celor aflați la vârste nupțabile, numărul familiilor va fi mai mic în viitor, chiar dacă fenomenul de denuclearizare se va accentua.

Preponderența gospodăriilor cu număr mic de persoane în total favorizează creșterea consumului.

III.3. Structura populației după caracteristici socioeconomice

III.3.1. Structura populației după nivelul de instruire

Structura populației României, după nivelul de instruire, evidențiază o ridicare continuă a acestuia în același timp cu diversificarea și modificarea formelor de învățământ cuprinse în cele trei niveluri de instruire: primar, secundar și superior¹⁾.

De la recensământul din 1966 nu au mai fost evidențiați neștiutori de carte iar ponderea persoanelor cuprinse în cele trei niveluri de instruire s-a modificat, din 1956, în favoarea ultimelor două (tabelul nr. III. 5) astfel că la recensământul din 1992 peste o cincime din populația în vârstă de 12 ani și peste era absolventă a învățământului secundar (liceu real-umaniste și de specialitate, școli tehnice de specializare postliceală și de maiștri).

Tabelul nr. III.5

**Structura populației de 12 ani și peste, după nivelul de instruire,
la recensămintele din perioada 1956-1992 și la 01.01.1996**

-% -

	1956	1966	1977	1992	1996
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Superior	1,6	2,1	3,6	5,1	5,6
Secundar	4,7	6,7	10,6	20,4	22,9
Primar	82,9	91,2	85,8	74,5	71,5
Neștiutori de carte	10,8	-	-	-	-

Calculat după Anuarul Demografic al României, CNS, București, 1996, p. 62-63 și Statistica socială. Culegere de date, CNS, București, 1996, p.163.

Mai mult de un sfert din populația în vârstă de 12 ani și peste era absolventă a învățământului secundar și superior față de numai 6,3% în 1956 sau 14,2% în 1977. Între 1977 și 1992 populația absolventă a nivelurilor superior și secundar de învățământ aproape s-a dublat și este în creștere în defavoarea nivelului primar.

¹⁾ Formele de învățământ cuprinse în cele trei niveluri de instruire sunt evidențiate în anexa nr. 1.

În anii tranziției rata de înmatriculare școlară în învățământul secundar a scăzut de la 90,7% în 1990 la 63,7% în 1993. Până în 1997 a crescut numai cu 5 p.p. Un sfert din tinerii între 15-18 ani ies anual din sistemul de învățământ.

Se constată și o regresie a serviciilor de învățământ în sensul inegalității șanselor copiilor proveniți din medii de rezidență diferite. Asociată și cu creșterea cheltuielilor gospodăriilor pentru susținerea copiilor în școli, aceasta duce la o polarizare a populației din punct de vedere al instruirii. Deja, în 1997, 61% din totalul persoanelor de peste 24 de ani erau absolvenți ai unei forme de învățământ inferior și numai 35% erau absolvenți de liceu, școli postliceale sau universități.

III.3.2. Principalele grupe funcționale

Din intersecția sistemului economic cu cel demografic rezultă populația activă și cea inactivă. Populația activă este o categorie foarte importantă în desfășurarea vieții economice și sociale. Ea intră în mecanismul complicat al pieței muncii influențând și fiind la rândul ei influențată de cererea de forță de muncă. Din potrivirea și nepotrivirea celor două laturi – ofertă și cerere de forță de muncă – rezultă populația ocupată și cea neocupată (șomajul).

Populația ocupată este rezultatul întâlnirii în aceeași perioadă de timp și la niveluri complementare a unor calități determinate istoric: pe de o parte din punct de vedere social – atitudini, calificare etc. – și pe de altă parte tehnico-economice – nivelul tehnologic, managementul economic etc. Aceste calități, modelate într-o lungă perioadă de timp, se întâlnesc, la un moment dat din evoluția lor – prin intermediul pieței muncii – pentru a satisface necesitățile de consum ale momentului, continuând să modeleze existența umană.

Prin caracteristicile lui, sistemului economic și social influențează major aspectele vieții sociale, în special prin veniturile rezultate din mecanismul pieței muncii, integrat în cel economic general. Piața muncii sintetizează, prin caracteristicile ofertei și ale cererii, aspectele de pe celelalte piețe din sistemul economic și prin aceasta influențează toate veniturile populației, chiar dacă nu toate rezultă direct din funcționarea pieței muncii.

Din aceste considerații asupra structurii socioeconomice rezultă importanța pe care o prezintă caracteristicile și raportul dintre populația activă și cea inactivă, la un moment dat, în desfășurarea și evoluția vieții social-economice.

III.3.2.1. Resursele de muncă

Resursele de muncă cuprind persoanele de vârstă între limitele prevăzute de legislația muncii (16-54 de ani pentru femei și 16-59 de ani pentru bărbați) inclusiv persoanele active economic cu vârste cuprinse în afara acestor limite de vârstă. Ele s-au redus ca pondere în populația totală de la 63,8% la recensământul din 1966 la 60,6% la cel din 1977 și a ajuns la 58,7% la cel din 1992. Această dinamică este rezultatul evoluției sporului natural al populației în vârstă de muncă și al atitudinii față de viața activă.

Nivelul și intensitatea fenomenelor demografice (natalitate, mortalitate, migrație) influențează nivelul și structura resurselor de muncă cu un decalaj determinat de vârsta legală de intrare în activitate și/sau de momentul producerii evenimentului.

Principala contribuție la creșterea resurselor de muncă a avut-o populația în vârstă de muncă (tabelul nr. III.6).

Tabelul nr. III.6

**Evoluția resurselor de muncă pe grupe mari de vârstă
și a gradului de utilizare a acestora**

- mii pers -

Grupa de vârstă - ani -	Rencensămintele din:			1996	1997
	1996	1997	1992		
Total din care	12688,1	13590,0	14239,7	15467,6	15530,3
15-24	2875,0	3468,8	3968,0	3797,0	3782,0
25-34	3120,7	2871,7	2801,9	3219,7	3247,4
34-49	3693,9	4490,0	4414,3	4672,9	4675,0
50-64	2561,8	2450,5	2916,4	2878,3	2874,4
65 peste	436,7	309,9	139,1	899,7	951,5
Rata de activit.*)	85,0	82,6	78,2	75,8	75,7

*) Procentul populației active în resursele de muncă.

Calculat după Rencensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) Anii 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 și iunie 1998, p. 29, respectiv p. 37.

Creșterea duratei perioadei de școlarizare în deceniul 1966-1977 a redus substanțial resursele de muncă în vârstă până la 16 ani: de 4,5 ori pentru sexul masculin și de 6,0 ori la sexul feminin. Ieșirea din ciclul de învățământ în ritmul firesc generațiilor a făcut ca la resursele de muncă de peste 15 ani, la recensământul din 1992, să se înregistreze o creștere de 2,2 ori la bărbați și de 1,6 ori la femei.

Beneficiară a legislației de protecție socială, populația peste limita de vârstă activă și-a redus progresiv participarea la viața economică: de 2,8 ori bărbații și de 1,8 ori femeile. Această scădere a participării la viața economică a populației vârstnice a avut loc în condițiile în care, în cadrul populației totale, ea a crescut atât numeric cât și ca pondere. Ca urmare, ponderea persoanelor în vârstă peste limita legală de muncă în cadrul resurselor de muncă masculine a scăzut de la 8,4% în 1966 la 2,7% în 1992; iar la populația feminină, din aceeași categorie, ponderea a scăzut de la 11,4% la 5,9%, în aceeași perioadă.

Principala caracteristică a resurselor de muncă în perioada tranziției o reprezintă creșterea participării la activitatea economică a persoanelor de vârstă peste limita legală de viață activă.

Este semnificativ că din populația ocupată în 1996 și 1997 în vârstă de 65 de ani și peste, cca o treime erau angajați cu program de lucru parțial ("programul a cărui durată prevăzută prin contractul individual de muncă este sem-

nificativ mai mică decât durată normală – prevăzută prin contractul colectiv de muncă” – Ancheta AMIGO 1996)²⁾. Elasticitatea ocupării, din punct de vedere al programului de lucru și al ocupațiilor, permite participarea unui număr mai mare din populația aflată în grupele de vârstă peste limita legală de pensionare să participe la viața activă. Ele sunt determinate la această atitudine și de evoluția nivelului pensiei reale în ultimii ani.

Pentru prima dată, în structura resurselor de muncă, primul loc îl ocupă femeile cu 50,4%. Acesta este și un rezultat al evoluției populației feminine, din punct de vedere numeric, și ca pondere, în populația totală în vârstă peste limita legală de pensionare: populația feminină este de 1,71 ori mai numeroasă decât cea masculină.

Gradul de utilizare a resurselor de muncă a scăzut de la un recensământ la altul și a continuat și după ultimul recensământ.

În perioada 1966-1977 resursele de muncă au crescut cu 7,2%, dar populația activă a crescut cu numai 4,2%.

În 1977 au fost mai puțini, în medie, cu 44 de persoane active la 1000 de persoane resurse de muncă. Fenomenul a continuat apoi mai intens: în 1992 resursele de muncă erau mai puține cu 61 de persoane la 1000 de persoane resurse de muncă, iar în 1997 cu 126 de persoane; și aceasta în condițiile în care o proporție mai mare din populația în vârstă peste limita legală de pensionare participa la activitatea economică. Rezultă că nivelul ocupării a scăzut în ultimii ani.

III.3.2.2. Populația activă

III.3.2.2.1. Populația activă pe grupe de vârstă

După o ușoară creștere până în 1992, numărul populației active a scăzut până în 1996 cu 12% (tabelul nr. III.7). În 1997, AMIGO a estimat o creștere cu numai 30,1 mii de persoane față de estimarea din anul precedent.

Tabelul nr. III.7

Evoluția numărului populației active

- mii pers. -

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Total	10946	10840	11123	11387	11227	11235	10491	10027	11146
Ocupată	10946	10840	10786	10458	10062	10011	9493	9379	10444
Șomeri	-	-	337	929	1165	1224	998	648	702

Sursa: Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, p. 141, 156-157 respectiv p. 148-149 și Buletin statistic trimestrial, nr. 1/1998, CNS, București, p. 8 și p. 12.

²⁾ Normele metodologice de determinare a populației active, folosite de Anuarul statistic și AMIGO, sunt cuprinse în anexa nr. 2.

În 1997 față de 1996, ocuparea a crescut cu 11,4%. A crescut în același timp și numărul șomerilor cu 8,3%. Explicația rezidă în diferența de metodologie între cea folosită în AMIGO și cea folosită în Anuarul statistic.

Ocuparea și șomajul sunt două procese complementare: când unul scade celălalt crește. Șomerii din evidența statistică sunt cei înregistrați la oficiile de forță de muncă și șomaj. O parte a șomerilor, descurajată să mai caute o slujbă, a ieșit din populația activă, devenind inactivă. În 1997, 280 mii de persoane descurajate erau tineri între 15 și 24 de ani.

Sub influența acestor factori, structura populației active pe grupe de vârstă a evoluat ca în tabelul nr.III.8.

Tabelul nr. III.8

**Structura populației active
pe grupe mari de vârstă**

- % -

Grupa de vârstă -ani-	Recensămintele din:			AMIGO	
	1966	1977	1992	1996	1997
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15-24	17,9	19,0	22,6	16,1	15,5
25-34	26,5	24,0	23,7	23,5	23,4
35-49	31,1	36,7	36,9	34,7	34,7
50-64	20,2	17,4	15,5	18,0	18,3
65 și peste	4,3	2,9	1,3	7,7	8,1

Calculat după Recensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) Anii 1996 și 1997, CNS, iulie 1997 și iunie 1998, p. 29 respectiv p. 37.

Creșterea populației active în 1977 cu 431,3 mii de persoane față de 1966 s-a realizat pe seama generațiilor numeroase din anii interbelici și postbelici (anii '50). Scăderea populației active în vârstă de 30-34 ani cu 234,9 mii de persoane în 1977 față de numărul celor activi cu numai 10 ani în urmă a marcat un aspect deosebit de negativ al evoluției structurii pe vârste a populației active: populația din această grupă de vârstă este una dintre cele mai importante din punct de vedere al productivității muncii. Această scădere se datorează deficitului de nașteri din perioada războiului.

Concomitent cu creșterea numărului persoanelor active în vârstă de 20-29 de ani și 40-54 de ani a avut loc reducerea numărului persoanelor active în vârstă de între 55 și 74 de ani și creșterea numărului activilor în vârstă de peste 75 de ani. Explicația creșterii numărului persoanelor active în vârstă de peste 75 de ani cu 16,8 mii persoane în 1992 față de 1977 trebuie căutată în dinamica anumitor ramuri ale economiei, în special din sectorul terțiar.

Creșterile cele mai mari ale populației active în 1992 au avut loc la grupele de vârstă tinere, până la 40 de ani, dar populația activă totală a scăzut

față de 1977. Generațiile foarte numeroase născute în anii 1967-1969 erau în 1992 în grupa de vârstă de 20-24 de ani. Această grupă, care a crescut numeric cu mai mult de 50% în 1992 față de 1966, s-a deplasat în anii următori în altă grupă de vârstă; în 1997 se aflau în grupa de vârstă de 30-35 de ani.

În 1996 și 1997, se pot observa unele modificări importante în structura pe vârste a populației active față de 1992: a) creșterea populației active în vârstă de 40-49 de ani față de cea de vârstă corespunzătoare în 1992 și b) creșterea importantă a participării la viața activă a populației în vârstă de peste 55 de ani și în special a celor aflați la vârste și mai înaintate (participarea celor în vârstă de 60-64 de ani a crescut în ultimii doi ani cu 165,9% și respectiv 183,2%, iar a celor de 65 de ani și peste cu 546% și respectiv 586,8%).

În secolul următor*, populația în vârstă de muncă va fi compusă în cea mai mare parte din populația în vârstă de 40 de ani și peste (tabelul nr. III.9).

Tabelul nr. III.9

**Structura populației în vârstă de muncă
în variantele de prognoză**

- % -

Grupa de vârstă – ani -	Varianta	2000	2005	2010	2015	2020
Total	optimistă	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	constantă	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15-24	optimistă	25,5	23,1	20,7	17,6	17,3
	constantă	25,5	23,1	20,8	17,8	17,2
25-39	optimistă	34,9	38,6	37,8	37,7	34,1
	constantă	35,0	38,7	37,9	38,0	34,7
40-59	optimistă	39,6	38,3	41,5	44,7	48,6
	constantă	39,5	38,2	41,3	44,2	48,1

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

România va avea, deci, o populație activă în principal matură și vârstnică care se va caracteriza printr-un grad mai mic de flexibilitate și inițiativă.

Deși tendința generală în perioada 1966-1992 a fost de reducere a ratei de activitate³⁾, pentru unele grupe de vârstă acestea au înregistrat creșteri (tabelul nr. III.10).

* Structura populației în vârstă aptă de muncă în 2000 era aproape identică cu cea previzionată de INS în variantele optimistă și constantă a proiectării populației: 25,6% populație în vârstă între 15-24 de ani; 34,9% populație în vârstă între 25-39 de ani și 39,5% populație în vârstă între 40-59 de ani.

³⁾ Procentul populației active în populația totală.

Tabelul nr. III.10

Evoluția ratelor specifice de activitate

- % -

Grupa de vârstă - ani -	Recensămintele din:			1966	1997
	1966	1977	1992		
Total	54,2	50,0	45,9	51,8	52,2
15-19	49,6	35,2	37,2	30,7	28,4
20-24	82,6	81,4	80,9	70,1	68,1
25-29	87,9	90,1	87,6	84,2	83,6
30-34	88,4	90,8	89,5	87,9	86,9
35-39	88,6	90,4	89,7	88,9	88,7
40-44	87,5	88,8	88,2	87,6	88,0
45-49	84,8	85,7	83,2	84,4	84,7
50-54	81,8	78,9	65,5	75,1	75,2
55-59	73,5	64,1	38,8	56,1	57,7
60-64	53,8	33,9	16,7	44,2	46,9
65 și peste	28,9	13,9	5,5	32,5	33,8

Calculat după Recensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) Anii 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 și iunie 1998, p. 29-30 respectiv p. 37.

Ratele specifice de activitate sunt mai mari pentru bărbați decât pentru femei. Pentru ambele sexe, ele au fost mai mici în 1992 față de 1966 la toate grupele de vârstă cu excepția bărbaților între 14 și 19 ani și 20 și 24 de ani și a femeilor între 14 și 19 și între 25 și 44 de ani. Scăderea cea mai importantă a participării la viața activă, față de 1966, s-a înregistrat la grupele de vârstă extreme: 55-59 de ani și 60 de ani și peste la ambele sexe; în 1992 s-a înregistrat o creștere cu 1,3 p.p. la bărbați și 0,5 p.p. la femeile în vârstă de 14-19 ani. Cea mai ridicată rată de participare s-a înregistrat în 1992 și 1977 la masculin la grupa de vârstă de 30-34 de ani și în 1996 la 35-39 de ani. La feminin, grupa de vârstă cea mai activă a fost întotdeauna cea în vârstă de 35-39 de ani.

În 1992, deși populația de 50 de ani și peste a crescut cu aproape 1,2 milioane, populația activă din această grupă s-a redus numeric. Rata specifică de activitate era, la ultimul recensământ, mai mică de 4,4 ori la bărbați și de 3,8 ori la femei față de 1966. Scăderea cea mai intensă a avut loc până în 1977, dată până la care ea s-a redus de peste 2 ori la bărbați și de 1,8 ori la femei. Ratele specifice de activitate la persoanele vârstnice au fost deosebit de ridicate în 1996 și 1997 și aceasta în special datorită ocupării cu program parțial de lucru.

În 1996 și 1997, rata de activitate estimată a fost mai mare decât la recensământul din 1992 cu 6 p. p. respectiv 6,3 p.p.

Dacă numărul locurilor de muncă și raportul ocupare-șomaj se va menține constant în orizontul de prognoză la nivelul anului 1997, nivelul ratelor de activitate pentru cele două variante de prognoză ar fi:

Tabelul nr. III.11
Evoluția ratelor de activitate cu număr constant al locurilor de muncă

- % -

Varianta de proiectare	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	52,7	53,3	54,0	54,6	55,1
Constantă	52,7	53,8	55,3	57,3	59,7

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) Anul 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 37.

Nivelurile cele mai mari ale participării populației la viața activă s-ar înregistra către sfârșitul orizontului de prognoză pentru că numărul populației este în declin. Ratele de activitate nu se vor apropia prea mult de nivelurile cele mai mari înregistrate în 1995 în țări membre ale Uniunii Europene^[182]: Suedia 78,2%, Danemarca 77,5%, Olanda 70,1%. Ele se vor situa în apropierea ratelor de activitate din același an din Regatul Unit, 63,2%, Luxemburg, 61,5%, Austria 58,6%, Germania 58,5%. Celelalte țări au rate de activitate mai mici.

Creșterea ratelor generale de activitate poate fi susținută, celelalte condiții fiind constante, de o modificare a structurii pe vârste favorabilă, adică dacă are loc o creștere a proporției persoanelor în vârste aflate între limitele intervalului de viață activă*. Considerând că ratele de activitate specifice pe vârste se vor menține la nivelul din 1997 pe întregul orizont de prognoză, numărul populației active pe grupe de vârstă va fi conform tabelului nr. III.12.

În acest caz, structura pe vârste a populației influențează numărul populației active care poate fi cel mai mare în 2005 după care va începe să scadă (tabelul nr. III.13).

Tabelul nr. III. 12
Populația activă pe grupe de vârstă
- calculată cu rate specifice de activitate constante -

a) Varianta optimistă

- mii pers. -

Grupa de vârstă, ani	2000	2005	2010	2015	2020
Total	11929,6	12084,4	12077,8	11896,9	11644,3
15-19	472,5	471,1	359,2	317,7	324,8
20-24	1312,5	1124,2	1121,7	855,8	757,4
25-29	1565,6	1591,2	1364,0	1362,3	1039,8

* Ca urmare a confirmării aproape în totalitate a proiectării populației în variantele optimistă și constantă a INS (ipotezele asupra fertilității diferă între cele două variante cu 0,01 p.p.), populația activă în anul 2000 pe total și structură se suprapune aproape pe cea calculată folosind ratele de activitate ale anului 1997 și structura populației proiectate pentru anul 2000.

Grupa de vârstă, ani	2000	2005	2010	2015	2020
30-34	1589,9	1601,8	1630,2	1399,0	1398,6
35-39	1081,6	1593,9	1608,9	1640,5	1410,2
40-44	1390,0	1048,8	1550,7	1569,4	1604,6
45-49	1351,8	1297,4	982,8	1459,4	1481,9
50-54	998,6	1150,5	1109,5	844,6	1261,1
55-59	616,8	722,0	836,7	811,7	621,7
60-64	563,5	460,9	544,0	635,2	620,8
65-69	450,1	438,7	362,2	432,3	509,5
70-74	326,6	333,9	329,6	275,5	333,8
75 și peste	210,1	250,0	278,3	293,5	280,1

b) Varianta constantă

- mii pers. -

Grupa de vârstă, ani	2000	2005	2010	2015	2020
Total	11915,4	12016,8	11872,9	11631,9	11229,3
15-19	472,4	470,7	358,5	315,2	307,4
20-24	1312,2	1122,9	1119,0	852,0	749,4
25-29	1565,1	1588,9	1359,6	1355,0	1031,5
30-34	1589,2	1598,5	1570,7	1388,6	1384,0
35-39	1080,8	1588,8	1597,7	1622,1	1387,9
40-44	1388,5	1043,7	1534,8	1542,7	1566,5
45-49	1350,0	1289,2	969,0	1425,7	1432,2
50-54	996,9	1141,5	1089,8	819,0	1206,1
55-59	615,5	715,0	818,6	781,4	587,1
60-64	562,1	455,4	529,6	606,2	578,4
65-69	448,7	432,2	350,2	407,9	466,7
70-74	325,2	327,4	315,5	255,6	298,6
75 și peste	208,8	242,6	259,9	260,5	233,5

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 37.

Tabelul nr. III.13

**Evoluția numărului populației active cu rate
de activitate specifice constante**

- mii pers. -

Varianta de proiectare	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	11929,6	12084,4	12077,8	11896,9	11644,3
Constantă	11915,4	12016,8	11872,9	11631,9	11229,3

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iunie 1998 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 37.

Ratele totale de activitate ce rezultă din aplicarea ratelor specifice pe vârste la populația proiectată vor crește ușor și nici în acest caz nu se vor

apropia de nivelurile cele mai mari înregistrate în țări membre ale Uniunii Europene (tabelul nr. III.14).

Tabelul nr. III.14

Evoluția ratelor de activitate ale populației proiectate în cazul menținerii constante a ratelor specifice de activitate

- % -

Varianta de proiectare	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	53,4	54,8	55,5	55,3	54,5
Constantă	53,5	55,0	55,9	56,7	57,0

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodărie (AMIGO), 1997, CNS, București, iunie 1997, p. 37.

Ca urmare a procesului de îmbătrânire demografică, structura populației active (calculată cu rate de activitate specifice constante) pe principalele grupe de vârstă, considerate ca având caracteristici productive diferite, va evolua către o creștere a ponderii persoanelor în vârstă de 40 de ani și peste și o creștere ușoară a persoanelor în vârstă de 60 de ani și peste (tabelul nr. III.15).

Tabelul nr. III.15

Evoluția structurii populației active pe grupe mari de vârstă
- calculată cu rate specifice de activitate constante -

- % -

Grupa de vârstă - ani-	Varianta de proiectare	2000	2005	2010	2015	2020
total	optimistă	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	constantă	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15-24	optimistă	15,0	13,2	12,3	9,9	9,3
	constantă	11,0	13,3	12,4	10,0	9,4
25-39	optimistă	35,5	39,6	38,1	37,0	33,0
	constantă	35,5	39,7	38,1	37,5	33,9
40-59	optimistă	36,5	34,9	36,9	37,1	39,4
	constantă	36,5	34,9	36,8	37,2	39,3
60 și peste	optimistă	13,0	12,3	12,5	13,7	15,0
	constantă	13,0	12,1	12,2	13,1	14,0

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodărie (AMIGO), 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 37.

Ponderea populației active tinere (15-39 ani) va scădea progresiv în următorii ani. După o perioadă de stabilitate relativă va crește ponderea populației active mature (40-59 ani) și a celei vârstnice. Procesul de îmbătrânire a populației active se va accentua.

III.3.2.2.2. Populația activă pe principalele sectoare economice

Structura populației active pe sectoare ale economiei naționale s-a modificat sub influența politicii de dezvoltare economică care a determinat orientarea populației spre ramuri economice cu salarii mai mari. Acest proces a fost însoțit și favorizat de intense deplasări spațiale ale forței de muncă.

Deplasările intersectoriale au avut loc în special dinspre sectorul primar (agricultură) spre sectorul secundar (industrie și construcții) și mai puțin spre sectorul terțiar (servicii) (tabelul nr. III.16).

Tabelul nr. III.16

Populația activă pe principalele sectoare economice

Sectorul de activitate	Recensămintele din:						1996		1997	
	1966		1977		1992					
	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%
Total	10362,3	100	10793,6	100	10465,5	100	11726,4	100	11756,5	100
Primar	5920,3	57,1	3975,6	36,8	2416,5	23,1	4202,3	35,8	4376,6	37,2
Secundar	2550,1	24,6	4199,8	38,9	4681,8	44,7	3691,4	31,5	3579,1	30,4
Tertiar	1891,9	18,3	2618,2	24,3	3367,2	32,2	3832,7	32,7	3800,8	32,4

Calculat după Recensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 și iunie 1998, p. 43, respectiv p. 49.

Cele mai intense deplasări intersectoriale din perioada 1966-1992 au avut loc în primul interval censitar, 1966 -1977, când populația activă din sectorul secundar a crescut cu 64,7%, iar cea din sectorul terțiar cu 38,4%. În perioada următoare, 1977- 1992, creșterea sectorului terțiar, cu 28,6%, a depășit-o pe cea a sectorului secundar care a crescut cu numai 11,5%.

Având în vedere ponderea sectorului primar în economia altor țări se poate considera că în România, în 1992, erau încă mari resurse de forță de muncă.

Criza sectorului secundar, singurul sector care, pe ansamblu a disponibilizat forță de muncă, se prelungește și nu reușește să creeze noi locuri de muncă. Stimulați de prevederile Legii nr. 18/1991, multe persoane disponibilizate din industrie s-au întors în agricultură. De aceea, la patru ani de la ultimul recensământ, populația activă în sectorul primar a crescut cu 73,9%, iar în ultimul an a mai crescut cu 7,2 p.p.

III.3.2.3. Populația ocupată

Din totalul populației active numai o parte are, efectiv, un loc de muncă, populația ocupată.

Structura populației ocupate s-a modificat de la ultimul recensământ până în 1996 în sensul scăderii ponderii populației ocupate până la 50 de ani (cu 9,4 p.p.) și creșterii corespunzătoare a ponderii populației ocupate în vârstă de peste 50 de ani. În 1997 creșterea numerică și relativă cea mai importantă a înregistrat-o populația ocupată în vârstă de 65 de ani și peste pe seama populației în vârstă de 15-24 de ani și a celei de 50-64 de ani (tabelul nr. III.17).

Tabelul nr. III.17

Evoluția structurii populației ocupate pe grupe de vârstă

- % -

	Total	Grupa de vârstă – ani-				
		15-24	25-34	35-49	50-64	65 și peste
1992 Recens.	100,0	19,1	24,2	38,8	16,4	1,4
1996 Anuar	100,0	13,8	23,3	35,6	19,1	8,2
1997 AMIGO	100,0	13,6	23,3	35,4	19,1	8,6

Calculat după Recensământul populației 1992, vol. II Structura socioeconomică a populației, CNS, București, 1994, p. 330-332, Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, p. 129 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 63.

Populația ocupată totală a scăzut în cei patru ani cu 2,3%, însă populația ocupată în vârstă până la 50 de ani a scăzut cu 13,5%. Scăderea nu poate fi pusă pe seama unui deficit de populație activă în vârstă până la 50 de ani. Aceasta reprezenta, în 1996, 92,3% din populația activă, iar față de ultimul recensământ această pondere era mai mare cu 9,1 p.p. Cauza trebuie căutată în structura cererii de forță de muncă și în deficiențele pieței muncii.

O evoluție mai bună a avut-o, între 1992 și 1997, structura populației ocupate după nivelul de instruire (tabelul nr. III.18).

Tabelul nr. III.18

Evoluția structurii populației ocupate după nivelul de instruire și grupa de vârstă

- % -

Grupa de vârstă - ani -	Total			Nivelul de instruire:								
	1992 Recens.	1996 Anuar	1997 AMIGO	superior			mediu			primar și alte sit.		
				1992	1996	1997	1992	1996	1997	1992	1996	1997
Total	100	100	100	8,0	8,1	8,2	28,1	34,5	27,7	63,9	57,4	64,1
15-24	100	100	100	1,1	1,2	1,8	38,9	48,3	33,7	60,0	50,5	64,5
25-34	100	100	100	10,3	9,4	9,3	37,1	54,8	41,9	52,6	35,8	48,8
35-49	100	100	100	10,7	11,7	11,6	25,5	34,3	30,6	63,8	54,0	57,8

Grupa de vârstă - ani -	Total			Nivelul de instruire:								
	1992 Re-cen-săm.	1996 Anu-ar	1997 AMIGO	superior			mediu			primar și alte sit.		
				1992	1996	1997	1992	1996	1997	1992	1996	1997
50-64	100	100	100	6,8	8,1	8,4	10,7	13,5	12,3	82,5	78,4	79,3
65 și peste	100	100	100	2,9	1,0	1,0	1,1	2,4	1,8	96,0	96,6	97,2

Calculat după Recensământul populației 1992, vol.II: Structura socioeconomică a populației, CNS, București, 1994, p. 330-332, Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, p. 129 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 196.

Populația ocupată cu nivel de instruire superior, dar mai ales cea cu nivel de instruire mediu a crescut absolut și relativ. Aceeași tendință exista și la unele grupe de vârstă: 15-24 de ani, 35-49 de ani și 50-64 de ani. Au mai crescut și ponderile populației ocupate în vârstă de 65 de ani și peste cu nivel de instruire mediu și chiar primar și alte situații. În ultimul an, conform estimărilor AMIGO, ponderea populației cu nivel de instruire mediu a scăzut și a crescut cea a persoanelor absolvente ale învățământului primar și alte situații.

În scădere relativă se află populația ocupată cu nivel de instruire superior cu vârste cuprinse între 25-34 de ani. Aceasta ar putea fi o reflectare a reformulării sarcinilor locurilor de muncă deja existente în condițiile unui mare regres al numărului acestora, dar mai ales a declinului economic absolut și structural ce are loc în economia românească.

Evoluția populației ocupate pe sectoarele economiei naționale este o involuție, dacă avem în vedere că în istoria dezvoltării economiilor astăzi industrializate ponderea populației ocupate în sectorul primar și secundar a scăzut și a crescut cea a populației ocupate în sectorul terțiar. În perioada tranziției, în România modelul ocupării a evoluat în sens invers (tabelul nr. III.19).

Tabelul nr. III.19

Evoluția structurii populației ocupate pe sectoarele economiei naționale

- % -

	1992	1996	1997
Total	100,0	100,0	100,0
Primar	32,9	35,4	39,0
Secundar	37,1	34,3	30,5
Terțiar	30,0	30,3	30,5

Calculat după Recensământul populației 1992, vol.II: Structura socioeconomică a populației, CNS, București, 1994, p. 330-337, Anuarul statistic al României, 1997, CNS, București, 1998, p. 128, și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 63.

Evoluțiile populației ocupate după nivelul de instruire și structura economică până în 1996 păreau să fi fost divergente, având în vedere că sectoarele secundar și terțiar sunt purtătoare ale cererii de forță de muncă cu nivel de instruire, în general, superior celei din sectorul primar al economiei naționale. În ultimul an, însă, pare să se revină la concordanța dintre ocupare și nivel de instruire.

III.3.2.4. Șomerii

Nivelul șomajului se află sub incidența fenomenului de autocorecție prin ieșirea din numărul lor a persoanelor descurajate. Pe acest fond, în 1996 față de 1995 a crescut ponderea celor cu studii superioare (+0,1 p.p.) și a celor cu studii medii (+2,1 p.p.) (tabelul nr. III.20).

Tabelul nr. III.20

**Evoluția structurii șomerilor după nivelul de instruire
și grupa de vârstă**

- % -

	Grupa de vârstă -ani-						
	Total	sub 25	25-29	30-39	40-49	50-55	55 și peste
1996 Total	100	50,9	12,2	15,2	14,3	5,2	2,2
Superior	1,5	26,3	30,9	20,8	15,6	4,3	2,0
Mediu	19,2	68,3	9,8	10,2	8,0	2,7	0,8
Muncitori	79,3	47,3	12,4	16,2	15,7	5,8	2,5
1995 Total	100	44,1	14,3	18,3	15,3	5,7	2,3
Superior	1,4	27,7	29,9	20,1	15,8	4,7	1,8
Mediu	21,3	67,8	10,5	11,0	7,0	2,6	1,1
Muncitori	77,3	39,3	14,8	19,8	17,1	6,3	2,6
1994 Total	100	44,0	15,5	19,9	13,4	5,1	2,1
Superior	1,6	26,9	21,2	32,2	15,1	3,3	1,2
Mediu	14,9	39,7	14,0	20,5	18,1	6,0	1,8
Muncitori	83,5	45,1	15,6	19,6	12,5	5,0	2,2
1993 Total	100	40,3	15,4	22,3	14,2	5,6	2,2
Superior	1,6	25,4	23,3	31,7	14,8	3,5	1,3
Mediu	12,8	33,6	14,7	23,0	19,5	6,8	2,4
Muncitori	85,6	41,6	15,3	22,0	13,4	5,5	2,2
1992 Total	100	41,0	14,5	23,1	14,0	4,8	2,6
Superior	1,9	19,5	21,9	38,4	15,3	3,3	1,6
Mediu	10,8	34,3	14,5	25,0	18,9	4,8	2,5
Muncitori	87,3	41,8	14,4	22,7	13,7	4,8	2,6

Sursa: *Anuarul statistic al României* 1993, 1994, 1995, 1996 și 1997, CNS, București, 1994, 1995, 1996, 1997 și 1998, p. 170-175; 173-178; 162-163; 158-159 respectiv p. 150-151.

Evoluția structurii șomerilor subliniază principalele momente ale reformei economice.

În primii ani ai reformei economice au fost disponibilizați în special muncitori, iar ponderea lor se menține ridicată. A urmat, apoi, creșterea substanțială a ponderii celor cu studii medii în vârstă până la 25 de ani. Între 1992 și 1996, ponderea acestora s-a dublat. În anul 1995 a fost cea mai mare creștere a acestei categorii de șomeri: + 33,5 p.p. Același an a marcat și momentul în care structura șomerilor cu studii superioare s-a modificat de la cei în vârstă între 30-39 de ani la cei în vârstă între 25-29 de ani, adică mulți absolvenți ai institutelor de învățământ superior au intrat în rândul șomerilor. Acest fapt a fost determinat, în afara condițiilor de pe piața forței de muncă, de intrarea pe piața muncii a primelor promoții ale universităților particulare.

Cu aceste excepții, criza locurilor de muncă face ca structura șomerilor după nivelul de instruire și grupa de vârstă să ofere o imagine, în general, statică. Apariția fenomenului de șomaj amplificat, pe măsura scurgerii timpului, de noii intrați pe piața muncii, de amânarea restructurării economice și restrângerea unor activități, părăsirea contingentului activ al populației de către cei descurajați să mai caute un loc de muncă și de către cei plecați peste hotare în căutarea unui loc de muncă și al unui trai mai bun sunt caracteristicile generale ale șomajului în ultimii ani.

III.3.3. Populația inactivă

În mod obiectiv, numai o parte a populației totale este economic activă. Factori biologici, sociali și economici determină existența unui segment de populație care nu desfășoară activitate economică, deci este economic inactivă.

Conform datelor de la ultimele trei recensăminte, populația inactivă a crescut mai repede decât populația totală a țării (tabelul nr. III.21).

Tabelul nr. III.21

Raportul dintre populația inactivă și populația totală

		Populația totală	Populația inactivă
	1966=100 -%-	112,9	123,2
1977	Sporul mediu anual -mii pers.	223,3	184,1
	Rata de inactivitate -%-	*	49,9
	1966=100 -%-	119,4	141,2
1992	Sporul mediu anual -mii pers.	83,3	105,2
	Rata de inactivitate -%-	*	54,1
	1966=100 -%-	118,3	124,8
1996	Sporul mediu anual -mii pers.	116,8	72,2
	Rata de inactivitate -%-	*	48,2
	1966=100 -%-	117,8	123,0
1997	Sporul mediu anual -mii pers.	113,5	67,1
	Rata de inactivitate -%-	*	47,8

Calculat după Recensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodăria (AMIGO) Anii 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 și iunie 1998, p. 154, respectiv 187.

Sporurile medii anuale ale populației totale au fost mai mari decât ale populației inactive în perioada 1966 – 1977. În intervalul intercensitar următor, populația inactivă a crescut cu un spor mediu anual mai mare decât al populației totale, astfel că pentru întreg intervalul 1966-1992, situația s-a inversat. În 1992, populația inactivă era mai mare cu 41,2%, iar populația totală cu 19,4%. Deși creșterea a fost mai mare pentru populația masculină (a crescut cu 47,7%) și mai mică pentru cea feminină (a crescut numai cu 36,5%), în repartitia pe sexe, proporția populației inactive feminine a fost cu 10% mai mare decât cea a populației inactive masculine.

Numărul estimat al populației inactive pentru 1996 era cu aproape 2 milioane de persoane mai mic decât populația inactivă înregistrată la ultimul recensământ, iar în 1997 a mai scăzut cu 153 mii de persoane, în timp ce populația totală a scăzut cu 180 mii de persoane, respectiv cu încă 61,7 mii de persoane.

Raportul dintre populația inactivă și cea activă a scăzut de la 1180 de persoane inactive la 1000 de persoane active în 1992 la 930 în 1996 și 914 în 1997, iar cel între populația inactivă și cea ocupată de la 1286 la 997 de persoane respectiv 973 de persoane.

Din totalul populației inactive numai 29,8% erau, în 1997, pensionari și beneficiari de ajutoare sociale și din aceștia 54,5% erau în vârstă de 65 de ani și peste. Acest ultim procent este cu aproape 5 p.p. mai mic decât cel calculat la ultimul recensământ și cu numai 4 p.p. mai mare decât cel calculat la recensământul din 1977. (Metodologia diferită între cele două momente de determinare a populației active și inactive influențează aceste rezultate). Procentul persoanelor inactive întreținute de alte persoane reprezintă aproape jumătate din numărul inactivilor. Elevii și studenții au scăzut atât ca număr cât și ca pondere: numai 36,8% din numărul inactivilor, în 1997, față de 2/3 la ultimul recensământ.

Ratele de inactivitate (în 1997) au fost mai mari pentru grupele de vârstă până la 49 de ani la bărbați și până la 34 de ani la femei și mai mici după aceste vârste față de cele calculate la ultimul recensământ. Diferența cea mai mare se înregistrează la rata de activitate a populației în vârstă de 65 de ani și peste – mai mică în 1997 cu aproape 30 p.p. la masculin și aproape 20 p.p. la feminin; cea mai mică diferență, 1 p.p., a fost la femeile în vârstă de 35-49 de ani.

Ratele mari de inactivitate la grupele de vârstă 50 de ani și peste, în 1992, sunt explicabile prin efectele procesului de îmbătrânire demografică și prin facilitățile de pensionare oferite în special după 1990.

Dar 37,9% din populația inactivă se afla între limitele legale de activitate (15-59 de ani). Persoanele inactive în vârstă de 15-24 de ani sunt în general elevi sau studenți la cursuri de zi.

După 4-5 ani, ratele de inactivitate erau mai mici numai la persoanele în vârstă de 50 de ani și peste și scăderile sunt însemnate: între 4,3 și 32,8 p.p., în ordinea crescătoare a grupelor de vârstă.

Din populația inactivă înregistrată la recensământul din 1992, 3931,9 mii de persoane erau pensionari, peste 3,9 milioane persoane erau elevi și studenți (2/3 din total), cca 1,7 milioane erau persoane casnice și 2,8 milioane erau întreținute de alte persoane fizice sau de stat și alți inactivi a căror surse de existență nu proveneau din muncă.

Din totalul populației inactive, în 1996, numărul pensionarilor și al beneficiarilor de ajutoare sociale era mai mic cu 730,2 mii de persoane față de 1992, numărul elevilor și al studenților era relativ constant, dar a crescut cu aproape un milion numărul persoanelor întreținute de persoane fizice sau de stat și cel ale căror surse de existență nu proveneau din muncă.

Există o specificitate pe vârste a categoriilor de persoane inactive (tabelul nr. III.22)

Tabelul nr. III.22

**Structura populației inactive după situația economică
și grupa de vârstă**

– % –

Grupa de vârstă – ani –	Recensămintele din:											
	1977			1992			1996			1997		
	Pensio- nari	Întreț. de alte pers.	Alți inact.	Pensio- nari	Întreț. de alte pers.	Alți inact.	Pensio- nari	Întreț. de alte pers.	Alți inact.	Pensio- nari	Întreț. de alte pers.	Alți inact.
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
0-14	-	63,0	12,5	0,1	68,9	22,3	-	49,7	77,2	-	49,1	75,8
15-24	0,1	19,0	23,7	0,3	16,7	40,3	0,4	31,9	11,2	0,3	32,9	11,4
25-34	0,4	3,3	15,7	0,8	3,0	5,3	1,0	5,8	5,1	1,1	6,2	5,7
35-49	2,9	4,9	20,5	6,2	4,3	7,7	6,0	5,9	4,3	5,9	5,7	4,9
50-54	7,0	2,1	6,3	5,6	1,6	3,2	5,3	1,6	0,9	5,5	1,6	0,9
55-59	16,1	2,2	6,1	7,5	1,1	2,6	14,8	1,5	0,5	14,0	1,2	0,6
60-64	22,1	1,7	4,7	18,6	1,2	3,2	19,1	1,2	0,2	18,7	1,1	0,2
65 și peste	51,4	3,8	10,5	60,9	3,2	15,4	53,2	2,4	0,5	54,5	2,2	0,5

Calculat după Recensămintele populației și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), anii 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 și iunie 1998, p. 154, respectiv 187.

Cele mai importante modificări structurale apar la grupa alți inactivi. În 1977 aceștia erau preponderenți la grupele de vârstă până la 25 de ani (62,6% din total). După 15 ani, în 1992, 72,4% din numărul lor erau în vârstă până la 50 de ani. În 1996 și 1997, conform estimărilor AMIGO, mai mult de trei sferturi din numărul celor clasificați “alți inactivi” sunt copii.

Ponderea persoanelor în vârstă de 0-14 ani în categoria “alți inactivi” a crescut cu peste 50 p.p. din 1992 până în 1997. Această categorie de populație număra, în 1997, 1906,3 mii de persoane și reprezenta aproape jumătate (43,5%) din populația României din categoria de vârstă respectivă. Aceștia nu sunt cuprinși în nici o formă de învățământ (elevii și studenții sunt cuprinși la categoria “întreținuți de alte persoane”). Acești tineri vor fi defavorizați în viitorul apropiat. Fără cunoștințe și calificări corespunzătoare, ei nu vor putea con-

cura cu succes pe o piață a muncii tot mai exigentă. Fără un ciclu de învățământ încheiat, fără nici o calificare dobândită, ei nu pot deține slujbe bine retribuite. Întreținerea lor va fi o povară pentru cei puțini activi care se vor vedea astfel sărăciți de un mediu, în general, sărac. Acesta este un aspect care evidențiază cât de greșit și fără orizont a fost "condusă" reforma economică până acum.

III.3.3.1. Populația școlară

Înainte de a intra în viața activă, populația (teoretic în totalitate) parcurge o perioadă de instruire în sistemul de învățământ. Între 6 și 19 ani este perioada de pregătire în ciclul primar și secundar după ce a petrecut câțiva ani anteriori în grădinițe.

Populația în vârstă de 0-19 ani a început să scadă după anul 1986. În 1996, populația în vârstă de 5-19 ani reprezenta 92,5% față de cea de vârstă corespunzătoare din anul 1989 (tabelul nr. II.23), și 87,3% față de cea din 1986. În variantele de proiectare a populației, populația școlară va continua să scadă în orizontul de prognoză.

Tabelul nr. III.23

Evoluția populației de vârstă școlară

- mii pers. -

	Var. de proiectare	1989	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Pop. în vârstă de 5-19 ani	optimistă	5640,9	5220,7	4609,0	4059,0	3542,2	3439,4	3501,8
	constantă	5640,9	5220,7	4608,1	4050,8	3474,5	3229,0	3034,0

Calculat după Anuarul statistic al României 1990 și 1997, CNS, București, 1992 respectiv 1998, p. 88 respectiv p. 76 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

Scăderea populației școlare va continua și ulterior anului 2020 deoarece populația în vârstă de 0-4 ani va scădea până în 2000, iar prin creșterea ulterioară, în varianta optimistă, se va apropia de nivelul anului 1996 în 2020 (tabelul nr. III.24).

Tabelul nr. III.24

Evoluția populației în vârstă de 0-4 ani

- mii pers. -

Var. de proiect.	1989	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	1802,8	1210,4	1139,1	1162,4	1180,0	1197,8	1200,4
Constantă	1802,8	1210,4	1135,0	1106,8	1040,5	937,2	805,5

Calculat după Anuarul statistic al României 1990 și 1997, CNS, București, 1992 și 1998, p. 88 respectiv p. 76 și Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997.

În ipoteza scăderii în continuare a fertilității, populația preșcolară va reprezenta, în 2020, 66,5% din numărul acesteia în 1996.

III.3.3.2. Pensionarii

Asupra unei populații ocupate în scădere cu un ritm mediu de 2,6% pe an între 1990-1996 au apăsător sarcini în creștere din partea populației pensionate sau urmași ai pensionarilor, într-un ritm mediu anual de 6,9%.

Indicii cu baza 1990 evidențiază câteva aspecte privind evoluția structurii beneficiarilor de pensii (tabelul nr. III.25).

Tabelul nr. III.25

Indicii cu bază fixă ai beneficiarilor de pensii de asigurări sociale

1990=100

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Pensionari – total -	112,8	117,4	122,8	137,5	145,0	149,6
*pensionari de asig. soc. (fără agricultori)	117,4	124,6	16,6	133,8	140,0	145,5
*pensionari de asig. soc. -agricultori	100,9	99,2	113,1	146,8	157,6	160,1
- de limită de vârstă	122,6	127,8	127,2	133,4	138,1	142,9
- de invaliditate	106,7	126,4	147,6	179,8	208,2	225,5
- de urmași	102,8	111,7	115,5	116,3	119,1	122,3

Calculat după Anuarul statistic al României 1996, CNS, București, p. 214-215.

Numărul pensionarilor de pensii de limită de vârstă a crescut mult după aplicarea unor măsuri de pensionare anticipată (în 1990 și 1995).

Creșterea deosebită a beneficiarilor de pensii de invaliditate (dublarea numărului în numai cinci ani) și de urmași este corelată direct cu starea de sănătate a populației și cu intensificarea fenomenului de mortalitate în anii reformei. Vârsta efectivă de pensionare a fost în 1996 de 54 de ani la bărbați și 51 de ani la femei. Aceste creșteri ale numărului pensionarilor au avut loc concomitent cu reducerea numărului populației ocupate.

La acești beneficiari de protecție socială se adaugă șomerii și alte categorii de populație.

Numărul pensionarilor ce revin la o persoană ocupată a crescut de la 0,33 în 1990 la 0,57 în 1996. Din această cauză a fost necesară ridicarea cotei contribuției de asigurări sociale de la 14% la 25,5% sau, dacă se adaugă 2% contribuția pentru compensarea medicamentelor, la 27,5%. Prin aceasta a avut loc aproape o dublare a transferului de venituri între generațiile active de salariați și beneficiarii de pensii de asigurări sociale de stat. Cheltuielile bugetului

asigurărilor sociale sunt folosite în proporție de peste 90% pentru plata pensiilor.

Proporția pensionarilor în populația totală a fost, în 1996, de 23,7%, adică cu 6,0 p.p. mai mare decât proporția populației în vârstă de 60 de ani și peste. A avut loc o deteriorare a raportului de susținere (număr de salariați plătitori de asigurări sociale ce revin la un pensionar) de la 3,03:1 în 1990, la 1,83:1 în 1995 și la 1,46:1 în iunie 1997.

În 1990, pensionarii reprezentau 82,6% din populația în vârstă de 60 de ani și peste și în numai șase ani numărul pensionarilor a depășit cu 33,5% populația de 60 de ani și peste.

Capitolul IV

Caracteristicile sistemului economic

Determinarea consecințelor economice ale scăderii populației României, impune caracterizarea nivelului dezvoltării economice, a modelului combinării și eficienței folosirii factorilor, a nivelului de trai al populației.

IV.1. Nivelul și profilul dezvoltării economice până în 1989

Definită ca nivel al produsului intern brut pe locuitor, creșterea economică este unul din principalele obiective urmărite de majoritatea țărilor. Ea este principalul mijloc de creștere a nivelului de trai al populației.

În 1989, ultimul an al perioadei de conducere centralizat-planificată a economiei, România se afla pe ultimele locuri în Europa în ordonarea după valoarea indicatorilor economici (tabelul nr. IV.1).

Tabelul nr. IV.1
Locul României în Europa după nivelul dezvoltării economice în 1989

	Rang*	Nivelul	
		România	Media europeană
PIB/loc.- \$/loc.- a)	20	2400	8400
b)	23	1567	8462
Product. muncii a)	20	5076	19290
b)	23	3314	18890

* Au fost considerate 24 țări europene.

a) Calculat la paritatea puterii de cumpărare.

b) Calculat pe baza cursului de revenire leu/\$.

Sursa: Grigorescu, C. (coord.): *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european 1989*, Editura Expert, București, 1993, p. 15.

Din comparația indicatorului de creștere economică, PIB/loc, în cele două variante, ca și a indicatorului de eficiență a folosirii *input*-ului forță de muncă, decalajul între România și media celor 24 de țări europene considerate era de 1:3,5, respectiv 1:3,8 în varianta a și de 1:5,4, respectiv 1:5,7 în varianta b. Decalajele erau importante și erau înregistrate după o perioadă în care România făcuse eforturi însemnate pentru creștere economică prin industrializare.

Evoluția valorii absolute a PIB, ca indicator sintetic al rezultatelor activității unei economii, în prețuri 1980, între 1980 și 1989 (de când există date recalculate), evidențiază o creștere până în 1987. Din 1988, dinamica rezultatelor

macroeconomice pune în evidență situația de criză în care a intrat economia la începutul anilor '80 (tabelul nr. IV.2).

Tabelul nr. IV.2

Dinamica PIB în perioada 1980 – 1989

	1981	1985	1987	1988	1989
Indici cu bază fixă 1980 = 100	100,1	116,8	120,6	120,0	113,0
Indici în lanț (an anterior în tabel)	100,1	116,7	103,3	99,5	94,2

Sursa: *Anuarul statistic al României 1993, CNS, București, p. 342 – 343.*

Creșterea nu a mai fost susținută, de fapt, din 1984. În 1985 s-a înregistrat prima scădere a nivelului PIB față de anul anterior: -0,1%. Cu doi ani înainte de momentul decembrie 1989, ineficiența cu care funcționa economia românească s-a reflectat în nivelul indicatorilor macroeconomici prin scăderea lor față de anul anterior și nu doar prin încetinirea ritmului de creștere.

Și ratele medii anuale de creștere reflectă reducerea creșterii economice și apoi declanșarea propriu-zisă a crizei. Între 1980 și 1984, rata medie anuală de creștere a PIB a fost de 3,9%. Ulterior, până în 1989, aceasta a fost de numai 0,8%.

Analiza evoluției economiei românești prin prisma aportului factorilor la dezvoltarea economică a făcut obiectul studiilor economice.^[62; 157] Perioada economiei planificate (1950-1989) a fost studiată în funcție de intensitatea acțiunii factorilor de influență cantitativă (costuri) și calitativă (eficiență) asupra evoluției venitului național, folosind un model transpus din analiza creșterii economice.^[157] Rezultatele au permis periodizarea evoluției economiei românești.

În întreaga perioadă 1950-1980, creșterea economică a fost preponderent extensivă: o dinamică susținută a consumului cantitativ de factori. Între 1980-1987 creșterea economică de tip extensiv a continuat în ritmuri încetinite de reducerea nivelului indicatorilor de eficiență. Rezultatele de eficiență au determinat intrarea, începând cu anul 1988, într-o fază de descreștere economică în care scăderea nivelului indicatorilor de eficiență a fost mai mare decât creșterea cantitativă a *input*-urilor folosite în economie. A avut loc o scădere a eficienței fondurilor fixe și o creștere a consumului de forță de muncă. Nivelul eficienței folosirii fondurilor fixe a influențat negativ creșterea economică încă de la începutul anilor '70.

Până în 1987, productivitatea muncii a influențat favorabil creșterea economică. Din anul următor, acest indicator a avut o acțiune nefavorabilă, contribuind, chiar, la situația de declin economic. Fondurile fixe acumulate în economie nu au contribuit la folosirea eficientă a forței de muncă – creșterea productivității muncii.

Nivelul ocupării este determinat de cererea agregată și de nivelul PIB. Față de scăderea ritmului creșterii PIB, în lipsa inflației, menținerea ocupării depline a însemnat angajarea acesteia la un cost mai mare decât productivitatea marginală a muncii, deci în condiții de ineficiență.

Rezultatele economice erau determinate numai de caracteristicile ofertei. Ea a fost structurată pe două destinații diferite din punct de vedere calitativ: piața internă și externă. Nivelul și structura producției pentru piața internă nu asigura echilibrul dintre cerere și ofertă. Penuria de produse pe piața organizată a coexistat cu piața neagră, din ce în ce mai dezvoltată, unde se practicau prețuri mai mari și în creștere. Politica de prețuri practică în economie asigura stabilitatea acestora și, oficial, creșterea puterii de cumpărare pe măsura creșterii salariilor.

IV.2. Caracteristicile sistemului economic în perioada 1989 – 1997

După anul 1989, economia României s-a înscris pe o traiectorie de descreștere preponderent intensivă. Șocul schimbării modului de conducere al economiei, al vieții social-politice, în general, al contextului relațiilor economice internaționale, combinat cu procesul de restructurare economică necesar nu putea să aducă decât o scădere a nivelului indicatorilor economici.

Scăderea înregistrată an de an între 1987 și 1992 nu a fost recuperată integral în anii următori. În numai cinci ani, PIB a scăzut cu 33,42%. Scăderea a depășit cu 12,8% creșterea înregistrată în cei șapte ani anteriori. De aceea, în 1996, PIB se situa încă cu 0,5% sub nivelul înregistrat în 1980. Nivelul PIB realizat în 1997 era (în prețuri constante) la nivelul anului 1991 (tabelul nr. IV.3).

Tabelul nr. IV.3

Dinamica PIB în perioada 1990 – 1997

- % -

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Indicii cu bază fixă 1980 = 100	106,7	92,9	80,3	86,0	89,4	95,7	99,5	92,9
Indici în lanț	94,4	87,1	86,4	107,1	103,9	107,0	104,0	93,4

Sursa: *Anuarul statistic al României 1993, 1996 și 1997, CNS, București, p. 342-343; 360-361, respectiv p. 354-357 și Buletin statistic, Anul VIII, nr. 12, CNS, București, decembrie 1997, p. II.*

În perioada reformei economice 1990-1997, a existat o fază de scădere accentuată, până în 1992, de stabilizare, 1992-1993, după care a urmat o perioadă de revenire cu o rată medie anuală de creștere de 5,5% până în 1996.

Rezultatele ultimilor ani ai reformei, în care PIB a continuat să scadă, arată cât de instabile și fragile sunt procesele din economie.

În condițiile tranziției economice, deci ale unui mecanism economic în formare, o dinamică continuu ascendentă se susține greu fără o viață politico-socială maturizată.

IV.2.1. Oferta

Producția României a fost brusc blocată după 1989 prin pierderea posibilităților de vânzare pe piețele unde anterior era prezentă (în special țările membre CAER) ceea ce a făcut ca multe capacități productive să devină supradimensionate în raport cu cererea. Ca urmare, producția (oferta) – prin componenta ei industrială – s-a redus drastic.

Nivelul producției industriale, în 1992 față de 1980, era mai mic cu 34,9%. Creșterile din următorii trei ani nu au recuperat decât 9,4 p.p. din aceasta, astfel că, în 1995, producția industrială reprezenta numai 3/4 din cea realizată cu 15 ani în urmă.

Capacitățile industriale erau folosite în 1989 numai în proporție de 78,1%. Până în 1991, acestea au mai crescut cu 26,9%. Din motive economice și ecologice au fost scoase din funcțiune, până în 1995, 57,8% din capacități. Iar capacitățile industriale în funcțiune în 1995 erau folosite în proporție de 56,9%. Acest grad de utilizare era obținut într-o perioadă în care producția industrială era în creștere. Acești indicatori arată, prin diferență, mărimea recului industrial și evidențiază dificultatea, inerția celei mai importante ramuri a economiei la restructurare (flexibilizare) în vederea așezării ei pe principii durabile, de eficiență.

După o creștere a producției industriale cu 9,9% în 1996, în 1997, industria a intrat într-o fază de recesiune rapidă: minus 5,9% în 1997 și minus 22,1% în trimestrul I 1998.

Proporția mare a capacităților industriale scoase din funcțiune face imposibilă susținerea restructurării industriei din beneficiile acesteia. De altfel, restructurarea economică este înțeleasă, în sens generic, prin componenta ei cea mai rezistentă la derularea procesului, industria.

Restructurarea industriei înseamnă, în fapt, un proces prin care se înlătură rigiditatea răspunsului său la cerințele mediului: cadrul legislativ și instituțional, dinamica cererii. Rigiditatea producției (ofertei) pe termen scurt este recunoscută. Pe termen lung, amploarea procesului de restructurare și dificultățile conducerii lui vor prelungi rigiditatea ofertei.

Dificultatea restructurării se adună în costuri, în pierderi pentru economie.

Capacitățile de producție scoase din funcțiune fie că sunt dezafectate, fie că sunt puse în conservare sunt costuri pentru economia națională care dispar pe măsură ce economia depășește faza de recesiune.

Prin scoaterea din funcțiune a capacităților ineficiente s-a urmărit stoparea fenomenului de ineficiență dinamică ce a caracterizat economia țării noastre, ca și a altor țări fost socialiste, în general. Ineficiența dinamică are loc atunci când productivitatea marginală a capitalului este mai mică decât rata creșterii economice. Fenomenul a fost determinat de marile acumulări de capital. Existența ineficienței dinamice a fost principala cauză a imposibilității trecerii economiei de la creșterea cantitativă la cea calitativă.

Ca urmare a perioadei de ocupare ineficientă a forței de muncă și a restrângerii piețelor produselor românești, numărul locurilor de muncă în industrie s-a redus an de an și a avut loc o realocare a forței de muncă. Con tracția ocupării în industrie și, mai ales, în construcții a fost mai mare decât creșterea numărului locurilor de muncă în agricultură, unde ocuparea a crescut considerabil. Agricultură a fost principala ramură care a creat noi locuri de muncă (aproape 60% din noile locuri de muncă). România este singura țară în tranziție unde ocuparea în agricultură a crescut mai mult și mai repede decât în industrie și servicii.

Șomajul structural este amplificat de penuria ocupării în industrie și a fondurilor pentru restructurare. El are caracter de masă și de lungă durată (durata medie este de peste 19 luni).

IV.2.1.1. Modul de utilizare a factorilor capital și forță de muncă

Mulți factori participă la realizarea obiectivelor creșterii economice, ceea ce face dificilă separarea cauzelor și a efectelor. Între factorii participanți, prin importanță și posibilități de determinare, se disting capitalul fizic și cel uman.

Din punct de vedere al dinamicii folosirii celor două resurse, forța de muncă și capitalul, au intervenit modificări esențiale.

Analiza rolului lor în procesul dezvoltării economice a făcut obiectul multor lucrări. Pe baza eficienței folosirii lor și a structurii sectoriale și de ramură pe care o determină ca urmare a tehnologiei disponibile și a posibilităților interne de adoptare rapidă și eficientă a acestora, au fost delimitate fazele dezvoltării economice pe grupe de țări în viziune sincronă și istorică.^[47; 71]

Pentru studierea aportului celor două resurse principale – capitalul și forța de muncă – la rezultatul final, PIB, se folosește funcția de producție Cobb-Douglas. Utilizarea ei se face având în vedere circumstanțele activității economice, iar rezultatele au, în funcție de acestea, un anumit grad de încredere.

Utilizarea funcției Cobb-Douglas pentru studiul creșterii economice în condițiile economiei centralizat-planificată ca și ale perioadei de tranziție, în care se păstrează și multe din caracteristicile anterioare ale economiei, este

improprie. Ruptura produsă între perioada anterioară anului 1989 și cea următoare în ceea ce privește cadrul instituțional și legislativ ca și al configurației relațiilor economice în interiorul economiei și în afara ei, accentuează acest caracter al utilizării acestei funcții și face imposibilă extrapolarea în viitor a oricăror tendințe anterioare.

Analiza evoluției *input*-urilor și a eficienței cu care au fost folosite evidențiază câteva aspecte.

Creșterea PIB a fost obținută numai pe seama creșterii productivității muncii (tabelul nr. IV.4). Eficiența fondurilor fixe, a căror acumulare a continuat cu intensitate, înainte de 1989, a scăzut rapid după 1990.

Tabelul nr. IV.4

Rate de creșterea capitalului, populației ocupate și a eficienței acestora între 1990 și 1996

Perioada	Capitalul		Populația ocupată	
	Stoc	Productivitate	Număr	Productivitate
1990-1996	7,0	-7,7	-2,4	1,2
1992-1996	8,9	-3,2	-2,7	8,4

- % -

Calculat după Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 385-386, respectiv p. 391-392.

Ulterior volumul capitalului în economie a crescut în ritmuri mai mari concomitent cu reducerea progresivă a *input*-ului forță de muncă. Privit la nivel general, a avut loc un proces de creștere a intensității capitalului (valoarea raportului capital/forță de muncă). În consecință, după depășirea șocului, din 1992, eficiența utilizării forței de muncă ocupată a crescut. Nivelul acesteia, din 1996, depășește însă numai cu 9,7% nivelul realizat cu 16 ani în urmă și este sub cel din 1987, anul cu cele mai bune realizări din seria considerată, cu 5,8%.

În ceea ce privește eficiența folosirii capitalului, situația este deosebit de preocupantă. Nivelul indicatorului, în scădere încă din 1980, se situa în 1986 sub nivelul din 1980 cu 64,4%. Aceasta grevează evident rezultatele economice de ansamblu.

Intensitatea capitalului a crescut în perioada reformei cu rate medii anuale de două ori mai mari, în medie, decât cele înregistrate în țările dezvoltate în perioada lor de creștere rapidă, 1950-1973: 6,3% în Franța, 7,7% în Germania, 8,7% în Japonia.

În România, în perioada de referință, valoarea raportului PIB/capital a scăzut continuu. Politica ratelor înalte ale acumulării capitalului din perioada industrializării socialiste a dus la derapajul economic în ineficiență dinamică:

investițiile au fost prea mari și consumul prea mic; un dezechilibru între consumul curent și cel viitor, între posibilitățile de dezvoltare curente și cele viitoare.

Coeficientul capitalului (valoarea raportului capital/PIB) a ajuns la valori neîntâlnite în țările dezvoltate. Valoarea PIB realizată în economie se cuprinde de 8,6 ori în valoarea mijloacelor fixe. Față de valoarea cea mai mare a coeficientului capitalului, 2,99 în Germania, între cinci țări dintre cele mai dezvoltate (Franța, Germania, Japonia, Regatul Unit și SUA), cea realizată în țara noastră în 1996 este de 2,87 ori mai mare. Acest nivel dă măsura ineficienței capitalului din economia României față de cel existent în țările dezvoltate.

Coeficientul capitalului a crescut de 2,87 ori în 1996 față de 1980, iar nivelul fondurilor fixe ce revin unei persoane ocupate este de 3,1 ori mai mare față de același an.

Volumul investițiilor era în 1996 cu 33,4% mai mic decât în 1980. Scăderea a devansat reducerea nivelului ocupării. Volumul investițiilor pe o persoană ocupată a scăzut cu 26,6%. În aceste împrejurări, factorul muncă este supra-solicitat.

Folosind un model de analiză derivat din modelul lui Harrod și Domar se poate aprecia aportul factorilor capital, forță de muncă și a factorului total de productivitate la rezultatele economice.^[71] Formula folosită este:

$$\Delta Y/I = \Delta R/I + \Delta V/I$$

în care: $Y = \text{PIB}$

I = formarea brută de capital fix;

R = factorul rezidual sau productivitatea totală a factorilor;

V = valoarea adăugată brută.

Ea reprezintă o aproximare a influenței factorilor. Importante sunt, însă, sensul de influență și raportul în care se găsesc aceștia.

Folosirea acestei metode la analiza aportului factorilor la creșterea PIB în perioada 1992-1996 a evidențiat aportul negativ al factorului total de productivitate, -1%.

Factorul total de productivitate nu este interpretat ca în analiza lui Solow și Abramovitz ca progres tehnic sau stoc de tehnologie ca la Kuznets, ci ca expresie a capacității sociale de a potența eficiența factorilor folosiți în economie prin progres managerial și tehnologic.

Sporul de valoare adăugată obținut prin consumarea unei părți din PIB pentru formarea brută de capital fix a fost diminuat, obținându-se o eficiență a acumulărilor de capital și reparații de 13,8%. Această valoare se află în apropierea celor obținute, în medie, de țările dezvoltate (între 15,1% și 18,1%).

Prin separarea influenței factorului muncă și a capitalului din valoarea adăugată brută rezultă o influență negativă și de peste patru ori mai mică a

aportului forței de muncă decât cel al capitalului. Resursa cea mai importantă și eficientă a economiei este subevaluată. Politica de recompensare a factorilor defavorizează forța de muncă. Pierderile din economie, determinate de ineficiența capitalului sunt suportate, prin mecanismul indexărilor și politica distribuției veniturilor, din beneficiile folosirii forței de muncă.

Deși productivitatea muncii era, în 1996, cu 2,7% mai mare decât în 1989, câștigul mediu salarial real era cu 23,8 p.p. în urma celui din anul de comparație (tabelul nr. IV.5).

Tabelul nr. IV.5

**Evoluția câștigului mediu salarial real
și a productivității medii**

- prețuri constante 1989 -

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Câștigul mediu salarial real – lei -	3728	3937	3195	2792	2322	2326	2602	2841
Productivitatea medie a muncii – mii lei -	73,1	69,7	61,0	57,4	60,5	63,2	71,4	75,1

Calculat după Anuarul statistic al României 1993, 1996, și 1997, CNS, București, 1994, 1997 și 1998 p. 188; p. 197, respectiv p. 186.

Disproporția dintre câștig și efort între sectoarele de activitate se regăsește și la nivelul ramurilor din cadrul sectoarelor de activitate și între acestea din urmă. Astfel, abaterile câștigului salarial nominal mediu net lunar față de media pe economie în 1997 au fost: -33,7% în ramura hoteluri și restaurante și +173,5% în activități bancare, financiare și de asigurări. Se poate spune, deci, că o caracteristică importantă a costurilor sociale ale tranziției în România constă în repartizarea lor inegală între membrii societății.

IV.2.2. Cererea

Volumul cererii agregate, evidențiat de valoarea PIB, dă imaginea unei cereri reprimite de posibilitățile de realizare ale acesteia impuse de volumul ofertei.

IV.2.2.1. Cererea populației

Având în vedere constrângerea bugetului individual (lipsa lichidităților) se poate considera nivelul realizat al PIB ca cerere agregată realizată. Ea este însă mult sub cea efectivă, dacă avem în vedere că nivelul realizat în 1996 este sub cel al anului 1980 cu 0,5%, iar nesatisfacerea cererii interne în anul de comparație, ca urmare a crizei în care a intrat economia la începutul anilor '80 și a politicii de austeritate promovată în toate sectoarele, este bine cunoscută.

Tranziția spre economia de piață se realizează prin restrângerea pieței. Ponderea pieței în consumul final al populației a scăzut (tabelul nr. IV.6).

Tabelul nr. IV.6

Structura consumului final al populației

- % -

	1980	1985	1989	1990	1992	1995	1997
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vânzări cu amănunt	58,8	58,0	53,4	54,9	44,7	43,6	39,2
Prestări de serv.	19,4	21,1	22,6	20,2	14,6	13,2	12,2
Autoconsumul	21,8	20,9	24,0	24,9	40,7	43,2	48,6
Pondere pieței	78,2	79,1	76,0	75,1	59,3	56,8	51,4

Sursa: Gh. Zaman, C. Ciutacu, G. Vâlceanu (coordonatori): *Blocaje în economia în tranziție a României. Forme de manifestare, cauze, efecte, mecanisme și soluții*, Editura Tehnică, București, 1997, p. 68 și *Veniturile, cheltuielile și consumul populației (AIG) în anul 1997, nr. 1/1998, CNS, București*, p. 3-10.

Volumul vânzărilor de mărfuri cu amănuntul din 1990 este foarte probabil să fi fost mai mare. Deschiderea granițelor și liberalizarea importurilor au favorizat pătrunderea multor mărfuri din afara țării, în multe cazuri neevidențiate statistic.

Dinamica consumului final al populației din ultimii ani evidențiază puternica restricționare a acesteia în comparație cu 1989 (tabelul nr. IV.7).

Tabelul nr. IV.7

Dinamica principalelor componente ale consumului final al populației

1989=100

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Consumul final al populației	108,1	90,5	83,7	84,5	86,4	103,0	109,4
Vânzările de mărfuri	117,1	87,3	72,2	66,7	72,3	93,2	100,6
Prestările de servicii	101,0	72,1	68,2	54,5	57,4	60,1	60,3

Sursa: Gh. Zaman, C. Ciutacu, G. Vâlceanu (coordonatori): *Blocaje în economia în tranziție a României. Forme de manifestare, cauze, efecte, mecanisme și soluții*, Editura Tehnică, București, 1997, p. 67.

Consumul final a crescut în 1989 față de 1980 numai pe seama celorlalte elemente ale consumului final. Cel al populației a crescut cu numai 3,7%. După 1990, consumul final al populației a scăzut cu 16,9% în 1992 față de 1989, iar creșterea din următorii trei ani a îmbunătățit nivelul din 1989 cu 4,8%. În 1996, consumul final al populației era aproximativ egal cu cel din 1990.

Restricționarea cererii a avut loc prin politica de compensare a factorilor de producție și prin politica de asigurare a veniturilor din asigurările sociale de stat (tabelul nr. IV.8).

Tabelul nr. IV.8

Dinamica veniturilor reale

1989=100

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Salariul mediu net	104,5	84,9	74,1	61,6	61,7	69,1	75,5	59,8
Pens. medie de asig. soc	107,3	83,2	70,0	60,8	58,2	63,1	65,5	51,6
Ajutorul de șomaj*	-	100,0	60,0	47,3	60,7	57,6	61,8	63,5

* în prețuri 1991.

Sursa: Raportul național al dezvoltării umane România 1998, PNUD, Academia Română, Editura Expert, București, iunie 1998, p. 52.

Dinamica acestor venituri a restricționat cererea până la 3/5 din nivelul acesteia în 1989.

O caracteristică importantă a distribuției veniturilor în societate este repartiția lor inegală. Și înainte de 1990 exista o anumită inegalitate. În perioada reformei, inegalitatea s-a adâncit prin creșterile disproporționate ale veniturilor și îmbogățirea unui grup de populație care a profitat de condițiile tranziției. Distribuția veniturilor caracterizează, în anii reformei economice, un grad mare de inegalitate: 69,3% din populație are un consum mediu lunar mai mic decât consumul mediu pe economie; 16,7% se situează deasupra acestuia cu 27,8% și 14% îl depășesc cu 124,3%. Aceasta evidențiază polarizarea societății: 49,9% din membrii ei au cheltuieli medii lunare pe un adult echivalent sub nivelul mediu pe economie (dintre care pentru 27,6% reprezintă 46,8% din nivelul mediu, pentru 22,3% reprezintă 73,9%), iar la polul opus situația este total diferită: pentru 14% din populație cheltuielile medii pe un adult echivalent sunt de 4,79 ori mai mari decât cel mai mic nivel mediu al cheltuielilor.

Disparitățile în consum evidențiate de valoarea coeficientului Gini, 31% în 1996, și a raportului de 1,81 între consumul mediu zilnic de calorii ale gospodăriilor din quintila superioară față de cea inferioară, care se mărește în cazul consumului de calorii de proveniență animală (2,28) relevă un grad înalt de inegalitate sub influența imperfecțiunilor procesului tranziției, a șomajului și a inflației. "Mărimea și evoluția diferențelor de salarii pe sectoare, categorii profesionale, forme de proprietate etc. sunt în general atipice, având capacitate redusă de fluidizare a fluxurilor și de realocare a forței de muncă, nu corespund cerințelor echității sociale și reprezintă factor de diminuare a coeziunii sociale"¹⁾.

Reflectare a disparității veniturilor, există diferențe mari între cheltuielile de consum între gospodării atât în ceea ce privește consumul nealimentar cât și cel alimentar. Structura cheltuielilor de consum este caracteristică populațiilor din țările sărace: în 1997, în medie, 58,8% din cheltuieli sunt pentru produse alimentare, 41,2% pentru mărfuri nealimentare și servicii. Aportul resurselor

¹⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1997, p. 37.

propriei la asigurarea consumului, în 1997, a fost între 35% și 65%. Aceasta caracterizează un nivel de trai modest. Asigurarea necesarului de bunuri pentru necesități, primare (hrană și locuință) se fac pe seama cheltuielilor pentru îmbrăcăminte, încălțăminte, transport, cultură etc. Ca urmare a dinamicii veniturilor și a prețurilor, ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare a crescut în 1997 față de 1995 pe seama creșterii autoconsumului.

În aceste împrejurări, în majoritatea gospodăriilor nu se poate asigura consumul minim de hrană în calitatea și structura necesară pentru întreținerea sănătății și a capacității de muncă a persoanelor adulte și dezvoltarea normală a noilor generații.

Utilizând ca prag al incidenței sărăciei 60% din cheltuielile de consum ce revin pe un adult echivalent, a rezultat că în 1995, 23,25% din populație era săracă, adică aproape 5,3 milioane persoane. Dar "utilizarea unui prag de sărăcie calculat pe baza unui coș de consum corespunzător exigențelor minime ale unui trai normal la standardul de civilizație din țara noastră ar conduce, în mod evident, la niveluri mult mai înalte ale ratei sărăciei"²⁾. Pragul de sărăcie delimitează populația cea mai săracă într-o populație în majoritate săracă.

De remarcat că incidența sărăciei crește cu numărul persoanelor din gospodărie. Persoanele singure reprezintă numai 1,56% din populația săracă. Prin creșterea mării gospodăriilor cu câte o persoană până la cinci persoane, incidența sărăciei crește cu 5,32 p.p.; 5,69 p.p.; 9,14 p.p. respectiv 15,98 p.p.

Nivelul cheltuielilor publice pentru învățământ și sănătate, în perioada tranziției în comparație cu anul 1989, nu s-a menținut, în termeni reali, la nivelul acestuia chiar dacă atunci ele se caracterizau printr-un "grad ridicat de degradare și precaritate".³⁾ Procentul lor în PIB a fost mai mic decât în celelalte țări în tranziție. De aceea criza acestor servicii fundamentale nu a fost rezolvată.

Deși au crescut până în 1996, cheltuielile cu pensiile au scăzut în 1997 sub nivelul din 1990, iar transferurile sociale către persoanele defavorizate au scăzut deși a crescut numărul șomerilor, al pensionarilor și a scăzut numărul salariaților.

IV.2.2.2. Formarea brută de capital fix

Pe fondul restricționării cererii și a schimbării modelului de realizare a acesteia, al marilor acumulări de capital din economie, formarea brută de capital fix a înregistrat cea mai dramatică scădere în anii tranziției (tabelul nr. IV.9).

²⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1997, p. 49.

³⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1998, p. 51.

Tabelul nr. IV.9

Dinamica formării brute de capital fix

1989=100

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
64,4	44,1	48,9	53,0	63,3	70,5	77,5

Sursa: Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 364-365, respectiv p. 358-359.

În afara altor factori de natură instituțională și legislativă, investițiile sunt favorizate de nivelul, respectiv rata de economisire publică și privată.

IV.2.3. Posibilitățile de finanțare a economiei naționale

În 1997, diferența dintre veniturile totale medii nominale și cheltuielile totale pe gospodărie a fost de 2596 lei ceea ce nu permite realizarea unui nivel al economiilor semnificativ pentru nevoile de investiții ale economiei naționale. Valoarea ratei de economie financiară (tabelul nr. IV.10) nu a egalat încă nivelul acesteia din 1989 când formarea brută de capital fix reprezenta numai 94,8% din valoarea acestuia din anul 1980.

Tabelul nr. IV.10

Evoluția ratelor specifice contabilității naționale

- % -

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Rata de economie financiară ¹⁾	3,0	-8,5	-1,1	-6,7	-1,9	0,2	-3,5
Rata de economie a gosp.pop. ²⁾	6,8	5,2	1,6	3,4	4,0	7,3	7,6
Rata excedentului brut ³⁾	43,4	44,4	49,8	56,2	56,3	59,8	57,9

1) [Capacitatea (necesarul) de finanțare a (a) economiei naționale/venitul disponibil brut]*100.

2) (Economia brută a gospodăriilor populației/venitul disponibil brut al gospodăriilor)*100.

3) (Total excedent brut de exploatare/valoarea adăugată brută a economiei naționale)*100.

Sursa: Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 370, respectiv p. 364.

Este evidentă lipsa posibilităților interne de susținere a procesului de restructurare economică a cărui amploare este dată de proporția capacităților de producție neutilizate.

Economia brută (partea din valoarea adăugată rămasă după acoperirea cheltuielilor de exploatare și a altor cheltuieli finale) la care se adaugă alocațiile pentru investiții nu au acoperit decât în 1994 transferurile de capital, formarea brută de capital fix și variația stocurilor. Față de alte țări, economia brută pe locuitor, în 1994, a fost mai mică cu până de peste 30 ori: 30,3 ori Elveția, 35,5 ori Japonia și 4,5 ori Portugalia, 10,8 ori Franța, 19,3 ori Austria sau 2,2 ori Cehia, 1,8 ori Ungaria, 2,2 ori Rusia.

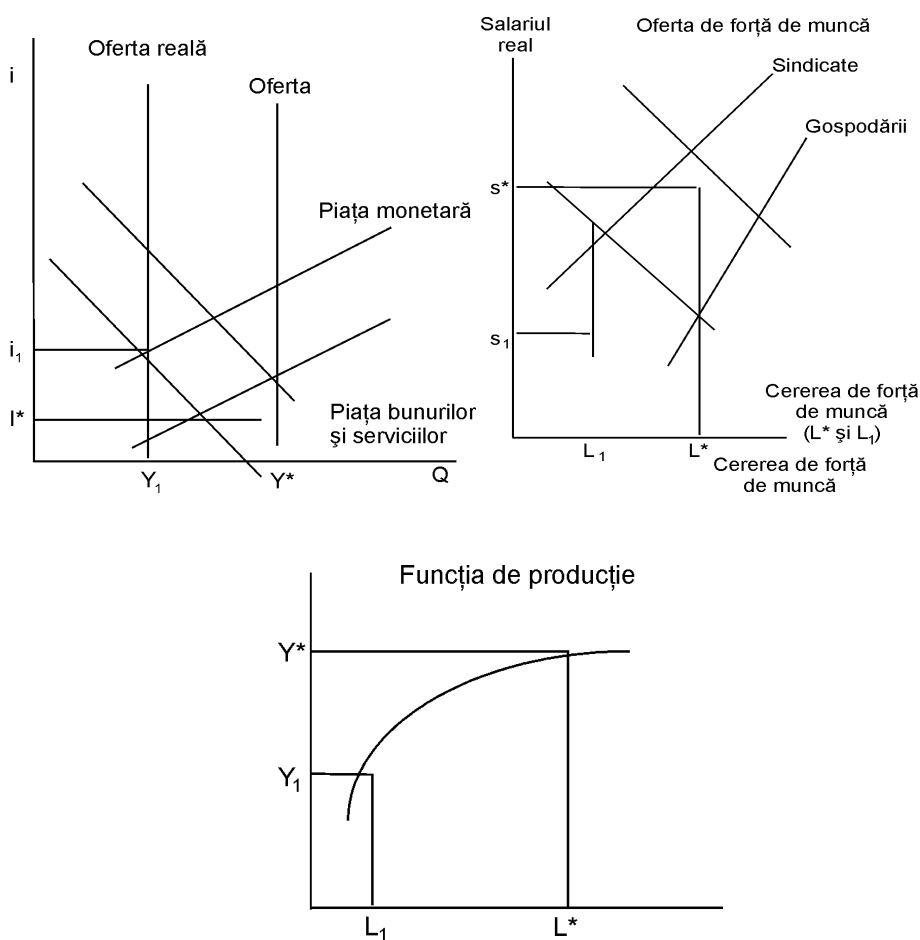
IV.2.4. Mecanismul echilibrării macroeconomice

Pentru că stocul de capital existent este format, preponderent, din acumulări anterioare, rezultatele activității economice sunt determinate în întregime de nivelul ocupării. În fața reducerii ofertei și a nevoilor de eficientizare, ocuparea nu mai este deplină.

Cu un nivel de ocupare mai mic *output*-ul este mai mic. O ofertă mai mică determină creșterea prețurilor, reprezentată în figura nr. IV.1 de creșterea dobânzii (la nivelul i_1) corespunzătoare unui *output* mai mic (nivelul Y_1).

Figura nr. IV.1

Caracteristicile echilibrului general

Salariile nu sunt complet flexibile. Oferta de forță de muncă a sindicatelor este mai mică decât a gospodăriilor, astfel că sindicatele negociază salariile la un nivel mai mare decât cel de echilibru (productivitatea marginală a forței de muncă). Aceasta determină reducerea ocupării și, deci, nivelul real al șomajului este peste nivelul lui de echilibru.

Obiectivul general al macrostabilizării s-a obținut prin presiuni asupra cererii. Aceasta a fost menținută la niveluri joase prin politici monetare (restricția monetară în raport cu nevoile economiei) și fiscale și prin politica recompensării factorilor (salariul real reprezenta, în 1996, 76,2% față de cel din 1989, în timp ce productivitatea muncii a depășit pentru prima dată în anii reformei nivelul din 1989: a fost mai mare cu 2,7%).

Creșterea veniturilor populației, ca urmare a politicii de acordare a unor sporuri anterior anulate și alte venituri, pe fondul penuriei de produse a fost primul impuls dat inflației în 1990. Etapele de liberalizare a prețurilor s-au constituit în alte impulsuri succesive, prin mecanismul inflației prin costuri (de această dată șocuri date ofertei). La un nivel dat al salariilor, profitului și productivității muncii, o creștere a prețurilor reale ale *input*-urilor materiale determină creșterea prețurilor pentru că mărește costurile de producție. Runde succesive de negociere a salariilor, pe baza unei inflații așteptate, au multiplicat șocurile prin costuri date unui fenomen inflaționist deja în evoluție. După liberalizarea tuturor prețurilor, inflația prin costuri se va menține până la ajustarea ofertei (încheierea procesului de restructurare) la condițiile pieței.

Modul ezitant de conducere a reformei a favorizat dezvoltarea economiei subterane. Nivelul acesteia a fost apreciat la 40% din PIB. Se apreciază că 30% din forța de muncă disponibilizată din sectorul formal este ocupată în sectorul informal. Veniturile obținute din acest sector scapă contabilității naționale.

Capitolul V

Efectele caracteristicilor sistemului demografic asupra rezultatelor economice ale reformei

Rata de creștere a populației a fost descrescătoare cu mulți ani înainte de 1989, dar a început să aibă valori negative din primii ani ai tranziției.

Influența scăderii populației asupra rezultatelor economice ale reformei se datorează scăderii efectivelor și proporției generațiilor născute după această dată. Având, însă, în vedere, sarcinile complexe și deosebit de mari ale reformei, în determinarea rezultatelor economice, rolul principal l-au avut factorii economici.

Considerând rezultatele economice ca mărimi date, influențele numărului și ale structurii populației sunt determinate în funcție de acestea.

Efectele economice ale populației în scădere sunt rezultatul diferențelor absolute și relative între indicatorii de mărime și structură ce caracterizează populația în diferite momente de timp.

V.1. Consecințele scăderii numărului populației

Ipoteza unei relații directe și proporționale între creșterea populației și creșterea economică măsurată prin creșterea produsului total și pe locuitor nu a fost niciodată validată de date în decursul istoriei și cu atât mai puțin în vremurile moderne.

Consecințele directe ale mărimii populației sunt în special evidente în ceea ce privește rezultatul distribuției costurilor și ale veniturilor pe locuitor. Ele privesc nivelurile lor medii pe locuitor calculate pe baza nivelului lor macroeconomic, dar și la nivel regional sau de unitate teritorial-administrativă.

V.1.1. Efectele generale ale scăderii populației în raport cu spațiul de viață

Cheltuielile ocazionate de dezvoltarea și întreținerea infrastructurii de uz general (căi de acces și comunicație ș.a.), în condiții de valorificare eficientă a tuturor zonelor țării, sunt în valoare absolută aceleași, indiferent de numărul populației. Nivelul lor pe locuitor depinde, însă, de valoarea numitorului fracției – numărul populației – cu care se află în relație inversă.

Comparațiile între nivelurile acestor investiții pe locuitor sunt, în afara considerațiilor de natură tehnică, determinate în principal de considerații sociale și politice.

O situație similară există și în cazul veniturilor. Nivelul venitului pe locuitor, la un nivel agregat dat – considerând că același nivel al venitului național se obține și cu o populație mai mică, în alte condiții de eficiență, desigur – este invers proporțional cu numărul locuitorilor.

Presiunea asupra mediului înconjurător, a ratei de epuizare a resurselor și funcțiilor mediului sunt considerate, de asemenea, a fi în relație inversă. Rata de epuizare a resurselor și funcțiilor mediului este funcție de eficiența folosirii lor și de volumul producției care se adaptează cererii. Dacă cererea este în creștere, respectiv în scădere – corespunzător evoluției populației -, presiunea asupra mediului va fi în creștere, respectiv în scădere și în funcție de eficiența cu care sunt folosite resursele de mediu.

Se argumentează că o populație numeroasă are avantajul economiilor de scară: se realizează o piață mare într-un spațiu restrâns și se reduc astfel costurile fixe pe unitatea de produs, serviciu, iar cererea mare susține dezvoltarea activităților economice și sociale. Economii de scară și efectele de impulsare a activităților economice venite din partea cererii nu se realizează într-o populație numeroasă, dar săracă. În acest caz nevoile populației nu au corespondent în puterea de cumpărare din care cauză cererea nu se exprimă la piață. O populație mai puțin numeroasă, dar cu venituri mari, exprimă o cerere mai mare la un nivel mai ridicat și diversificat al calității și sortimentelor producției. De aceea, în această situație, cererea este stimulatorie pentru ofertă și deci pentru dezvoltarea economică. Populația din cea de-a doua situație reprezintă și o povară mai mică pentru mediul înconjurător, atât prin frecvența mai mică a apelurilor adresate mediului, dar și prin calitatea producției realizată cu un nivel tehnologic mai ridicat pe care o poate susține cererea sa.

Volumul taxelor și impozitelor colectate de la populație are, cu mărimea acesteia, o relație similară cu cea a economiilor de scară. El depinde nu numai de numărul populației, dar și de veniturile acesteia.

Se poate argumenta că și cheltuielile legate de dezvoltarea și întreținerea infrastructurilor nu depind numai de numărul populației, ci, hotărâtor, și de nivelul veniturilor populației, deci de nivelul ei de trai. O populație bogată nu numai că are nevoi, dar le și poate manifesta prin cerere efectivă, intrând, astfel, într-un mecanism de dezvoltare durabilă a lor și a economiei.

Programele de dezvoltare socială sunt programe de dezvoltare economică și programe de mediu, deci de dezvoltare durabilă pentru că nu doar numărul populației contează, ci și calitatea acesteia. Capacitatea și motivația populației de a dezvolta activități într-o manieră flexibilă este hotărâtoare pentru traiectoria și dinamica economiei.

Dacă cheltuielile cu apărarea națională și instituțiile publice sunt aceleași, indiferent de numărul populației și de nivelul ei de trai, alte cheltuieli de interes general, ca acelea legate de ordinea publică, gospodărie comunală și locuințe ca și cele legate de autoritatea judecătorească sunt mult influențate atât de numărul populației cât și de nivelul ei de trai și civilizație.

Alte cheltuieli, cum ar fi cele legate de cercetarea științifică, prospecțiuni și lucrări geologice de cercetare pentru descoperiri de zăcăminte noi depind în mod hotărâtor de obiectivele generale de dezvoltare iar mărimea lor este un indicator al nivelului dezvoltării atins de o economie. Mărimea efectului indirect asupra contribuțiilor pe locuitor, la un volum dat de cheltuieli, este cu atât mai mare cu cât numărul locuitorilor este mai mic.

V.1.2. Efectele scăderii numărului populației în perioada încheiată a reformei economice

Consecințele scăderii numărului populației în România anilor '90 sunt greu de separat de conjunctura economică generală. Ele capătă relevanță dacă considerăm că activitatea economică s-a desfășurat an de an în condiții similare; situație absolut ireală mai ales că analiza se referă la o perioadă al cărei principal obiectiv este modificarea modului de conducere și a condițiilor în care se desfășoară activitatea economică, în mod gradual până la schimbarea completă a condițiilor față de perioada precedentă. Astfel, în mod obiectiv și necesar, orice moment viitor ar fi diferit de cel prezent sau trecut. Gradul de diferențiere depinde, însă, de amploarea și ritmul desfășurării reformei politice și economice. Cum reforma desfășurată în țara noastră a avut un ritm lent și neconvingător, diferența între condițiile de desfășurare a activității economice nu este considerabilă în anii perioadei luate în considerare.

Totuși, stabilirea obiectivelor după alte principii au mutat accentul spre alte priorități și, firesc, spre alte raporturi între diferitele tipuri de cheltuieli și în raport cu disponibilitățile economiei naționale.

Menținerea nivelului cheltuielilor bugetare pe locuitor pentru acțiunile de interes general din anul 1991¹⁾ în anii următori ar fi adus o sarcină suplimentară fiecărui locuitor din ce în ce mai mare (tabelul nr. V.1.).

Ritmul de creștere a sarcinilor suplimentare pe locuitor față de nivelul acestora din anul 1991 crește cu atât mai mult cu cât este mai mare scăderea populației care trebuie să le suporte.

Dacă luăm în considerație diferența dintre nivelul și calitatea la care ar trebui să se desfășoare aceste activități și cel atins până la momentul respectiv, sarcinile suplimentare vor avea valori diferite. Ele vor diferi și în funcție de rapiditatea cu care se va depăși rămânerea în urmă față de necesitățile actuale în fiecare din activitățile menționate.

În activități ca transporturi și comunicații sau gospodărie comunală și locuințe există nevoie acută de depășire a situației actuale ceea ce ar putea însemna stabilirea unui obiectiv pe termen scurt pentru eficientizarea lor. Un astfel de obiectiv este determinat nu numai de externalitățile pozitive pe care realizarea lui le-ar avea asupra activității, în principal economice, dar și de faptul

¹⁾ Pentru a nu lua în considerare rezultatele anului 1990 influențate de o serie de măsuri conjuncturale.

că aceste poveri se suportă din venituri ce vor fi în viitor obținute de o populație activă mai puțin numeroasă. Aceasta înseamnă că taxele și impozitele din care vor fi suportate aceste cheltuieli vor presa asupra unor venituri totale realizate de o populație a cărei productivitate va trebui să crească. Pe baza venitului mediu obținut trebuie să se realizeze nu numai colectarea veniturilor necesare susținerii cheltuielilor guvernamentale de interes general, ci și susținerea unui consum al cărui obiectiv este scoaterea de sub incidența sărăciei a persoanelor aflate în această situație.

Tabelul nr. V.1

**Sarcinile suplimentare pe locuitor pentru cheltuielile
de interes general**

- mii lei preț. 1991* -

	1992	1993	1994	1995	1996
Gospodărie comunală și locuințe	0,4	0,5	0,5	0,6	0,3
Apărare națională	58,6	63,7	67,5	75,0	87,2
Autorități publice	11,6	12,6	13,3	14,8	17,0
Cercetare științifică	3,0	3,2	3,4	3,8	4,4
Prospecțiuni geologice	5,9	6,4	6,7	7,5	8,6
Transporturi și comunicații	24,2	26,3	27,9	31,0	35,7

*Datele au fost deflate cu ajutorul indicilor PIB.

Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998 p. 360-363; p. 356-357, respectiv p. 730 și Statistica socială. Culegere de date, CNS, București 1996, p. 21.

Realizarea acestor obiective nu se află sub incidența contrariului pentru că un nivel de trai ridicat înseamnă și o schimbare corespunzătoare a scării valorilor sociale și deci a atitudinii generale față de bunurile de interes general. De aceea, în realizarea lor graduală, în funcție de posibilitățile economiei, trebuie urmărită atingerea unor niveluri complementare în care schimbarea atitudinii generale trebuie să aibă prioritate.

Sunt cheltuieli al căror nivel vor reprezenta permanent o sarcină suplimentară pentru o populație în scădere. Între acestea sunt cele pentru apărarea națională, autoritățile publice.

Dacă rezultatul activității economice, măsurat prin PIB, s-ar fi menținut la nivelul anului 1991, atunci nivelul acestuia pe locuitor ar fi crescut, iar consumul pe locuitor ar fi fost influențat, așa cum se vede din tabelul nr.V.2.

Celelalte condiții rămânând constante, consumul populației/locuitor va fi influențat pozitiv de scăderea populației.

Tabelul nr. V.2

Influența scăderii numărului populației asupra PIB și a consumului populației pe locuitor

- lei preț.1991 -

	1992	1993	1994	1995	1996
PIB	1652	1796	1901	2113	2428
Consumul populației	992	1078	1141	1269	1458

Calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998 p. 361 respectiv p. 359 și Statistica socială. Culegere de date, CNS, București, 1996, p. 21.

V.2. Consecințele modificării structurii populației

V.2.1. Influența modificării structurii populației asupra rapoartelor funcționale din economie

Rezultatele economice în termeni absoluți sunt realizate prin procesarea input-urilor de care dispune societatea și pe care le folosește în activitatea economică. Cel mai important dintre aceștia este forța de muncă.

După o perioadă de supraocupare, în anii reformei economice efectul, poate, cel mai real al acesteia este criza locurilor de muncă. Populația ocupată a scăzut cu 13,1% între 1991 și 1996. Scăderea este mult mai mare decât cea a populației (de numai 2,5%). Ca urmare, valoarea raportului de dependență economică a crescut (tabelul nr. V.3).

Creșterea raportului de dependență economică este și consecința măsurilor de reducere a supraocupării și a ritmului lent de creare de noi locuri de muncă. Dacă numărul populației ocupate în 1991 ar fi rămas același și în următorii cinci ani, valoarea raportului de dependență economică ar fi scăzut pentru că și populația României a scăzut (tabelul nr. V.4).

Tabelul nr. V.3

Evoluția raportului de dependență economică

- persoane -

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Pop.tot/pop.ocupată	115,0	118,0	126,2	127,0	139,0	141,0

Sursa: Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, 1998 p. 64 și p. 125.

Tabelul nr. V.4

Influența evoluției numărului populației asupra raportului de dependență economică

- persoane -

1992	1993	1994	1995	1996
-3,7	-4,0	-4,3	-4,7	-5,4

Calculat după Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, 1998, p. 64 și p. 125.

Reducerea supraocupării a avut și un alt efect imediat. Intensitatea capitalului, calculat ca raport între valoarea mijloacelor fixe și populația ocupată, a crescut cu 66,5%. Calculat pentru populația activă, intensitatea capitalului a crescut numai cu 60,5% (tabelul nr. V.5).

Tabelul nr. V.5
Intensitatea capitalului în perioada 1991 – 1996

	<i>mil. lei preț. 1990/mii pers.</i>					
	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Valoarea capitalului/populația ocupată	337	357	400	440	529	561
Valoarea capitalului/populația activă	326	327	359	392	478	524

Calculat după Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 141 și p. 385-386 respectiv p. 125, p. 148 și p. 391.

Rata medie anuală de creștere a intensității capitalului între 1990 și 1996 a fost de 9,6%. Valoarea este mult mai mare decât cea înregistrată de țările dezvoltate în perioadele lor de creștere intensă (1950-1973): de 1,5 ori mai mare decât cea a Franței; de 1,3 ori față de cea a Germaniei; de 1,1 ori față de cea a Japoniei; 1,7 ori față de cea a Angliei și de 3,5 ori față de SUA.

Ritmul deosebit de rapid al creșterii intensității capitalului a fost ușurat de modalitatea de realizare. Capitalul era deja acumulat. Creșterea intensității lui s-a realizat exclusiv prin eliberare de forță de muncă. Situația aceasta nu a existat în țările dezvoltate unde creșterea intensității capitalului s-a realizat concomitent cu acumularea lui.

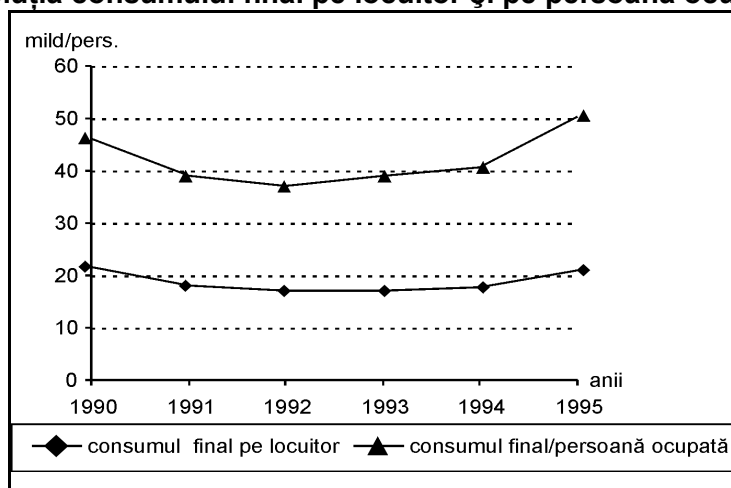
Productivitatea medie în aceeași perioadă a crescut cu numai 1,2% pe an ca urmare a căderii accentuate a nivelului PIB din perioada 1990-1992. Din 1992 până în 1996, productivitatea medie a muncii a crescut cu un ritm mediu anual de 7,5% în timp ce cel al intensității capitalului a fost de 14%.

Evoluția PIB a fost determinată în principal de condițiile de desfășurare a activității economice. Corespunzător fiecărei valori a intensității capitalului există o valoare a consumului pe persoană ocupată. Acesta reprezintă diferența dintre nivelul rezultatelor finale pe o persoană activă la o valoare dată a intensității capitalului, pe de o parte, și volumul acumulărilor de capital, pe de altă parte.

Consumul final al populației pe o persoană ocupată a avut aceeași dinamică cu cea a consumului final pe locuitor, cu deosebirea că scăderea mai accentuată a numărului populației ocupate a avut ca efect o pantă mai mare a consumului final pe o persoană ocupată (graficul nr. V.1.).

Graficul nr. V.1

Evoluția consumului final pe locuitor și pe persoană ocupată

Dacă nivelul și raportul dintre consum și acumulare ar fi rămas același din anul 1991, în anii următori ai reformei, influența numărului populației ocupate asupra consumului/persoană ocupată ar fi fost conform tabelului nr. V.6.

Tabelul nr. V.6

Influența numărului persoanelor ocupate asupra consumului/persoană ocupată

	<i>mii lei preț. 1991/pers. ocup.</i>				
	1992	1993	1994	1995	1996
Modificare consum final/pers. ocup. față de 1991	+3,9	+8,8	+9,5	+16,7	+18,4

Calculat după Anuarul statistic al României 1997, CNS, București, 1998, p. 125 și p. 358-359.

Rezultatele economice ca și mărimea raportului dintre consum și acumulare au micșorat nivelul consumului pe persoană ocupată în anii 1991-1994 și l-au majorat până în 1996.

Creșterea consumului final pe persoană ocupată a avut loc concomitent cu reducerea accentuată a ocupării, ceea ce a determinat scăderea veniturilor și a nivelului de trai al populației. De aceea, o mare parte a acestora a intrat în sărăcie în anii reformei.

V.2.2. Influența structurii populației asupra serviciilor fundamentale din societate

Nivelul serviciilor celor două sisteme importante pentru societate, învățământ și sănătate, era caracterizat, pentru anul 1989, ca nesatisfăcător cerințelor și exigențelor societății românești. Modul de desfășurare a reformei, lipsa fondurilor, o concepție greșită instalată și practică mai mulți ani privind prestarea acestor servicii îngreunează reformarea acestor sectoare. Totuși, unele rezultate au fost obținute.

Dacă în alte sectoare, scăderea numărului populației va fi resimțită cu întârziere mai mare, primul sector afectat de aceasta este învățământul.

Învățământul se confruntă de mai mulți ani cu generații de elevi cu efective fluctuante. Din 1987, efectivele noilor generații sunt în scădere continuă.

După ce a trecut printr-o perioadă de austeritate înainte de 1989, în anii reformei economice, scăderea populației școlare poate fi considerată, pe ansamblu, benefică. Dacă cheltuielile cu învățământul ar fi rămas la nivelul anului 1991, cheltuielile medii pe un elev, student ar fi crescut din cauza reducerii numărului populației școlare (tabelul nr. V.7).

Tabelul nr. V.7

Influența numărului absolut al populației școlare asupra cheltuielilor pe elev/student

mii lei preț. 1991/elev, student

	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996	1996/1997
Modificarea cheltuielilor Medii/elev, student	+0,5	+0,8	+0,7	+0,4	+0,4

Calculat după Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998 p. 256-257 și p. 736-737, respectiv p. 256-257 și p. 730.

Reducerea numărului populației școlare a avut loc prin reducerea segmentului ce frecventează cursurile primare și gimnaziale. În același timp, a crescut numărul studenților care nu au compensat ca număr îngustarea bazei piramidei populației școlare.

Modificarea structurii pe vârste, și deci pe niveluri de instruire, a influențat nivelul cheltuielilor cu învățământul (tabelul nr. V.8).

Tabelul nr. V.8

Influența structurii populației școlare asupra cheltuielilor cu învățământul față de 1991/1992

mii lei/elev echiv.prețuri 1991

1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996	1996/1997
+10,0	+14,2	+12,1	+2,5	+2,4

Calculat după Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998 p. 256-257 și p. 736-737, respectiv p. 256-257 și p. 730.

Cheltuielile cu învățământul cresc de la nivelul primar de instruire spre cele superioare. Creșterea ponderii populației școlare în nivelurile superioare de instruire mărește cheltuielile cu învățământul, deși în termeni absoluți populația școlară a scăzut.

Cheltuielile medii pe o persoană școlarizată au crescut și prin creșterea volumului absolut al cheltuielilor. Eforturile făcute pentru îmbunătățirea situației au avut ca rezultat obținerea unor indicatori generali comparabili cu cei europeni. De exemplu față de anul școlar 1989/1990, când la o sala de clasă de liceu reveneau 66,5 elevi, în anul următor erau numai 43,8 elevi. Personalul didactic a crescut cu 33,6% în anul școlar 1995/1996 față de 1989/1990, cu influențe directe asupra numărului de elevi ce revin la un profesor. În licee, valoarea acestui indicator s-a redus de la 31,7 în 1989/1990 la 12,61, adică sub media europeană a anului 1989/1990 de 13,86 elevi la un profesor. Indicatorii de structură ai învățământului arată că starea de criză persistă.

Reducerea densității școlare ca urmare a scăderii natalității, în comparație cu creșterea acesteia, este privită ca având efecte pozitive. Elevul are condiții mai bune pentru înțelegerea și acumularea cunoștințelor.

Dacă pe ansamblu, indicatorii învățământului arată o ușurare a sarcinii acestuia, venită în condiții de criză într-un proces de reformă și în învățământ, prin scăderea populației școlare, pe plan local apar noi probleme. Densitatea din ce în ce mai mică a acesteia, mai ales în localitățile mici, reduce posibilitatea asigurării normelor cadrelor didactice. Prin aceasta, cheltuielile necesare menținerii unei rețele extinse, până în cea mai mică unitate administrativ-teritorială pentru a asigura calitatea șanselor fiecărui copil, cresc fie prin diminuarea normelor didactice, fie prin asigurarea unor servicii de transport și cazare pentru elevi. Aceste nevoi se fac simțite din ce în ce mai mult și rezolvarea lor pe baza unui principiu unitar este în desfășurare.

Scad, însă, cheltuielile privind dotarea cu materiale didactice pentru elevi, corespunzător cu numărul acestora. Având în vedere nivelul de dotare existent, această scădere este doar conștientizată față de ceea ce ar fi fost necesar pentru o populație școlară constantă sau în creștere.

Este greu de evaluat soldul acestor influențe asupra cheltuielilor cu învățământul și este și mai dificil de evaluat efectul lor asupra calității învățământului. Este sigur, însă, că exigențele față de învățământ privind calitatea conferită populației, în general, prin educație și forței de muncă, în special, trebuie să aibă un nivel ridicat și un caracter dinamic, adică trebuie să țină pasul cu cerințele pe care activitatea economico-socială le formulează față de învățământ și să susțină dezvoltarea acesteia.

Aceste cerințe formulate de societate în ansamblu implică cheltuieli pe care societatea trebuie să le suporte, dar de care și beneficiază. Aprecierile specialiștilor privind eficiența acestor cheltuieli sunt favorabile. [1; 10; 20; 24; 30; 55; 79; 104]

În condițiile de austeritate ale reformei, capitalul uman a suferit pierderi ca urmare a reducerii numărului de ani de școală obligatorii, al procentului ridicat al neînrolării școlare (5% dintre copiii în vârstă de 7-14 ani) și al abandonului școlar.

În domeniul sănătății situația este diferită. Și aici situația existentă la începutul reformei era dificilă. Lipsa fondurilor necesare pentru procurarea și întreținerea aparaturii a agravat situația, iar managementul general a fost mai mult decât defectuos irosind nu numai banii provenind din programe internaționale, dar și multe alte fonduri ca penalizări pentru nefolosirea lor.

Procesul de îmbătrânire demografică, aflat în curs de desfășurare către un stadiu mai avansat, mărește numărul și schimbă structura solicitărilor față de sistemul sanitar care trebuie să facă față și unei întrețineri necorespunzătoare a organismului uman în condițiile sărăcirii populației pe fondul crizei economice.

Dacă coeficienții folosiți pentru calcularea populației echivalente exprimă proporția pe vârste a solicitărilor față de sistemul de sănătate, atunci, pentru fiecare creștere a numărului persoanelor peste 60 de ani față de cel sub 15 ani, solicitările față de sistemul medical cresc de 3,5 ori, în varianta coeficienților folosiți în Ungaria.

În perioada 1990-1997, influențele modificării structurii pe vârste a populației asupra solicitărilor sistemului de sănătate au fost conform tabelului nr. V.9.

Au fost din ce în ce mai puține solicitările probabile din partea populației tinere și a crescut probabilitatea solicitărilor din partea populației adulte și vârstnice. Această modificare se va accentua în același timp cu desfășurarea reformei sistemului sanitar, pentru care poate reprezenta un criteriu.

Situația existentă în sectorul sanitar este caracterizată cel mai bine de rezultatele acestuia. Inexistența deceselor evitabile ar fi dus la o mortalitate mai mică cu 2,3 promile în 1996 și 2,2 promile în 1997 (tabelul nr. V.10).

Tabelul nr. V.9

Influența structurii pe vârste a populației asupra sistemului de sănătate – față de 1989 -

Grupa de vârstă – ani -	1992	1995	1997
0-14	-1,0	-2,4	-3,1
15-59	-	+0,7	+0,9
60 și peste	+1,0	+1,7	+2,2

p.p.

Calculat după Anuarul statistic al României 1990 și 1997, CNS, București, 1991 și 1998, p. 88-89 respectiv p. 66-67 și Jerzy Holzer și Ewa Fratezak: The Aging of the Population in Poland 1950-2000, în Social Aspects and Country Reviews of Population Aging, Economic Studies, nr. 6, United Commission for Europe, United Nations Population Fund, New York și Geneva, 1994.

Tabelul nr. V.10

Decese în 1996 și 1997

persoane

		Decese		Decese evitabile prin profilaxie:	
		Total	Evitabile	primară	secundară
1996	Total	286158	51251	29824	21427
	– mortalitatea (la 1000 loc.)	12,7	10,4	11,3	11,7
1997	Total	279315	49625	28407	21218
	– mortalitatea (la 1000 loc.)	12,4	10,2	11,1	11,4

Sursa: Situația demografică a României în perioada 1990-1997, CNS, București, 1997.

În perioada scursă a procesului de reformă, starea sistemului sanitar nu a constituit un factor de ameliorare a situației morbidității și mortalității. Uneori (decesele evitabile) au fost chiar un factor agravant. Starea de sănătate a populației este una dintre cele mai scăzute din Europa. La indicatorul decese evitabile se mai adaugă numărul cazurilor noi de îmbolnăviri prin boli infecțioase (din care TBC 98,6% în 1996), cel al mortalității materne (41 femei la 100000 născuți vii) și al mortalității infantile (22,9‰) al persoanelor în vârstă peste 5 ani, care nu au șansa să supraviețuiască până la vârsta de 60 de ani (20,9% în 1996).

Creșterea numărului solicitanților vârstnici și scăderea celor tineri poate reprezenta o creștere a cheltuielilor cu sănătatea și o economie în măsura în care ele ajută la prelungirea vieții active.

Capitolul VI

Consecințele economice ale scăderii populației în perioada următoare a reformei*

VI.1. Caracteristicile și durata perioadei de reformă economică

Perioada reformei economice în România este numai un aspect al unei perioade deosebit de complexe și inedite din istoria țării și a omenirii în general: tranziția de la economia centralizat-planificată la economia de piață, de la statul totalitar la democrație, de la unipartidism la pluripartidism și competiția ideilor.

Perioada tranziției înmănunchează trei coordonate ce se întrepătrund și se condiționează: a) tranziția politică, b) tranziția socială și c) tranziția economică.^[31]

Așa cum demonstrează practica de până acum a tranziției, tranziția economică – trecerea de la conducerea planificată la cea bazată pe legile economiei de piață – nu poate fi condusă ferm și nu se poate desfășura fără contorșionări și regretabile pierderi (costuri) fără o viață politică echilibrată, matură desfășurată într-un cadru instituțional și legislativ articulat, flexibil. Caracteristicile cadrului instituțional și legislativ ca și ale vieții politice nu pot fi obținute fără colaborarea unei populații educate, motivate și informate. Nivelul dezvoltării umane este condiționat de și condiționează dezvoltarea economică.

Realizarea acestui cadru politic-economic-social este o acțiune complexă și anevoioasă. Principiile și normele sale cu trăsături specifice pentru diferite economii au fost stabilite în perioade de formare ale națiunilor și au fost și sunt atent și permanent supravegheate de societate. În România – ca și în societățile central și est-europene – “drama schimbărilor sociale declanșată o dată cu al doilea război mondial, evaluată prin costurile decalajelor apărute, va continua să stânjenească modernizarea economiei românești”.¹⁾ De aceea “obstacolul major de care se lovesc noile democrații din Est ține de decalajul dintre accelerarea timpului politic și lentoarea timpului economic. Pentru a or-

* Chiar dacă perioada analizată în lucrare nu acoperă toți anii scurși ai reformei, concluziile lucrării sunt perfect valabile. Rezultatele economice mai bune din ultimii ani (evidențiate de evoluția PIB din ultimul an) nu le contrazic. Managementul economic în condițiile scăderii populației este mai dificil. Capitolul următor evidențiază importanța câtorva elemente de strategie a dezvoltării economice și capcanele ce trebuie evitate în derularea acesteia.

¹⁾ Ionete, C.: Decalaje în modernizarea economiei românești, CIDE, București, 1998, p. 6.

ganiza alegeri libere și a pune bazele unor instituții democratice sunt suficiente șase luni. Vor trebui, în cel mai bun caz, șase ani pentru restabilirea unei economii de piață și 60 de ani pentru reconstruirea societății civile”.²⁾

Societățile central și est-europene trec printr-o perioadă de convalescență către o situație a cărei normalitate este ea însăși în construcție după proiecte aflate într-o evoluție dinamică. Strategia de atingere a normalității este o provocare pentru științele sociale aflate în fața unei noutăți absolute. Pentru știința economică provocarea și povara răspunderii este mai mare pentru că rezultatele economice sunt motorul și catalizatorul energiilor necesare în acțiunile transformatoare ale perioadei de tranziție. În jurul reformei economice se unesc și se consumă energii, se formează și se desfac grupuri de interese, se structurează societatea, principiile și obiectivele sale sub acțiunea altor factori (morala, tradițiile ș.a.). La jumătatea anilor '90, complexul cultural era “dependent de valorile spațiului social, de capitalul uman și de starea materială a gospodăriei.” Etapa actuală este caracterizată prin “reformism de reacție” în care “resursele devin principalul factor care structurează atitudinea față de reformă.”³⁾ Iar “factorii inerțiali, cu rădăcini adânci în structurile proprietății de stat, rămase intacte mai ales în industrie și în mentalități, au făcut ca acest cadru juridic să nu devină un *acquis* al transformărilor o vreme îndelungată”.⁴⁾ Ca urmare, reforma “stagnează de multă vreme” și a fost necesară “relansarea pentru a doua oară a schimbărilor social-economice din țară” în 1997. Relansarea a fost un eșec: PIB a căzut la nivelul anului 1991.

Sintetic, obiectivul reformei economice este eficientizarea activității economice. Realizarea acestuia înseamnă trecerea de la un mod de producție care era condus după schema substituirii resurselor în proporții fixe către un nou mod de producție care să poată fi formalizat cu o funcție de producție cu elasticități variabile.

La începutul perioadei postbelice, problema economiei românești, ca și a altor țări fost beligerante, era refacerea acesteia. Starea de pace și aplicarea progreselor tehnologice, ce au folosit anterior producției de război, la cea civilă erau premise fundamentale și favorabile declanșării unei dinamici ascendente în economie.

Hotărârea politică a fost dezvoltarea economică a țării și ridicarea nivelului de trai prin industrializarea economiei. Excesele ideologice au conferit rigiditate unui demers altfel valoros pentru viața economico-socială a țării. Astfel, într-o perioadă în care economiile țărilor astăzi dezvoltate puneau bazele unei

²⁾ Rupnik, J.: *L'autre Europe*, Editura Odile Jacob, 1993 p. 406 în Ionete, C.: *Decalaje în modernizarea economiei românești*, CIDE, București, 1998, p. 14.

³⁾ Sandu, D.: *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996, p. 264

⁴⁾ Ionete, C.: *Decalaje în modernizarea economiei românești*, CIDE, București, 1998, p. 15.

dezvoltări durabile (cu corecturile ulterioare), în România avea loc un proces de dezvoltare economică condus cu ambiția determinării *ex ante* a interrelațiilor din economie în cele mai mici detalii. Guvernat de legi ce lasă loc întâmplării și hazardului, mecanismul economico-social nu poate fi condus prin însumarea detaliilor și a stabilirii caracteristicilor acestora în scopul obținerii obiectivelor cantitative și calitative propuse. De fapt, creșterea economică (aspectul cantitativ) a avut loc o perioadă până când rămânerea în urmă a laturii calitative a blocat evoluția ambelor.

Ascensiunea realizată în economia românească concomitent cu cea realizată în alte țări – dar cu alt conținut, altfel condusă și cu alte rezultate, însă – a avut loc în faza de prosperitate a unui ciclu economic lung. Acesta s-a caracterizat prin funcționarea bună a mecanismului economico-social, în special până la începutul anilor '70. A avut loc o creștere economică concomitent cu rezultate deosebite obținute în domeniul sănătății și al învățământului. După această dată, lansarea unor îndemnuri menite să mențină ritmul creșterii economice a fost semnalul de declin al posibilităților oferite de mecanismul economic creat de combinarea factorilor de producție. În economie au apărut disfuncționalități și blocaje care, în condițiile unui tablou inert al relațiilor economice, s-au generalizat.

Schimbarea modului de producție necesita scurgerea unei perioade de timp. Durata acestei perioade depinde de factori interni și externi economiei, obiectivi și subiectivi care pot acționa cu intensități și sensuri diferite de la un moment la altul și să-și modifice, suplimenteze sau anuleze reciproc acțiunea astfel încât vectorul rezultat să aibă o influență diferită în timp.

Cauzelor clasice ale evoluției în cicluri economice lungi – ciclicitatea perfecționărilor tehnologice ș.a. – li se adaugă în tranziția postcomunistă și dificultatea realizărilor structurale necesare de la o economie în care imobilismul gândirii politice a împiedicat și obstrucționat desfășurarea liberă a vieții social-economice în toate aspectele sale, blocând și creativitatea oamenilor într-o viziune îngustă. De aceea tranziția economică în România se înmănunchează cu cea politică și socială. Ultimele două sunt necesare pentru instaurarea statului de drept și flexibilizarea conducerii vieții social-economice. Ea cuprinde un aspect esențial pentru performanțele economice: schimbarea atitudinilor indivizilor în raporturile interpersonale, cu instituțiile și între instituții (formalizate ca atribuții ale acestora și concretizate în acțiuni caracterizate prin vigoare și eficiență). Este, deci, vorba și de realizarea unui nou mediu social ca și a unui nou cadru legislativ și instituțional necesar desfășurării normale a unei economii de piață.

Realizările obiectivelor tranziției politico-sociale din cei opt ani scurși până acum sunt puțin încurajatoare în sensul duratei tranziției postcomuniste în România.

Tranziția spre noua formulă tehnică de producție nu se face fără ezitări, întârzieri și reveniri asupra deciziilor în procesul de schimbare ce este el însuși de lungă durată și pe care îl prelungește. Ele sunt determinate de particularitatea perioadei, necunoscută în istorie și viața economică de până acum, că procesul se desfășoară concomitent cu tranziția formei de exercitare a puterii politice și a formei de proprietate (de la dictatură și partidul unic la statul de drept și pluripartidism și de la proprietatea publică a tuturor și a nimănui la cea privată).

Ezitățile și revenirile creează premisele pentru ciclurile economice mai scurte. Dată fiind durata scurtă scursă de la momentul începerii perioadei de tranziție și a problemelor ce au necesitat rezolvare prioritară în primele luni și ani ai tranziției, nu putem considera că tranziția desfășurată ar fi parcurs un ciclu decenal. Au apărut, însă, cicluri inflaționiste și ale variației stocurilor. Ele au fost declanșate de diferențele dintre mediile de desfășurare ale activității economice și de conjuncturi economice și măsuri politice.

Particularitatea condițiilor de desfășurare a fazei descendente a ciclului economic lung (tranziția politică și socială) face ca durata de manifestare a ciclurilor scurte să fie mai lungă și să aibă o intensitate mai mare.

Dacă avem în vedere mărimea perioadei în care a avut loc trecerea de la țări în curs de dezvoltare la țări dezvoltate a noilor țări industrializate din sud-estul Asiei – cca 40 de ani – putem considera că, în cazul României – având în vedere dificultățile suplimentare datorate cadrului general al tranziției – perioada ar putea fi mai lungă. Dacă adăugăm preocupările recente privind sustenabilitatea dezvoltării economice în sud-estul Asiei – pusă sub semnul întrebării de criza financiară din Coreea de Sud^[182] – atunci perioada necesară realizării unei reforme economice depline – care să “doteze” economia cu necesare și eficiente mecanisme de reglare – este mai lungă. A considera, deci, că reforma economică este un proces ce se va desfășura pe o perioadă lungă sau chiar foarte lungă de timp, ar putea să nu pară exagerat.

În aceste condiții, scăderea populației, fenomen ce a debutat cu reforma, o va și acompania, pentru că fenomenele demografice au o anumită inerție și o populație staționară sau în creștere moderată se va realiza după un anumit timp.

Orizontul de proiectare a populației pentru variantele reținute pentru analiză este 2020. Până la acest orizont este de presupus că reforma economică se va fi consumat în linii generale, adică se va fi desenat structura economică în linii generale și obiectivele economice au un contur mai clar.

VI.2. Cadrul teoretic de analiză

Aplicarea teoriei creșterii în această situație este o întreprindere fascinantă.

Teoria creșterii economice are atât rădăcini teoretice cât și empirice, ambele asociate cu numele profesorului Solow. Dinspre partea empirică, a fost stimulată de încercarea lui Solow de a explica vasta creștere a venitului național american în timpul primei jumătăți a acestui secol. El a găsit că aceasta nu se poate explica adecvat prin creșterea populației sau a forței de muncă sau prin creșterea stocului de capital sau a ambelor. Imensa creștere pare să vină din ceva mai puțin tangibil, numit progres tehnic.

Dinspre partea teoretică, teoria s-a dezvoltat din încercarea de a înțelege structura cuvenită a capitalului și forței de muncă într-un mecanism dinamic în care populația crește și tehnologia avansează, ceea ce este foarte dificil de realizat. Pentru că este atât de dificil, au fost făcute presupuneri foarte simplificatoare pentru a face un oarecare progres. Dezvoltarea acestei teorii s-a făcut pe baza unui set de supoziții simplificatoare. În acest fel, o problemă complicată a căpătat o formulare clară, dar simplificată, și pot fi deduse concluzii valabile pentru un context dat. Dar aceste concluzii trebuie să fie considerate ca simple sugestii pentru că ele se bazează pe postulate care sunt cunoscute ca fiind reflecții foarte schematizate ale lumii reale. Aceasta nu înseamnă că sunt lipsite de valoare. Ele reprezintă o sugestie rezonabilă derivată din premise clar formulate. Dar o caracterizare a unei conjuncturi cu o bază schematizată este tot ce se poate obține dintr-o astfel de metodă, indiferent cât de impozant poate fi aparatul matematic folosit pentru deducerea lui. Avantajul este că știm de unde vine și putem deci argumenta despre premisele și implicațiile lor probabile. Astfel obiectivul nostru este ca aplicând premisele teoriei creșterii să încercăm să rezolvăm problema luată în considerație. Sunt, însă, foarte puține opțiuni privind aceste premise.

Sunt folosite trei supoziții cheie, dintre care două sunt obligatorii.

Prima privește creșterea populației. Rata medie anuală de creștere descrie tendința generală a creșterii populației într-o perioadă mare de timp. Rata creșterii populației este considerată constantă o lungă perioadă de timp. Aceasta descrie situația pe care o economie reală ar avea-o dacă rata creșterii populației ar rămâne constantă o lungă perioadă de timp dar pe care o economie reală nu o realizează niciodată. Dar, este util să știm direcția în care ne mișcăm, chiar dacă nu vom ajunge niciodată la această destinație.

A doua supoziție este în legătură cu natura progresului tehnologic. O contribuție deosebită a teoriei moderne a creșterii economice este aceea că acordă atenție progresului tehnologic. Una din deficiențele majore ale lui Mal-

thus și ale urmașilor săi până azi este că ei nu acordă atenție progresului tehnologic; aceasta i-a condus să prezică dezastre care de fapt pot fi iluzorii (școala malthusiană se bazează mult pe rata constantă a creșterii populației). Nici marxiștii nu iau, în teoria lor, în considerație îmbunătățirea tehnologică. Această neglijare i-a împins la predicții cu totul eronate. Avansul tehnologic este unul din ingredientele-cheie ale teoriei moderne ale creșterii. Din păcate, teoria poate conține numai un tip foarte special de progres tehnologic. Acesta este progresul tehnic multiplicator de forță de muncă, adică este tipul de avans tehnologic care acționează astfel încât puterea productivă a fiecărui muncitor va fi multiplicată de un anumit factor, un factor care ar rămâne același, chiar atunci când cantitatea de capital cu care este dotat fiecare muncitor se schimbă. De exemplu dacă acest factor este 10, atunci fiecare muncitor poate lucra cât 10 pentru că este dotat cu tehnologie la acest nivel. În acest caz, fiecare muncitor real contează cât 10 muncitori efectivi sau lucrători efectivi.⁵⁾

Trebuie subliniat că nu este inevitabil pentru invențiile și descoperirile tehnice să se realizeze în acest mod special, dar nu există nici un motiv special să credem că va fi așa. Aceasta este una din presupunerile obligatorii. Ea permite anumite simplificări matematice fără de care nu am putea să analizăm consecințele modificărilor tehnice sau ale creșterii populației. Se pare că este imposibil să se cunoască cât de bine se conformează această presupunere realității. Datele statistice și tehnice pur și simplu nu sunt suficient de bune pentru a discerne dacă progresul tehnologic a acționat în acest mod sau în altul. Apoi, nu știm (și probabil nimeni) ce mare diferență ar fi pentru concluziile economice dacă progresul tehnic n-ar fi "lucrător efectiv" și ar lua altă formă.

Mai există un aspect, de asemenea, obligatoriu, al presupunerii despre progresul tehnic. Se presupune, ca și la populație, că acesta crește la o rată constantă și invariabilă. Adică, factorul cu care numărul real de lucrători este multiplicat pentru a obține numărul de lucrători efectivi la orice dată, se presupune că ar crește la o rată constantă. În virtutea acestei presupuneri, numărul lucrătorilor efectivi crește la o rată constantă care este suma ratei creșterii populației actuale și rata progresului tehnologic. Deci, analiza este ca și când n-ar fi nici un progres tehnologic, ci o populație crescătoare la suma celor două rate. De aceea, întreaga analiză este în termenii numărului lucrătorilor efectivi a căror creștere subsumează ambii factori dinamici ai dezvoltării economice. În realitate, lucrurile nu se petrec așa. Datele atestă modificări ale productivității muncii sau ale *output*-ului pe lucrător sau ore-om. Productivitatea măsurată a muncii crește fără nici un progres tehnologic dacă valoarea raportului capital/forță de muncă crește. Măsura creșterii productivității muncii, relevantă pentru această teorie, este răspunsul la întrebarea: cât de multe persoane supli-

⁵⁾ Lucrătorul efectiv este calculat prin multiplicarea numărului agregat de om-ore prestate cu indicii eficienței tehnice.

mentare ar trebui pentru a produce bunuri și servicii într-un anumit an, dacă ele ar fi avut aceeași cantitate de capital cât era în anul de comparație folosind tehnica prevalentă în anul de studiu. Nu sunt măsuri directe sau răspunsuri cantitative la acest fel de întrebări. De aceea, judecățile se formulează pe baza măsurării *output*-ului/om-ore care sunt influențate de toate modificările, inclusiv modificări tehnologice, ce însoțesc modificările în stocul de capital, modificări în mărimea forței de muncă și modificări în gradul la care stocul de capital și forța de muncă sunt angajate. Aceste date au substanțiale fluctuații pe termen scurt, dar se poate percepe o tendință consistentă de creștere a productivității muncii datorată tuturor cauzelor.

Apoi, creșterea productivității muncii este atribuită factorului forță de muncă însuși.

Acestea sunt supozițiile obligatorii teoriei creșterii economice despre creșterea populației și îmbunătățirile tehnologice.

A treia supoziție necesară este cea a veniturilor de scară constante. Dacă cantitatea de capital și forța de muncă folosite în orice moment sunt, fiecare, înmulțite cu un factor, atunci *output*-ul macroeconomic va fi înmulțit cu acel factor. Aceasta înseamnă că dacă lucrează de două ori mai mulți oameni cu de două ori mai multe mașini și de două ori mai multe materiale vor produce de două ori mai multe produse și invers.

Deci, cel mai bun mod de a studia lumea reală este de a o stiliza de o manieră care să permită extragerea unor reguli valabile în condiții date.

În cadrul creșterii economice stilizarea înseamnă evoluția acesteia când capitalul și *output*-ul cresc cu aceeași rată. Aceasta este calea creșterii echilibrate când, dacă economia evoluează în aceste condiții o perioadă îndelungată de timp, majoritatea variabilelor vor crește ușor. În acest caz descompunerea lui Solow a funcției de producție $Y = AF(K, L)$ este:

$$(1) \quad g = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \alpha \frac{\Delta K}{K} + (1 - \alpha) \frac{\Delta L}{L}$$

Atât rata progresului tehnologic (sau rata factorului total de productivitate $a = \frac{\Delta A}{A}$) cât și rata creșterii ofertei de forță de muncă sunt considerate exogene (ceea ce nu înseamnă că sunt constante). Rata creșterii PIB și rata acumulării capitalului, în creșterea echilibrată, sunt egale.

Atunci (1) devine:

$$(2) \quad g = n + \frac{a}{1 - \alpha}$$

Aceasta înseamnă că într-o creștere echilibrată, rata creșterii PIB este determinată de doi factori exogeni: rata creșterii *input*-ului forță de muncă și

rata progresului tehnologic. Rata creșterii capitalului (și deci a economisirii) nu mai este un factor al creșterii economice, în cazul creșterii echilibrate.

Dacă rata de participare a forței de muncă și rata șomajului sunt constante, rata creșterii populației este aceeași cu rata creșterii ocupării.

Atunci din ecuația (2):

$$(3) \quad \frac{\Delta(Y/L)}{Y/L} = g - n = \frac{a}{1-\alpha}$$

rezultă că numai progresul tehnologic determină creșterea, iar economisirea nu are nici un efect asupra creșterii economice. Ceea ce este o implicație curioasă contrazisă de lumea reală.

În ipotezele simplificatoare ale creșterii echilibrate, în cazul modelului neoclastic, capitalul crește cu aceeași rată a *output*-ului sub influența investițiilor. Aceasta înseamnă că investiția pe persoană ocupată este proporțională cu stocul de capital pe persoană ocupată:

$$(4) \quad \frac{I}{L} = gk$$

Creșterea ratei de economisire, deci și a investițiilor, crește intensitatea capitalului și venitul pe persoană ocupată. Deci, în absența progresului tehnic, creșterea continuă să fie egală cu rata creșterii populației.

Consumul pe persoană ocupată este egal cu venitul pe persoană ocupată din care s-au dedus economiile pe persoană ocupată necesare investițiilor pentru continuarea creșterii echilibrate (5):

$$(5) \quad c = y - gk$$

În creșterea echilibrată, capitalul fizic, cel uman și consumul cresc în rate constante, posibil egale, ca în modelul de creștere neoclastic. Motorul creșterii nu mai este considerat consecința modificărilor tehnologice exogene, ci mai ales a capitalului uman. Cu cât este mai eficientă formarea capitalului uman cu atât mai mare este rata creșterii întregii economii.

Nivelul cel mai mare al consumului este cel care face ca funcția de producție să crească cu o rată egală cu productivitatea marginală a capitalului. Prin diferență, acest punct corespunde nivelului optim al economiilor și este punctul regulii de aur a teoriei neoclasice a creșterii echilibrate. Dacă raportul capital/forță de muncă depășește valoarea corespunzătoare a stocului de capital necesară creșterii echilibrate se acumulează prea mult capital și economia intră într-o situație de ineficiență dinamică. În cazul unei relații inverse între valoarea raportului capital/forță de muncă și stocul de capital acumulat, economia poate crește economisind temporar mai mult. Această situație este de eficiență dinamică.

VI.3. Influența scăderii populației asupra ofertei

VI.3.1 Influența scăderii populației asupra potențialului economic

Potențialul uman influențează activitatea economică dinspre partea ofertei. Resursele umane sunt un element important al potențialului economic al unei țări format din ansamblul elementelor de avere ce pot fi atrase în circuitul economic ca factori de producție. Activitatea economică a oamenilor a fost și a rămas factorul de producție activ și determinant. Conform concepției clasice "munca este cea care produce totul".

În aceste condiții se pune problema influențelor pe care scăderea populației le are asupra potențialului economic al României.

Proporția forței de muncă în populația totală este influențată atât de factori demografici cât și nedemografici. Dintre factorii demografici, modificările în structura pe vârste ca urmare a nivelului fertilității și al mortalității este factorul cel mai important. Într-o populație stabilă, într-o conjunctură dată a factorilor nedemografici, proporția forței de muncă în populația totală se menține la un nivel aproape fix. Datorită acțiunii diverselor forțe, e posibil ca volumul *input*-ului forță de muncă să difere, deși valoarea raportului forță de muncă/populație totală să rămână constant. Astfel, variația poate fi dată de mărimea șomajului și/sau durata zilei de muncă. Ele se află sub acțiunea opțiunilor individuale și/sau a politicilor sindicale și patronale.

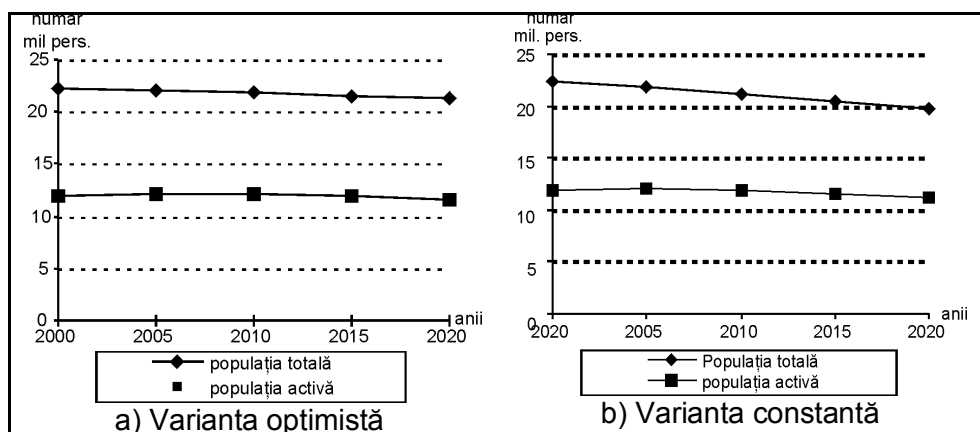
Structura pe vârste a populației influențează proporția forței de muncă în populația totală și prin specificitatea pe vârste a ratei de participare la viața activă.

În reprezentarea grafică a evoluției numărului populației totale și a celei active calculată cu rate de activitate specifice constante, pentru România, se poate observa că ele descresc în așa fel încât raportul dintre populația activă și cea totală crește (graficul nr. VI.1).

În literatura de specialitate se consideră că proporția forței de muncă în populația totală este aproape cert asociată negativ cu rata creșterii populației, când valoarea acesteia variază între -0,005 și 0,015%.^[25] Proporțiile grupelor de vârstă 20-64 de ani sau 25-64 de ani sau 25-69 de ani au valoarea maximă când rata creșterii populației este -0,005‰ și scad pe măsură ce rata creșterii populației crește.

Graficul nr. VI.1

Evoluția populației totale și a populației active până în anul 2020

Rezultate similare se obțin dacă se fac următoarele combinații: a) jumătate din cei în vârstă între 15-19 ani cu cei între 20-64 ani sau b) jumătate din cei de 20-24 ani cu cei de 25-64 ani sau c) jumătate din cei de 20-24 ani cu cei de 25-44 ani; la toate adăugându-se 0,8% sau 0,9% din cei de 45-64 ani. Dacă se adaugă persoane și din grupele de vârstă de 65-69 ani și 70-74 ani atunci avantajul unei rate negative a creșterii populației se mărește. Cum este improbabil ca structura ratelor de activitate să se schimbe, proporția populației active în populația totală depinde fundamental de structura populației pe vârste.

În cazul României, pentru cele două variante de proiectare reținute pentru analiză cu rată negativă de creștere a populației pentru fiecare cincinal între 2000 și 2020 – ce variază între -3,5‰ și -8,4‰, pentru varianta constantă de proiectare, și între 3,1‰ și -1,7‰, pentru varianta optimistă – ponderea grupelor de interes al aportului uman la potențialul economic al țării se prezintă ca în tabelul nr. VI.1.

Tabelul nr. VI.1

**Ponderile principalelor grupe de vârstă
în populația activă**

a) Varianta optimistă

- % -

Grupa de vârstă	2000	2005	2010	2015	2020
20-64 ani	87,8	87,7	89,1	89,0	87,7
1/2 din 15-19 ani + 20-64 ani	89,9	89,8	90,7	90,5	89,2
1/2 din 20-24 ani + 25-64 ani	82,1	82,9	84,3	85,3	84,3
1/2 din 20-24 ani + 25-44 ani + 0,8 din 45-64 ani	76,3	77,0	78,6	79,1	77,5

b) Varianta constantă

- % -

Grupa de vârstă	2000	2005	2010	2015	2020
20-64 ani	87,8	87,8	89,3	89,4	88,5
1/2 din 15-19 ani + 20-64 ani	89,9	89,9	90,9	90,9	90,9
1/2 din 20-24 ani + 25-64 ani	87,8	89,9	90,9	90,9	90,0
1/2 din 20-24 ani + 25-44 ani + 0,8 din 45-64 ani	76,3	77,1	78,9	79,5	78,3

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), Anul 1997, CNS, București, iunie 1998, p. 37.

În cazul variantei constante de proiectare, ponderile sunt mai mari decât pentru varianta optimistă. Diferența nu este mare. Ponderile cele mai mari vor fi atinse în aceeași perioadă în ambele variante. Ratele negative de creștere a populației în variantele de proiectare sunt în afara intervalului specificat în literatură. Deci, înlocuirea generațiilor nu este asigurată corespunzător, iar ponderile grupelor de vârstă de interes pentru potențialul economic al populației active sunt mai mici. Ponderea maximă ar fi fost obținută în cazul unei creșteri zero a populației.

Această structură are influență directă asupra mărimii șomajului fricțional având în vedere că noii intrați pe piața forței de muncă (tinerii) se caracterizează printr-un grad mai mare de instabilitate în muncă. Ponderea celor între 15-24 de ani se va reduce până în anul 2020 cu aproape 6 p.p.

În perioada 2000-2010, ponderile grupelor de vârstă 25-39 de ani și 40-59 de ani conferă populației active atributele cele mai favorabile din punct de vedere economic pentru că ele sunt grupele de vârstă cele mai productive. Devansarea proporției celei de-a doua grupe de vârstă de către cea dintâi îi aduce populației active un plus de inițiativă și cunoștințe proaspete. După 5 și respectiv 10 ani, în 2015 și 2020, forța de muncă va fi în principal una cu o experiență profesională mai bogată dar având mai puține cunoștințe noi.

Există două categorii de populație a căror participare la viața economică este privită adesea ca o sursă de creștere a forței de muncă și de protecție socială: persoanele în vârstă de 60 de ani și peste (bărbații, în special) și femeile.

Tendința participării bărbaților vârstnici la viața economică este influențată de o varietate de factori ce afectează forța de muncă, în general. Nivelul superior de calificare și recalificările succesive pot prelungi durata vieții active. Factorul determinant al menținerii vârstnicilor în activitate îl reprezintă nivelul veniturilor în comparație cu cel al consumului. Cum veniturile pensionarilor sunt mici, economiile sunt supuse erodării prin inflație. Împreună cu o creștere permanentă a nevoilor într-o economie în curs de dezvoltare, ca și efectele de demonstrație asupra consumului duc, prin comparație, la un venit insuficient al persoanelor vârstnice, chiar dacă în momentul pensionării acesta ar fi fost considerat suficient. Comparațiile între mărimea nivelului minim de trai

corespunzător economiei într-un moment dat și veniturile medii pe familie reprezintă factorul de influență hotărâtor asupra deciziei vârstnicilor de a participa la viața activă.

Deci, presupunând că economia va cunoaște o evoluție ascendentă, venitul mediu va crește. Varietatea produselor și a serviciilor ce pot fi cumpărate de o populație cu un venit mai mare poate determina ca atitudinea bărbaților vârstnici față de viața activă să nu se schimbe.

A doua condiție o reprezintă faptul că la o natalitate scăzută perioada pe care femeile o dedică creșterii copiilor scade. Această situație este favorabilă unei atitudini active a femeilor și deci a creșterii proporției populației active.

O parte a populației active este însă neocupată, șomerii.

Relația dintre proporția șomerilor, a forței de muncă și a ratei creșterii populației este complicată. Mai întâi, creșterea șomajului poate fi autocorectivă, în sensul că unii șomeri descurajați ies din forța de muncă, reducând atât șomajul cât și proporția populației active. Apoi, modificarea ratei creșterii populației are foarte rar incidență asupra tuturor componentelor populației în același timp. Soldul mișcării migratorii externe, prin efectul selecției pe vârste, afectează, în principal, populația activă. Scăderea numărului populației sub incidența modificării natalității, afectează baza piramidei populației.

În primul caz, soldul migrației externe fiind negativ, proporția populației active scade, reducând și șomajul (numărul locurilor de muncă rămânând constant). În cea de-a doua situație, mărimea forței de muncă este afectată după intervalul de timp necesar pentru ca noile generații să atingă vârsta aptă de muncă. Intervalul poate fi prelungit prin durata școlarizării. Corelat cu modificarea cererii, ca urmare a modificării numărului populației, efectul inițial al scăderii populației este o creștere a proporției forței de muncă, față de necesarul economiei (cererea scade simultan) și deci o creștere a șomajului. Proporția forței de muncă în populația totală crește numai după ce scăderea ratei de creștere a influențat mărimea populației în vârstă de muncă.

Prin urmare, dacă numărul locurilor de muncă actuale se va menține constant și în următorii peste 20 ani, șomajul va crește până în 2005 și va scădea după această dată. Mărimea lui diferă în funcție de ipotezele folosite la proiectare pentru cele două variante. Este, însă, dificil de prognozat care va fi nivelul ocupării și mai ales care vor fi ratele specifice de ocupare pe vârste. Nivelul și structura ocupării pe vârste este în funcție nu numai de nivelul de înstruire, dar și de etapa de restructurare economică în care se găsește economia, de structura efectivă a acesteia în timp, de dinamica ramurilor economice.

O structură tânără a forței de muncă este favorabilă unei rate ridicate a progresului tehnologic. Perioada 2000-2010 este, din acest punct de vedere, cea mai propice înfăptuirii unei astfel de acțiuni în economie. Următoarea etapă a orizontului de prognoză, 2015-2020, ar putea fi numită "matură": populația activă în vârstă de 40-59 de ani va fi preponderentă în forța de muncă de care va dispune economia. Nu este cu totul exclus ca o forță de muncă cu o astfel

de structură pe vârste să nu fie producătoare de progres tehnic în ritm rapid. Se consideră, totuși, că ritmul de inovare și/sau de asimilare al acestuia este mai lent. Este foarte probabil ca, după o perioadă în care acumulările tehnologice au fost atât de necesare (până în 2010) și, poate, și posibile, intrarea într-o perioadă în care schimbările tehnologice să fie folosite la întregul lor potențial de eficiență să fie foarte benefică pentru economie.

Această situație se aseamănă cu cea descrisă de economiști în cazul înlocuirii unei creșteri economice stadiale cu o alta caracterizată prin alți parametri. După o perioadă de 50-60 de ani, când o populație va fi aproape total înlocuită cu o alta, economia ce funcționa inițial cu o anumită populație trebuie să se ajusteze la cea nouă. Cum, însă, scăderea populației este afectată și din cauza fluctuațiilor economice problemele legate de ajustarea economiei la noua populație sunt mult mai complicate. În acest caz, ajustarea ar fi ușurată dacă economia ar fi flexibilă, factorii de producție (în special forța de muncă) ar fi mobili, fluxul informațional bun și procesul de luare a deciziilor corespunzător.

Dacă forța de muncă va fi omogenă sau dacă va fi astfel structurată și flexibilă încât să fie o forță de muncă omogenă, adică să răspundă adecvat stimulilor schimbărilor economice, proporția șomajului va fi mică și proporția forței de muncă în populația în vârstă de muncă va răspunde modificărilor cererii agregate de forță de muncă. Deci, rata negativă de creștere a populației va modifica cererea agregată de forță de muncă – cererea este influențată de cererea curentă și cea anticipată a populației – și proporția șomajului și a populației active în populația în vârstă de muncă.

Forța de muncă nu este însă omogenă și mobilitatea între ramurile economice și între profesii este limitată de factori ca: sex, vârstă, calificare, acțiunea sindicatelor ș.a. Ca urmare, cum unele segmente ale populației în vârstă de muncă vor crește mai repede și nu își vor găsi ușor loc în structura ocupațională, ele vor mări proporția șomerilor. Aceasta va menține ceea ce se numește dezechilibrul în structura populației.

Ajustarea cererii de forță de muncă la oferta de forță de muncă este supusă influenței complexe și a altor factori și ea se va realiza pe termen lung.

La o rată negativă a creșterii populației în vârstă de muncă este puțin probabil ca șomajul să fie influențat de factori demografici. Factorii economici și instituționali sunt decisivi.

VI.3.2. Calitatea forței de muncă și resursele de muncă

Dificultatea ajustării din cauza structurii pe vârste și a ratei negative a creșterii populației se mărește în cazul unei calități necorespunzătoare a forței de muncă. Caracteristicile individului îi facilitează sau nu accesul la ocupare dacă ele se potrivesc structurii cererii de forță de muncă. Ele sunt impuse de sindicate, guvern sau ofertanții locurilor de muncă sub forma reglementărilor și cele care îi condiționează capacitatea de îndeplinire a sarcinilor unui anumit loc

de muncă. Ele sunt determinate de capacitatea genetică diferită a indivizilor de a face față anumitor sarcini. Pentru că în majoritatea cazurilor, capacitatea indivizilor depășește cerințele locurilor de muncă, persoanele au, prin dotarea lor genetică, acces la majoritatea locurilor de muncă. Ceea ce împiedică individul în realizarea potențialului său genetic este mediul uneori inadecvat care îi afectează dezvoltarea biologică, mintală și caracteristicile derivate din acestea.

Absența caracteristicilor descrise mai sus reduce acțiunea forțelor ce acționează în direcția scăderii șomajului la o creștere a cererii agregate de bunuri și servicii. Caracteristicile individuale fiind mai greu de corectat, ele reduc capacitatea economiei de a răspunde la modificarea ratelor de natalitate și deci ea se află sub impactul ratei de creștere a populației.

Influența caracteristicilor individuale este cu atât mai mare cu cât ele sunt la un nivel necorespunzător, iar economia are nevoie de forță de muncă cu caracteristici individuale (dobândite biologic sau prin educație) mai bune. Inadecvarea va fi, deci, cu atât mai mare cu cât nivelul tehnologic mediu și al câștigurilor va fi mai mare. Acest tip de șomaj va alimenta forțele ce susțin inflația.

Calitățile favorabile ocupării cresc dacă individul nu provine dintr-o familie nevoiașă. Datorită asocierii relativ puternice între sărăcie și mărimea familiei, gradul de sărăcie a populației țării va fi asociat puternic cu nivelul șomajului din perioadele următoare. Din acest punct de vedere, perspectivele sunt sumbre. Raportul național al dezvoltării umane, România 1998, consemnează că, pe ansamblu, perioada tranziției a favorizat “o scădere dramatică a potențialului educațional al viitoarelor generații” iar “indicatorii de sănătate arată o precaritate a nivelului de sănătate a populației”.⁶⁾

Generațiile în formare în perioada scursă a tranziției vor atinge maturitatea vieții active în perioada în care se apreciază că numărul populației active și potențialul ei economic va începe să scadă. După cca un deceniu și jumătate România va fi confruntată cu o criză a potențialului uman.

VI.3.3. Nivelul rezultatelor economice în condițiile scăderii populației

Rezultatul mediu și deci venitul mediu pe locuitor, celelalte condiții fiind constante, sunt mai mari într-o populație care crește mai lent decât într-una care crește mai repede. Deși diferențele între structura populației la diferite momente în timp contribuie la aceste rezultate, ele se obțin în principal prin orientarea *input*-urilor de la scopuri legate strict de creșterea populației spre creșterea eficienței folosirii acestora pentru a crește rezultatele și venitul pe locuitor.

⁶⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1998, PNUD și Academia Română, Editura Expert, București, iunie 1998, p. 57 și 58.

Presupunând că nivelul productivității sociale a muncii, calculat ca raport între PIB și populația activă, ca și ratele de activitate pe grupe de vârstă, realizate în 1996 vor fi constante în orizontul de prognoză, PIB* va avea o evoluție ascendentă până în anul 2010, iar nivelul din 2020 va fi aproximativ egal cu cel obținut în anul 2000 (tabelul nr. VI.2).

Tabelul nr. VI.2

PIB realizabil în orizontul de prognoză în condiții constante de productivitate a populației active și a ratelor specifice de activitate

mild. lei 1989

Varianța de prognoză	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	839,1	849,8	848,0	834,0	817,4
Constantă	838,1	845,2	837,5	815,8	787,3

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) Anul 1996, CNS, București, iulie 1997, p. 29-30.

Mentținerea constantă a productivității sociale a muncii semnifică presupunerea că ocuparea va ține pasul cu schimbarea în structura pe vârste a populației, iar raportul ocupare-șomaj se menține constant la nivelul anului 1996. Rezultatul este o scădere a PIB/locuitor cu 20%, deși nivelul absolut în 2020 va fi mai mic decât cel din 2000 cu numai 2,6%.

Situația opusă ar fi ca nivelul ocupării să crească până la o ocupare în sens socialist. În acest caz, presupunem constantă, la nivelul anului 1996, productivitatea socială a muncii calculată pentru populația ocupată. Întreaga populație activă va lucra la nivelul de dotare tehnică a populației ocupate în 1996. PIB obținut în intervalele de prognoză va fi mai mare (tabelul nr. VI.3), dar curba descrisă de evoluția sa este asemănătoare cu cea care ar fi realizată în primul caz.

Tabelul nr. VI.3

PIB realizabil în orizontul de prognoză în condiții constante de productivitate a populației ocupate și a ratelor specifice de activitate

mild. lei 1989

Varianța de prognoză	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	896,4	907,8	905,9	891,0	873,2
Constantă	895,3	902,9	894,7	871,5	841,0

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), Anul 1996, CNS, București, iulie 1997, p. 29-30.

* Nivelul PIB realizat în 2000 a fost cu 9,4 p.p. mai mic decât cel realizabil în condiții de acțiune constantă a factorilor de influență.

Acest nivel al PIB este maxim realizabil dacă condițiile tehnice și organizatorice ale anului 1996 se vor menține în anii următori. Rezultatul va fi o creștere a PIB/locuitor cu 25%. Aceasta ar fi o creștere importantă a PIB în condițiile unei dezvoltări extensive a economiei.

Dacă nivelul ocupării și al productivității muncii ar rămâne la nivelul anului 1996, nivelul absolut al PIB ar fi constant, iar PIB/locuitor ar crește în ritmul scăderii populației. Aceasta ar însemna că structura pe vârste și a ocupării forței de muncă să se reproducă exact și la momentele necesare înlocuirii celei active sau, structura populației ocupate pe vârste și profesii să se schimbe, dar să se obțină același nivel al productivității sociale. Al doilea scenariu este mult mai probabil să se realizeze, dar aceasta nu înseamnă dezvoltare economică.

VI.3.4. Valoarea raportului capital – forță de muncă

Din punct de vedere al adecvării stocului de capital cu nevoile populației există în primul rând preocuparea ca forța de muncă să fie echipată cu un stoc de capital corespunzător ca volum și structură. Măsura în care raportul dintre capital și forța de muncă reprezintă valoarea cea mai bună din punct de vedere al bunăstării pe care o determină, la un moment dat, este greu de stabilit. Existența unor decalaje între aspirații și posibilități sau între posibilitățile omenirii și cele local realizate exprimă măsura inadecvării.

Din acest punct de vedere interesează corespondența dintre ratele de creștere a populației și a capitalului în sensul ca dinamica lor să mențină, în cel mai rău caz, nivelul dezvoltării economice, adică al venitului pe locuitor.

În cazul menținerii constante a stocului de capital, intensitatea acestuia, calculată ca raport între stocul de capital și populația activă se reduc până în anul 2005 și va crește după această dată pentru ambele variante (tabelul nr. VI.4).

Chiar în condițiile scăderii populației, intensitatea capitalului (așa cum a fost definită aici) nu va mai avea aceeași valoare nici la sfârșitul intervalului de proiectare, anul 2020. Pentru menținerea acestuia capitalul va trebui să crească cu aproape 7% pentru varianta optimistă și cu peste 5% pentru varianta constantă.

Tabelul nr. VI.4

Evoluția intensității capitalului

mil lei prețuri 1989/1000 pers. active

Varianta de proiectare	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	524	440	435	436	443	452
Constantă	524	441	437	441	453	469

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997, Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), Anul 1996, CNS, București, iulie 1997, p. 29-30 și Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 385-386 și p. 391-392.

La un raport constant capital/populație ocupată, cu menținerea constantă a coeficientului eficienței tehnice, output-ul și capitalul cresc cu o rată de creștere "naturală" egală cu suma ratei creșterii forței de muncă și a ratei de creștere a populației ocupate înmulțită cu coeficientul eficienței tehnice a populației ocupate. De aceea, o parte a venitului obținut trebuie să fie investit în suplimentarea capitalului pentru a păstra intensitatea acestuia constantă. Pentru aceasta, volumul mijloacelor fixe ar trebui să crească cu o rată medie anuală de 0,41% până în anul 2000* și apoi cu 0,17% pe an până în 2005. După anul 2005, stocul capitalului ar trebui să scadă cu o rată medie anuală din ce în ce mai mare pentru cincinalele următoare.

Această investiție este o mărire a stocului de capital. Dacă investiția depășește această cantitate, atunci există și o creștere a calității capitalului: este o creștere a raportului capital/forță de muncă cu consecințe pentru alte variabile. Dacă investiția este mai mică decât e necesar pentru mărirea stocului de capital, atunci există o diluare a capitalului: raportul capital/lucrător efectiv va scădea.

Presupunerea poate fi relaxată, în sensul că îmbunătățirile tehnologice pot fi de tipul multiplicării puterii productive a fiecărui lucrător cu un anumit factor care rămâne același chiar și atunci când stocul de capital ce revine fiecărui lucrător se schimbă. În consecință, stocul de capital ar putea să evolueze după un scenariu combinat: conform primei ipoteze până în 2005 și conform celei de-a doua, după acest an.

Populația scade în medie cu 1,1% pe cincinal, în varianta optimistă și cu 3,1%, în varianta constantă. Atunci, *input*-urile ce ar fi asociate activității economice ce ar fi acompaniat creșterea populației – dacă rata creșterii populației ar fi fost pozitivă – devin disponibile pentru investiții în capital/lucrător (k/p) la rata actuală (r) a veniturilor provenite din noile investiții. Dacă ar fi investite toate *input*-urile astfel disponibilizate, atunci rezultatul, PIB/locuitor va crește de $r(k/p)$ ori. Dacă o proporție din *input*-urile disponibilizate nu vor fi folosite în scopuri productive (ci, de exemplu, pentru petrecerea timpului liber), PIB/locuitor va crește mai puțin.

Principala consecință a scăderii populației este deci reducerea presiunii asupra folosirii resurselor de care dispune economia pentru a fi orientate în scopul creșterii calității *input*-urilor folosite în economie. Scăderea numărului populației în 2020 va "ușura" efortul creșterii economice exprimată în PIB/locuitor cu 7,8% dacă valoarea PIB ar fi aceeași ca în 1991.

Scăderea populației reduce deci sarcina economiei permițându-i antrenarea factorilor productivității muncii în creșterea rezultatelor economice.

* În realitate între 1996 și 2000 volumul mijloacelor fixe a crescut cu 0,18%.

Fiind un indicator valoric, valoarea lui "ascunde" în bună măsură caracteristicile calitative ale mijloacelor fixe; prețul fiind și o expresie a jocului forțelor pieței.

VI.3.5. Influența scăderii populației asupra formării capitalului

Există motive ca factorii demografici să afecteze formarea capitalului, nivelul și modelul procesului, dar există puține date privind importanța relativă a acestor factori în comparație cu alte variabile. Pe de altă parte importanța atribuită factorilor demografici în determinarea nivelului și a structurii investițiilor depinde în mare măsură de gradul în care pot fi controlate aceste forțe ale investițiilor.

Se consideră că populațiile mai numeroase pot obține avantaje din beneficiile economiilor de scară și a unei diviziuni mai mari a muncii. Ar crește, astfel, nivelul productivității factorilor de producție, inclusiv capitalul, și deci al venitului pe locuitor. De aceea, nevoile de investiții s-ar diminua corespunzător. Efectele economiilor de scară sunt însă limitate de diseconomiile ce apar în anumite activități. Ele pot, însă, favoriza diviziunea internațională a muncii.

În transporturi, comunicații, educație, sănătate și construcția de locuințe, densitatea populației poate avea un efect mai mare decât mărimea acesteia asupra investițiilor. Ele depind în mare măsură de modelul locuirii populației și densitatea sa. Investițiile în aceste sectoare nu formează obiectul diviziunii internaționale a muncii și nu se supun aceluiași criterii de productivitate ca alte sectoare ale economiei. Aceste limite sunt prezente atât la populațiile mici, cât și la cele mari. Ea influențează necesitățile de capital.

Deci, importanța relativă a unei modificări a ratei creșterii populației în procesul de formare a capitalului depinde în mare măsură de raportul capital/output sau de raportul capital/forță de muncă. Cu cât sunt mai mari cu atât este mai mare rata necesară de formare a capitalului pentru a absorbi efectele dinamicii populației.

Determinarea raportului capital/output prezintă, însă, anumite aspecte. În primul rând, raportul capital/output nu este un concept cu definiție unică. De regulă se folosește investiția netă deși poate fi aplicat și investiției brute. Apoi, toate problemele legate de definirea capitalului apar și la raportul capital/output. Definiția capitalului și a raportului capital/output poate sau poate să nu ia în considerare capitalul uman ca educația, învățământul și sănătatea, domenii în care investițiile necesare sunt legate de factorii demografici. O altă sursă de incomparabilitate este că definiția capitalului poate fi restricționată numai la capitalul reproductibil sau include și terenul și resursele naturale. În al treilea rând, raportul capital/output depinde de durata de realizare a investițiilor care variază în funcție de timpul de investiție și gradul de utilizare a echipamentului.

O altă problemă principală o reprezintă rolul formării capitalului pentru dezvoltarea economică. Deși se recunoaște rolul capitalului, se consideră că o serie de alți factori, alături de capital, constituie determinanții creșterii economice.^[7; 47; 71; 104] Numai o creștere a ratei investițiilor nu asigură o creștere eco-

nomică accelerată dacă nu există alte precondiții ale creșterii. Chiar dacă capitalul și venitul au avut tendința de a crește cu aproximativ aceeași rată, datele sugerează că acumularea capitalului nu exercită o influență importantă asupra creșterii economice și asocierea cu rata creșterii este adesea relativ slabă.

Folosirea raportului capital/output în studiile de creștere economică reprezintă o caracterizare suprasimplificată a procesului atât pentru că o astfel de abordare nu ia în considerare alți factori importanți ai procesului cât și pentru că interrelația dintre creșterea capitalului și creșterea producției nu este prea convingătoare. Totuși, chiar luând în considerație aceste limite, există o relație între dinamica populației și dinamica investițiilor.

În afara implicațiilor asupra nivelului necesar al formării capitalului, populația este unul din factorii care determină nivelul real al investițiilor, în special partea de investiții numită autonomă. Această parte este considerată ca fiind investiția determinată de alți factori în afara venitului și a variabilelor corelate. Ea este determinată, alături de populație, de modificările tehnologice și descoperirea de noi resurse.

Influența structurii pe vârste a populației, implicit a forței de muncă, asupra investițiilor rezultă din corespondența acesteia cu cea a capitalului, dar și din faptul că ea determină raporturi diferite între populația activă și cea dependentă economic.

Modificările structurii pe vârste care implică variații ale numărului relativ de muncitori și alt personal ocupat poate afecta nevoile de capital în diferite moduri.

În primul rând, proporția mai mare a populației active în totalul populației va determina procurarea unei cantități mai mari de capital pentru a o echipa. Pe de altă parte, pentru că rata de dependență economică mai mare va fi asociată cu o rată de activitate mai scăzută, pentru menținerea aceluiași venit pe locuitor pentru o populație cu o rată de dependență mai mare față de una cu o rată de dependență mai mică va fi necesară o productivitate mai mare în prima. Aceasta va fi acompaniată de o cheltuială mai mare pe locuitor.

În al doilea rând, în măsura în care nevoile diferite ale membrilor grupelor de vârstă cuprind o varietate a nivelului cheltuielilor pentru investiții, diferențele structurii pe vârste vor fi deci asociate cu necesități diferite de investiții în anumite tipuri de cheltuieli generale pentru nevoi sociale și de capital uman. Deci efectul structurii pe vârste asupra investițiilor în capital productiv nu va fi independent de efectul său asupra cheltuielilor generale sociale și de capital uman. În general, structura pe vârste va afecta atât nivelul cât și structura investițiilor.

Mai importante sunt efectele raportului de dependență asupra structurii investițiilor și a nivelului celor indirect productive. Cu cât este mai mare numărul celor dependenți cu atât sunt necesare mai multe cheltuieli pentru investiții indirect productive: școli, spitale, locuințe ș.a.

Structura pe vârste va fi un factor important în special în ceea ce privește cheltuielile cu educația. Cu cât este mai mică proporția populației de vârstă școlară cu atât se va cheltui mai puțin din venit pentru construcții în învățământ și mai mult pentru facilitățile necesare unui învățământ de un anumit nivel.

Structura pe vârste va influența cererea de locuințe. Alți factori fiind constanți, cum proporția cea mai mare a persoanelor dependente o va forma persoanele vârstnice, nevoia de locuințe va fi mai mare pentru că persoanele vârstnice locuiesc din ce în ce mai mult singure și, în general, au nevoie de un spațiu separat. Dar, într-o populație tânără, rata formării familiilor este mai mare și, deci, în medie, influența scăderii populației asupra cererii de locuințe ar putea să nu fie mare.

Structura pe vârste va influența investițiile în sănătate, și alte activități de ocrotire socială. Scăderea numărului populației prin scăderea natalității și deci a ponderii populației tinere concomitent cu creșterea celei a populației vârstnice va influența în sensul creșterii acestora.

VI.4. Ocuparea în condițiile scăderii populației

Influența factorilor demograficii asupra formării capitalului afectează capacitatea productivă a țării. Dar rezultatul general depinde și de gradul în care capacitatea umană potențial productivă ca și cea materială și resursele sunt utilizate. De aceea analiza trebuie extinsă asupra factorilor ce influențează nivelul ocupării.

Ocuparea și șomajul sunt fenomene complexe, definiția și măsurarea lor dă naștere la o serie de probleme. Unele din aceste dificultăți sunt legate de concepte diferite ale ocupării, altele, de măsurarea lor.

Definiția ocupării în teoria economică este adesea implicită și nu explicită fiind exprimată în unități standard. Determinarea ocupării în acest sens ridică problema măsurării forței de muncă exprimată în timp lucrat și unități omogene din punct de vedere al calificării, aptitudinilor, experienței ș.a. Obişnuit, ocuparea are un sens larg și se referă la persoanele angajate din întreaga forță de muncă.

Conceptul ocupării depline este folosit în înțelesul că orice persoană care dorește să lucreze va fi angajat. Realizarea ocupării depline în acest sens absolut este posibilă numai dacă atât economia cât și oferta de forță de muncă sunt într-o situație staționară. În absența acestei situații, o modificare a ofertei de forță de muncă și a economiei va avea ca rezultat inevitabil o anumită mărime a șomajului temporar și existența unui șomaj fricțional.

Factorii demografici pot influența în mod variat diferitele tipuri ale șomajului.

În ceea ce privește ocuparea este necesar să se determine și măsura în care resursele umane sunt folosite efectiv în procesul de producție. Acest aspect ridică problema subocupării.

Efectele mărimii populației asupra ocupării depind în principal de relația dintre populație și, în special, forța de muncă pe de o parte, și resursele și utilizarea lor, pe de altă parte.

Efectele mărimii populației, prin ea însăși, asupra șomajului par să fie consecința limitelor determinate de mărimea pieței, diviziunea muncii, lipsa diversificării produselor și dependența economiei de comerțul internațional în măsura în care acestea sunt asociate cu mărimea populației. Populația mai mică poate fi caracterizată de un grad mare de instabilitate și o sensibilitate accentuată la variațiile ciclice ale nivelului activității și ocupării. Cu un grad mare de specializare, ce va fi mai probabil în populația mai mică, vor exista puține posibilități de compensare între sectoare și ramuri și, mai important, va fi o dependență mai mare de comerțul internațional. De aceea, populația mai mică va fi, probabil, mai afectată de instabilitatea din alte țări. Pe de altă parte, cu industrii mai puține și o structură economică mai simplă, populația mai mică va fi mai bine situată pentru a face față fluctuațiilor ciclice prin măsuri politice. În economiile mai mari cu interrelații mai complexe, o perturbare într-un sector se poate răspândi în întreaga economie. Datele statistice pentru țările dezvoltate sugerează, de fapt, că cea mai mare instabilitate este în economiile mai mari.

Populația, prin ea însăși este unul din principalii determinanți ai numărului producătorilor potențiali și în consecință efectele unei populații în scădere asupra șomajului sunt esențial diferite de efectele altor factori sau variabile ale producției. Contrar implicațiilor sale pentru alți factori ai producției, scăderea populației implică, de fapt, inițial, o creștere a ofertei de forță de muncă și scăderea acesteia pe termen lung. Pe de altă parte, spre deosebire de o creștere a capitalului sau productivității muncii, de exemplu care, *ceteris paribus*, permit un nivel de trai mai mare, scăderea contingentului activ al populației, deși determină un potențial productiv mai mare prin creșterea ofertei de forță de muncă, ea nu determină prin ea însăși niveluri mai mari de producție sau de cerere de forță de muncă. Aceasta nu înseamnă că scăderea populației și a forței de muncă nu are nici o legătură cu dinamica cererii de forță de muncă, ci mai degrabă influența ei este indirectă. În primul rând scăderea populației va induce o ocupare mai mică dacă nevoile mai mici asociate cu populația mai mică va crea o cerere efectivă mai mică pentru bunuri și servicii la care producția va răspunde. În al doilea rând, o ofertă mai mică de forță de muncă, pe termen lung, ce rezultă din scăderea populației va determina scăderea ocupării dacă capacitatea productivă necesar mai mică în cazul ofertei mai mici de forță de muncă va fi acompaniată de o scădere corespunzătoare a altor *input*-uri sau modificări ale relațiilor de producție. În general, într-o populație mai mare oferta ca și cererea de forță de muncă sunt mai mari și într-o populație mai mică ambele sunt mai mici. Totuși în măsura în care ocuparea scade, ca rezultat al

scăderii populației, sunt și alți factori implicați în afara celor direcți, astfel că modificarea cererii de forță de muncă nu este neapărat proporțională cu modificarea ofertei. În general, ar putea apărea un dezechilibru între cele două sau agravarea celui existent.

Punctul de vedere general este că riscurile nepotrivirii structurale sunt mai mari în condițiile unei populații staționare sau în scădere decât într-o populație în creștere rapidă.^[176] Argumentele sunt diferite. În primul rând se susține că o populație în creștere ușoară în comparație cu una în creștere rapidă, conferă economiei mai puțină flexibilitate în special în ce privește adaptarea la modificările structurale caracteristice fiecărei economii. O rată scăzută a creșterii populației înseamnă un număr mai mic de noi intrați pe piața forței de muncă care sunt cei mai mobili și mai adaptabili modificărilor industriale și ocupaționale. Este mai dificil de a determina redistribuțiile necesare ale lucrătorilor dacă acestea implică schimbarea ocupațiilor persoanelor deja calificate într-o profesie pe care deja o practică. În al doilea rând, posibilitatea superdezvoltării anumitor industrii este mai mare dacă populația este staționară sau aproape staționară decât dacă populația ar crește rapid. Atât timp cât populația crește rapid, supraproducția în orice activitate economică e posibil să fie depășită într-o perioadă relativ scurtă pentru că erorile de investiții pot fi corectate prin creșterea populației. Cu o populație staționară sau în scădere, supraextinderea nu poate fi ușor remediată și, în astfel de condiții, poate să apară o dislocare a pieței și o creștere a șomajului.

Modificarea cererii necesită modificarea structurii producției care poate avea loc mai frecvent într-o populație staționară sau în scădere. Motivul este că o astfel de populație va consuma o proporție relativ mare de bunuri de lux sau semilux și acest tip de cerere este relativ instabilă și variabilă. Pe de altă parte, importanța unei populații în creștere mai ușoară, staționară sau în scădere ca un factor determinant al șomajului structural nu trebuie să fie exagerată. Deși dinamica populației poate fi importantă din acest punct de vedere, experiența țărilor mai dezvoltate a arătat că o rată joasă a creșterii populației și un proces continuu de modificare a structurii economice pot fi asociate cu niveluri înalte de ocupare.^[176]

Datorită înclinațiilor diferite pentru a lucra ale persoanelor la diferite vârste, mărimea forței de muncă într-o populație depinde în măsură considerabilă de structura sa pe vârste. Presupunând că alți factori de producție și nivelul tehnologic rămân neschimbate, structura pe vârste, prin efectul său asupra ofertei de forță de muncă va exercita o influență asupra nivelului ocupării. Creșterea proporției adulților în totalul populației va tinde, *ceteris paribus*, să crească oferta de forță de muncă mai mult decât cererea, iar creșterea proporției populației de vârste inactive va tinde să aibă un efect contrar. În afara acestui efect indirect pe care structura pe vârste o va avea asupra ocupării prin oferta de forță de muncă, vârsta va fi un factor important de incidență al ocupării și vor exista diferențe semnificative între nivelurile ocupării și tipurile de so-

maj pentru diferite grupe de vârstă ce vor afecta în special persoanele mai tinere și mai vârstnice.

O caracteristică aproape universală a condițiilor de ocupare sunt, comparativ, ratele mai mari de șomaj ale tinerilor. Factori ca lipsa de experiență, calificare, cunoștințe privind posibilitățile de ocupare și preferințele pentru persoanele cu experiență sunt principalii responsabili pentru aceasta. Însă, mulți șomeri la această vârstă se află în șomaj fricțional. Motivul principal pentru care șomajul fricțional este mai mare printre tineri este că ei sunt în principal noii intrați pe piața forței de muncă. După intrarea în populația activă trece ceva timp până când găsesc locuri de muncă. Deși acceptă prima ofertă, ei își vor schimba, probabil, locul de muncă. Trec apoi prin perioade scurte de șomaj până își găsesc locul de muncă preferat. Mobilitatea mai mare caracteristică acestei vârste este, deci, asociată cu șomaj fricțional mai mare. Prin scăderea ponderii tinerilor în populația activă, șomajul fricțional se va reduce.

Relația dintre structura pe vârste a populației și șomajul structural este legată de mobilitatea și adaptabilitatea forței de muncă la schimbările structurale ce au loc în economie. În general, tinerii au mobilitate ocupațională și geografică mai mare. Vârstnicii sunt mai puțin adaptabili, mai puțin apti să-și schimbe ocupațiile și mai refractari la schimbarea locurilor de muncă în comparație cu cei tineri. Persoanele mai vârstnice au acumulat calificări și experiență în domenii specializate și le lipsește inițiativa pentru a-și modifica ocupațiile sau nu pot să se recalifice ușor pentru alte locuri de muncă pentru care sunt necesare alte calificări. Modificările structurale în economie determină transferuri ocupaționale, și de aceea tind să fie mai favorabile tinerilor pentru că progresul tehnologic pune un accent mai mare pe tinerețe și viteză de reacție decât pe calificare și experiență.

Studiile privind mobilitatea intersectorială a forței de muncă sugerează că tinerii ce intră în forța de muncă au o contribuție mai mare la realocarea forței de muncă între industrii decât transferul adulților și al vârstnicilor. De asemenea, tinerii migrează mai ușor dintr-o zonă în alta decât vârstnicii. De aceea, reajustarea geografică la modificările structurale se vor realiza probabil mai greu pentru că forța de muncă va fi compusă într-o proporție mai mare din adulți și vârstnici. Pentru anumite stimulente economice tinerii răspund mai des și mai repede decât adulții și vârstnicii la schimbări ocupaționale și geografice.

Argumentul lipsei mobilității vârstnicilor poate fi ușor exagerat. În cazul industriilor ce se restrâng, o proporție mai mare a adulților este favorabilă reducerii șomajului pentru că prin pensionare se reduce automat numărul populației ocupate. Numărul demiterilor vor fi mai puține decât în cazul unei forțe de muncă tinere. Apoi, șomajul mai mare al adulților se datorează nu atât lipsei mobilității cât factorilor biologici determinați de vârsta sau practicilor discriminatorii din partea celor ce angajează. Incidența mai mare a șomajului la aceste vârste nu este rezultatul riscului mai mare de a deveni șomer ci faptului că odată ce-și pierde locul de muncă ei întâmpină dificultăți la angajare.

Ca rezultat al unuia sau altuia dintre acești factori sau a combinației dintre ei, populația adultă și vârstnică va tinde să agraveze problemele șomajului structural din cauza adaptabilității în scădere și a răspunsului din ce în ce mai redus al acestei populații la modificările structurale ce vor avea loc în economie în comparație cu populația mai tânără.

VI.5. Influența scăderii populației asupra cererii agregate

VI.5.1. Nivelul cererii populației

Dinamica populației afectează dinamica cererii agregate în câteva moduri. Satisfacerea nevoilor populației presupune desfășurarea unei activități productive adecvate volumului și structurii nevoilor. Oricât de calificată ar fi partea productivă a populației, forța de muncă, ea nu poate realiza volumul și structura bunurilor și serviciilor necesare întregii populații decât cu ajutorul mijloacelor fixe, și oricât de productive ar fi acestea, punerea în valoare a acestei caracteristici revine numai omului.

Forța de muncă necesară funcționării economiei la nivelul ocupării depline (conform abordării keynesiste) trebuie să fie egală cu cererea de forță de muncă pentru producerea bunurilor de consum și a serviciilor, $L(C)$, plus cererea de forță de muncă pentru investiții, $L(I)$, și cererea de forță de muncă pentru producerea bunurilor de tot felul cerute de guvern, $L(G)$.

Deci $L_c = L(C) + L(I) + L(G)$

Dacă această egalitate nu se realizează, atunci $L(I)$ trebuie corelată cu creșterea populației și cu influența multiplicată a lui $L(I)$ asupra consumului. Această situație are două aspecte: unul este dat de factorii și cel de-al doilea de ușurința adaptării economiei la modificările ratei creșterii populației.

Scăderea ratei creșterii populației tinde să crească în medie economiile pe locuitor, deși, de regulă, ea determină scăderea economiilor pentru "zile negre". Ea afectează și structura activelor în care este interesată o familie: scade interesul pentru investiții. Cum și alte tipuri de cheltuieli (ale firmelor sau ale guvernului) sunt restricționate prin taxe, și nivelurile veniturilor și ale economiilor vor fi mai mici.

Între timp, *input*-urile se reorientează spre investiții determinate de modificările ratei creșterii populației. Datorită raporturilor bunăstare-venit și bunăstare-populație investiția în capitalul fizic se modifică cu un anumit procent la modificarea ratei creșterii populației cu un altul. Investițiile determinate de mărirea populației sunt mai puțin fluctuante și deci mai puțin sensibile condițiilor care determină alte tipuri de investiții să fie mai volatile.

S-ar putea spune că probabilitatea dezechilibrului dintre economii și compensarea lor va fi mai mare, celelalte condiții fiind aceleași, pentru că populația scade. Atunci rezultatele vor depinde de ceea ce se poate schimba în celelalte condiții, de gradul în care: economia este flexibilă, sensibilă la modifi-

cări ale ratei dobânzii și a structurii prețurilor; input-urile pot fi orientate spre alte activități și cheltuielile guvernamentale vor susține ocuparea fără a genera o inflație continuă și destabilizatoare. Cheltuielile guvernamentale necesare adaptării economiei se află sub incidența multor factori care le limitează disponibilitatea.

Modelul neoclasice al creșterii economice introduce și o funcție de consum care, descrie cum partea de output ce urmează a fi consumat depinde de output/lucrător sau, în cazul unei politici fiscale a echilibrului bugetar de ocuparea posibilă (eficientă). Când raportul output/forță de muncă crește mai încet decât consumul/lucrător, pe măsură ce raportul capital/forță de muncă crește trebuie să ne așteptăm la un echilibru al creșterii echilibrate către care sistemul economic converge. Cum raportul capital/forță de muncă este mai mic decât cantitatea necesară pentru creștere echilibrată, după 2005, atunci consumul/lucrător va fi mai mic decât simpla cantitate necesară pentru susținerea măririi capitalului așa încât raportul capital/forță de muncă poate crește pentru că partea economisită din venit poate fi constantă sau crescătoare. Prin urmare, pot exista fonduri pentru progres tehnic economisitor de muncă în sensul de unități de forță de muncă. Această tehnologie folosește, însă, forță de muncă calificată și înalt calificată, adică un capital uman superior. După 2005, scăderea populației și a contingentului ei activ reclamă o structură și o eficiență economică realizată prin dotarea cu înaltă tehnologie.

Cu productivitate a muncii constantă (sau cu intensitate a capitalului constantă), volumul absolut al PIB va evolua conform tabelului VI.5.

Tabelul nr. VI.5

**Evoluția PIB cu intensitate constantă
a capitalului**

mild. lei prețuri 1989

Varianța de prognoză	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	704,8	838	848	847	833	816
Constantă	704,8	837	844	836	815	786

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997 și Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 364-365, respectiv p. 358-359.

În 2020, nivelul acestuia va fi mai mare cu cca 16% decât cel realizat în 1996, în timp ce cererea calculată menținând constant nivelul consumului pe adult echivalent din 1996 va fi aproximativ aceeași cu cea din 1996 (tabelul nr. VI.6).

Tabelul nr. VI.6

Nivelul cererii agregate
- nivel constant al consumului/adult echivalent la nivelul din 1996 -

mild. lei preț. 1989

Varianta de proiectare	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	642,3	673,5	671,9	664,8	655,6	647,9
Constantă	642,3	672,6	666,6	651,5	630,5	606,6

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997, Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 364-365 respectiv p. 358-359.

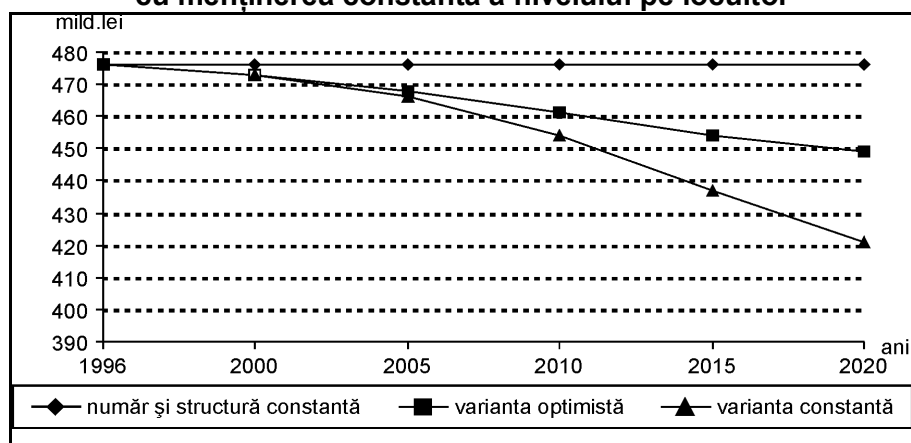
Structura viitoare a populației va acționa în sensul creșterii consumului. Coeficienții de transformare a populației în adulți echivalenți, în majoritatea scărilor de transformare consideră nivelul consumului vârstnicilor mai mare decât al tinerilor. Cum scăderea populației sub acțiunea natalității acționează asupra bazei piramidei vârstelor populației, numărul și ponderea tinerilor în populația totală scade și crește concomitent numărul și ponderea vârstnicilor.

Creșterea cererii populației sub acțiunea structurii pe vârste a acesteia va fi anulată de reducerea numărului populației (graficul nr. VI.2).

Rezultanta influenței celor doi factori asupra cererii agregate, în sensul reducerii absolute a acesteia, se va resimți, însă la niveluri egale de venit. La un venit mai mare, creșterea cererii, celelalte condiții fiind aceleași, nu va fi la fel de mare ca în cazul unei populații mai mari sau staționare.

Graficul nr. VI.2

Nivelul cererii totale a populației exprimată în echivalenți adulți
- cu menținerea constantă a nivelului pe locuitor -

Diferența dintre nivelul PIB și cererea (calculată ca în tabelul nr. VI. 6) ar permite ca formarea brută a capitalului fix, celelalte condiții fiind constante, să se realizeze la nivelul anului 1996 (variația stocurilor și exportul net fiind zero). Într-o anumită perioadă, nivelul acesteia ar putea fi chiar mai mare (tabelul nr. VI.7).

Tabelul nr. VI.7

**Formarea brută de capital fix
- consumul este menținut constant -**

mild. lei preț. 1989

Varianța de proiectare	1996	2000	2005	2010	2015	2020
optimistă	169,6	164,5	176,1	182,2	177,4	168,1
constantă	169,6	164,4	177,4	184,5	184,5	179,4

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997, Anuarul statistic al României 1996 și 1997, CNS, București, 1997 și 1998, p. 364-365, respectiv p. 358-359.

Aceste valori ale formării brute a capitalului fix (considerând că întreaga sumă va fi folosită pentru investiții) nu sunt suficiente pentru menținerea constantă a intensității capitalului* . (A fost făcută presupunerea că raportul ocupare/șomaj va fi menținut constant). Volumul capitalului va trebui să crească cu peste 20%, față de 1996, până în 2005 sau să crească cu o rată egală până la un stoc cu cca 15% mai mare, în 2020. Diferența de 5% nerealizată nu va permite menținerea constantă a productivității și intensității capitalului.

Pe de altă parte, presiunea asupra consumului prin intermediul veniturilor a atins deja niveluri îngrijorătoare. Nivelul actual al cererii nu susține creșterea economică.

Nivelul cererii nu este susținut de o populație numeroasă, dar lipsită de venituri sau cu venituri scăzute (situație exemplificată în perioada actuală a României când piața este din ce în ce mai mult înlocuită cu autoconsumul), ci de o populație mai puțin numeroasă, dar cu venituri mari. Cererea unei populații cu venituri mari este mai diversificată și se adresează unei producții calitativ superioare, adică unor produse cu valoare adăugată mai mare. Industriile ale căror produse se caracterizează printr-o valoare adăugată mai mare sunt mai eficiente, flexibile și dinamice. În aceste industrii, productivitatea muncii fiind mai mare, salariile sunt mai mari, deci veniturile sunt mai mari. De aceea nu numai consumul, dar și economiile sunt mai mari, prin urmare și investițiile, și ciclul se reia.

* În realitate, formarea brută de capital fix a fost mai mică (numai 153,1 miliarde de lei în prețuri constante 1989). Desigur, indicatorul fiind exprimat valoric, "ascunde" în bună parte performanțele tehnologice ale capitalului. Însă rezultatele economice mai bune ale anului 2000 evidențiază importanța celorlalți factori de influență ai dezvoltării economice (vezi capitolul următor).

Nivelul cererii, în România, într-o evoluție normală, ar trebui să crească. Cât de rapidă va fi această creștere, și până la ce nivel, depinde de evoluția în alte sfere ale tranziției, și în primul rând, de rapiditatea și eficacitatea schimbării managementului de la public la privat care să accelereze restructurarea industriei, a cărei mare rigiditate la reformă, frânează dezvoltarea economică.

VI.5.2. Nivelul economisirii populației

Interrelația dintre populație și economie este, în special, privită prin prisma economisirii atât a gospodăriilor cât și a economiei în ansamblu.

Economiile, ca parte a venitului ce rămâne după consum, investirea și finanțarea sunt cele trei faze ale formării capitalului. Chiar dacă economisirea și investirea sunt faze ce pot fi separate după locul luării deciziilor ele nu sunt neapărat independente. Mărimea economiilor, *ex ante*, pot diferi de nivelul investițiilor la un moment dat așa cum se reflectă în împărțirea producției între bunuri de consum sau de investiții.

Evoluția mărimii populației pare să aibă efecte diferite asupra economisirii. Scăderea numărului populației ar putea determina reducerea oportunităților de investire, deși reducerea numărului mediu de persoane pe familie poate mări posibilitățile de economisire. Pe de altă parte, în aceste condiții pot acționa factori care să crească consumul: creșterea salariului și a veniturilor în general, posibilitatea introducerii unui sistem de alocații familiale pentru creșterea natalității și o structură pe vârste favorabilă creșterii consumului. Importanța relativă a factorilor ce tind să crească economisirea și a celor ce tind să o reducă este incertă.

Capacitatea de economisire la nivelul necesar economiei este influențată în afara variabilelor economice (venitul) și de mărimea și structura pe vârste a populației (considerațiile demografice intră în teoriile moderne ale consumului).

În două populații de mărimi diferite, venitul agregat este același în timp ce economiile, ca reziduu al consumului, pentru cea mai mare dintre cele două se va caracteriza printr-o capacitate mai scăzută de economisire decât în cea mai mică. Acest potențial de economisire mai scăzut este un rezultat mai degrabă al venitului mai mic pe locuitor decât al mărimii populației. Același rezultat trebuie distribuit între mai multe persoane care cheltuiesc astfel o parte mai mare din venit pentru consum. Orice referire la efectul mărimii populației asupra economiilor trebuie să facă referire la nivelul venitului pe locuitor.

Scăderea populației este asociată cu o cerere totală mai mică de bunuri de consum, dar implică în același timp un potențial de producție mai mic ca rezultat al scăderii populației active. Efectul scăderii populației asupra consumului și economiilor va depinde deci de consecințele pe care o populație mai mică le are asupra ocupării și venitului. Dar scăderea populației nu va însemna neapărat creșterea venitului pentru că menținerea nivelului acestuia necesită alte condiții de producție. O scădere a populației nu înseamnă o creștere a

economiilor dacă nivelul venitului rămâne constant. Aceasta se va întâmpla numai prin creșterea venitului. Chiar dacă am presupune că venitul ar crește, economiile vor crește, vor scădea sau rămân constante dacă creșterea venitului va depăși, va fi sub sau egală cu creșterea consumului. Acest efect net asupra economiilor este mai important pentru că economiile determină formarea capitalului și va afecta deci viitoarea creștere economică. Dacă scăderea populației va împiedica prin caracteristicile ei creșterea economică, ea va descuraja nu numai economisirea în perioada curentă dar, prin efectul său negativ asupra formării capitalului, și viitoarea creștere a venitului.

Importanța relativă a factorilor ce tind să crească economiile față de cei ce tind să le scadă este incertă. Spengler a notat că o creștere a productivității marginale a forței de muncă și, deci a nivelului salariului, introducerea unui sistem de subsidii familiale pentru a favoriza creșterea mărimii medii a familiei, și o structură pe vârste mai favorabilă consumului ar fi factori ce pot duce la creșterea consumului. Primii doi factori, în special, favorizează mai mult grupurile cu venit mic, ale căror economii sunt mici. Acești factori, conform lui Spengler, trebuie să echilibreze efectele pozitive posibile asupra economiilor ce ar putea rezulta dintr-un raport mai favorabil între populație și resurse și alte implicații ale unei creșteri mai scăzute a populației.

Kuznets a adus argumente că prin creșterea populației pot să apară forțe care să crească economiile.^[174] El menționează că, dacă populația crește prin spor natural, nu toate cheltuielile suplimentare sunt pe seama unor economii mai mari, celelalte fiind proporționale. Un număr mai mare de copii pot, de fapt, să constituie o motivație pentru economisire. La fel, anumiți componenți ai economisirii tind să crească când populația crește, mai ales economiile pentru bătrânețe și pentru cheltuielile viitoare. În măsura în care modelele de consum sunt interdependente, nivelurile mai joase de consum în familiile cu venituri mai mici, ce pot rezulta din creșterea populației ar putea să scadă nivelul consumului în grupele superioare de venit și în acest fel să crească economiile. Prin urmare, influența scăderii populației ar fi inversă. Există dubii dacă creșterea populației prin ea însăși poate duce la economii publice și private mai mari, dar ea ar putea avea un efect pozitiv asupra economiilor firmelor.

Interrelațiile dintre dinamica populației – determinată de componentele mișcării naturale ca natalitatea și mortalitatea – și capacitatea de economisire și performanțele economice sunt, în special, rezultatul interdependenței dintre dinamica populației, componentele sale, și structura sa pe vârste.

Nivelul natalității, mortalitatea fiind dată, va determina rata creșterii populației, dar este și un determinant principal al: a) distribuției între populația în vârstă activă și inactivă, inclusiv repartitia celei din urmă între persoane dependente tinere sau în vârstă; b) mărimii și compoziției familiei; c) gradului de înrolare al femeilor în viața activă.

În termenii raportului de dependență, o scădere a mortalității va tinde să reducă capacitatea populației de a economisi, deși, probabil, nesemnificativ.

Dar, în mod indirect, reducerea mortalității va putea exercita o influență favorabilă asupra economisirii, din câteva motive. În condițiile scăderii mortalității, va crește durata medie a vieții și deci populația va fi înclinată să economisească în speranța unui număr mai mare de ani petrecuți după pensionare. Apoi, reducerea morbidității și creșterea capacității de muncă, asociate cu o mortalitate joasă, vor compensa, cel puțin, în parte, efectele adverse ale scăderii mortalității asupra economiilor. În fine, creșterea duratei medii de viață este, prin ea însăși, un prim obiectiv al dezvoltării economice. Deci, oricare ar fi efectul net al evoluțiilor demografice asupra variabilelor economice, reducerea mortalității trebuie să fie preocuparea permanentă.

În România, mortalitatea a crescut în ultimii ani în special la persoane aflate la vârste active și mai ales la bărbați. Prin aceasta, mortalitatea a afectat însăși capacitatea de economisire a familiilor. În condițiile “adâncirii sărăciei și a erodării constante a nivelului de trai” un număr mai mic de persoane în familie ridică nivelul venitului pe persoană în gospodărie. Este un calcul elementar pe care familiile l-au și făcut în anii din urmă reducând numărul de copii și/sau amânând nașterea lor. Dispariția susținătorului familial a coborât nivelul venitului și implicit al consumului sub pragul de subzistență.

Nivelul sărăciei și al stării de sănătate (determinat în primul rând de nivelul consumului alimentară și apoi de nivelul serviciilor de sănătate) relaționează direct cu nivelul ocupării și al venitului în perioada următoare. Aceasta reprezintă o moștenire din perioada scursă a tranziției pentru perioada următoare ce favorizează intrarea într-un cerc vicios: dificultatea sau imposibilitatea dobândirii calificării necesare ocupării unui loc de muncă bine retribuit. Consumul și economisirea sunt funcții de venit, deci imposibilitatea susținerii consumului și realizării economisirii. Prin urmare, capacitatea viitoare de economisire a populației nu poate să crească semnificativ atât timp cât este influențată de consecințele situației prezente.

În cazul comportamentului de consum și economisire al populației, în afara nivelului venitului, prezintă importanță și locul ocupat de individ în schema de distribuție a acestuia. Potențialul de economisire al populației este mult diminuat de o schemă inechitabilă de distribuție a veniturilor astfel că o mare parte a lor este destinată consumului ostentativ, sustrasă economisirii și investiției.

Există un efect de demonstrație și între națiuni. Deschiderea granițelor a însemnat și creșterea posibilităților de a cunoaște alte stiluri de viață și imitarea lor de un grup mai mare de populație.

În România, valoarea coeficientului de inegalitate Gini nu este considerată “de natură a produce perturbări în creșterea economică și tensiuni sociale importante”⁷⁾, dar există câteva procese ce ar trebui considerate cu toată aten-

⁷⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1998, PNUD și Academia Română, Editura Expert, București, iunie 1998, p. 41.

ția: “o polarizare tot mai evidentă între un important segment al populației afundat rapid într-o sărăcie extremă și un mic segment care a reușit în câțiva ani să acumuleze averi spectaculoase” și “diferențieri de venituri în dezacord cu reprezentările colective despre moralitate și funcționalitate social-economică”.⁸⁾

Vârsta și structura pe vârste a populației sunt de obicei considerate a fi printre cele mai importante variabile demografice care afectează capacitatea și modelul de economisire. Importanța structurii pe vârste depășește propria importanță în sensul că ea este rezultatul nivelurilor prezente și trecute ale mortalității, migrației și în special ale fertilității. Implicațiile structurii pe vârste pentru economisire se manifestă prin natura populației atât de consumator cât și de producător. Pentru că nevoile de consum sunt asociate cu vârsta individului, necesitățile totale de consum și venitul rezidual pentru economii nu sunt independente de structura pe vârste.

Mecanismul prin care structura pe vârste poate afecta economiile din spre partea producției este oarecum mai complex. Vârsta fiind strâns asociată cu participarea la forța de muncă, structura pe vârste este unul din determinanții importanți ai proporției populației economice active și a relației dintre populația activă și inactivă, adică ai raportului de dependență.

La o anumită mărime a populației acest raport determină mărimea forței de muncă și deci a capacității productive sau a venitului total. Venitul pe locuitor, ca determinant al capacității de economisire, este o funcție de venit total și populație totală care include atât activi cât și inactivi. Deci, la niveluri date ale productivității muncii cu cât este mai mare proporția persoanelor dependente cu atât mai mic va fi venitul pe locuitor și potențialul de economisire.

O rată mai mică de economisire la un nivel mai mic al venitului pe locuitor va avea ca rezultat economii mai puține pe locuitor în respectiva populație. Diferența dintre economii pe locuitor va depăși diferența între venituri pe locuitor.

Efectele distribuției pe vârste asupra economiilor decurg din relația directă:

- a) între structura pe vârste și raportul de dependență (definit ca raport între populația activă și cea inactivă);
- b) între mărimea relativă a forței de muncă și a venitului pe locuitor;
- c) între venitul și economiile pe locuitor.

În general, economiile nu depind de proporția tinerilor sau a vârstnicilor, ci de proporția adulților așa cum este cazul țărilor industrializate.

Efectele pe care le are structura pe vârste a populației prin distribuția venitului asupra economiilor este dificil de stabilit.

⁸⁾ Raportul național al dezvoltării umane România 1998, PNUD și Academia Română, Editura Expert, București, iunie 1998, p. 41.

Povara mai multor dependenți și nivelurile mai joase ale consumului în familie cu venit mic pot contribui indirect la risipa societății ca întreg chiar dacă aceste familii economisesc puțin sau deloc. Altfel spus, un raport de dependență mai mare va tinde să reducă nivelul economisirii, celelalte condiții fiind aceleași. Chiar dacă conceptual aceste efecte ale structurii pe vârste sunt clare, în practică ele sunt dificil de evaluat atât din cauza factorilor implicați, cât și din cauza strânsei asocieri a vârstei cu alți factori de influență ai economisirii. Mai mult, structura pe vârste este o caracteristică ce se schimbă lent, așa încât modificările în structura pe vârste vor avea un efect gradual asupra economiilor.

Implicațiile raportului de dependență, determinat pe baza structurii pe vârste, pentru economiile pe locuitor se manifestă în primul rând prin nivelul venitului pe locuitor. Efectul factorului de dependență poate fi ilustrat presupunând două populații cu o fracție activă egală, aceeași productivitate pe lucrător, dar având un număr diferit de persoane dependente. Produsul total al acestor două populații, este același, dar venitul pe locuitor va fi mai mic în populația cu un număr mai mare de persoane dependente. Prin urmare, și economiile pe locuitor în populația mai numeroasă vor fi mai mici. Chiar dacă rata economisirii ar fi aceeași în ambele populații, economiile pe locuitor vor fi mai mici în populația cu mai mulți dependenți pentru că economiile se împart la un număr mai mare de locuitori. Pentru că economiile sunt o funcție de venit, în sensul că la un venit mai mic economiile sunt mai mici, presupunerea unei rate egale de economisire nu poate fi susținută.

Cum în România valoarea raportului de dependență crește prin lărgirea vârfului piramidei, nivelul economiilor va scădea din cauza unui venit mai mic pe locuitor și a creșterii fiscalității pentru susținerea cheltuielilor publice.

VI.5.3. Nivelul cheltuielilor publice

Mărimea unei țări determină anumite cheltuieli minime atât curente cât și pentru capital, celelalte condiții fiind constante. Din acest punct de vedere o țară mai mică este într-o situație mai puțin favorabilă decât una mai mare. Funcționarea și menținerea administrației și a altor servicii publice reclamă anumite investiții care pot fi într-o anumită măsură independente de mărimea populației.

Având în vedere nivelul serviciilor de învățământ și sănătate, cheltuielile publice pentru *serviciile fundamentale* va trebui să crească. Creșterea cheltuielilor de sănătate este necesară și ca urmare a creșterii numărului și proporției vârstnicilor în procesul de îmbătrânire demografică.

Cheltuielile cu învățământul, deși mai relaxate datorită scăderii numărului populației școlare, vor crește din cauza nivelului dotărilor școlare și a creșterii salariilor în cazul creșterii generale a veniturilor.

Pe termen lung, economia va avea nevoie de un progres tehnic economisitor de muncă. Însă un progres tehnic economisitor de muncă este un progres tehnic ce reclamă o calitate superioară a forței de muncă. Prin urmare, nivelul de instruire al populației active trebuie să crească. Generațiile născute în perioada reformei vor atinge vârsta minimă de intrare pe piața muncii, cel mai devreme, în 2005. Acesta este și anul, începând cu care, populația activă începe să scadă și va fi mai necesar un progres tehnic economisitor de muncă.

Reforma învățământului a debutat și este în desfășurare chiar în această perioadă în care și numărul populației de vârstă școlară este în scădere. Ea solicită fonduri suplimentare în afara celor necesare pentru instrucția unui elev sau student.

Din valoarea indicatorilor privind condițiile generale ale învățământului din anul școlar 1995/1996 rezultă că pe ansamblu, condițiile materiale sunt realizate. Există, însă, un factor suplimentar de creștere a cheltuielilor cu învățământul. Reducerea numărului populației școlare în vârstă de 5-19 ani până la aproape 53% în 2020 față de 1996 va diminua mult densitatea școlară. În repartitie teritorială, în localitățile mici va apărea problema asigurării normelor didactice pentru profesori. De aceea, în special în organizarea învățământului gimnazial, se va intensifica fenomenul abandonării școlilor din cauza numărului mic al elevilor; ceea ce face inefficient desfășurarea învățământului. Pe acest fond, elevii aflați în situația de a parcurge distanțe mari sau chiar de a părăsi localitățile pentru a învăța în ciclul gimnazial vor fi confrunțați cu costuri mai mari, ceea ce poate constitui un motiv în plus pentru abandonul școlar.

Dacă cheltuielile cu învățământul se vor menține, în perioada următoare, la nivelul anului 1996, fondurile ce revin pe un copil în vârstă de 5-19 ani cresc în ritmul scăderii populației conform ipotezelor de proiectare a populației în cele două variante. Vor fi, deci, mai mulți bani pentru școli, materiale școlare, plata profesorilor, burse, deci, pentru creșterea calității învățământului. Învățământul public, în special cel superior, a fost descongestionat și prin apariția învățământului privat. Beneficiile unei rețele de învățământ superior extinse vor fi mai bine valorificate prin creșterea calității învățământului preuniversitar. Relaxarea indusă de scăderea populației școlare ușurează realizarea reformei învățământului într-o perioadă în care lipsa fondurilor este principala constrângere.

Pe termen lung, scăderea populației, prin influența componentelor sporului natural, nu oprește creșterea cheltuielilor publice în scopuri sociale ca învățământ, sănătate. Procesul de îmbătrânire va influența nivelul cheltuielilor cu sănătatea.

Cheltuielile cu sănătatea sunt așteptate să crească ca urmare a nivelului scăzut al serviciilor, dar și ca urmare a creșterii solicitărilor din cauza numărului și ponderii populației de vârstă a treia.

Creșterea numărului populației cu risc mai mare de îmbolnăvire va influența cererea de servicii de sănătate.

Vârful solicitărilor față de sistemul de sănătate va fi în anul 2000* când sistemul va trebui să se adapteze rapid unor cerințe în creștere rapidă până la un nivel păstrat aproape constant în variantele constantă și pesimistă. În cazul unei evoluții care ar urma traiectoria descrisă de varianta optimistă de proiectare, sarcinile la care trebuie să facă față sistemul sanitar cresc după anul 2005 și, mai intens, după 2015. Ele reprezintă o povară asupra venitului aflat la dispoziția dintre întreținere și prevenirea îmbolnăvirilor printr-un consum zilnic adecvat și serviciile de sănătate din ce în ce mai solicitate și din cauza nivelului celui dintâi.

Între 2000-2005, când populația în vârstă de 60 de ani și peste se va reduce față de perioada anterioară, conform tuturor variantelor de proiectare, până în 2010 conform variantei optimiste sau până în 2015 conform variantei constante, va fi o perioadă de scădere a solicitărilor induse de creșterea populației vârstnice. Ea poate fi o perioadă de intensificare și consolidare a reformei sistemului sanitar. Desfășurarea acesteia într-un orizont de timp mai scurt, așa cum impune varianta constantă de proiectare, este foarte benefică nu numai pentru potențialii pacienți ce ar beneficia de avantajele unui sistem sanitar mai bun, dar și pentru procesul de reformă însuși care ar fi mai coerent și ar folosi mai eficient fondurile alocate.

Pentru că numărul persoanelor vârstnice diferă la sfârșitul cincinalelor de prognoză între cele două variante cu până la 15%, în alocarea fondurilor pentru diferite obiective ale reformei sistemului sanitar aflate în competiție pentru obținerea de resurse trebuie să se țină seama de tendințele evidențiate de evoluția populației care va confirma sau se va apropia mai mult de una din cele două variante. Evoluția stării de sănătate a populației va fi, de asemenea, un indiciu important.

Pentru determinarea influențelor, pe termen lung, a variabilelor demografice asupra durabilității macroeconomice a cheltuielilor sociale, a fost propus modelul generațiilor suprapuse^[2]. Ca indicator al durabilității macroeconomice a cheltuielilor publice cu pensiile, sănătatea și educația se folosește proporția acestor cheltuieli în PIB.

Procentul din PIB folosit pentru educație se calculează ca produs între rata înrolării școlare, raportul dintre salariile totale și populația totală și proporția salariilor în PIB:

$$(6) \quad \text{ped} = \text{PED} / Y = \text{RBR} * \text{SR}\alpha$$

unde: SR = rata de școlarizare ce depinde de structura pe vârste a populației și rata înrolării școlare;

Cheltuielile cu învățământul sunt un produs între vectorul populație și vectorul cheltuielilor ce revin pe o persoană de vârstă școlară. În mod analog,

* Prognoza INS asupra evoluției populației până în 2000 în variantele optimistă (și constantă) a fost confirmată de evoluția populației.

cheltuielile cu sănătatea sunt reevaluate în fiecare perioadă și multiplicare cu un coeficient al folosirii serviciilor de sănătate.

Situația este similară și în cazul serviciilor de sănătate.

Partea din PIB cheltuită pentru sănătate se calculează ca produs între rata morbidității, proporția salariilor în PIB și rata beneficiului relativ. Aceasta din urmă este raportul dintre suma salariilor și populația totală:

$$(7) \quad ph = PH / y = RBR * HR\alpha$$

unde: HR = rata mortalității;

RBR = rata venitului relativ;

α = raportul venitului mediu din sănătate la salariu mediu pe locuitor.

În 1996, rata îmbolnăvirilor cu TBC a fost de 98,6 la 100000 locuitori. Acest fapt ar putea determina folosirea unui procent mai mare din PIB pentru sănătate. El depinde însă și de nivelul venitului care îi influențează mărimea în proporție de 2/3.

Cum condiția modelului este că nivelul lor trebuie să fie durabil, acesta este și în funcție de posibilitățile economiei. Valoarea PIB, în condițiile ipotezelor obligatorii ale analizei conform teoriei creșterii economice, va scădea după 2005, ceea ce va reprezenta o constrângere pentru bugetul asigurărilor sociale. De aici decurge necesitatea schimbării condițiilor de pensionare și a calculului pensiilor și/sau a schemei sistemului de pensii.

Politica posibilă a cheltuielilor de sănătate de reducere a raportului de înlocuire a venitului din muncă cu pensia. Pentru că nivelul cheltuielilor sociale sunt restricționate de nivelul PIB, nu va fi posibilă fără creșterea substanțială a veniturilor (dat fiind nivelul actual al pensiilor). Dacă cheltuielile cu sănătatea urmează evoluția ratei salariului, cheltuielile sociale cresc, chiar dacă cheltuielile cu pensiile se reduc. Aceasta este adevărat presupunând o ocupare relativ stabilă în sectorul public de sănătate, celelalte condiții fiind neschimbate, chiar dacă nivelul total al ocupării scade.

Deci, în condițiile scăderii populației, nivelul fiscalității crește.

Scăderea cheltuielilor sociale, dacă fertilitatea va începe să scadă, nu va avea loc decât cu un decalaj în timp determinat de perioada necesară realizării unei structuri a populației pe vârste favorabilă unui alt raport între diversele categorii de cheltuieli publice. El va fi considerat cu atât mai favorabil cu cât venitul va fi cheltuit cu mai multă eficiență în scopul dezvoltării. Ideea centrală rămâne povara persoanelor dependente de cele active economic.

Partea din PIB folosită pentru plata pensiilor se calculează ca produs între raportul dintre pensia medie și salariul mediu, raportul dintre numărul pensionarilor și populația ocupată și partea din PIB destinată salariilor:

$$(8) \quad pc_t = \delta_t Mc_t$$

unde: Mc = sursa contribuțiilor la fondul de pensii, reevaluate prin rata creșterii PIB;

δ = este un factor de reactualizare care ia în considerare evoluția mortalității persoanelor vârstnice.

Ecuația implică o reactualizare a contribuțiilor la fondul de pensii egală cu rata creșterii PIB și este valabilă pentru un sistem de pensii de tip *pay-as-you-go*.

Numărul celor ce vor avea dreptul la pensie este greu de estimat. Judecând după evoluția raportului dintre numărul persoanelor de 60 de ani și peste și populația activă calculată cu rate de activitate specifice constante, valoarea raportului de dependență între pensionari și persoane active se va micșora (raportul ocupare șomaj fiind considerat constant) (tabelul nr. VI.8).

Tabelul nr. VI.8

**Valorile raportului dintre populația în vârstă de 60 ani și peste
și populația activă**

Varianta de proiectare	1996	2000	2005	2010	2015	2020
Optimistă	40,0	34,8	34,0	35,0	38,0	40,9
Constantă	40,0	34,7	33,5	33,9	36,0	38,0

- % -

Calculat după Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, 1997 și Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), Anul 1996, CNS, București, 1997, p. 29-30.

Considerând că rata de înlocuire a salariului cu pensia și proporția salariilor în PIB vor rămâne constante, cheltuielile cu pensiile vor avea aceeași evoluție cu raportul de dependență calculat ca în tabelul nr. VI.8. Cheltuielile cu pensiile ar urma, deci, să crească.

Determinarea cheltuielilor sociale pe baza celor trei formule are în vedere posibilitățile economice. Cu ajutorul unor formule matematice simple este determinată rata creșterii PIB, pe baza ratelor ocupării și a salariului.

Din cauza condițiilor foarte simplificatoare ale creșterii economice, rezultatele simulării trebuie interpretate cu atenție.

Calculul este menit să determine nivelul cheltuielilor ce vor fi efectuate în condițiile economice date (nivelul PIB) și nu al cheltuielilor necesare. Există, deci, o plafonare. În condițiile politicii de redistribuire a veniturilor din România, a mării restricționări a cererii, partea din PIB ce poate fi consumată pentru aceste cheltuieli va fi în continuare mică, în mare contrast cu nevoile.

VI.6. Echilibrul macroeconomic – dificultăți de realizare

Când creșterea populației scade, nivelul cererii agregate scade, dar mai lent decât prima, pentru că aceasta poate fi compensată, în parte, prin creșterea venitului pe locuitor.

Evoluția numărului populației va acționa constant în sensul scăderii cererii agregate. Structura pe vârste a populației va fi însă din ce în ce mai favorabilă creșterii consumului, dar nefavorabilă economisirii. Pe ansamblu, cererea populației se va reduce ca volum.

Creșterea cererii poate să vină din schimbarea structurii consumului. Pentru echilibrul economic este necesară și adecvarea în structură a cererii și ofertei de bunuri și servicii.

Cererea de bunuri de folosință îndelungată, urmare a unui număr din ce în ce mai mic de noi menaje și a creșterii ponderii gospodăriilor vârstnice, va scădea, și cererea de bunuri și servicii își va schimba structura determinată de specificitatea consumului pe vârste. Va crește cererea bunurilor și serviciilor solicitate de persoane vârstnice și va scădea cea a persoanelor tinere și adulte. În cazul celei din urmă, consumul populației adulte echivalente – în varianta coeficienților de transformare folosiți în Ungaria – crește până în 2005 după care scade cel mai mult și mai repede în varianta constantă de proiectare și cel mai puțin în varianta optimistă. Consumul va scădea cel mai mult pe seama populației tinere, a noilor generații din ce în ce mai reduse numeric.

Influența scăderii populației asupra cererii de bunuri și servicii nedurabile nu este mare. Datorită acțiunii principiului acceleratorului, scăderea ratei creșterii populației poate reduce temporar cererea pentru anumite categorii de bunuri durabile, mai ales dacă acestea sunt bunuri de folosință foarte îndelungată. Adaptarea la această scădere a cererii agregate nu ar fi dificilă dacă scăderea ratei creșterii populației ar fi mai mică. Adaptarea în structură a cererii și ofertei este mai ușoară și mai probabilă dacă modificările vor avea loc lent sau dacă economia va fi suficient de flexibilă sau alocarea *input*-urilor va fi foarte elastică la modificarea structurii prețurilor. Dacă însă piața forței de muncă va fi inflexibilă, din cauze instituționale, și în consecință funcționarea economiei va fi vicioasă, atunci modificări substanțiale în structura cererii (de exemplu cele asociate cu necesitatea unor modificări tehnologice rapide) va determina creșterea șomajului fricțional. Rapiditatea, mărimea și predictibilitatea modificărilor în structura cererii populației sunt factorii ce vor afecta semnificativ nivelul ocupării în condițiile date de caracteristicile economiei.

Din punct de vedere al ofertei, dificultățile de echilibrare macroeconomică vin din existența marilor capacități neutilizate pentru care există forță de muncă calificată, dar pentru a căror producție nu există piețe de desfacere. Acestea sunt cheltuieli făcute de societate într-o perioadă anterioară. Ele reprezintă în continuare costuri pentru societate ce grevează consumul actual și viitor.

Aceste cheltuieli împiedică dezvoltarea umană și formarea forței de muncă cel puțin în două moduri. Pe de o parte veniturile realizate de societate sunt diminuate constant cu aceste costuri. Prin aceasta o parte a populației a fost împinsă și este menținută în sărăcie. Aceasta înseamnă nesatisfacerea trebuințelor primare ale individului și deci nesusținerea biologică a ființei uma-

ne. Apoi, cum în piramida trebuințelor umane cele de educație și cultură se află în partea superioară, ele sunt tot mai mult amânate și în cele din urmă nerealizate. Aceasta micșorează mult capacitatea individului de a-și găsi un loc de muncă, măbind șomajul. Pentru activitatea economică va fi dificil să se găsească forța de muncă calificată necesară pentru a demara și a se susține, mai ales că economia va intra într-o perioadă de scădere a populației active și va fi nevoie de progres tehnic economisitor de muncă și deci de capital uman superior.

Pe de altă parte, prin existența lor și influența pe care o au asupra costurilor din economie, aceste capacități neutilizate dau semnale greșite privind activitatea economică pentru că ele apar într-o formă sau alta în prețuri, inclusiv al forței de muncă pe care îl diminuează constant. Aceasta este informația care ghidează noile generații spre profesiile necesare în economie. Având în vedere și gravele dezechilibre între venituri, cauzate și de alți factori, prețul forței de muncă (salariul) reprezintă un ghid fals în opțiunile profesionale ale noilor generații. Pe această cale, costurile tranziției se vor prelungi mult în viitor.

Adaptarea economiei ia timp. Potrivirea economiei cu modificarea numărului și a structurii populației se va realiza cu atât mai repede cu cât managementul capacităților industriale va deveni mai curând eficient și cu cât scăderea populației se va opri și evoluția ei se va îndrepta către o creștere moderată.

Pentru aceasta este nevoie ca fenomenele economice și demografice să fie ținute sub control. Este nevoie deci de intervenție guvernamentală; larg practică în economiile occidentale după anii '30 când a fost acceptată așa-numita teorie a stagnării.

Scăderea cererii agregate și a populației active după anul 2005 nu reprezintă stimulente pentru activitatea investițională. Ele creează și în România condițiile intrării economiei în faza stagnării, când autoritățile trebuie să intervină prin politici fiscale pentru corectarea evoluției economiei.

Inerția demografică confirmă că, cel puțin în prima parte a secolului următor, populația României va scădea, iar structura demografică se va modifica. Rapiditatea și amploarea acestor modificări vor fi în funcție de evoluția populației care se poate apropia mai mult sau mai puțin de ipotezele uneia din variantele de proiectare. Amploarea intervenției statului în economie prin politici fiscale depinde și de această evoluție. Intervențiile guvernamentale pe această cale sunt pândite de restricții cum ar fi riscul creșterii inflației și al arbitrariului unor acțiuni de stimulare a cererii realizate oarecum discreționar.

Capitolul VII

Elemente ale unei strategii de dezvoltare economică în condițiile scăderii populației

Realizarea obiectivelor economice în condiții specifice nu se poate obține în absența unei strategii adecvate.

Forțele pieței nu pot asigura realizarea lor fără organizarea corespunzătoare instituțională și legală.^[169] Un obiectiv al unei politici de populație nu poate fi stabilit izolat. Acesta trebuie privit ca unul dintr-un set de obiective interrelaționate; realizarea oricăruia dintre ele influențează gradul de realizare a altor obiective din set, într-un mediu fizic și social finit.

VII.1 Factori de influență a eficienței forței de muncă

Determinanții specifici ai productivității muncii sunt: a) calitatea forței de muncă; b) capitalul fizic și *know-how*-ul la dispoziția forței de muncă; c) distribuția forței de muncă în teritoriu și între diferite ocupații; d) nivelul eficienței economice; e) presiunea populației asupra mediului; f) o varietate de alți factori.

În calitatea forței de muncă pot fi incluse, în afară de caracteristicile genetice, sănătatea și nivelul de instruire care trebuie să fie pozitiv asociat cu nivelul venitului mediu. Păstrarea sănătății și prevenirea declinului capacității productive sunt mai importante într-o populație în scădere decât într-una cu creștere rapidă.^[40]

Există o limită la care rezultatele obținute ca urmare a îmbunătățirii sănătății oamenilor vor fi compensate prin costuri. Cheltuielile cu sănătatea sunt deci cheltuieli de menținere și sunt apreciate ca fiind mai mari decât cele cu educația.

O rată negativă a creșterii populației are ca rezultat creșterea venitului mediu, dar și a costurilor necesare menținerii sănătății ca urmare a creșterii numărului persoanelor la și peste vârsta medie.

Starea sănătății, fiind un produs al stimulilor externi și ai stării interne a individului, este foarte probabil ca ea să fie condiționată și de densitatea populației. Numărul populației este, însă, numai unul din factorii determinanți ai densității populației. Dar densitatea populației trebuie inclusă în analiza relației dintre mărimea populației și bunăstarea individuală. Scăderea populației reduce densitatea medie și în anumite zone, în special rurale, duce chiar la destră-

marea comunităților locale. Izolarea socială înrăutățește starea biologică a individului iar menținerea serviciilor de sănătate în aceste zone va deveni costisitoare.

O rată scăzută a creșterii populației ușurează sarcina învățământului pentru că acesta trebuie să facă față unui număr mai scăzut de tineri. Dar acest avantaj este parțial compensat de nevoia relativ mai mare de reîmpreunărire a programelor într-o populație mai puțin numeroasă. Capitalul uman realizat prin educație reprezintă principala parte a bunăstării națiunii. Realizarea lui este posibilă prin creșterea venitului mediu și prin menținerea unei structuri pe vârste favorabile.

Nivelul productivității sociale a muncii depinde și de ceea ce se folosește împreună cu aceasta în activitatea economică.^[7] Se poate scrie că $Q = f(L_i, K_i)$ unde L_i reprezintă fiecare categorie de forță de muncă folosită și K_i fiecare categorie de *input* combinat în producție prin folosirea forței de muncă L_i . Creșterea economică nu poate fi explicată numai prin folosirea acestor două categorii de *input-uri*.

Pentru că realizarea veniturilor crescătoare este o contribuție a reziduului neexplicat, este necesar să se determine dacă acesta poate fi atribuit și calității *input-urilor* folosite.

O formă a funcției Cobb-Douglas folosită în analize economice este: $Q = Q_0 e^{pL} K^a L^{1-a}$ unde p este rata progresului tehnic, K este stocul de capital iar L forță de muncă. În condițiile veniturilor constante de scară și a progresului tehnic neutru neîncorporat, a și $1-a$ reprezintă elasticitatea *output-ului* față de K , respectiv L . Progresul tehnic, p , este calculat ca un reziduu ce rămâne neexplicat din creșterea lui Q după determinarea contribuției lui K și L . El include, deci, și investiția în educație, ca și investiția în alte tipuri de *input-uri* decât K și L ce contribuie la creșterea lui Q . Creșterea productivității depinde de creșterea raportului dintre toate *input-urile* folosite, altele decât L și K și de nivelul de eficiență cu care acestea sunt folosite.

Contribuția creșterii lui L la creșterea lui Q este mult mai mică decât sugerează funcția de producție. Îmbunătățirile importante de-a lungul timpului au fost realizate în știință și în tehnică și nu în ființa umană ca atare. Ea este numai mai bine educată și echipată cu tehnologie și prin aceasta a devenit mult mai productivă.^[47]

O reducere a ratei creșterii populației duce la creșterea progresului tehnic pentru că o parte mai mare din *output* poate fi alocată pentru progresul tehnic decât în situația inversă. Dar creșterea raportului K/L crește productivitatea muncii în anumite limite. Modificarea numărului forței de muncă poate schimba decizia investiției în progresul tehnic. Cum rata creșterii populației este negativă, creșterea așteptată a cererii agregate determinată

de rata creșterii venitului mediu și de elasticitatea cererii la producția totală va fi mai mică dacă constrângerile tranziției asupra cererii nu vor fi îndepărtate. Profiturile ce s-ar obține din investițiile în progres tehnic nu vor fi stimulatoare și deci rata progresului tehnic nu va fi la nivelul necesar realizării creșterii economice.

Nivelul mediu al *output*-ului împreună cu rata creșterii lui sunt condiționate de distribuția spațială și ocupațională a forței de muncă. Distribuția spațială interesează din punct de vedere al ocupațiilor în fiecare punct în spațiu; disparitatea dintre fiecare categorie și fiecare punct în spațiu și nivelul la care ar putea fi corectate prin schimbări între ocupații și puncte din spațiu până la atingerea optimului. Mărimea mutațiilor necesare echilibrării distribuției spațiale depinde de factori ce contribuie la disparitatea spațială și ocupațională. Printre acești factori sunt diferențele dintre categorii în ce privește sporul natural al forței de muncă, din care unele sunt asociate cu rata creșterii populației. Chiar dacă nu ar fi nici o diferență în sporul natural, disparitatea poate fi produsă de diferențe de tehnologie și progres tehnic asociat și de diferențe în elasticitatea cererii pentru bunuri și servicii și deci pentru *input*-ul forță de muncă.

Rata negativă de creștere a populației poate reduce mărimea absolută, dar nu și mărimea relativă a diferențelor de creștere a populației pe regiuni și a fertilității pe grupe profesionale. Aceasta este o sursă posibilă de disparitate atâta timp cât tinerii înclină să aleagă, la vârsta intrării în viața activă, profesia părinților. O bună parte a diferențelor poate fi corectată prin educație și folosirea mecanismelor de recrutare care îndrumă tinerii spre activități aflate în dezvoltare.

Înclinația spre migrație între puncte geografice chiar dacă nu economice este invers asociată cu vârsta și numărul persoanelor dependente.

Distribuția spațială necorespunzătoare trebuie privită din două puncte de vedere: a) din punctul de vedere al condițiilor actuale și b) dacă regiunile populate ar fi dezvoltate. În ambele cazuri, dar în special în cel de-al doilea, distribuția spațială necorespunzătoare nu se poate corecta ușor. Distribuția nașterilor în spațiu este strâns legată de distribuția populației în spațiu și corectarea acesteia nu se poate realiza fără dezvoltarea regională.

Echilibrul interramuri și interocupațional este păstrat prin distribuția a trei componente a forței de muncă și a celor ce vor intra în aceasta:

- a) sporul natural al forței de muncă corespunzător ratei de creștere a populației;
- b) înlocuirea celor ce ies din forța de muncă prin deces sau alte cauze;
- c) cei eliberați prin progresul tehnologic sau alte forme de progres ce economisesc forța de muncă. Aceste trei componente reprezintă împreună prima rezervă a economiei.

A doua rezervă a economiei o compun: a) șomerii și persoanele ce nu fac parte din forța de muncă, dar sunt apte de muncă și b) mărimea zilei de muncă.

Prima rezervă a economiei este relativ mică pentru că populația nu crește. A treia componentă a acesteia pare să fie foarte independentă de rata creșterii populației. Cum piața forței de muncă este inelastică, există multe stimulente pentru economisirea forței de muncă. Pe de altă parte, rata creșterii populației este negativă și prognozele de creștere a cererii pentru anumite categorii de produse este mică. De aceea există stimulente pentru a reduce investițiile de economisire a forței de muncă. Obiectivele investițiilor ar putea fi, mai degrabă, diversificarea producției, deci crearea cererii care ar putea duce la reducerea costurilor.

Dacă forța de muncă ar crește, noii veniți ar depăși numărul celor ce ies. Aceasta nu ar fi o problemă dacă vor exista industrii unde ocuparea va fi constantă sau se va reduce ușor alături de industrii în dezvoltare.

Industriile ce se vor dezvolta vor înfrunta o piață a forței de muncă inelastică, pentru că va trebui să facă față înlocuirilor proprii și celor eliberați din industriile ce se restrâng și, poate, chiar să încerce să atragă persoane ocupate în alte industrii. Aceasta va exercita o presiune asupra nivelului salariului și prin aceasta vor induce o reducere a șomajului structural în rândul tinerilor.

Extinderea industriilor ar putea avea loc păstrând optimalitatea fără a crește inflația numai dacă restricțiile de mișcare a forței de muncă ar fi eliminate, informațiile despre locurile vacante ușor de procurat și ar exista suficiente persoane care să se mute în slujbe mai bine plătite. Altfel distribuția ocupațională optimă nu se va putea realiza.

Mobilitatea verticală va fi, de asemenea, o problemă. Scăderea populației ar putea intensifica problemele asociate promovării economice și sociale.

Poziția economică este o funcție de retribuție și prestigiu sau de recunoaștere publică. Disproporțiile dintre numărul locurilor de la vârful și cele de la baza piramidei funcțiilor pot fi reduse prin modificarea indicilor de departajare a salariilor pe funcții. Indicii actuali nu sunt stabiliți conform obiectivelor de creștere a productivității muncii, ci după norme subiective și convenționale. În circumstanțele actuale, unele grupuri obțin salarii mari pe seama altora – cei sindicalizați pe seama celor nesindicalizați și unele elemente din administrație și structuri paralele. Este posibil ca diferite tipuri de modificări tehnologice să modifice structura ierarhică sau importanța relativă a elementelor în această structură. Această modificare va schimba raportul între diferite funcții.

Presiunea crescută asupra mediului extern poate să scadă prin scăderea populației, iar restricțiile ce ar fi venit din creșterea mărimii populației și din creșterea forței de muncă și a complexității economiei ce ar fi decurs de aici vor putea fi evitate dacă tranziția socială nu va mai fi ignorată ci implicată în

tranziția generală. Altfel, din împletirea conjuncturii interne și externe mediul social ar putea determina creșterea complexității economiei.

Cum conjunctura economiei din punct de vedere al procesului luării deciziilor este foarte complexă, și gradul de complexitate a crescut mai repede decât forța de muncă, economia poate înregistra venituri descrescătoare și din această cauză. Deteriorarea relațiilor interpersonale este o altă cauză a înregistrării veniturilor descrescătoare. În fiecare caz, creșterea raportului dintre toate *input*-urile folosite și forța de muncă va crește valoarea raportului Q/L ceva mai puțin din cauza creșterii raportului dintre complexitatea economiei și forța de muncă sau a deteriorării relațiilor personale. Sunt deci constrângeri legate de posibilitățile de organizare într-un mediu fizic dat.

Nu toate economiile pot să realizeze economii de scară. Numai comerțul internațional poate mări piața unui produs astfel încât producătorul să fie stimulat să mărească producția până la dimensiunile optime mai mari decât ar fi fost necesare pentru piața internă. Eforturile de miniaturizare a tehnologiei au redus dimensiunile de scară optime. Deci, în faza actuală a progresului tehnic, creșterea eficienței este în mai mică măsură un aspect al economiilor de scară.

Problema populației a fost privită multă vreme din punct de vedere al presiunii numărului asupra mediului natural, în special pământ. Ea se reformulează în termenii creșterii economice de când pământul s-a dovedit a fi o piedică mai mică a creșterii decât s-a anticipat ^[20; 36].

Persistă o oarecare controversă în ceea ce privește presiunea asupra mediului din cauza creșterii populației sau a venitului. Cu un venit constant, structura output-ului, din punct de vedere al mediului, este relativ stabilă și cerințele de mediu scad cu scăderea populației. Pe măsură ce venitul crește, structura consumului individual și familial se schimbă, în principal prin cantități suplimentare de noi produse și de produse mai scumpe în locul produselor anterior consumate. Înclinația marginală de consum de factori de mediu, când venitul mediu crește este, în general, mai mică decât când venitul mediu era mai mic. Înclinația marginală de consum a anumitor componente ale mediului – spațiu, apă – poate, însă, să crească. Cum aceste componente afectate sunt mai sărace, în anumite zone mai ales, față de cele dominante, când venitul mediu era mai mic, rata presiunii asupra mediului va crește mai repede decât ar fi fost altfel cazul.

Densitatea populației constituie un indiciu foarte sărac al presiunii numărului asupra resurselor. Presiunea provine din rata folosirii resurselor mediului pe locuitor și din mărimea populației, adică din P_y (y = venitul mediu). Chiar și P_y este o măsură imperfectă pentru că presiunea variază în funcție de modelul de consum național.

Utilizarea mediului fizic de către om nu este constantă. Are loc în același timp sărăcirea resurselor dar și creșterea utilizării lor relative. Mediul sărăcește sau se îmbunătățește și prin comerț internațional. Diferitele componente ale

mediului fizic variază ca abundență relativă într-un mod care se potrivește numai parțial ratelor comparative de folosire a lor.

Prin urmare, caracteristicile demografice nu sunt un indiciu al presiunii populației asupra mediului. Preocupările privind presiunea asupra mediului trebuie să vizeze aspectele indirecte ale relației populație-mediu.

Presiunea asupra mediului fizic al țării va crește dacă cererea agregată asupra mediului va crește mai repede decât fracția utilizabilă din mediul național. Dacă produsul dintre numărul populației și venitul pe locuitor măsoară cererea asupra mediului fizic utilizat, atunci presiunea este pozitivă dacă produsul dintre populație și venitul mediu crește mai repede decât fracția utilizabilă din mediu, la tehnologia și structura curentă a prețurilor, plus orice altă compensare a creșterii lui Py . Populația fiind în scădere, creșterea lui Py va veni din creșterea venitului. La un venit mai mare, mediul tinde să fie mai bine evaluat, folosit și protejat.

Mediul fizic utilizabil scade cu o cantitate dată la o rată anuală când scăderea se referă la ieșirea din utilizare a unei părți din fracția utilizabilă prin consum, poluare sau degradare. Rata reducerii mediului scade prin importuri sau crește prin exporturi. Rata creșterii consumului aproximează rata creșterii populației plus rata creșterii venitului mediu, fără a lua în considerare reciclarea care poate reduce presiunea asupra mediului, la un anumit cost.

Formula poate fi aplicată fiecărei componente a mediului care este eterogen, divizibil în multe categorii de factori de mediu care sunt localizate diferit. Pornind dinspre partea ofertei către cea a cererii, *output*-ul total se transformă în componentele sale de mediu localizate diferit și utilizabile la costuri diferite. Importanța creșterii cererii asupra mediului ca rezultat al creșterii venitului mediu se va schimba dacă componentul mediului afectat va fi abundent, accesibil, înlocuibil la un cost mic sau deloc de alte componente ale mediului abundente și accesibile. Pentru că rata creșterii *output*-ului este limitată de rata creșterii celui mai puțin dinamic component al lui, substituțiile, dacă vor fi disponibile, vor fi esențiale și ar trebui să fie ghidate de modificările anticipate în structura preț-cost.

Substituția între componentele consumului va fi un fapt determinat de tendința modelelor de consum naționale de a corespunde sau nu structurii prețurilor componentelor mediului, în special dacă nivelurile de venit vor fi joase și deci sensibilitatea la modificările în structura prețului va fi mare. Cu creșterea penuriei economice a unor componente ale mediului, prețul și costul produselor în care aceste componente intră vor crește ca rezultat al substituirii la nivelul de folosire final. Politica guvernamentală poate fi direcționată spre încurajarea schimbărilor tehnologice care să ușureze modificările în structura consumului ca și a utilizărilor în economie a componentelor de mediu săraci.

În cele din urmă, influența creșterii venitului mediu (inclusiv timp liber) asupra mediului depinde de filosofia dominantă în economie. Perioada tranziției are rolul de a modela și acest aspect.

În timp, *output*-ul pe locuitor poate fi influențat și de alte condiții decât cele descrise mai sus; de exemplu, modificări în organizare, în structura stimulentei. Acestea nu sunt corelate cu variabilele demografice. Există, însă, un determinant care e legat de prognozele demografice și poate afecta condițiile de realizare a *output*-ului pe locuitor. Acesta este caracterul așteptărilor formulate în special pe termen lung într-o economie mixtă sau majoritar privată.

În timp ce rata creșterii cererii scade pe măsură ce rata negativă a populației crește, cursul cererii agregate depinde în mai mare măsură de elasticitatea cererii la venit și de rata creșterii venitului mediu, pentru că elasticitatea cererii la venit va continua să scadă dacă preferința pentru timp liber va crește cu creșterea venitului/locuitor, dacă bunurile nu se vor diversifica suficient pentru a induce efortul și deci a controla această creștere și dacă costurile consumului (cheltuieli, timp liber și refacere fizică) vor crește semnificativ. Dacă întreprinzătorii percep rata creșterii cererii ca fiind în scădere, ei vor fi mai puțin înclinați să acumuleze resurse pentru investiții și să le orienteze spre inovații care să mărească piața. Această înclinație va fi și mai mică pentru că cererea populației nu va crește suficient pentru a reduce riscul investițiilor prea optimiste. Poate exista teama că sprijinul științei va scade din cauza reducerii inovației asociată modificării în structura pe vârste și a așteptărilor. În general, așteptările pe termen lung devin din ce în ce mai defavorabile forțelor creșterii economice. Nu este sigur, însă, că modificările în structura pe vârste afectează capacitatea de inovare sau inventare. Cu o rată a creșterii populației în scădere, rata la care indivizii și societatea evaluează viitorul se poate modifica astfel încât să reducă venitul economisit. Având în vedere nivelul consumului și al doțurilor chiar într-o populație în scădere este probabil că fiecare familie va investi în îmbunătățirea condițiilor a două sau trei generații succesive pentru că trei, și adesea chiar patru, generații coexistă în același timp. Atunci principalele probleme de amenințare provin din greșita direcționare și deci irosirea economiilor (supraaglomerarea unor profesii în timp ce alte profesii și ocupații sunt neglijate). Este o amenințare ce poate fi depășită prin educația cu obiective productive multiple și deci spre creșterea mobilității *input*-ului uman.

Creșterea venitului mediu e posibil să fie transferată grupurilor cu venituri mici, dacă calitatea populației nu va fi suficient de omogenă pentru a micșora diferențele de venit ce provin din funcționarea economiei de piață.^[169] O altă parte a veniturilor poate fi orientată spre bunuri publice. Este o mare probabilitate ca scăderea elasticității cererii la venit să fie foarte mică chiar dacă nu este susținută de continua creștere a varietății bunurilor și serviciilor.

La o tendință data a cheltuielilor publice și la o orientare mai mare a economiei spre menținerea venitului, există bariere pentru oprirea declinului de tipul celui pe care economiștii l-au asociat cu eșecul investițional din anii '30. Cea mai mare amenințare pentru echilibrul investițiilor vine din cheltuielile dominate de politica publică schimbătoare și deci de diminuarea accentuată a cheltuielilor.

Flexibilitatea economiei ar reduce influența dinamicii populației asupra fluxului investițional.

VII.2. Modificarea condițiilor ofertei

Funcția de producție arată că sursa majoră a creșterii *output*-ului este creșterea input-urilor, în special capital. Contribuția progresului tehnic în țările dezvoltate este importantă. În economiile mature, creșterea *output*-ului rezultă în proporție mai mare din creșterea eficienței folosirii *input*-urilor decât din acumularea lor. Evident, importanța progresului tehnic crește cu creșterea economică.^[47; 71]

Interpretat în acest mod, progresul tehnic se referă la orice mai puțin la creșterea beneficiilor de scară care cresc productivitatea factorilor și duc la creșterea factorului total de productivitate. El înseamnă, deci, mai mult decât îmbunătățiri în tehnologia de producție a bunurilor și serviciilor pentru că aceasta este doar o parte a progresului tehnologic. El are și un sens diferit de progresul tehnic folosit în sens restrâns: de schimbare, de îmbunătățiri tehnologice care pot fi economisitoare de muncă, de capital sau neutre.

Progresul tehnic folosit în sens larg este cel ce contribuie la creșterea *output*-ului prin creșterea productivității forței de muncă și de capital și a eficienței economice cu care sunt combinați în producție acești factori.

Sunt două moduri de creștere a productivității capitalului. De departe cea mai importantă este folosirea unei tehnologii mai eficiente în sensul obținerii unui *output* mai mare cu același volum al input-urilor sau același *output* cu input-uri mai puține. Această tehnologie este posibil să fie economisitoare de muncă pentru că cea mai mare parte a cercetărilor științifice și tehnologice au loc în țările dezvoltate unde există o presiune constantă pentru folosirea utilajelor economisitoare de muncă. Al doilea mod este creșterea nivelului de utilizare a capitalului existent. Dacă productivitatea capitalului este măsurată prin raportul rezultate/capital, o creștere a utilizării capitalului va crește valoarea *output*-ului fără creșterea nivelului costurilor fixe. Principala cale de realizare este creșterea intensității capitalului în funcțiune ținând cont de costurile relative ale factorilor.

Capitalul fix trebuie să fie folosit cât mai mult posibil pentru că impozitele se plătesc indiferent de nivelul utilizării și al profitului. Dacă prețurile relative ale factorilor ar încuraja activitățile capital-intensive, ele ar contribui la creșterea utilizării capitalului.

Sporurile salariale par să aibă un efect invers: cu cât sunt mai mari aceste sporuri cu atât sunt costurile mai mari și deci crește rezistența la schimbare.

Orientarea spre export are o influență semnificativă pentru că în competiție este necesară creșterea eficienței.

Relația dintre utilizare și stocul de capital sugerează că aceste politici trebuie să fie orientate spre industrii și tehnici de producție capital intensive.

Efectul dorit este obținut printr-o combinație de politici care reduc costul și cresc costul forței de muncă. Dar aceasta va reduce avantajele comparative ale producției. Aceasta reduce posibilitatea de export și prin urmare șansele de a obține economii de scară și deci posibilitatea de a utiliza capitalul mai mult și mai intens.

Avantajul comparativ trebuie conservat și protejat. El este sprijinit de faptul că folosirea tehnologiei noi (superioare) este mult mai importantă decât utilizarea mai intensă a tehnologiei existente pentru creșterea productivității capitalului.

În prezența imobilității factorilor productivi, o producție capital-intensivă a dus la rate scăzute de creștere a veniturilor și puternica comprimare a consumului.

Eficiența cu care e folosit capitalul este mult mai importantă pentru creșterea PIB decât creșterea volumului investițiilor. Trebuie deci grăbită eliminarea sau restructurarea capacităților neproductive. Avantajul comparativ nu poate fi conservat cu prezența acestora în economie și orice demaraj al dezvoltării este iluzoriu.

O intensitate excesivă a capitalului este numai una din dimensiunile nepotrivirii tehnologiei țărilor dezvoltate pentru țările în curs de dezvoltare. Acestea tind să fie proiectate pentru scări de operare mari și tehnologia importată folosește calificări ce nu se găsesc în țările mai sărace și deci ar necesita și import de tehnicieni.

Selecția și adaptarea tehnologiei nu este simplă. În ciuda potențialului de dezvoltare pe care îl reprezintă, puține țări au reușit să facă din această tehnologie o forță dinamică a dezvoltării economice. Primul motiv important este lipsa competiției. Al doilea este lipsa informației privind tehnologia disponibilă, iar în al treilea rând, activitatea de cercetare-dezvoltare proprie nu este stimulată.

În absența importurilor de tehnologie și specialiști, progresul tehnic poate fi realizat numai dacă activitatea de cercetare-dezvoltare se realizează cu rezultate bune. Valorile culturale sunt cruciale în rapiditatea cu care sunt create și folosite noile utilaje. Pentru aceasta cheltuielile cu învățământul trebuie să fie la un nivel și o structură social optimă pentru a avea o ofertă de forță de muncă adecvată nivelului tehnologic al activităților economice. Valorile culturale influențează potențialul inventiv al societății și crearea unui progres tehnologic semnificativ. Talentul trebuie dezvoltat prin instruire iar mediul economico-social trebuie să creeze contextul pentru realizarea lui.

În același timp, trebuie încurajat spiritul antreprenorial. Aceasta înseamnă că piața trebuie să ofere, simultan, stimulente, acces la informații și costuri scăzute ale tranzacțiilor.

O abordare folositoare a creării locurilor de muncă este realizarea investiției care completează munca și nu substituie ei. Contextul existent – mărirea și structura economică a țării – determină modelul concret de creare a ocupării. Investițiile actuale necesare depind atât de volumul disponibil al eco-

nomiilor publice și private cât și de mediul în care are loc formarea capitalului. O desfășurare mai eficientă a capitalului poate reduce substanțial eforturile necesare pentru creștere durabilă.

VII.3. Relaxarea cererii

Alocarea resurselor între consumul prezent și viitor (economii) este una dintre opțiunile economice fundamentale ale oricărei economii. Această alegere afectează nu numai rata creșterii economice dar și nivelul de trai al generațiilor viitoare.^[24; 43]

Modelele neoclasice fac funcția de productivitate și rata salariului real în condiții de competitivitate funcții crescătoare de cantitatea capitalului (agregat pe lucrător efectiv).^[24] Rata profitului competitiv care egalizează productivitatea marginală a capitalului și raportul output/capital sunt ambele funcții descrescătoare de raportul capital/lucrător efectiv. Volumul capitalului din economie condiționează creșterea economică și, deci, nivelul venitului și al economisirii.

Diferitele surse de economisire diferă între țări în funcție nu numai de nivelul venitului pe locuitor, dotarea cu resurse naturale și structura economiei dar și de natura politicilor de mobilizare a economiilor adoptate de guvern.

Acumularea capitalului fiind cel mai important factor al creșterii economice în țările în curs de dezvoltare, economiile ce cresc cel mai repede sunt cele ce au o rată mai mare a investițiilor. Datele pentru țările asiatice susțin această afirmație.^[168]

Un nivel mare al investiției este posibil numai cu un nivel mare al economisirii interne și străine. Noile țări industrializate din Asia au un nivel mai mare al acestor indicatori decât alte țări din Asia. Nu numai procentul investiției în PIB, pentru perioada 1960-1990 a fost mai mare dar, spre deosebire de altele, a crescut considerabil în fiecare din cele trei decenii ale perioadei.

Noile țări industrializate ale Asiei s-au sprijinit mult pe investițiile străine. În același timp au fost identificați factorii de creștere a economiilor interne și au fost stabilite politici pentru stimularea lor.

Diferența dintre raportul dintre investiția brută și PIB și economiile interne brute și PIB este decalajul de resurse care arată dependența de instituțiile de finanțare străine.

Economiile interne cuprind economiile private și economiile guvernamentale. Cele private se compun din economiile gospodăriilor și economiile întreprinderilor private, ceea ce rămâne după plata salariilor, furnizorilor și a datoriilor către stat.

Economiile guvernamentale constă, în principal, din economii la buget, surplusul veniturilor față de cheltuieli. Povara restructurării copleșește veniturile bugetului. Economii întreprinderilor private sunt mici pentru că sectorul este mic și în formare.

Partea principală a economiilor private o formează economiile populației.

Pentru a face posibilă acumularea capitalului necesară creșterii *output*-ului, trebuie să fie favorizați factorii care determină comportamentul economisitor al populației pe termen lung.

Ipoteza venitului absolut al lui Keynes explică comportamentul de consum și economisire pe termen scurt. Pentru cel pe termen lung, determinant nu este numai venitul curent dar și nivelul maxim al venitului în perioada anterioară. Venitul a scăzut iar populația a redus consumul cât mai puțin posibil, reducând substanțial economiile. Dacă venitul crește până la nivelul avut anterior, consumul va crește, cea mai mare parte din creșterea venitului va fi destinată refacerii nivelului de trai. Dacă venitul crește în continuare, atunci, economiile vor răspunde venitului curent.

Consumul depinde, însă, și de previziunile privind venitul viitor ca și de vârsta membrilor gospodăriilor și de nivelul venitului permanent.

Implicațiile politice ale acestor factori este că trebuie să se beneficieze de perioada natalității reduse pentru a impulsiona consumul și economiile prin relaxarea veniturilor.

Comportamentul individual de consum și economisire este influențat, în principal, de venit. Modelul de distribuție al venitului determină nivelul agregat al economisirii. Williamson a studiat aceasta pentru economiile Asiei și a găsit că distribuția venitului în societate este un factor principal al economisirii în Asia.^[79] Cum datele empirice sugerează că un nivel și o egalitate mai mare a venitului îmbunătățește condițiile creșterii economice, politica publică trebuie să promoveze aceasta în societate.

VII.4. Adecvarea ofertei de forță de muncă

Contribuția forței de muncă la creșterea economică nu poate fi ignorată. Banca Mondială^[79] a estimat că 23% este cea mai mică valoare a acesteia. În unele studii, contribuția forței de muncă ajunge la 40%. De aceea sunt necesare politici care să încurajeze folosirea forței de muncă.

În noile țări industrializate din Asia, rata medie de creștere a populației în perioada 1960-1990 a fost de 1,9% în comparație cu 2,6% în Asia.

Folosirea forței de muncă trebuie să se îmbunătățească prin perfecționarea calificărilor în procesul de învățământ și creșterea experienței profesionale.

A doua cale este încorporarea stării de sănătate a populației și a îmbunătățirii ei în creșterea indicelui folosirii forței de muncă. Alte condiții fiind constante, o oră de muncă a unui lucrător sănătos va fi mai productivă decât cea a unui lucrător bolnav. Influența pozitivă a unei stări de sănătate mai bune a lucrătorilor asupra performanțelor economice este demonstrată de faptul că țări cu nivelul sănătății populației mai bun au creștere economică mai rapidă în perioadele următoare decât țările cu nivelul inițial al sănătății mai scăzut.^[79]

Sunt trei factori de creștere a contribuției forței de muncă la creșterea *output*-ului. Al treilea este creșterea forței de muncă prin creșterea naturală a populației și prin migrația internațională netă. Al doilea este îmbunătățirea calificării forței de muncă prin învățământ și experiență profesională. Primul este îmbunătățirea sănătății forței de muncă prin cheltuieli mai mari pentru programe de sănătate și nutriție.

VII.4.1. Protejarea stării biologice

Relația sănătate-dezvoltare este una reciprocă. Dezvoltarea economică îmbunătățește starea de sănătate, iar o sănătate mai bună contribuie la creșterea economică.^[40; 135] Numai dezvoltarea economică nu este suficientă pentru a reduce mortalitatea și morbiditatea. Sunt necesare programe speciale de nutriție, asistența de sănătate și mediu curat.

Ca și învățământul, serviciile de sănătate îmbunătățesc calitatea resurselor umane atât în prezent cât și în viitor. O sănătate mai bună are beneficii directe și imediate prin creșterea puterii, vigorii și abilității lucrătorilor de a se concentra în timpul lucrului. Copiii mai bine hrăniți și sănătoși vor avea ca adulți o productivitate mai mare. Ele contribuie indirect, prin îmbunătățirea abilității copiilor de a acumula caracteristici și atitudini productive prin învățare. S-a observat că bine hrăniți și sănătoși copii au frecvența și puterea de concentrare mai bună.

Spre deosebire de cheltuielile cu învățământul, care cresc numai calitatea resurselor umane, cheltuielile cu sănătatea cresc și cantitatea forței de muncă prin prelungirea vieții active. Aceasta completează investiția în învățământ pentru că, alți factori fiind constanți, veniturile din educație vor fi mai mari dacă oamenii pot lucra și avea venituri o perioadă mai lungă de timp.

Deși cheltuielile cu sănătatea au beneficii sociale, profiturile din investițiile în sănătate sunt din păcate greu de cuantificat și demonstrat empiric. Efectele calitative ale cheltuielilor cu sănătatea (creșterea productivității și a câștigurilor lucrătorilor) sunt greu de măsurat pentru că acestea sunt greu de identificat.

Efectele cantitative (prelungirea vieții active) pot fi măsurate în ani suplimentari de viață activă. Pentru evaluare pot fi folosite veniturile suplimentare (pentru valoarea privată) și productivitatea marginală socială a forței de muncă (pentru valoarea socială). Dacă productivitatea marginală va fi foarte scăzută, beneficiile prelungirii vieții active vor fi mici.

În afara creșterii cantitative și calitative a resurselor umane, cheltuielile cu sănătatea pot crește disponibilitatea sau productivitatea resurselor non-umane. Resursele inaccesibile vor deveni accesibile.

Sănătatea mai bună poate economisi banii cheltuiți pe asistența medicală, ceea ce eliberează resurse pentru alte folosințe.

Și efectele asupra stării sănătății sunt uneori greu de măsurat, în principal din cauza multitudinii de factori care influențează starea sănătății.

Definiția dată sănătății de Organizația Mondială a Sănătății (WHO) ca “bunăstarea completă a ființei umane (fizică, mentală și socială)”^[175] pare prea idealistă și neoperațională. Absența bolii și a spitalizării este un indicator bun dar nu suficient. Declararea bolii și durata spitalizării pot fi influențate prin măsuri politice. Totuși, starea de sănătate a unei populații va fi cu atât mai bună cu cât este mai bun accesul populației la servicii de sănătate, la rețeaua de distribuție a apei și nu suferă de subnutriție.

Dacă sunt probleme conceptuale și practice în definirea sănătății, nu sunt probleme în măsurarea consecințelor nivelului scăzut al acesteia. Ultima consecință a acesteia este moartea, măsurată prin rata mortalității. Cel mai sensibil indicator este rata mortalității infantile, urmat de mortalitatea maternă și de șansa de supraviețuire a persoanelor de 5 ani și peste până la vârsta de 60 de ani. Valorile acestora semnalizează o situație critică în România.

Consecințele intermediare sunt copiii subponderali și scunzi, ceea ce reprezintă manifestarea unei severe subnutriții.

Îmbunătățirea sănătății umane are un efect care ar putea fi considerat un cost social: prin reducerea ratei mortalității crește populația. Declinul ratei mortalității încurajează scăderea fertilității care va reduce impactul pozitiv general asupra creșterii populației; dar amplitudinea efectului de înlocuire, dacă există, este foarte mică. O altă problemă o reprezintă valorile etice. Chiar dacă populația este mare acest “cost” nu trebuie să fie folosit împotriva îmbunătățirilor de sănătate.

Serviciile de sănătate sunt sever subfinanțate. Banca Mondială a observat că prețurile au, în general, un rol minor în generarea resurselor pentru finanțarea serviciilor de sănătate sau în determinarea accesului la ele. Conform Băncii Mondiale,^[167] numai 7% din costul serviciilor publice sunt acoperite prin taxe de utilizare. Dar serviciile de sănătate sunt o zonă unde utilizarea prețului este limitată mai ales dacă ele se adresează masei populației. Dacă ele se adresează celor bogați, atunci se pot folosi taxe.

Îmbunătățirea nivelului sănătății crește *output*-ul prin reducerea numărului de zile de concediu medical, creșterea productivității muncii, posibilități de a obține slujbe plătite și prelungirea vieții active. Banca Mondială arăta în 1993, că îmbunătățirea sănătății în India ar fi reprezentat 10 % din PIB.^[79]

Ceea ce este probabil cel mai important, este observația că un nivel de sănătate mai bun pe termen lung îmbunătățește modelul de organizare a muncii. Managerii nu va trebui să mai planifice pauze în timpul producției dacă vor investi în perfecționare și vor încuraja specializarea. Lucrătorii vor fi mai întreprinzători.

Al treilea mod prin care sănătatea contribuie la creșterea economică este reducerea mortalității infantile – care reduce numărul populației – dar mărește rata creșterii economice în mod indirect prin influența asupra fertilității.

În al patrulea rând, îmbunătățirea sănătății contribuie la creștere prin mărirea accesibilității la resursele ce nu erau accesibile din cauza bolii.

Există și un al cincilea mod prin care îmbunătățirea sănătății contribuie la creșterea economică. Unele boli necesită un tratament foarte costisitor și prelungit. Dacă starea sănătății se îmbunătățește în prezent și incidența bolilor se reduce se vor obține economii uriașe în viitor prin reducerea costurilor de tratament.

Primul pas în îmbunătățirea sănătății este de a crea un mediu economic și social care să permită populației să-și realizeze nevoile de susținere biologică. Al doilea pas este îmbunătățirea eficienței cheltuielilor guvernamentale cu sănătatea. Al treilea pas este promovarea diversității și competiției în sectorul sanitar.

Mediul cel mai eficient de îmbunătățire a sănătății este unul unde creșterea economică este rapidă, unde nivelul sărăciei scade semnificativ și unde înrolarea școlară este adecvată. Cei săraci vor cheltui diferența de venit pentru îmbunătățirea hranei, servicii sanitare ceea ce le va îmbunătăți starea sănătății. Facilitățile de învățământ vor ajuta familiile să folosească mai eficient informațiile despre sănătate.

VII.4.2. Învățământul și structura calificărilor

Învățământul contribuie la creșterea economică în câteva feluri.

Mai întâi, îmbunătățește calitatea generală a forței de muncă prin răspândirea cunoștințelor și a experienței. În al doilea rând, crește mobilitatea forței de muncă și deci favorizează diviziunea muncii. În al treilea rând, face posibilă acumularea noilor cunoștințe mai repede și acomodarea cu noile procese de fabricație mai rapidă. În al patrulea rând, îmbunătățește aptitudinile manageriale care duc la o mai eficientă alocare a resurselor. În al cincilea rând, îndepărtează multe bariere sociale și instituționale din calea creșterii economice. În al șaselea rând, încurajează spiritul antreprenorial prin promovarea responsabilității individuale, abilității organizaționale, diminuează înclinația spre risc și îmbunătățește planificarea pe termen lung.

Influența pozitivă a învățământului asupra creșterii economice a fost demonstrată de multe ori. Rata beneficiului în investiția în învățământ este cel puțin la fel de mare, dacă nu mai mare decât în capitalul non-uman.

Concluzia aproape universală că învățământul crește output-ul unei țări, productivitatea sectoarelor economice și veniturile lucrătorilor sugerează că trebuie să fie introduse politici pentru a asigura un nivel înalt al cheltuielilor cu învățământul atât ale sectorului public cât și privat.

Cum nivelul general al cheltuielilor guvernamentale nu poate să crească, trebuie să fie asigurate mai multe facilități de învățământ prin creșterea eficienței cheltuielilor guvernamentale în toate sectoarele.

În cazul învățământului, aceasta poate fi realizată în multe feluri inclusiv prin coordonarea cheltuielilor curente și de capital. Cum nu sunt suficiente fonduri, atunci trebuie atrase economii din alte sectoare, prin sponsorizare.

Dinamica proceselor de ocupare și cerere tinde să crească cheltuielile cu învățământul peste nivelul social optim. Salariile din anumite sectoare ale economiei sunt mult mai mari decât în alte sectoare ceea ce creează o cerere mare de locuri de muncă în primele. Intrarea în prima grupă depinde inițial de nivelul studiilor terminate, creând, astfel, o cerere la fel de mare pentru învățământ.

Individul obține protecție socială printr-un nivel mai înalt al studiilor care îi permite să aibe o funcție mai bine retribuită. Conform lui Todaro, "este ironic că, cu cât mai neprofitabil este să deții un anumit nivel al studiilor, cu atât crește mai mult cererea pentru acest nivel ca un stadiu intermediar sau precondiție pentru următorul nivel de învățământ. Aceasta duce la presiune asupra guvernului pentru a extinde posibilitățile de învățământ la toate nivelurile pentru a satisface cererea".^[142] În timp, salariul relaționează cu nivelul de instruire deținut de ocupant și nu cu nivelul minim de instruire cerut de funcție. Rezultatul sunt beneficiile sociale ale nivelului educației mult mai mici decât beneficiile personale ceea ce duce la un nivel sub-optim al cheltuielilor cu învățământul. El este reflectat și de cererea mare pentru anumite specializări tehnice – pentru care nu există ramură de activitate economică în țară – și nivelul șomajului intelectualilor. Absolvenții universitari nu găsesc locuri de muncă, se simt din ce în ce mai frustrați și acceptă în cele din urmă locuri de muncă unde se cer niveluri de instruire inferioare sau părăsesc țara.

Pentru a preveni cheltuielile neeconomice cu învățământul este necesară spargerea cercului vicios în care sunt cerute niveluri de calificare superioare necesare în anumite funcții. Aceasta necesită stabilirea realistă a necesarului cunoștințelor și a raportului între salarii atât în sectorul public cât și în cel privat. Conducerea trebuie să o aibă sectorul public.

Creșterea nivelului cheltuielilor cu învățământul nu este, deci, suficientă pentru creșterea economică. Nivelul și tipul cheltuielilor cu învățământul trebuie să fie corelate cu cererea societății și a economiei.

Optimul social al programelor de învățământ cere să fie acordată atenție tipului de învățământ prin compararea ratelor de beneficii în investiția în fiecare din nivelurile de învățământ.

Influența cheltuielilor cu învățământul este micșorată de calitatea actului de învățare. Aceasta nu poate intra în calculul de estimare a ratei beneficiilor din investiția în învățământ dar el poate fi cuantificat prin indicatori ai calității absolvenților.

Calificările forței de muncă se îmbunătățesc prin trei feluri de învățământ. Mai întâi, învățământul pentru cei ce n-au intrat încă în forța de muncă prin învățământul primar, secundar și terțiar.

Al doilea tip de educație este cea non-formală. Aceasta constă în programe de învățare ce au loc în afara învățământului formal. Ele sunt mai scurte, pentru anumite scopuri și în special pentru adulți. Al treilea tip este educația informală care are loc în afara programelor organizate sau instituțio-

nale. Cea mai importantă sursă a acestui tip de educație va fi perfecționarea la locul de muncă.

VII.4.3. Rolul reducerii sărăciei

Mult mai important decât câți oameni, în prezent e important ce fel de oameni.[135] Dacă o persoană nu are atributele esențiale ale unei capacități minime de a produce, ea nu se potrivește societății și economiei. Ne referim la atribute în principal de origine social-umane, nu la condiții genetice adverse. Este esențial, deci, ca frecvența nașterilor copiilor în medii neprivilegiate să fie redusă prin eliminarea acestor medii și planificare familială. Efectul advers poate fi redus prin îndepărtarea surselor și reducerea graduală a numărului celor neprivilegiați.

Cu mulți ani în urmă când cerințele locurilor de muncă erau mai puține și mai puțin exacte, salariile corespundeau productivității și condițiile foarte sărace de trai erau mai tolerabile, persoanele analfabete sau puțin calificate puteau găsi locuri de muncă. Persoanele cărora le lipsesc atribute minime vor găsi foarte greu de lucru. Accesul lor la ocupare va fi limitat de absența atributelor esențiale a cerinței de a fi plătiți oarecum la nivelul salariilor plătite muncitorilor foarte productivi și a nivelului de trai al celor din urmă. De aceea, mulți vor deveni cronic șomeri, născuți perdanți, dependenți de bunăstarea sistemului.

Mulți șomeri din aceștia pot dispărea dacă mediile neprielnice unei educații adecvate vor dispărea și dacă va exista libertatea angajatorilor de a plăti salariile la nivelul productivității lor. Se va obține, astfel, stabilitatea ocupării și a prețurilor.

Prin reducerea numărului relativ de copii născuți în medii sărace, numărul relativ al persoanelor cu putere puțină sau deloc de a obține venit se va reduce și inegalitatea în distribuția venitului personal se va diminua și pe această cale. Creșterea puterii de a câștiga venit a persoanelor vârstnice ar avea un efect similar.

Cât de mult va influența scăderea ratei creșterii populației asupra distribuției funcționale depinde de conjunctură. La o anumită reducere a numărului posturilor cu venituri mai mari în comparație cu numărul aspiranților, profilul câștigurilor după vârstă trebuie să crească mai repede în primii ani și mai încet (sau chiar deloc) în ultimii ani. Mărimea mai mare a creșterilor timpurii va compensa mărimea mai mică a creșterilor mai târzii.

VII.5. Realocarea forței de muncă

Orice proiect de dezvoltare poate fi evaluat folosind analiza cost-beneficiu. O parte importantă a costului social al oricărui input este costul său de oportunitate, valoarea sa într-o altă utilizare. Forța de muncă angajată într-un sector formal poate proveni dintr-un sector informal. Aceștia pot fi înlocuiți

de forța de muncă disponibilizată în agricultură. Output-ul pierdut este, în acest caz, cel al lucrătorilor din sectorul rural, al lucrătorilor de la sfârșitul lanțului ocupării. Din acest motiv, unii analiști cred că salariul plătit pentru munci uzuale în agricultură reprezintă un indicator bun al costului social al forței de muncă necalificată.^[164]

Acest indicator este o bună măsură a *output*-ului pierdut prin realocarea forței de muncă. Noile locuri de muncă din agricultură sunt în special de acest tip. Prin urmare, realocarea forței de muncă din anii tranziției este una de supraviețuire. Există și alte componente ale costului social al ocupării care pot fi semnificative. Un astfel de component este migrația indusă. Când sunt create noi locuri de muncă în alte sectoare economice, migrația devine mai atractivă.

Suplimentar *output*-ului pierdut, sunt anumite costuri ale migrației în calcularea costului social al creării acestor locuri de muncă urbane. O parte a acestor costuri vor fi internalizate de lucrători și luate în considerație în luarea deciziei de migrare. Prin crearea locurilor de muncă în sectorul secundar și terțiar, a căror localizare este în special urbană, realocarea forței de muncă se va face în sensul creșterii eficienței folosirii ei, al dezvoltării economice. Ele pot ocaziona cele mai mici costuri din toată istoria migrației pentru că primii "migranți" vor fi tocmai cei recent plecați din orașe din cauza restrângerii numărului locurilor de muncă în urban și care vor putea fi antrenați în aceeași profesie sau altele similare.

Ar putea apare posibilitatea reducerii economiilor la nivel național. Pentru că forța de muncă urbană trebuie hrănită – din importuri, dacă nu e suficientă producția internă – consumul la nivel național va crește și se vor reduce economiile, micșorând, astfel, creșterea PIB. Situația va fi amplificată dacă noii lucrători urbani vor avea venituri mai mari și, deci, vor consuma mai mult decât consumau în zonele rurale.

Alte costuri asociate suportate de societate ca întreg ar putea să crească: servicii sociale care sunt furnizate numai populației urbane sau care sunt mai costisitoare în oraș, poluare, aglomerare și cheltuieli suplimentare cu securitatea populației.

Dar, primul beneficiu al creșterii ocupării urbane va fi suplimentarea *output*-ului. Vor crește salariile, nivelul consumului și al economiilor. Ocuparea cu productivitate scăzută perpetuează un echilibru la nivel scăzut al rezultatelor economice și al nivelului de trai. Procesele munco-intensive din zonele rurale, în special cele cu ocupare sezonieră, risipesc resursele și nu sunt deci benefice.

Al doilea beneficiu al creării locurilor de muncă în urban este nivelul instruirii pe care îl reclamă. Calificările deja obținute pot fi astfel folosite și lucrătorii vor beneficia din salariile mai mari pe care le pot obține. Lucrătorii instruiți au și externalități pozitive pentru societate pentru că toată lumea va câștiga din calitatea produselor lor. Câștigă atât cei ce vor angaja o forță de muncă mai

calificată dar și consumatorii care vor obține servicii mai bune la prețuri mai mici.

Realocarea forței de muncă poate să nu mai fie un proces atât de complicat cât a fost cel anterior, realizat prin industrializare. Apoi, *output*-ul pierdut ar putea fi zero sau neglijabil, dacă vor fi eliminate simultan dificultățile de realizare a producției agricole și a îmbunătățirii dotării în agricultură. În al treilea rând, creșterea pe termen lung constă în realocarea forței de muncă spre utilizări mai productive. Nu există câștiguri ușoare ce pot fi obținute pe termen scurt.

Extinderea ocupării în sectorul secundar și mai ales terțiar este vitală atât pentru creșterea *output*-ului cât și pentru redistribuirea venitului. Economii-le ce pot crea locuri de muncă cu productivitate marginală mai mare decât costul lor social, luând în considerație toate elementele de cost discutate pot realiza ambele obiective simultan. *Output*-ul crește și în același timp crește venitul lucrătorilor necalificați din familiile cu venituri mici. Crearea locurilor de muncă mai puțin productive, în care costul social al forței de muncă depășește productivitatea marginală nu poate fi acceptată ca o măsură redistributivă pentru că este necesară una echitabilă și nu sunt disponibile alte moduri de realizare a acesteia.

VII.6. Politici economice pentru combinarea eficientă a factorilor

Pentru realizarea progresului tehnic în sens larg, sunt necesare politici economice nu numai pentru creșterea separată a productivității forței de muncă și a capitalului dar și pentru a combina mai eficient folosirea forței de muncă și a capitalului.^[47; 71; 164]

În practică, în condițiile de abundență a forței de muncă și de comprimare a cererii nu sunt folosite tehnici munco-intensive de producție iar salariile cresc peste costul de oportunitate prin sprijin guvernamental și presiune sindicală.

Reducerea distorsiunii prețurilor cere acțiuni asupra ambelor costuri: al capitalului și al forței de muncă. În ceea ce privește costul capitalului, acesta înseamnă creșterea stimulentei de investiții private concomitent cu restructurarea accelerată a capacităților sub – sau neutilizate.

Pentru a utiliza cât mai eficient factorii cu care este dotată țara, stimulentele de investiții trebuie să fie cât mai neutre posibil în ce privește efectul lor asupra factorilor de producție. Prețurile factorilor capital și forță de muncă trebuie să fie cât mai apropiate de costurile lor sociale. Aceasta înseamnă un mod de producție care utilizează adecvat dotarea cu factori a țării.

Pe de altă parte trebuie evitate măsurile care cresc artificial salariile. Prin creșterea costului forței de muncă peste costul său de oportunitate aceste măsuri limitează posibilitatea de extindere a firmelor și a angaja mai mulți lucrători și dăunează grupurilor mari de lucrători pe care intenționa să îi ajute.

Distorsiunile de preț pot fi îndepărtate și prin îmbunătățirea capacității de cercetare – dezvoltare care să sprijine procesul de restructurare.

Combinarea eficientă a factorilor de producție este încurajată de adoptarea politicilor orientate spre export. Activitatea de export realizată cu o alocare ineficientă a resurselor nu poate dura mult. Studiile arată că țările cu producții orientate spre export au o creștere mai rapidă decât cele orientate spre producția internă.^[168]

În sensul în care e definit, aici, progresul tehnic, politicile necesare pentru favorizarea lui sunt cele ce cresc productivitatea capitalului și a forței de muncă și eficiența cu care sunt combinați aceștia în producție. Productivitatea forței de muncă crește dacă ea are o mărime, compoziție a profesiilor și nivelul de sănătate corespunzător. Productivitatea capitalului crește prin introducerea tehnologiei îmbunătățite și prin creșterea nivelului de utilizare a capitalului, cea dintâi fiind mult mai importantă. Acestea se obțin dacă politicile economice nu distorsionează prețul factorilor și al produselor și asigură întreprinzătorilor acces la informații, credite, *input-uri* și piețe.

Multe din aceste politici necesare nu sunt ușor de implementat. De exemplu cele esențiale pentru stabilitatea macroeconomică. Există o presiune puternică asupra guvernului pentru a cheltui iar veniturile necesare sunt limitate.

Politicile de asigurare a accesului la învățământ, al *mix-ului* optim al profesiilor și al calificărilor, de menținere a echilibrului în cheltuielile cu sănătatea sunt dificil de adoptat și implementat. Nu este ușoară nici înlăturarea distorsiunii prețurilor.

Nici o politică de creștere economică nu este ușor de implementat.

VII.7. Aportul valorilor sociale

Importanța valorilor sociale în dezvoltarea economică a fost recunoscută cu mult timp în urmă.

Argumentul lui Weber^[161] a fost criticat pentru prezentarea unui model de dezvoltare prea monolitic și bazat în întregime pe valorile civilizației vest-europene. Cazul Japoniei arată că pentru a deveni economic performant nu e necesar importul valorilor culturale din țările dezvoltate. Este posibil să se utilizeze valorile culturale ale țării pentru adaptarea la tehnologia importată și prin urmare să se obțină o creștere rapidă.

De aici s-a dezvoltat școala endogenă de gândire privind rolul valorilor sociale în dezvoltarea economică. Aceasta consideră valorile sociale ca având importanță crucială, dar argumentează că acestea nu pot conta în întregime pentru dezvoltare, ci reținând caracterul lor individual, să li se confere putere de acțiune din propriul mod de gândire.

Valorile culturale care nu înseamnă o rupere de tradiție, care încurajează acceptarea riscului și elimină teama de nou favorizează spiritul întreprinzător

care este foarte important pentru introducerea tehnologiei îmbunătățite. Procesul distructiv-creativ pe care Schumpeter^[16] îl considera sursă a progresului economic este posibil numai dacă oamenii de decizie nu cred că lumea e condusă de forțe demonice și nu dau înapoi în fața tensiunilor psihologice și a anxietății. Ei nu pot avea succes dacă nu rezistă opoziției la schimbare și refuzului la adaptare la condițiile și tehnicile noi.

Bibliografie

Studii metodologice, manuale, cărți, articole

1. Afxention, P.C., Serletis, A.: Convergence and Labor Mobility in the European Union, Economic Notes nr. 1, Siena, Italy, September 1997;
2. Baldacci, E., Lugaressi, S.: Social Expenditure and Demographic Evolution: A Dynamic Approach, Genus Vol.LIII nr. 1-2, Roma, Italy, Gennaio-Giugno 1997;
3. Balaci, M.: Demografia vârstei a treia, Editura Medicală, București, 1997;
4. Bara, S.: Stadiul dezvoltării agriculturii României comparativ cu statele Uniunii Europene, Probleme economice, nr. 26/1996, CIDE, București;
5. Barbu, Gh.: Nivelul minim de trai-concept și instrument operațional în realitatea românească, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 3/1992, București;
6. Barbu, Gh. (coord.): Caracteristici socio-economice și culturale ale familiilor sărace cu mulți copii, Probleme economice, nr. 21/1997;
7. Barro, J.R.: A Cross Country Study of Growth, Saving and Government, NBER Working Paper nr. 2855, February 1989;
8. Bărbăcioru, C., Popescu, D.: Previziunile raționale și echilibrul ciclului economic-interferențe conceptuale, Tribuna economică, nr. 28/1997, București;
9. Bănățeanu, Gh. : Sistemul economic al conturilor naționale, Revista Română de Statistică nr.10-11/1994, CNS, București;
10. Becker, G.S.: Capitalul uman. O analiză teoretică și empirică cu referire specială la educație (Traducere Felicia Pavel), Editura All, București, 1997;
11. Becker, G.S.: Family Economics and Macro Behavior, Readings in Population Research Methodology, Vol.8: Environment and Economy, UNPF, Chicago, USA, 1993;
12. Becker, G.S.: Comportamentul uman. O abordare economică (Traducere Dana Baltag și Simona Preda), Editura All, București, 1994;

13. Bengtsson, T.: Lessons from the Past: The Demographic Transition Re-vised, AMBIO. A Journal of the Human Environment, published by The Royal Swedish Academy of Sciences, Vol. XXI, nr. 1, February 1992;
14. Biji, E., Baron, T. coord.: Statistica teoretică și economică, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991;
15. Blanchet, D.: Modélisation Démono-Economique. Conséquences économiques des évolutions démographiques. Travaux et Documents Cahier, no. 130, Presses Universitaires de France, Institut National d'Etudes Démographiques, France, 1991;
16. Blaug, M.: Teoria economică în retrospectivă (Traducere Agatha Popescu și Ion Pârvuțoiu), Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1992;
17. Boserup, E.: Development Theory: An analytical Framework and Selected Applications, Population and Development Review 22(3), September, 1996;
18. Bolohan, A-M. și Halus, R.: Îmbătrânirea populației, Evoluția populației vârstnice în ultimele decenii, Supliment la Economistul, nr. 555/1994;
19. Bostan, I. : Elasticizarea programului de lucru, Tribuna economică, nr. 8/1997, București;
20. Boyden, S. Dovers, S.: Natural Resource consumption and Its environmental Impacts in the Western World. Impacts of Increasing Per Capita Consumption, în AMBIO, A Journal of the Human Environment, vol. XXI. No. 1, published by the Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, Suedia, February 1992;
21. Bratu, I.: Factorii principali ai restructurării economiei românești, Tribuna economică, nr. 16/1997, București;
22. Bratu, I.: Rolul factorului uman în restructurarea economiei, Tribuna economică, nr. 22/1997, București;
23. Brown, L.R., Renner, M., Flaviu, C.: Vital Signs 1997. The Environmental Trends that are Shaping our Future, Worldwatch Institute, W.W., Norton & Company, New York, London, 1997;
24. Burda, M., Wyplosz, CH.: Macroeconomics, A European Text, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, UK, 1997;
25. Cincotta, R.P., Engelman, R.: Economics and Rapid Change. The Influence of Population Growth, Population Action International, Occasional Paper nr. 3, October 1997;
26. Ciutacu, C.: Unele probleme teoretice și practice ale salarizării în contextul integrării economice, Oeconomica, nr. 2 3/1996, IRLI, București;
27. Ciutacu, C.: Causes and Consequences of the Labor Force's Interna-

-
- tional Migration. The Romanian Perspective, Vol.: International Migration in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations Population Fund, Economic Studies, nr. 8, Geneva, New York, 1996;
28. Ciutacu, C.: Corelația dintre procesele demografice și evoluția economico-socială, Tribuna economică, nr. 32 și 33/1977, București;
29. Coale, J. A.: Models of Population Change, Readings in Population Research Methodology, Volume 5, UNFP, New York, 1993;
30. Cobianu-Băcanu, M.: Familia. Macrocosmosul uman reflex al macrocosmosului societal, Economistul nr. 471/1994, București;
31. Constantinescu, N.N.: Lecțiile tranziției: cazul României, Probleme economice, nr. 5/1996, CIDE, București;
32. Constantinescu, N.N.: Starea economică actuală a României și căile ieșirii din criză, Expunere la Conferința Națională a AGER din 22-23 Oct. 1992, Economistul, nr. 543/1992, București;
33. Constantinescu, N.N. (coord.): Probleme ale tranziției la economia de piață în România. Studii, Editura Fundației "România de Măine", București, 1997;
34. Cozac, E.: Natura șomajului la tineri, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 1-2, Anul 6/1995, București;
35. Crețoiu, Gh., Cornescu, V., Bucur, I.: Economie politică, Editura Șansa, București, 1995;
36. Daly, H.E.: Economics, Ecology and Ethics: Towards a Steady-State Economy, Editor Freeman, San Francisco, California, USA, 1980;
37. Daveri, F.: Investing in Human or Physical Capital: Theory and Cross-country Evidence, Economic Notes, nr. 1, Siena, Italy, September 1997;
38. Dăianu, D.: Transformarea ca proces real, IRLI, București, 1996;
39. Deaconu, A.: Instruirea personalului și creșterea competenței, Tribuna economică, nr. 30/1997, București;
40. Demeny, P.: Tradeoffs Between Human Numbers and Material Standards of Living, Supplement to Population and Development Review Vol. 16, No. 1, New York, USA, 1990;
41. Demeny, P.: Population and Development, International Union for the Scientific Study of Population, Distinguished Lecture Series on Population and Development, International Con-

-
- ference on Population and Development 1994;
42. Dobrescu, E.: Macromodels of the Romanian Transition Economy, The Romania's Economy Collection, Expert Publishing House, Bucharest, 1996;
43. Dornbush, R., Fisher, S.: Macroeconomics, Fifth Edition, McGraw Hill Publishing Company, New York, USA, 1990;
44. Doru, M.: Mentalitățile în perioada de tranziție, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale nr. 1, Anul 5, 1994, Editura Academiei Române, București;
45. Dumitru, D., Ionescu, L., Popescu, M. și Toderoiu, F.: Agricultura României-tendințe pe termen mediu și lung, IEA.INCE, Editura Expert, București, 1997;
46. Easterlin, R.A.: What will 1984 Be Like? Socioeconomic Implications of Recent Twists in AGE Structure, Readings in Population Research Methodology, Vol. 8: Environment and Economy, UNPF, Chicago, USA, 1993;
47. Elias, V.J.: Sources of Growth. A Study of Seven Latin American Economies, International Center for Economic Growth, San Francisco, USA, 1992;
48. Furtuna, C.: Comunitatea rurală în tranziție. Diagnoza satului românesc actual, Institutul de Sociologie, București, 1993;
49. Gheorghe, C.: Influența evoluțiilor demografice asupra cheltuielilor de securitate socială în România (1992-2025), Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 1, Anul 5, 1994, Editura Academiei Române, București;
50. Ghețău, V.: Dincolo de prognoza demografică, Revista Academica, Anul VII, nr. 12(84), octombrie 1997;
51. Ghețău, V.: Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal, Bibliotheca demographica, nr. 5, CIDE, București, 1997;
52. Ghețău, V.: Tranziție și demografie, Populație & Societate, periodic al Centrului de Cercetări Demografice al Academiei Române, nr. 1 și 2, București, 1997;
53. Ghimpău, V.: Scurtă analiză privind sărăcia pe grupe de vârstă în mediul urban, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 3/1992, București;
54. Giervald De Jong, van Tilberg, T., Lecchini, L.: Socio-economic Resources, Household Composition and Social Network as Determinants of Well-being Among Dutch and Tuscan Older Adults, Genus Vol. LIII, nr. 3-4, Roma, Italy, Luglio-Dicembre 1997;

-
55. Gillis, M., Perkins, D.H., Roemer, M., Snodgrass, D.R.: Economics of Development, Fourth Edition, W.W. Norton&Company, New York, London, 1996;
 56. Golini, A.: Demographic Trends and Aging in Europe. Prospects, Problems and Policies, Genus Vol. LIII, nr. 3-4, Roma, Italy, Luglio-Dicembre 1997;
 57. Grigorescu, C.: Dinamica populației și a cheltuielilor pentru pensii în România, CIDE, București, 1995;
 58. Grigorescu, C.: Tendințe demografice noi și politici în domeniul populației, CIDE, București, 1994;
 59. Grigorescu, C.: Populație și economie, Editura Academiei RSR, București, 1976;
 60. Grigorescu, C.: Reforma sistemului de pensii din România. Cerințe și opțiuni, Studii și cercetări economice, nr. 4/1997, CIDE, București;
 61. Grigorescu, C.: Schimbări în sistemul de pensii în România, Probleme economice nr. 7/1998, CIDE, București, 1997;
 62. Grigorescu, C.(coord.): Economia României. Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european 1989, Editura Expert, București, 1993;
 63. Halus, F. R.: Procesul de îmbătrânire a populației în următoarele decenii, Revista de statistică, nr. 10/1995, CNS, București;
 64. Halus, F. R.: Modificări în structura pe vârste a populației și a menajelor, în vol. Conferinței Internaționale “ 50 de ani de evoluție demografică în Balcani, CNS, București, 1995;
 65. Haqul, Mahbub: Reflections on Human Development. How the focus of development economics shifted from national income accounting to people centred policies (told by one of the chief architects of the new paradigm), Oxford University Press, New York, Oxford, 1995;
 66. Hertzman, C. (coord.): Environment and Health in Central and Eastern Europe. A Report for the Environment Action Programme for Central and Eastern Europe, World Bank, Washington D.C., August 1995;
 67. Holden, K., Pell, D.A., Thompson, J.L.: Economic Forecasting. An introduction, Cambridge University Press, New York, 1990;
 68. Ionete, C.: Decalaje în modernizarea economiei românești, Probleme economice, nr. 26/1998, CIDE, București;

-
69. Ionete, C.: Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă, Editura Expert, București, 1993;
70. Isărescu, M.: Inflația și echilibrele fundamentale ale economiei românești, Banca Națională a României, București, mai 1996;
71. Kazushi Ohkawa: Growth Mechanism of Developing Economics. Investment, Productivity and Employment, International Center for Economic Growth, International Center of Japan, 1993;
72. Kelley, C.A.: Demographic Changes and American Economic Development: Past, Present and Future, Research Reports of the Commisision on Population Growth And the American Future, Vol.II: Economic Aspects of Population Change, Government Printing Office, Washington, D.C., 1992;
73. Kelley, A.C.: Economic Consequences of Population Change in the Third World, Readings in Population Research Methodology, Vol.8: Environment and Economy, UNPF, Chicago, USA, 1993;
74. Keyfitz, N.: Toward a Theory of Population-Development Interaction, Supliment to Population and Development Review Vol. 16, No.1, New York, USA, 1990;
75. Keyfitz, N.: The Demographics of Unfunded Pensions, Readings in Population Research Methodology, Vol.8.: Environment and Economy, UNPF, Chicago, USA, 1993;
76. Keyfitz, N.: Completing the Worldwide Demographic Transition: The Relevance of Past Experience, AMBIO. A Journal of the Human Environment, published by The Royal Swedish Academy of Sciences, vol XXI, nr. 1, February 1992;
77. Keynes, J.M.: Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor (Traducere L. Stroja), Editura Științifică, București, 1970;
78. Leibenstein, H.: The Impact of Population Growth on the American Economy, Research Reports of the Commission on Population Growth and the American Future, Vol. II: Economic Aspects of Population Change, Government Printing Office, Washington, D.C., 1992;
79. Lim, D.: Explaining Economic Growth. A New Analytical Framework, Edward Elgar Publishing Company, Cheltenham-UK, Brookfield-USA, 1996;
80. Lindhal-Kiessling, K., Landberg, H.: Population, Natural Resources and Development, AMBIO. A Journal of the Human Environment, published by The Royal Swedish Academy of Sciences, vol. XXI, nr. 1, February 1992;

-
81. Marcu, M.: Eficiența – de la economic la social, Tribuna economică, nr. 3/1997, București;
 82. Mărginean, I.: Probleme și soluții posibile pentru reforma sistemului de protecție socială și de servicii sociale, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 5/1994, București;
 83. Mărginean, I.(coord.): Diagnoza calității vieții, Institutul de Cercetări pentru Calitatea vieții, București, 1990;
 84. Mărginean, I., Țambrea, N. și colectiv.: Evoluții în domeniul surselor standardului de viață al populației, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 5/1994, București;
 85. Mihăilă, V.: Variația teritorială a mortalității populației României, teză de doctorat, ASE, București, 1995;
 86. Mihăilescu, A.: Resursele macroeconomice ale nivelului de trai în România 1989-1993, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 5/1994, București;
 87. Molnar, M.: Economia României. Evoluții pe termen scurt. Securitatea socială în România și combaterea sărăciei, INCE, IEN, nr. 1, Anul IV, Vol. 4, CIDE, București, 1996;
 88. Naneș, O.-I.: (coord.): Diagnoza pieței muncii, Prognoze și soluții, Institutul Național de Cercetare Științifică în Domeniul Muncii și Protecției Sociale, București, octombrie 1997;
 89. Nicolescu, O.: Cultura organizațională. Variabilele cultural – organizaționale, Tribuna economică, nr. 33/1997, București;
 90. Nicolescu, O.: Dimensiunile culturii organizaționale, Tribuna economică, nr. 32/1997, București;
 91. Novak, A. (coord.): Calitatea serviciilor sociale de învățământ, cultură, ocrotire a sănătății, asigurare și asistență socială, Institutul de Cercetări pentru Calitatea vieții, București, 1991;
 92. Ohlin, G.: The Population Concern, AMBIO.A Journal of the Human Environment, published by The Royal Swedish Academy of Sciences, vol. XXI, nr. 1, February 1992;
 93. Onofrei, M.: Relația dintre activitatea economică și modelele de comportament, Tribuna economică, nr. 2/1997, București;
 94. Onofrei, M.: Factori motivaționali și de interes în manifestarea comportamentului economic, Tribuna economică, nr. 8/1997, București;
 95. Pasti, Vl.: Fundamentul social al economiei de piață, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale nr. 1, Anul 1, 1990, ICCV, București;

-
96. Paşa, Fl.: Gestiuinea resurselor umane, Tribuna economică nr. 7/1996, Bucureşti;
97. Paşa, Fl.: Motivaţia şi performanţa resurselor umane, Tribuna economică, nr. 12/1997, Bucureşti;
98. Perţ, S.: Schimbările tehnologice şi utilizarea capitalului uman, Tribuna economică, nr. 13/1998, Bucureşti;
99. Perţ, S. (coord.): Potenţialul uman al unor ţări din spaţiul est şi sud-est european, CIDE, Bucureşti, 1993;
100. Perţ, S.(coord.): Piaţa muncii în România-ocupare, flexibilitate, dezvoltare umană, CIDE, Bucureşti, 1994;
101. Perţ, S. (coord.): Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluţiei pieţei muncii în România, Institutul de Economie Naţională, Bucureşti, 1994;
102. Perţ, S., Vasile, V.: Venituri salariale – diagnoză, perspective, Probleme economice nr. 32-33 şi 44-45/1997, CIDE, Bucureşti;
103. Phelps, E.S.: Some Macroeconomics of Population Levelling. Economic Aspects of Population Change, Research Reports of The Commission on Population Growth and the American Future, Vol.II: Economic Aspects of Population Change, Government Printing Office, Washington D.C., 1972;
104. Piras, R.: On Luca's Model of Endogenous Growth, Economic Notes, Siena, Italy, September 1997;
105. Poenaru, M.: Restructurarea securităţii sociale şi economia, Probleme economice, nr. 2/1996, CIDE, Bucureşti;
106. Poenaru, M.: Finanţarea securităţii sociale. Implicaţii economice în contextul reformei, Probleme economice, nr. 29/1996, CIDE, Bucureşti;
107. Poenaru, M., Molnar, M.: Minimul de trai în România, Institutul de Economie Naţională, Bucureşti, decembrie 1990;
108. Prahoveanu, E.: Fundamente de teorie economică, Editura Staff, Bucureşti, 1995;
109. Prahoveanu, E.: Economia Politică, Editura Eficient, Bucureşti, 1990;
110. Pressat, R.: Analiza demografică, concepte, metode, rezultate. (Traducere de Vladimir Trebici şi Vasile Gheţău), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1974;
111. Preston, S.H., Guillot, M.: Population Dynamics in an Age of Declining Fertility, Genus vol. LIII, nr. 3-4, Roma, Italy, Luglio-Dicembre 1997;
112. Prisăcaru, C.: Pensionarii în perioada 1990-1995, în colecţia: Politica socială, nr. 11, CIDE, Bucureşti, nov. 1996;

-
113. Popescu-Bogdănești, C.: Componentele substanțiale ale reformei, Tribuna economică, nr. 16/1997, București;
 114. Puwak, H.: Strategia economică și politica consumului, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 1, Anul 1/1990, București;
 115. Puwak, H.: Dimensiunea sărăciei în România, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 3/1992, București;
 116. Sandu, D.: Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România, Editura Staff, București, 1996;
 117. Sandu, D.: Statistica în științele sociale, Universitatea București, Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie, București, 1992;
 118. Sandu, D.: Dezvoltarea socioteritorială în România, Editura Academiei RSR, București, 1987;
 119. Sandu, D.: Fluxurile de migrație în România, Editura Academiei RSR, București, 1984;
 120. Shryock, K.S., Siegel, I.S.: The Methods and Materials of Demography. Studies in Population. Condensed. Edited by Edward G Stockwell, Academic Press, USA, 1996;
 121. Simion, M.: Eficiența utilizării resurselor umane și de capital, Tribuna economică, nr. 13/1998, București;
 122. Simion, M.: Costurile tranziției-o repartizare inegală, Tribuna economică, nr. 28/1998, București;
 123. Simion, M.: Influențele reformei asupra utilizării resurselor umane, Revista Raporturi de Muncă, nr. 6/1998, București;
 124. Simion, M.: Tendințe ale fenomenelor demografice în România în perioada 1930-1996, Bibliotheca demographica, nr. 6/1996 și Anale ale Institutului Național de Cercetări Economice, nr. 5/1997, București;
 125. Simion, M.: Paradigma dezvoltării umane, Tribuna economică, nr. 48/1995, București;
 126. Simion, M.: Relația demografie-economie din perspectiva dezvoltării durabile, în vol.: Aspecte macroeconomice ale dezvoltării durabile, IEN, București;
 127. Simion, M.: Dimensiunea economică a dezvoltării durabile, Tribuna economică, nr. 35/1995, București;
 128. Singh, A.: How Did Asia Grow So Fast? Slow Progress Towards an Analytical Consensus, UNCTAD, Working Paper nr. 97, February 1995;
 129. Spengler, J.J.: Declining Population Growth: Economic Effects, Research Reports of the Commission on Population Growth and the American Future, Vol.II: Economic Aspects of

-
- Population Change, Government Printing Office, Washington, D.C., 1972;
130. Stanciu, M.: Comportamentul economic al consumatorilor, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 2-3, Anul 4/1993, București;
131. Stanciu, M.: Mentalități și modele de consum în perioada de tranziție la economia de piață, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 1, Anul 5/1994, ICCV, București;
132. Stegăroi, D. (coord.): Calitatea serviciilor pentru populație, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București, 1990;
133. Sumedrea, A.G.: Modalități de punere în funcțiune și cuantificare a progresului tehnic, Revista română de statistică, nr. 4-5/1994, CNS, București;
134. Sutaru, A.: Disponibilități și cerințe privind forța de muncă în industrie, Probleme economice, nr. 35-36/1996, CIDE, București;
135. Szreter, S.: Economic Growth, Disruption, Deprivation, Disease and Death: On the Importance of the Politics of Public Health for Development, Population and Development Review, Vol. 23, Nr. 4, New York, USA, December 1997;
136. Tabără, N., Ionat, I.: Contabilitatea națională și fluxurile macroeconomice, Revista română de statistică, nr. 3/1995, CNS, București;
137. Tanzi, V., Howell, H.: Human Capital Accumulation and Public Sector Growth, Fiscal Affairs Department, Series: Working Paper WP/95/95, UK;
138. Tatu, M.: Consumul și cheltuielile, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 5/1994, București;
139. Tisdell, A.C.: Population, Economics, Development and Environmental Security, în Population and Global Security, Editori: Nicholas Poloniu și Mohamad Nazim, Limited Geneva Edition for United Nations Population Fund, 1994;
140. Tisdell, C.A.: Ecological Economics and Environmental Future, în Proceedings of the Fourth International Conference on Environmental Future, held in Budapest, Hungary, 22-27 April 1990, Edinburgh University Press, Scotland, U.K., 1993;
141. Tisdell, C.A.: Natural Resource Growth and Development, Prager, New York, USA, 1990;
142. Todaro, M.P.: Economic Development in the Third World, New York, USA, 1981;
143. Toma, L.: Dimensiuni macroeconomice ale proceselor de inovare tehnologică, OEconomica nr. 5/1993, IRLI, București;
144. Trebici, Vl.: Demografie. Excerpta et Selecta, Editura Enciclopedică

-
- București, 1996;
145. Trebici, Vl.: Tranziția demografică, Viitorul Social nr. 2/1978;
146. Trebici, VL.: Populația României și creșterea economică, Studii de demografie economică (Colecția "Creșterea economică"), Editura Politică, București, 1971;
147. Trebici, Vl.: Calitatea vieții în demografie, în vol. Calitatea vieții, București, 1991;
148. Trebici, Vl.: Indicatorii demografici, în vol.: Dicționar de sociologie (coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu), Editura Babel, București, 1993;
149. Trebici, Vl.: Populația ca resursă limitată, Viitorul Social nr. 51, Anul LXXVII, București, 1994;
150. Trebici, Vl.: Sistemul demografic față cu economia, Tribuna economică, nr. 10/1990, București;
151. Trebici, Vl.: Tranziția demografică în România: tendințe noi, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 2-3, ICCV, București, 1993;
152. Trebici, Vl.: Este necesară o politică demografică în România? Revista de cercetări sociale, nr. 2, anul I, București, 1994;
153. Trebici, Vl.: Populația stabilă: model matematic și aplicații la populația României, Studii și cercetări de calcul economic și cibernetică, nr. 4, an XVIII, ASE, București, 1983;
154. Vasile, V.: Salariu-inflație în economia în tranziție, Probleme economice, nr. 41-42-43/1996, CIDE, București;
155. Willis, R.J.: What Have We Learned from the Economics of the Family?, Readings in Population Research Methodology, Vol.8: Environment and Economy, UNPF, Chicago, USA, 1993;
156. Zaman, GH.: Efecte restructurative ale privatizării de masă, Probleme economice, nr. 10/1996, CIDE, București;
157. Zaman, GH., Goskin, Z.: Corelația cantativ-calitativ în evoluția economiei românești în perioada 1950-1990, Revista română de economie, nr. 1-2, Anul II, Vol.2, 1992, București;
158. Zaman, Gh., Ciutacu, C., Vâlceanu, Gr. (coord.): Blocaje în economia de tranziție a României. Forme de manifestare, cauze, efecte, mecanisme și soluții, FPS, Editura Tehnică, București, 1997;
159. Zecheriu, M.: Șomaj-sărăcie: o relație cauză-efect?, Calitatea vieții, Revistă de politici sociale, nr. 3-4, Anul 3/1992, București;
160. Yulle, U., Introducere în teoria statisticii, Ediția a XIV-a revizuită și

-
- Kendall, M.G.: extinsă (Traducere M Botez, H. Cohn, M. Iosifescu, V. Urseanu), Editura Științifică, București, 1969;
161. Weber, M.: Etica protestantă și spiritul capitalismului, Editura Humanitas, București, 1993;
162. *** România 2020, Academia Română și Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Editura Conspress, București, 1998;
163. *** "Joan Robinson on Population and Development", Population and Development Review-Archives, Vol. 22, nr. 2, June 1996;
164. *** Models of Development. A Comparative Study of Economic Growth in South Korea and Taiwan, Revised and Expanded Edition, Edited by Lawrence J. Ian, Institute for Contemporary Studies, San Francisco, USA, 1990;
165. *** Teoriile creșterii în căutarea unei noi paradigme? prelucrare după studiul "La croissance a-t-elle un avenir?" publicat în revista Problèmes Economiques nr. 2498, Tribuna economică nr. 4/1997, București;
166. *** Morbiditate și mortalitate, Bibliotheca Demografica nr. 4, CIDE, București, 1996;
167. *** Starea de sănătate a populației României, Ministerul Sănătății-Centrul de Calcul Statistică Sanitară și Documentare Medicală, București, octombrie 1997;
168. *** The East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy. A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, 1993;
169. *** Shrinking State. Governance & Sustainable Human Development, The Regional Bureau for Europe and the CIS of UNDP, New York, 1997;
170. *** România '89-'93 și dinamica bunăstării și protecția socială, ICCV și Centrul Internațional de Dezvoltare a Copilului-Florența, Raportul național nr. 1, București, ianuarie 1994;
- 171.*** Surveys 1998 and Restructuring Social Policy. Romania OECD, Centre for Co-operation with Non-members, Economic Survey of Europe, no. 1 și 2/ 1998, United Nations, Economic Commission for Europe, New York, Geneva;
- 172.*** Economia românească la orizontul anului 2000 – analiză macroeconomică, Guvernul României-Consiliul pentru Reformă, Comisia Națională de Prognoză, București, mai 1997;
- 173.*** Le concept de population stable. Aplication a l'etude des populations des pays ne dissposant de bonnes statistiques demographiques, Nations Unies, Series a/39, New York, 1966;

-
- 174.*** The Determinants and Consequences of Population Trends, vol. I, United Nations, New York, USA, 1973;
- 175.*** Social Aspects and Country Reviews of Population Aging, Economic Studies no. 6, United Nations, Economic Commission for Europe, United Nations Population Fund, New York, Geneva, 1994;
- 176.*** World Economic and Social Survey 1997. Trends and Policies in the World Economy, United Nations, New York, 1997;
- 177.*** Human Development under Transition Europe & CIS, Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP, 1997;
- 178.*** Human Development Report 1997, UNDP, Oxford University press, New York, Oxford, 1997;
- 179.*** The State of World Population, UNFPA, New York, 1997;
- 180.*** Romania Poverty and Social Policy, World Bank Report no. 16462-Ro, Bucharest, 1997;
- 181.*** Economics and Rapid Change: The Influence of Population Growth, Occasional Paper no. 3, Population Action International, Washington, Oct. 1997;
- 182.*** The World Bank Report. The Development and the Environment, World Bank, Washington D.C., 1992;
- 183.*** Economic Survey of Europe no. 1 și 2/1998, United Nations, Economic Commission for Europe, New York, Geneva, 1998.

II. Surse statistice

1. Situația demografică a României în perioada 1990 – 1996, București, iulie 1997;
2. Născuții vii în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 respectiv 1998;
3. Decedați în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 respectiv 1998;
4. Căsătorii în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 respectiv 1998;
5. Divorțuri în anul 1996 și 1997, CNS, București, 1997 respectiv 1998;
6. Anuarul Demografic al României, CNS, București, 1996;
7. Populația României pe vârste, sexe, medii și județe la 1 ianuarie 1997, CNS, București, 1997;
8. Populația României pe vârste, sexe, medii și județe la 1 iulie 1997, CNS, București, 1997;

9. Modificări intervenite în fluxurile migrației interne a populației României în perioada 1990 – 1994, CNS, București, 1995;
10. Schimbări de domiciliu în 1996, CNS, București, 1997;
11. Situația copiilor în România și evoluția ei în perioada 1980-1995, CNS, București, decembrie 1996;
12. Aspecte privind calitatea vieții populației în anul 1997, CNS, București, 1998;
13. Veniturile, cheltuielile și consumul populației (AIG) în anul 1997, nr. 1/1998, CNS, București;
14. Mortalitatea diferențială a populației României și factorii care au influențat evoluția ei în perioada 1990-1994, CNS, București, 1996;
15. Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992, vol. I: Populația-structura economică, București, 1994;
16. Raportul dezvoltării umane în România 1996, Guvernul României, București;
17. Raportul național al dezvoltării umane, România 1997, Academia Română, Editura Expert, București;
18. Raportul național al dezvoltării umane România 1998, Inițiat de PNUD, Realizat de Academia Română, Editura Expert, București, iunie 1998;
19. Statistica socială. Culegere de date, CNS, București, 1996;
20. Anuarul statistic al României 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997 CNS, București;
21. Documentar privind evoluția principalilor indicatori economico-sociali, CNS, București, 1996;
22. Starea socială și economia României în anul 1995, CNS, București, 1996;
23. Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO), 1996 și 1997, CNS, București, iulie 1997 respectiv iunie 1998;
24. Proiectarea populației României până în anul 2020, CNS, București, iulie 1997;
25. Conturi Naționale 1993-1994, CNS, București, august 1997;
26. Tabele de mortalitate pentru perioada 1995-1997, CNS, București, 1998;
27. Buletin Statistic nr. 12, Anul VIII, CNS, București, decembrie 1997;
28. Proiectarea gospodăriilor după numărul de persoane în perioada 1992-2005, CNS, București, dec. 1995;
29. World Population Prospects. The 1996 Revision, Anex II & III, U.N. Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Population Division, New York, 24 Oct. 1996, p.350-351.

Anexe

Anexa nr. 1

Conținutul nivelurilor de instruire:

- 1956: superior: școala superioară;
secundar: școala medie;
primar: școala de 7 ani, școala de 4 ani, școala de 4 ani
neterminată și școală nedeclarată;
- 1966: superior: instituții de învățământ superior;
secundar: școala medie de cultură generală și școli tehnice
și de specialitate;
primar: școala profesională și de meserii, școala generală
de 8(7) ani și școli primare și alte situații;
- 1977: superior: instituții de învățământ superior; secundar: licee
real – umaniste, licee de specialitate, școli tehnice
de specializare post liceală și de maiștri;
primar: școli profesionale de meserii și de ucenicie la locul
de muncă, școala generală (de 7,8 și 10 ani) și
prima treaptă de liceu și școli primare și alte
situații;
- 1992: superior: instituții de învățământ superior;
secundar: licee real – umaniste, licee de specialitate, școli
tehnice de specializare post liceală și de maiștri;
primar: școli profesionale de meserii și de ucenicie la locul
de muncă, școala generală (de 7,8 și 10 ani) și
prima treaptă de liceu și școli primare și alte
situații.

Note metodologice

A. La recensăminte:

Resursele de muncă cuprind persoanele în vârstă aflată între limitele legale de intrare în activitate și persoanele din afara acestor limite active din punct de vedere economic.

Populația activă, din punct de vedere economic, cuprinde toate persoanele în vârstă de 14 ani și peste apte de muncă, care în perioada de referință au constituit forța de muncă disponibilă (utilizată sau neutilizată) pentru producerea de bunuri și servicii în economia națională. Populația activă cuprinde atât populația ocupată cât și populația neocupată aflată în căutarea unui loc de muncă și persoanele neocupate care au declarat că se află în căutarea primului loc de muncă.

Populația ocupată cuprinde toate persoanele în vârstă de 14 ani și peste care au avut, în perioada de referință (un an calendaristic anumit), o ocupație aducătoare de venit pe care au exercitat-o în mod obișnuit în una din ramurile economiei naționale, fiind încadrate într-o activitate economică și socială, în baza unui contract (angajament) de muncă sau în mod independent (pe cont propriu), în scopul obținerii unor venituri sub formă de salariu, plată în natură, câștig sau beneficiu, indiferent dacă la momentul de referință al recensământului erau prezente sau lipseau (din diferite motive) temporar de la lucru.

Populația inactivă din punct de vedere economic include toate persoanele, indiferent de vârstă, care au declarat că nu au desfășurat o activitate economico-socială și care la data recensământului erau: elevi-studenți, pensionari, persoane casnice, întreținuți de alte persoane sau de stat și cei care aveau ca sursă de existență venituri provenite din închirieri, dobânzi, economii, rente, dividende sau alte venituri de această natură.

Populația activă neocupată cuprinde persoanele în vârstă de 14 ani și peste, până la limita vârstei apte de muncă (62 ani la populația masculină și 60 ani la populația feminină), care la momentul recensământului au declarat că nu aveau un loc de muncă, erau disponibile pentru a desfășura o activitate economică și socială aducătoare de venituri, fiind în căutarea unui loc de muncă.

B. La AMIGO:

Populația ocupată cuprinde toate persoanele de 15 ani și peste, care au desfășurat o activitate economică sau socială producătoare de bunuri sau servicii *de cel puțin o ora* (15 ore pentru lucrătorii pe cont propriu și lucrătorii familiari neremunerați din agricultură) în perioada de referință (*o săptămână*) – criteriu standard al Biroului Internațional al Muncii -, în scopul obținerii unor venituri sub formă de salarii, plată în natură sau alte beneficii.

În afara persoanelor aflate la lucru, care au un loc de muncă și care în cursul săptămânii de referință au lucrat ca salariați, lucrători familiari neremunerați sau în mod independent se consideră persoane ocupate:

- persoane temporar absente de la lucru în cursul săptămânii de referință care își păstrează legătura formală cu locul de muncă;
- persoanele care, temporar sau pe o perioadă nedefinită, nu sunt remunerate, dar care li s-a desfăcut contractul de muncă;
- persoanele care au un loc de muncă (în regim de lucru complet sau parțial), aflate în căutarea altui loc de muncă;
- persoanele care în cursul săptămânii de referință au desfășurat o muncă oarecare, plătită sau aducătoare de venit, chiar dacă erau în curs de pregătire școlară obligatorie, erau la pensie sau beneficiau de pensie, erau înscrise la oficiile de forță de muncă și șomaj, primind sau nu ajutor de șomaj;
- lucrătorii familiari neremunerați, inclusiv cei temporari absenți în cursul săptămânii de referință;
- ucenicii și stagiarilor remunerați care lucrează cu program de lucru sau parțial;
- membrii forțelor armate (cadre active și militari în termen).

Șomerii înregistrați sunt persoanele care au declarat că în perioada de referință erau înscrise la oficiile de forță de muncă și șomaj (OFMS), indiferent dacă primeau sau nu ajutor de șomaj, alocație de sprijin sau alte forme de protecție socială.

Populația inactivă din punct de vedere economic cuprinde toate persoanele care n-au lucrat nici cel puțin o oră și nici nu erau șomeri în perioada de referință, aflându-se în una din următoarele situații: elevi sau studenți, pensionari (de toate categoriile), casnice (care desfășoară numai activități casnice în gospodărie), persoane întreținute de alte persoane ori de stat sau care se întrețin din alte venituri (chirii, dobânzi, rente etc.).

Extras din Nota metodologică la Recensământul populației
din 7 ianuarie 1992, vol. II Populație-Structura socioeconomics
și Metodologia și organizarea anchetei, pct. I la Ancheta
asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO) 1996.

INDEX DE AUTORI

ADUMITRĂCESEI, I.D., 119 (LXVII)
 AFXENTION, P.C., 293 (LXVII)
 AMIHULESEI, Neculai, 119 (LXVII)
 AXENCIUC V., 119 (LXVII)

BABOIA D., 145 (LXVII)
 BALACI M., 293 (LXVII)
 BALDACC E., 293 (LXVII)
 BARA S., 293 (LXVII)
 BARBU Gh., 293 (LXVII)
 BARONT., 294 (LXVII)
 BARRO J.R., 293 (LXVII)
 BĂNĂȚEANU Gh., 293 (LXVII)
 BĂRBĂCIORU C., 293 (LXVII)
 BECKER G.S., 136, 293 (LXVII)
 BELLI N., 119 (LXVII)
 BENGTSOON, T., 294 (LXVII)
 BERCA Mihai, 119 (LXVII)
 BIJI E., 294 (LXVII)
 BLANCHET D., 294 (LXVII)
 BLAUG M., 294 (LXVII)
 BLĂJAN Ștefan, 119 (LXVII)
 BOLOHAN A-M., 294 (LXVII)
 BONDREA Aurelian, 119 (LXVII)
 BOSERUP E., 294 (LXVII)
 BOSTAN, I., 294 (LXVII)
 BOTEZ M., 303 (LXVII)
 BOYDEN, S., 294 (LXVII)
 BRATU Ioan, 119, 294 (LXVII)
 BROWN L.R., 294 (LXVII)
 BURDA M., 294 (LXVII)

CATANĂ Alexandru, 116, 117, 119 (LXVII)
 CATANĂ Doina, 116, 117 (LXVII)
 CEAUȘU D., 119 (LXVII)
 CERCHEZ Octavia, 119 (LXVII)
 CHELCEA Septimiu, 116, 119 (LXVII)
 CINCOTTA R.P., 294 (LXVII)
 CIORAN Emil 114, 118, 119 (LXVII)
 CIULEI Liviu 119 (LXVII)

CIUMARA Mircea, 120 (LXVII)
 CIUTACU Constantin, 219, 294, 295, 303 (LXVII)
 COALE J.A., 295 (LXVII)
 COBIANU-BĂCANU M., 295 (LXVII)
 COHN H., 303 (LXVII)
 CONSTANTINESCU N.N., 96, 120, 295 (LXVII)
 CORNESCU V., 295 (LXVII)
 COZAC E., 295 (LXVII)
 CREȚOIU Gh., 295 (LXVII)
 CUCU A., 122 (LXVII)

DALY H.E., 295 (LXVII)
 DAVERI F., 295 (LXVII)
 DĂIANU Daniel, 295 (LXVII)
 DEACONU A., 295 (LXVII)
 DEMENY P., 295 (LXVII)
 DIDIER Blanchet, 152 (LXVII)
 DOBRESCU E., 3, 120, 296 (LXVII)
 DOCHIA Aurelian, 25, 120 (LXVII)
 DORNBUSH R., 296 (LXVII)
 DOVERS S., 294 (LXVII)
 DRĂGHICESCU D., 112, 113, 120 (LXVII)
 DUMITRU D., 296 (LXVII)

EASTERLIN R.A., 296 (LXVII)
 ELIAS V.J., 296 (LXVII)
 ENGELMAN R., 294 (LXVII)

FILON Toderiou, 123, 296 (LXVII)
 FISHER S., 296 (LXVII)
 FLAVIU C., 294 (LXVII)
 FLOREA Marin, 119 (LXVII)
 FLORIAN Violeta, 120 (LXVII)
 FRANGOPOLO Petre T., 120 (LXVII)
 FRENȚ Gabriela, 120 (LXVII)
 FURTUNA C., 296 (LXVII)

GAVRILESCU Dinu, 42, 120 (LXVII)

- GHEORGHE C., 296 (LXVII)
 GHETĂU Vasile, 162, 173, 175, 177, 180, 181, 182, 183, 296, 300 (LXVII)
 GHIBUȚIU Agnes, 120 (LXVII)
 GHIMPĂU V., 296 (LXVII)
 GIERVALD de Jong, 296 (LXVII)
 GILLIS M., 297 (LXVII)
 GOLINI A., 297 (LXVII)
 GRIGORESCU C., 211, 297 (LXVII)
 GUILLOT M., 300 (LXVII)
- HALUS R., 294, 297 (LXVII)
 HOFSTEDE G., 117 (LXVII)
 HORNIA NSCHI Nicoleta, 120 (LXVII)
 HOWELL H., 302 (LXVII)
- IANCU A., 120 (LXVII)
 IOAN-FRANC Valeriu, 121, 122 (LXVII)
 IONESCU L., 296 (LXVII)
 IONETE C. 236, 237, 297, 298 (LXVII)
 IORDAN M. 120 (LXVII)
 IORGA Nicolae, 115, 117 (LXVII)
 IOSIFESCU M., 303 (LXVII)
 ISĂRESCU Mugur C., 26, 44, 298 (LXVII)
- KAZUSHI Ohkawa, 298 (LXVII)
 KELLEY C.A., 298 (LXVII)
 KENDALL M.G., 303 (LXVII)
 KEYFITZ N., 298 (LXVII)
 KEYNES J.M., 141, 148, 149, 284, 298 (LXVII)
- LANDBERG H., 298 (LXVII)
 LAZĂR Traian, 38 (LXVII)
 LEIBENSTEIN H., 298 (LXVII)
 LINDHAL-KIESSLING K., 298 (LXVII)
 LUGARESSI S., 293 (LXVII)
- MANOLESCU Gh., 121 (LXVII)
 MARCU N., 299 (LXVII)
 MĂRGINEAN I., 299 (LXVII)
 MIHAI, Ioan, 121 (LXVII)
 MIHĂILĂ V., 299 (LXVII)
 MIHĂILESCU A., 299 (LXVII)
- MINCU I., 145 (LXVII)
 MOLDOVEANU M., 121 (LXVII)
 MOLNAR M., 299, 300 (LXVII)
 MUSCALU M.-S., 121 (LXVII)
- NANEȘ O.-I., 121, 299 (LXVII)
 NEACȘU Nicolae, 121 (LXVII)
 NEAGU Vasile, 121 (LXVII)
 NICOLESCU O., 299 (LXVII)
 NICULESCU N.G., 119 (LXVII)
 NOICA Constantin, 115 (LXVII)
 NOVAK, CORNELIA, 121, 299 (LXVII)
- ODAE Nicoleta, 121 (LXVII)
 OHLIN G., 299 (LXVII)
 ONOFREI, 299 (LXVII)
 ORĂSCU Alexandru, 121 (LXVII)
- PAPADIMA Ovidiu, 115 (LXVII)
 PASNICU Daniela, 121 (LXVII)
 PASTI VI., 299 (LXVII)
 PAȘA FI., 300 (LXVII)
 PAVELESCU F.M., 121 (LXVII)
 PĂUNA Carmen Beatrice, 121 (LXVII)
 PERFIL Pavel, 121 (LXVII)
 PERKINS D.H., 297 (LXVII)
 PERT Ștefiana 121, 300 (LXVII)
 POPA Ștefan, 122 (LXVII)
 POPESCU D., 293 (LXVII)
 POPESCU Maria, 122 (LXVII)
 POPESCU Marin, 122 (LXVII)
 POPESCU-BOGDĂNEȘTI C., 301 (LXVII)
 POSTOLACHE Tudorel, 28 (LXVII)
 PRESTON S.H., 300 (LXVII)
 PRISĂCARU C., 300 (LXVII)
 PUIU Alexandru, 122 (LXVII)
 PURCĂREA Th., 122 (LXVII)
 PUWAK H., 301 (LXVII)
- RĂBOACĂ Gheorghe, 122 (LXVII)
 RĂDUCANU Viorica, 122 (LXVII)
 RĂDULESCU-MOTRU C., 113, 114, 122 (LXVII)
 RĂGĂLIE Șt., 122, 123 (LXVII)

RENNER M., 294 (LXVII)
ROEMER M., 297 (LXVII)
ROTARU Corneliu, 123 (LXVII)
RUSSU Corneliu, 123 (LXVII)

SABĂU Gabriela-Lucia, 123 (LXVII)
SANDU D., 237, 301 (LXVII)
SĂLĂJEAN Viorel, 123 (LXVII)
SERLETIS A., 293 (LXVII)
SHRYOCK K.S., 301 (LXVII)
SIEGEL I.S., 301 (LXVII)
SIMION Maria, 127 (LXVII)
SIMON MARIA, 123, 301 (LXVII)
SINGH A., 301 (LXVII)
SNODGRASS D.R., 297 (LXVII)
SPENGLER J.J., 264, 301 (LXVII)
SPETEANU Ioana, 123 (LXVII)
STANCIU M., 302 (LXVII)
STĂNILOAIE Dumitru, 116 (LXVII)
STEGĂROIU D., 302 (LXVII)
SUMEDREA A.G., 302 (LXVII)
SUTARU A., 302 (LXVII)
SZRETER S., 302 (LXVII)

ȘTEFĂNESCU Constanța, 123 (LXVII)

TABĂRĂ N., 302 (LXVII)

TANZI V., 302 (LXVII)
TATU M., 302 (LXVII)
TĂNASE Florina, 123 (LXVII)
THOMPSON J.L., 297 (LXVII)
TISDELL C.A., 302 (LXVII)
TODARO M.P., 302 (LXVII)
TOMA L., 302 (LXVII)
TREBICI Vladimir, 300, 302, 303 (LXVII)

ȚAMBREA N., 299 (LXVII)
ȚĂRAN Nicolae, 123 (LXVII)

URSEANU V., 303 (LXVII)

VASILE V., 300, 303 (LXVII)
VÂLCEANU G., 219, 303 (LXVII)
VOSGANIAN V., 123 (LXVII)
VULCĂNESCU Mircea, 123 (LXVII)

WEBER M., 292, 304 (LXVII)
WILLIS R.J., 303 (LXVII)
WYPLOSZ CH., 294 (LXVII)

ZAMAN Gh., 123, 219, 303 (LXVII)
ZAMFIR Cătălin, 124, 303 (LXVII)
ZECHERIU M., 303 (LXVII)